İSLÂM'A GÖRE YÖNETİCİ (BAŞKAN-GÖREVLİ-LİDER) SEÇİMİ VE DEVLET

İSLÂM'A GÖRE YÖNETİCİ
(BAŞKAN-GÖREVLİ-LİDER)
SEÇİMİ VE DEVLET

Doç. Dr. İsmail KÖKSAL

İSLÂM'A GÖRE YÖNETİCİ (BAŞKAN-GÖREVLİ-LİDER)
SEÇİMİ VE DEVLET

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-01418-0-5

Yayın Numarası
01

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Ekim 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

İkinci Bölüm

İSLÂM HUKUKUNDA DEVLET BAŞKANININ SEÇİMİ

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
Ank.	: Ankara.
b.	: İbn (oğul).
Bkz.	: Bakınız.
bt.	: Baskı tarihi.
by.	: Baskı yeri.
c.	: Cilt.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
Fak.	: Fakülte.
H.	: Hukuk.
Hz.	: Hazret.
İst.	: İstanbul.
İTİA	: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
Ktb.	: Kitabevi.
Ktp.	: Kütüphane.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
Md.	: Madde.
Mtb.	: Matbaa.
Müt.	: Mütercim.
N.	: Neşriyat.
S.	: Sayfa.

SBF : Siyasal Bilgiler (veya Bilimler) Fakültesi.
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı.
vd. : Ve devamı.
vs. : Ve sair.
Ü. : Üniversite.
Y. : Yayønevi, Yayınları.
YÖK : Yüksek Öğretim Kurumu.

Not: Dipnotlardaki Roma rakamları kitapların cilt sayısını, diğer rakamlar ise sayfa numarasını gösterir.

İKİNCİ BASKIYA DAİR

أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ،

وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ بِعَدَدِ

ذَرَّاتِ عِلْمِ اللهِ بِبَقَاءِ مُلْكِهِ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَحِينٍ

İSLÂMA GÖRE YÖNETİCİ (BAŞKAN-GÖREVLİ-LİDER) SEÇİMİ VE DEVLET

Önsözde de görüleceği üzere bu eser "İslâm Hukukuna Göre Devlet Başkanının Seçim Şekli" ismiyle akademik bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır. İçindeki ilmî üslupla beraber konuların güncelliği, içindeki bilgilerin sürekli bir şekilde önemli kalmasını sağlamıştır. Biz gerçeklerin ortaya çıkması niyetiyle basım kararı verince, içindeki bilgilerin büyük oranda aynen kalmasının faydalı olduğu kanaatine vardık. Fakat ismin dar manada bir devlet başkanlığından genel olarak yönetici seçimine, hatta herhangi bir görevlinin belirlenmesine kadar geniş bir çerçeveyi kapsaması amacıyla, içeriğe uygun bir değişiklik yaptık. Çünkü buradaki çoğu bilgiler; içine içtihadın karıştığı fıkhıhtan öte, naslardan çıkan ve doğrudan İslâmın görüşü olan bilgilerdir. Keza anlatılan pek çok ilahî gerçek de sadece devlet başkanlığıyla mukayyet olmayan, aksine kamuya ait görevlendirmelerin

pek çoğunda dikkat edilmesi gereken hususlardır. Fakat içerideki bütün konuları farklı görev ve görevlendirmelere göre değiştirmek çok fazla emek isteyeceğinden, üstelik bu durum İslâm toplumu için her zaman birinci derecede önemli olan devlet başkanlığı konusunda verilen bilgi ve görüşleri gölgeleyeceği düşüncesiyle aynen bırakılmıştır. Ayrıca seçim teriminin seçilecek şahıs kadar seçme işlemini yapan seçmene de delalet ettiğini belirtmek isterim.

Doç. Dr. İsmail KÖKSAL

Elazığ -2009

ÖNSÖZ

Devletler üzerine yapılan incelemeler Aristo'ya kadar dayanmaktadır. Zira Aristo'nun M.Ö. 325 yılında 158 devlet veya konfederasyon anayasaları üzerinde karşılıklı incelemeler yaptığı mevcut bilgilerimiz arasındadır.[1] Bundan sonra ise bu sahadaki çalışmalar artarak devam etmiştir. Çünkü devletlerin birbirlerinden etkileşimleri ve bilgi alışverişi artmıştır. Bunun neticesinde; İslâmda devlet var mıdır, eğer varsa hangi özellikleri taşır, İslâm devletinde seçimler ve özellikle de devlet başkanlığı seçimi nasıl yapılır.. gibi sorular herkes gibi bizim de ilgimizi çekmeye başlamıştır. Bu sebepten bu konuyu araştırmak istedik.

Günümüzde Anayasa Hukuku'nun bir konusu olan devlet başkanlığı ve seçim sistemleriyle alakalı bilgiler oldukça ilerlemiştir. Fakat bu konuda İslâmın görüşünün ne olacağı pek tartışılmamıştır. Yapılan yeni çalışmalar ise mukaddime mahiyetinde olması sebebiyle, içinde Beşeri Hukukta var olan detaylar bulunmamaktadır. Bu sebepten hem kaynak bulma hem de Modern Anayasa Hukukundaki meseleleri İslâm Hukukuna göre ele almada fevkalade güçlüklerle karşılaştık. Bu konuda yardımlarını esirgemeyen herkese teşekkür ederiz.

---

[1] Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yöntemler, Beta Y., İstanbul-1986, s. 38; Akın, İlhan F., Devlet Doktrinleri, Bahar Mtb., İstanbul bt. yok, s. 17.

Evvel ve âhir duamız; her şeyin mâliki olan Yüce Yaratıcı'nın, bizi yarattığı amaç uğrunda istihdam etmesi, bütün amelimizi Kendi rızası noktasında hâlis ve samimi kılması, verdiği bütün imkanı da Kendi yolunda kullandırmasıdır.

Doç. Dr. İsmail KÖKSAL
Elazığ-2009

GİRİŞ

Bugün dünya üzerinde herkes her sahada en ideali aramaktadır. Bu arayışın alanı, devlet ve dünya nizamından fert ve aile ile ilgili meselelere kadar geniştir. Özellikle de devlet meseleleri herkesi ilgilendirmektedir. Çünkü herkes bir devlet içinde yaşamaktadır. Bu konuda devlet başkanının seçimi problemi de, bu sahanın özel ve önemli bir meselesi olarak karışımıza çıkmaktadır. Zira bu makam halk idaresinin yapıldığı en büyük mevkiidir. Bu açıdan değişik sistemlerin savunucuları ile araştırmacılar, devlet başkanlığı makamına seçilecek şahıslar ve bu şahısların seçim şekli hakkında değişik görüşler ortaya atmaktadır. Dolayısıyla bu konunun incelenmesi İslâm Hukuku açısından da bir ihtiyaç haline gelmiştir. Biz de bu sebepten mevcut araştırmaya karar verdik.

Çalışmadaki hedefimiz, İslâm Hukukuna göre devlet başkanı[2] seçiminin nasıl yapılabileceğini göstermektir. Bunun yanında İslâm Tarihindeki uygulamaları da değerlendirecek ve muhtemel yapılabilecek seçim şekilleriyle beraber en ideal olanının hangi usül olduğunu da göstermeye çalışacağız.

Seçim şekli ile devletin yapısı arasında çok bariz bir ilgi vardır. Dolayısıyla devlet başkanının seçim şekli incelenirken, devletin yapısını da belirtmek gerekmektedir. Biz de bu sebepten dolayı öncelikle İslâm

---

[2] İslâm Hukukuna göre devlet başkanlığından kastımız; krallık, cumhurbaşkanlığı gibi bir makam ifade etmek değildir. Biz «devlet başkanı «derken, devleti temsil eden en yetkili şahsı kastetmekteyiz.

Hukukuna göre devlet kavramı ve devlet başkanlığı konusunu tartışmalı olarak inceleyeceğiz. Sonra ulaştığımız sonuca göre İslâm Hukukunda devlet başkanı seçiminin nasıl yapılabileceğini tartışacağız. Neticede ise kendi ulaştığımız sonucu bazı modern devlet sistemlerindeki seçim usulleriyle mukayese yapacağız. Bundaki gayemiz birinci olarak; ulaştığımız sonucun uygulanabilirliğini göstermek; ikinci olarak ise herkes tarafından merak edilebilecek bir konu olan, modern sistemlerin İslâm Hukuku açısından tenkidini yapmaktır.

Birinci Bölüm

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE DEVLET KAVRAMI VE DEVLET BAŞKANLIĞI

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE DEVLET KAVRAMI VE DEVLET BAŞKANLIĞI

I. GENEL OLARAK DEVLET KAVRAMI VE NİTELİĞİ

A - Devlet Teriminin Anlamı

Türkçede kullandığımız "devlet" kelimesi, Arapça "devl" kökünden gelmektedir. Devl kelimesi; el değiştiren ve elden ele geçen güç, kuvvet iktidar, mal ile makam anlamlarını taşımaktadır.[1] Günümüzde ise daha çok siyasal iktidarı, kamu gücünü, kamu kurumlarını ve idarenin yetkililerini ifade için kullanılmaktadır.[2]

Devlet aynı zamanda hukuki bir gerçekliktir. Fakat Zabunoğlu'nun dediği gibi; kamu hukukun içinde yer alan, vatandaşlarla münasebetlerini de ifade eden bir konuyu, sadece hukuki veya sadece şekli yönden incelemek bir eksiklik olur. Zira devlet karmaşık, çok yanlı ve yönlü bir sosyal olgudur.[3]

Bir toplumun yapısıyla o toplumdaki müesseselerin yapısı arasında, oldukça yoğun bir etkileşim vardır. İçtimai yapı, belirli bir düzenlilik gösteren insan ilişkileri demek olduğuna göre, bu insani ilişkilerin bulunduğu toplumdaki kurumların yapısını etkilemeleri son derece tabiidir.[4] Bu

---

1 İbn Manzûr, Ebu›l-Fazl Cemalü›d-Din, Lisânü›l-Arab, Kum, İran-1405, c. II. Devlet Md.
2 Gözübüyük, Şeref, Anayasa Hukuku, S Y., Ankara-1986, s. 10.
3 Zabunoğlu, Yahya Kazım, Kamu Hukukuna Giriş, Sevinç Mtb., Ankara-1973, s. 25-31.
4 Kongar, Emre, Toplumsal Değişme Kurumları ve Türkiye Gerçegi, Remzi Ktb., İstanbul-1981, s. 275.

sebepten devlet anlayışı ve uygulamaları toplumlara göre değişik olabilmektedir.

Hukukçular devlet mefhumunun tanımında tam olarak ittifak edememişler ve her biri diğerinden farklı bir tarif yapmıştır. Bunun sebebi, konuya farklı açılardan yaklaşmalarıdır. Fakat hepsinin yaptığı tarif de doğrudur. Burada misal olarak iki tanesini zikredeceğiz:

I. Devlet; egemen, siyasal, müesseseleşmiş, etkin, meşru, belli topraklarla sınırlı bir hukuki iktidar ve bir hukuki şahıstır.[5]

II. Devlet; muayyen bir ülkeye yerleşmiş bir millet karşısında belirli bir hukuki yetkiye haiz olan ve sosyal bir heyeti ifade eden, devamlı ve hükmi bir birliktir.[6]

Devletin varlık sebebi; toplumun ıslahına çalışmak, kamu için luzumlu ve faydalı teşebbüsleri gerçekleştirmek, devletle ilgili teşkilatı kurmak ve faaliyetleri yerine getirmektir. Bu görüşe göre devlet; tabii ve tarihi âmillerle ortaya çıkan kamu hizmetleri teşkilatının bir bütünüdür. Dolayısıyla devlet herkesindir. Kollektif ihtiyacı temin için tesis edilmiş olup, kendisine de kollektif itaati gerektirir. Aynı zamanda toplum içindeki organik dayanışmayı sağlamakla da görevlidir.[7]

Devlet, iç ve dış hâkimiyeti sağlamalıdır. Yani sınırları içerisinde kendinden daha yetkili bir güç olamayacağı gibi, sınırları dışında da iktidarını kısıtlayıcı bir etken olmamalıdır.[8] Devletin toplumdaki diğer kurumlardan farkı ise; onlardan daha üstün olması; yasama, yürütme ve yargıyı ihtiva edecek şekilde yapılanması ve istediğinde zorlayıcı bir gücü kullanabilmesidir.[9]

---

5 Çam, Esat, Siyaset Bilimi, Der Y., İstanbul-1984, s. 111.
Hükmî şahıs: Tüzel kişi de denir. Belli bir amacı gerçekleştirmek için kurulan ve hukuki bir varlık olarak tanınan bir müessese manasınadır. Bu sebeple devlet de isterse borçlanabilir, alım veya satım yapabilir. (Bkz.: Şafak, Ali, Hukuk Terimleri Sözlüğü, Rehber Y., Ankara-1992, Tüzel kişi Md.; Hayreddin, Mukayeseli İslâm Hukuku, Nesil Y., İstanbul-1991, s. I/208.

6 en-Nebhân, Muhammed Faruk, Nizâmü'l-Hukm Fi›l-İslâm, müt.: Servet Armağan, Sönmez Y., İstanbul-1980, s. 4.

7 Durkheim, Emile, Toplumbilimsel Yönetim Kuralları, müt.: Cemal Bali Akal, BFS Y., by. ve bt. yok, s. 15.

8 Eroğlu, Hamza, İdare Hukuku, Ank. İTİA Y., Ank.-1978, s. 17; Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Y., İst.-1991, 2. baskı, s. 109; en-Nebhân, s. 6.

9 Teziç, Anayasa Hukuku, s. 88, 308.

B - Devletin Unsurları

Devletin varlığı için gerekli şartlar; ülke, nüfus, siyasi ve hukuki teşkilatlanmadır.[10] Devlet ancak bu üç şartın bir arada bulunması ile varlık kazanabilir. Bu şartlar seçenekli olmayıp onsuz olmayan, yani lâzım-i gayrı mufarık niteliktedirler. Dolayısıyla bu unsurlardan biri olmadan devletten söz edilemez.

1 - Ülke :

Devletin unsurlarından birincisi ülkedir. Ülke; halkın oturduğu, istikrarın sağlandığı, devlet yetkilerinin kullanıldığı ve sınırları belli olan arazi parçası manasına gelir. Dolayısıyla sadece toprağa inhisar etmez. Bitişik denizleri ve üzerindeki havayı da içine alır. Ülke toprağının bir bütün olma şartı da yoktur. Dolayısıyla devletin arazisi ayrı parçalar halinde de bulunabilir.[11]

2 - Nüfus :

Devletin unsurlarından ikincisi nüfustur. Nüfus, insan topluluğu manasına gelir. Devletin olabilmesi için, devlet yetkilerinin yönetenler aracılığıyla yönetilenler üzerinde kullanıldığı bir grup insan topluluğunun olması gerekmektedir. Yalnız bu insanların aynı ırktan veya aynı sülaleden olması gibi bir şart yoktur. Bu sebepten devlet içerisinde farklı ırkların bulunabilmesi mümkündür.[12] Ayrıca nüfus sayısının önemi de yoktur.[13]

İnsanların ilk defa bir araya gelmesi ve devlet oluşturmasına sebep olarak; tabii, sosyal ve ekonomik âmiller, soy ortaklığı, dil ortaklığı, din birliği gibi objektif âmiller ve bir de mazi, hatıra, mefkure, kültür, anane, gaye, istikbal, ülke birliği gibi hususlar bahis mevzu edilmektedir.[14]

---

10 Gönlübol, Mehmet, Uluslararası Politika, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Y., Ankara-1985, s. 49.

11 Gözübüyük, s. 13-14; en-Nebhân, s .5.

12 Gözübüyük, s. 13.

13 Okandan, Recai Galip, Umumi Amme Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., İstanbul-1959, 2. baskı, s. 851.

14 Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, s. 852 vd.

3 – Siyasi-Hukuki teşkilat (egemenlik):

Devletin varlığı için bir nizam ve teşkilatın mevcudiyeti ve ona bütün fert, cemiyet ve kuruluşların tabiiyeti gibi bir mecburiyet mevzubahistir. Bu nizam ve teşkilat için emretme kudreti, amme iktidarı, amme kudreti, devlet kudreti, devlet iktidarı, siyasi ve hukuki teşkilat gibi tabirler kullanılır.[15] Bu teşkilat, hâkimiyeti kullanan siyasi ve hukuki teşekkülden oluşur. Siyasi iktidarın hükümet şeklinin ve iktidara geliş usulünün, devletin varlığına bir tesiri yoktur. Zira önemli olan hâkimiyetin olmasıdır.[16] İktidarın görevi ise, devlet kaynaklarını önceden belirlenen hedefler doğrultusunda kullanmaktır.[17]

Belli bir topluluğun devlet olabilmesi için egemenliği kullanabilecek siyasi iktidarın ortaya çıkması, belli bir nitelik kazanması ve örgütlenmesi gerekir. Egemenlik soyut ve ideolojik bir kavramdır ve bağımsızlıkla özdeştir. Siyasi iktidar ise somuttur ve anayasa ile verilmiş yetkilerin bütünü manasına gelir.[18]

C - Devletin Mahiyeti (Niteliği)

İster iç hukuk ve isterse beynelmilel hukuk düzeninde olsun, devletin temel özelliği diğer topluluklardan farklı bir örgüt olmasıdır. Devletin unsurları, devletin mahiyetini açıklamada yeterli sayılmaz. Bu bakımdan devletin niteliğini ortaya koyacak kriterleri bulmak gerekmektedir. Bu kriterler ise devletin hukuki kişiliği ile egemenliğidir.[19]

1 - Devletin hukuki kişiliği:

Kişilik hukuktaki anlamı ile haklara sahip olma ehliyeti demek olduğuna göre, devletin de haklara ve yetkilere sahip olması şart olduğuna nazaran, tabiatı ve mahiyeti icabı kişilik olması zarureti ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bir varlık ve gayesi olan her topluluk gibi devletin de

---

[15] Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, s. 910.
[16] Teziç, Anayasa Hukuku, s. 110; Okandan, s. 913-914.
[17] Berle, Adolf A. İktidar, müt.: Nejat Muallimoğlu, İstanbul-1980, s. 8.
[18] Gözübüyük, s. 14.
[19] Teziç, Anayasa Hukuku, s. 110; en-Nebhân, s. 10.

kişiliği vardır. Bu manevi bir kişiliktir. Manevi kişi ise maddi kişinin sahip olduğu hakların aynına sahip değildir. Dolayısıyla mâhiyetinin ve tabiatının imkan vermediği haklar kendisinde yoktur. Zira manevi kişi sadece gayesinin gerektirdiği hakların sahibidir. Çünkü varlığı bu gaye ile mukayyettir.[20]

Devlet, insanların meydana getirdiği bir örgütlenme biçimi olup, hukuki bir varlık ve hukuki bir kişiliktir.[21] Devletin bu manevi şahsiyeti (tüzel kişiliği), devleti oluşturan şahıs ve yöneticilerin kişiliklerinden farklıdır.

Devletin hukuki kişiliğinin birinci sonucu devamlılığıdır. Yani devlet belli bir dönemde yaşayan insan topluluğu değildir. Çünkü nesiller değişir fakat devlet devam eder. Yine devlet adına yapılmış işlemler, bunları yapanların değişmesi ile ortadan kalkmazlar ve bütün hukuki sonuçları ile devam ederler. Devletin hukuki kişiliğinin ikinci sonucu, devletin de hukuken korunması gereken haklarının olduğunu netice verir. Devlet kişilik kazanmakla, hak ve görevlere ehliyet kazanmış demektir. Bu bakımdan devlet, gerçek şahıslar gibi bir takım hukuki işlemlerde bulunabilir. Fakat devlet içerisinde iller ve belediyeler gibi başka tüzel kişiler de olduğundan, hukuki kişiliğinin olması devleti tarife yeterli bir kriter değildir.[22]

2 - Devletin egemenliği:

Egemenlik sadece devlete mahsus bir özelliktir. Devletin hâkimiyetinin iç ve dış olmak üzere iki cephesi vardır. Devletin iç hâkimiyeti Anayasa Hukukunu, dış hâkimiyeti ise Devletler Hukukunu ilgilendirir. İç hâkimiyet, devletin ülke sınırları içinde bütün öteki sosyal ve siyasi gruplara karşı üstünlüğünü ifade eder. Dış hâkimiyet ise devletin başka bir devlete bağımlı olmadığını, dolayısıyla diğer devletlerle hukuken eşit olduğunu ifade eder.[23]

---

20 Esen, Bülent Nuri, Anayasa Hukuku Genel Esasları, by. yok-1963, s. 131-132.
21 Ertürk, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, Felma Y., Ankara-1985, s. 84-85.
22 Özçelik, Selçuk, Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., İstanbul-1961, s. I/112 vd.
23 Gözübüyük, s. 14.

D - Devlet Biçimleri

Devletler genel olarak üniter (tek yapılı) ve federal (karma yapılı) olmak üzere ikiye ayrılır.[24] Fiziki ve tarihi olaylar devletin bu şekilde biçimlenmesine tesir eden âmillerdendir.[25] Yalnız devlet biçimi (şekli) ile hükümet şekillerini birbirlerine karıştırmamak gerekir. Zira devletin şekli, devletin sahip bulunduğu iktidarın yapısına bağlı olduğu halde; hükümet şekli, devlet iktidarını kullanacak kimselerin belirtilmesi tarzına göre taayyün eder.[26]

1 - Tek yapılı (üniter) devletler :

Bütünlük arzeden ve devlet içerisindeki grupları birleştirici olan devletlere bu isim verilir. Basit devlet ismi de verilen bu tür devletlerde yönetim tek merkezden yapılır. Bu devletlerde genel olarak bir hukuk ve kanun birliği vardır. Mahalli idarelere idari özerklik tanınmış olabilir. Fakat hiç bir zaman bu durum bağımsızlık seviyesine ulaşamaz.[27]

2 - Karma yapılı (federal) devletler :

Birden fazla devletin belirli kurallar çerçevesinde yeni ve orjinal bir yapı oluşturmasıyla meydana gelen devletlere federal devlet denir.[28] Bu tip devletlerde tek yapılı devletlerden farklı olarak, yetkilerin ortaklaşa paylaşıldığı birden çok devlet söz konusudur. Federal devleti oluşturan her bir federe devletin, ilke olarak uluslararası yetkisi olmamasına rağmen; anayasa, yasama ve yargılama alanında özerkliğe sahiptir.[29] Bu tip devletler, yabancı devletlere karşı bir bütünlük içinde hareket ederler.

---

24 Çam, Siyaset Bilimi, s. 107.

25 Kürkçüer, Orhan Melih, Esas Teşkilat Hukuku, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Y., Ankara-1969, 4. baskı, s. 167-168; Seviğ, Muammer Raşit, Devletler Umumi Hukuku, İstanbul Üniversitesi Y., İstanbul-1958, s. 72.

26 Esen, Bülent Nuri, s. 138.

27 Gözübüyük, s. 17.

28 Köymen, Atilla, Devletler Hukukuna Giriş, by. ve bt. yok, s. 5-8; Çam, Siyaset Bilimi, s. 111.

29 Çeçen, Anıl, Siyasal Rejimlerin Siyasal Yapıları, Ank. H. Fak. Dergisi, Ank.-1977, s. 114-115; Çam, Siyaset Bilimi, s. 452; en-Nebhân, s. 143.

II. İSLÂMDA DEVLETİN DOĞUŞU VE DEVLET KAVRAMI

A - İslâmda Devletin Doğuşu

İslâmda devlet meselesi, İslâm Amme Hukukunun bir konusudur. Fakat biz bu konuya tezimize temel teşkil edecek kadar gireceğiz. Yeterli bilgiyi verdikten sonra ise asıl konumuza döneceğiz.

İslâmi bir devlet, yani İslâm devleti olabilir mi? Yoksa İslâm sadece inanç ve ibadetten oluştuğu için devletle alakalı bir esas getirmemiş, dolayısıyla herhangi bir devletin İslâmiliği de söz konusu değil midir? Acaba Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir devlet kurmuş muydu? Yoksa mevcut durumu idare ettiler de biz yanlış anlayarak devlet kurduğunu mu sanıyoruz? Hulefay-ı Râşidin ile devam eden sistemin mahiyeti neydi? Bir arap devleti miydi yoksa bir İslâm devleti miydi? Eğer bir İslâm devleti kurulmak gerekiyorsa, bu aklen mi gereklidir yoksa naklen (dinen) mi gereklidir?

Bütün bu sorulara cevap verebilmek için meseleleri kademe kademe ele almak gerekmektedir. Bu sebepten dolayı önce Câhiliye Devri olmak üzere, sırasıyla Asr-ı Saadet ve diğer İslâm toplumlarını değerlendirmemiz gerekmektedir.

1 - Câhiliye Devrinde idari ve siyasi durum :

Câhiliye Devrinde Arabistanda, bugünkü manada bir devlet yoktu. Toplumdaki sistem; bazı şahısların liderliğindeki bir kabile düzenlemesinden ibaretti. Zira iç ve dış güvenlik adına hiç bir şey mevcut değildi. Her kabile müstakildi ve gücü kendi sınırlarını aşmamaktaydı. Kabile içerisindeki siyasi birliğin kaynağı ise kabile asabiyetiydi. Varlığı sembolik bir durum arzeden kabile riyasetinin devamı için de bir kural yoktu. Çünkü kabile başkanlığı seçimlerinde genellikle yaş, zenginlik, nüfuz, kuvvet ve saygınlığa itibar edilmekteydi. Kabile reisleri ömür boyu başta kalmaktaydılar. İnsanlar ise tamamen bağımsız hareket etmekteydiler. Dolayısıyla düşüncelerini ne çoğunluğun fikri ne de kabile reisinin emri değiştirebilmekteydi![30]

---

[30] Hasan İbrahim Hasan, İslâm, Tarihi, müt.: İsmail Yiğit - Salih Gümüş, Kayıhan Y., İst.-1985,

Mekke ve Hicaz'a hakim olan Kureyş kabilesinde de durum bundan farklı değidi.[31] Kureyş on kola ayrıldığından her bir kolun başında ayrı bir başkan vardı. Bazen başka kabilelerde de bu şekilde bir bölünme olabilmekteydi. Bu durumda onların da yaptığı, her kolun başına bir başkan seçmekti. Bunların üstünde de şeyhü'l-meşayih (genel başkan) bulunmaktaydı.[32] Yalnız onlara her yönüyle itaat Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) gelinceye kadar hiç bir zaman sağlanamamıştı. Dolayısıyla tam manasıyla bir devlet teşekkül etmemişti. Bazen babadan oğula geçen başkanlıklar görülse de bunlar kabilenin isteğinden kaynaklanmaktaydı. Yani bu durumun bir bağlayıcılığı yoktu. Başkanın görevi ise savaşa ve barışa ait konuşmaları idare, düşmana karşı kabileyi sevk, göç sırasında çadır kurulacak yerleri tayin ve dış kabilelerden gelen elçi ve misafirleri kabulden ibaretti. Bunlarda da kabilenin meyil ve isteklerinin büyük tesiri vardı.[33]

2 - Hz. Peygamber (s.a.s.) *devrinde idari ve siyasi durum:*

Gerek Anayasa ve gerekse İdare Hukuku açısından bir devletin dayandığı temeller üçü geçmez. Bunlar halk, ülke ve siyasi-hukuki teşkilattır. Bu üç unsurun hepsi Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yöntemindeki İslâm toplumunda vardı.[34] Bu durum Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) dönemindeki idari mekanizmaya delalet eder. Bu sebeple Nisâ suresi 59. ayette geçen „ulû'l-emr" terkibinin idareciler manasına geldiğinde âlimler

s. I/67-68, 73-74; Algül Hüseyin, İslâm Tarihi, Gonca Y., İst.-1986, s. I/92-93; Zâfirü›l-Kâsimî, Nizâmü'l-Hukm Fi›ş-Şerîati ve›t-Târîhi›l-İslâmî, Dârü›n-Nefâis, Beyrut-1990, 6. baskı, s. 23; Muhammed el-Kutup Tabelbe, el-İslâm ve Hukûku›l-İnsân, Dâru'l-Fikri›l-Arabî, s .147-160; en-Nebhân, s. 60; Gazâlî, Kuranı Anlamada Yöntem, Müt.: Abdullah İşler, Bir Y., Ank-1993, 1. baskı, s. 301.

31 Şirvani, Harun Han, İslâmda Siyasi Düsünce ve İdare, müt.: Kemal Kuşcu, Ahmed Said Mtb., İst.-1965, s. 27.

32 Aslan, Mahmut, Toplum ve Devlet Düsüncesi Bakımından Katadgubilig, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Y., İst.-1989, s. 186; Akbulut, Ahmet, İlk Devrin Siyasi Olaylarını Müslüman Düsüncesine Etkileri, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ank.-Ocak-1991, s. 38.

33 Çağatay, Neşet, İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y., Ank.-1981, 4. baskı, s. 99-102.

34 Bkz.: es-Serahsî, Ahmed b. Ebî Sehl, Şerhu›s-Siyer, müt.: Muhammed Münir Ayntabî, Dâru't-Tıbâa, İst.-1241, s. 178.

ittifak etmiştir. Dolayısıyla o dönemde hukuki yönden de realite yönünden de İslâm devleti teşekkül etmişti.

Rasulüllah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hâkim ve valileri gönderirken hangi prosedüre uyduğunu tam olarak bilememekteyiz. Fakat İslami ölçülere göre atamalar yaptığı ve devlet için çok ehemmiyetli olan adalet ve idare sahasını boş bırakmadığı kesindir.[35] Dolayısıyla Allah Rasülü (sallallahu aleyhi ve sellem) her yönüyle devletin başındaydı. Zira O (sallallahu aleyhi ve sellem) hem yönetimin temsilcisi hem de risaletin tebliğcisi olarak hareket etmekteydi. Bu açıdan miladi 622 yılında Medine'de kurulan birliğin bir devlet, dolayısıyla da İslâm devleti olduğundan şüphe yoktur.

Bu devlette İslâm Hukuku uygulanmaktaydı. Fakat Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kral, emir, sultan gibi isimler kullanmamakta ve Rasûlüllah ismini bunlara tercih etmekteydi. Çünkü O (sallallahu aleyhi ve sellem) öncelikle devlet kurmak için değil, İslâm Dinini tebliğ için gelmişti. Bu sebepten Rasûlüllah sıfatını kullanması daha uygundu. Yani bu durum onun devlet başkanı olmadığı manasına gelmemektedir.

İslâmi devletin temelini teşkil eden prensipler, Miladi 620 ve 622 yılında yapılan Akabe biatlarında görülmektedir.[36] Zira Akabe'de biat alan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), iyi işlerde itaati şart koşmuştur. Bu sebeple devlet başkanına itaat, İslâmi vecibelerden biri sayılmıştır.[37]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiğinde, Mekke müşriklerinin saldırısıyla karşılaşma durumundaydı. Bu sebepten müslüman olmayan Araplar ve Yahudileri de içine alan bir devlet kurarak başına geçti. Anayasayı da yazdırarak İslâmi tebliğ ışığında bir devleti kurmuş oldu.[38] Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kurmuş

---

35 Ûdeh, Abdü›l-Kâdir, İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk, müt.: Akif Nuri, İhya Y., İst.-1973, s. IV/364-365.
Hamidullah›a göre bu valiler namazi da kildirmakla görevliydi. (Bkz.: Hamidullah, İslâm Meselelerine Giriş, müt.: İ. S. Sırma, İst.-1984, s. 86-87.)

36 Karaman, s. I/44; en-Nebhân, s. 62.

37 Müslim, Ebu›l-Huseyn, es-Sahih, Çağrı Y., İst.-1992, 2. baskı, s. II/1465-1472 (Kitâbü'l-imâre, 8. bab.)

38 Tâhir b. Âşur, Usûlü›n-Nizâmi›l-İctimâî fi›l-İslâm, el-Matbaatü›r-Rasmiyye, Tûnus-1967, s. 205.

olduğu siyasi düzen, tebliğ ettiği dinden daha önce yayılmıştır. Çünkü risaletini kabul etmeyen Yahudiler ve gayr-i müslim Araplar, O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in devlet başkanlığını kabul etmişti. Ve bunda bir sakınca da görmemişlerdi.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kurduğu Medine Site Devletini bir koalisyon olarak değerlendirmek yanlış olur. Çünkü O (sallallahu aleyhi ve sellem), ortaksız olarak devlet başkanı olmuştur. Halbuki koalisyonlarda ortakların yönetimde etki ve yetkisi vardır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ise uygulamalarında hiç bir zaman İslâma aykırı bir sey yapmamıştı. Zaten böyle bir davranış; «İnsan başı boş olarak mı yaratıldığını sanıyor?!»[39] âyetine de terstir. Yalnız Medine'deki gayr-i müslimler ile Ehl-i Kitab'ın O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in idaresinden memnun kaldığı da ayrı tarihi bir gerçektir. Ayrıca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yönetimdeki yardımcıları sahabeydi. Bu açıdan biz gayr-i müslimleri müslümanların himayesine giren vatandaşlar olarak görmekteyiz.[40]

Hicretin 1. yılında Medine'nin yaklaşık nüfusu 10 000'di. Bunlardan 1500'ü müslüman kalanı da gayr-i müslimdi. Gayr-i müslimler ise kendi arasında ehl-i kitap ve putperestler olarak ikiye ayrılmaktaydı. Ehl-i kitaptan Hiristiyanların sayısı yaklaşık 1000, Yahudilerin sayısı da 4000'di. Putperestler ise 5000 civarıydı, fakat reisleri müslüman olmuştu. Bu sayılar Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yaptırdığı bir nüfus sayımının sonuçlarıdır.[41]

Medine'de yazılan Anayasa, dünyanın ilk anayasası hüviyetini taşımaktadır. 1215 tarihli İngiliz Magna Carta'sı bundan asırlarca sonra yazılmıştır.[42] İlk kurulan İslâm devletinin bir toplum sözleşmesine (anayasaya) dayalı olarak tesisi, Şirvani'nin ifadesiyle[43] sonradan kurulacak olan İslâm devletlerinin de bir anayasaya göre kurulması gereğini

---

39 Kıyâme suresi, 75/36.

40 Bkz.: Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, müt.: M. Said Mutlu, İrfan mtb., İst.-1972, s. 144-148.

41 Bkz.: Hamidullah, İslâm Peygamberi, s. 136-138.

42 Vernon, Manfied C. Devlet Sistemleri: (Mukayeseli Devlet İdaresine Giriş), müt.: Mümtaz Soysal, Sevinç Basımevi, Ank.-1961, s. 9.

43 Şirvani, s. 169.

göstemektedir. Bu anayasa Müslüman olan ve olmayan Medine Site Devleti vatandaşlarına danışılarak ve Medine halkını teşkilatlandırma gereği düşünülerek yazılmıştır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in arkadaşlarından Enes'in evinde toplanılarak hazırlanılan bu metin, Hamidullah'ın tespit ve tahlillerine göre 52 maddedir.

Bu anayasaya devletin unsurları ve fonksiyonları açısından bakıldığında çok önemli hükümleri ihtiva ettiği görülmektedir. Çünkü devletin askeri durumu, ülke ve insan unsuru, gayr-i müslimlere verilen muhtariyet hakkı ve mali mülkiyetler gibi konuları içine almıştır. Yine Amme Hukuku ile ilgili konularda düzenleyici kaideler getirmiş, devlet iktidarını kurmuş, kaza ve icra fonksiyonunu ele almıştır.[44] Bu şekilde kurulan bir devlet ise elbette hukuk devletidir.[45]

Burada İslâm anayasası ile ilgili Ali Fuat Başgil'in mütalaalarını da aktarmakta konumuzu izah açısından fayda vardır. Ona göre İslâmda hak; Allahın iradesi ve iradeyi ızhara vasıta olan Allahın sözleridir. Hukuk, yani İslâm toplumunda riayeti lazım gelen kaideler ise ilahi iradenin bir zuhuru demek olan Kur'andadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de hayır ve şer, herşey gösterilmiştir. Binaenaleyh Kur'ana uygun olan fiiller ilahi iradeye de uygundur. Keza Kur'ana uygun olmayan fiiler ise ilahi iradeye terstir ve bir âsiliktir. Şu halde İslâmda hukukun ana kaynağı ve esas kanunu Kur'andır.[46]

İslâm devletinin varlığı konusuna şu şekilde bir itiraz olabilir: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), tebliğ ettiği dinin gereği olarak toplum birliğini sağlamıştı. Bu sebepten dolayı kurduğu birlik dini bir mahiyet taşımaktaydı. Çünkü Kur'an, وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ «Sen onlara bir vekil değilsin» ayetiyle[47] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in siyasi bir yanının olmadığını söylemektedir. وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ «Sen onlar üzerinde bir cebbar değilsin» ayeti[48] de bu manayı teyit etmektedir. Bu sıfatları taşımayan bir şahıs ise ne bir devlet başkanı, ne de siyasi bir lider olabilir! Zaten Onun

---

[44] Hamidullah, İslâm Peygamberi, s. 140, 149-153.
[45] Mehmed Niyazi, İslâm Devlet Felsefesi, Ötüken Y., İst.-1989, 1. baskı, s. 123.
[46] Başgil, Ord. Ali Fuat, Ana Hukuk, Ulusal Mtb., Ank.-1943, s. I/53.
[47] En'âm suresi, 6/107; İsrâ suresi 17/54.
[48] Kâf sursi, 50/45.

sadece bir rasül olduğu, وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ „Muhammed sadece bir peygamberdir, Ondan önce de peygamberler gelip geçmişti» ayetiyle[49] de belirtilmektedir. Şayet bir devlet başkanı olsaydı, bir de bu vazifesi gereği olarak insanlar üzerinde ayrı bir hakka sahip olurdu. Halbuki O, وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ «Şüphesiz Biz Seni bütün insanlara bir müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik, fakat insanların çoğu bilmiyor» ayetinin[50] ifade ettiği gibi sadece inzar ve tebşîr etmekteydi. Bu sebeple de huzuruna titreyerek gelen bir şahsa; „Ben ne bir hükümdar, ne de bir cebbarım! Siz neden titriyorsunuz?!" demişti. Yine kul bir peygamber olmayı, sultan bir peygamber olmaya tercih etmişti.[51] Bu izahlardan sonra, hangi sebepten dolayı Asr-ı Saadette bir devlet teşkilatının olmadığı daha iyi anlaşılır. Yine bu sebeplerden dolayı Arapların birliği dini bir birlik, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in riyaseti de dinî bir riyasetti. Ne onların birliği, ne de O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in liderliği siyasi bir mahiyet taşımaktaydı! Yani İslâm sadece manevi yön ile alakalıdır ve Onda devlet yönetimine dair bir bilgi yoktur.[52]

Bu görüşü müsteşrik Wellhausen da belirtmiş ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde kurulan İslâm devletini milli bir Arap Devleti olarak nitelemiştir. Delil olarak o devirde İslâma girmenin Araplığa da girmek şartıyla mümkün olabildiğini söylemiştir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra da bu milli devletin teokratik bir imparatorluğa dönüştüğünü iddia etmiştir.[53]

Bu görüşe şu şekilde cevap verilebilir: Gerçeklerin böyle olmadığı tarihen sabittir. Çünkü İslâm evrensel bir dindir. Kabile ve milletlerin kaynaşmasını sağlamak için farklı insanların yaratıldığını, يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ "Ey

49 Âl-i İmran suresi,3/144.

50 Sebe suresi, 34/28.

51 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, Çağrı Y., İst.-1992, s. II/231 (Ebu Hüreyre rivayeti).

52 Ali Abdu›r-Râzık, el-İslâm ve Usûlü›l-Hukm, müt.: Ömer Rıza, İkdam Mtb., İst.-1927, s. 71 vd.; Yine bkz.: Berkes, Niyazi, İslâmcılık-Ulusçuluk-Sosyalizm, Bilgi Y., by. yok -1975, s. 243.

53 Bkz.: Wellhausen, Julias, Arap Devleti ve Sükutu, müt.: Fikret Işıltan, Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y., Ank.-1963, s. 11-12.

insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, Ondan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi iyi bilen ve hakkıyla haberdar olandır" ayetiyle[54] Allah Teâla açıklamıştır. İslâma girişte Arap olma şartı aranmadığı da Allah Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in pek çok devlet başkanına gönderdiği İslama davet mektuplarında açıktır.

İslâmda devlet yönetimine dair kesin bir bilgi yoktur diyemeyiz. Çünkü bu sahadaki her türlü problemi çözecek ana hükümler Kur'anda vardır. Çoğu meselelere teferruatıyla cevap vermemesi ise, ana prensipler çerçevesinde bizim çözümümüze havale edildiğini göstermektedir.[55]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâmın getiriliş gayesine uygun bir devleti kurmuştur. Asgari o devlet temel İslâmi ahkâma ters düşmeyen bir niteliktedir ki, bu da İslami olduğunu gösterir. Zimmîlere ayrı bir statü verirken de ona göre davranmıştır.[56]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir devlet için gerekli olan her şeyi yapmıştı.[57] Nebhan'ın da dediği gibi bir devlet başkanının bütün vazifelerini uygulamıştı.[58] Yani İslâm Hukukunu uygulamıştı, savaş ve barışı yürütmüştü, zayıf ve kimsesizlere bakmıştı. Ayrıca dinin gereği olan tebliği de yapmıştı. Zaten her toplumda bunların yapılması gereklidir. Ve bu gereklilik devletin olmasını mecburi kılmaktadır.[59]

İslâmi ahkamı tatbik eden her devlet İslâm devleti saylır. Bunu tatbik etmeyen devletlerin ise İslâmi bir devlet olması mümkün değildir. Zaten başka devletlerin İslâmi ahkamı tatbik ettirmesi de oldukça zordur.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) toplum içindeki ihtilafları

---

54 Hucurât suresi, 49/13.

55 es-Serahsî, Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, el-Usûl, Eda N. İst-1990, s. I/10.

56 Çalışkan, İbrahim, İslâm Ceza Hukukunda Gayr-i Müslimlerin Statüsü, Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. (Basılmamış doktora tezi) Ank.-1986, s. 58-65.

57 Tâhir b. Âşûr, s. 205.

58 en-Nebhân, s. 66; Yine bkz.: Hamidullah, Muhammed, Makaleler, Müt.: İhsan Süreyya Sırma, Zafer Mtb., İst.-1986, s. 45 vd.

59 Muhammed el-Mubârek, Nizâmü'l-İslâm: el-Hukm ve›d-Devle, Dâru'l-Fikr, Kâhire-1974, s. 23; Muhammed Gazâlî, s. 223-225.

hallettiği gibi ordunun da baş komutanıydı.[60] Diğer devletlerden gelen elçileri karşılar, mukabilen onlara da elçiler gönderirdi. Yine mühür kullanırdı. Yani şeklen ve fiilen bir devlet başkanının ne yapması gerekiyorsa onu yapmıştır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in nigehban (koruyucu, gözetici) ve vekil kılınmaması demek, onun insanları zorla hidayete erdirme durumunda olmadığı manasındadır. Mezkur ayeti bir kaç öncesi ile beraber okuduğumuzda, bu mana apaçık ortaya çıkmaktadır: اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ «Sen Rabbin tarfindan Sana vayolunana uy. Ondan başka ilah yoktur. Müşriklerden de yüz çevir. Eğer Allah istese ve hidayete zorlasaydı zaten onlar şirk koşamazdı. Biz Seni onlara ne bir gözetici ne de bir vekil kıldık!»[61] Yani, Sana düşen görev onlara tebliğ yapmaktır. Sen onları İslâma girmeye zorlayacak değilsin.[62]

Keza Hz. peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in cebbar olmaması da, hidayete zorlayıcı olmaması manasınadır. Yani devlet başkanlığı ve saltanat ile bir alakası yoktur. Ayetin devamı da bunu açıklamaktadır : نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ «Biz onların dediğini bilmekteyiz. Sen onları hidayete zorlayıcı birisi değilsin. Sadece azabımdan korkacaklara öğüt ver.»[63]

Kul bir peygamber olması ise Hz. Süleyman (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi kimsenin erişemiyeceği saltanat ve zenginlik sahibi bir peygamber olmaması manasına gelir. Çünkü ona hükümdarlık yanında çok büyük bir zenginlik de verilmişti. Zira şu ayetler bunu gösterir: قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ "Süleyman, dedi ki: Rabbim! Beni bağışla ve bana benden sonra kimseye nasip olmayacak bir hükümranlık ver. Çünkü Sen hakikaten

60 en-Nebhân, s. 66.

61 En'âm suresi, 6/106-107.

62 Bkz.: İbn Kesîr, Imadü›d-Din Ebi›l-Fida İsmâil, Tefsîru›l Kur'âni›l-Azîm, İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sâbûnî, Dersaadet, by. ve bt. yok, s. I/606-607.

63 Kâf, 50/45, yine bkz.: İbn Kesîr, s. III/379-380.

bahşedicisin! Biz de onun emrine rüzgarı verdik ki dilediği yere güzelce gitsin. Yine usta ve dalgıç olan şeytanlar ile bukağılara bağlı olan diğerlerini ona musahhar kıldık. Bu bir hesapsız ihsanımızdır, istediğine ver veya verme dedik. Şüphesiz onun Bizim katımızda bir yakınlığı ve geleceği güzel bir yer vardır.»[64] Hz. Süleyman'ın devlet başkanı olarak yaptıklarını Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in de yaptığında ise her hangi bir şüphe yoktur. Fakat O (sallallahu aleyhi ve sellem) öncelikle dini tebliğ vazifesiyle görevli olduğundan, Rasulüllah ismini başka isimlere tercih etmiştir.

Huzuruna geldiğinde titreyen bir kişiye; «Ben ne bir hükümdar ne de bir cebbarım!» demesi, makamında el ve etek öptüren zalim hükümdarlar gibi olmaması manasına gelir. Yani «Ben de sizler gibi bir insanım, titremenize gerek yoktur» demek istemiştir.

Farklı toplumlardan oluşan Medine'de kurulan İslâm devleti, başta bir site devleti olmasına rağmen; Necran, Uman, Bahreyn, Hadramut ve Yemen gibi yerlerin de katılmasıyla büyük bir devlet halini gelmiştir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de buralara valiler tayin etmiştir. Dolayısıyla eyalet sistemi diyebileceğimiz bir idare söz konusu idi.[65] Fakat hiç bir yerde Kur'ana ters düşen bir hareket yapılmamaktaydı. Zira hadiselere İslâmi nazarla bakılmakta ve problemler İslâmi hükümlere göre çözülmekteydi. Sanki birleşik bir devlet tipi oluşmuştu. Fakat hem insanlar hem de devletler İslâmı kabulleriyle birlikte; dini, kültürel ve kanuni... her sahadaki İslâma ters olan halleri bırakmıştılar. İslâmın boyası ile boyanıp, ona göre bir şekil almıştılar. İşler arasında dini ve dünyevi diye bir ayrım yapmamaktaydılar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de her yönüyle bir devlet başkanından çok daha etkili ve yetkiliydi.

Asr-ı Saadette İslâm toplumu Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in günübirlik kararlarıyla yönetilmekteydi,[66] gibi bir fikirde açık bir tenkit, basite alma ve bayağı görerek üstten bakma vardır. Bu ifadelerle sanki o devirde toplumda rastgele bir uygulamanın olduğu, dolayısıyla devletin olmadığı, çünkü devlette plansız bir uygulamanın olamayacağı anlatılmak

---

64 Bkz.: Sâd suresi, 38/35-40; İbn Kesîr, s. III/203-204.

65 Yeniçeri, Celal, İslâm›da Devlet Bütçesi, Şamil Y., İst.-1984, s. 2-4; Mehmet Niyazi, s. 54.

66 Miquel, Andre, İslâm ve Medeniyeti, müt.: Ahmet Fidan, Birleşik Dağıtım, Ank.-1991, s. 76.

istenmektedir. Fakat vahyin hergün yeni bir hüküm getirdiği düşünülürse, buna bir de 1400 yıl önce olabilecek bir devlet teşkilatıyla bugünkü devlet teşkilatını mukayese etmek yanlışlığı eklenirse, bu değerlendirmenin ne kadar hatalı olduğu görülecektir. Çünkü şayet o dönemde fevkalade teşkilatlı bir devlet kurulmamış olsaydı, yılların tecrübesine sahip Sasani ve Bizans gibi iki devletle savaşılacak duruma gelinemez ve onlar mağlup edilemezdi.

O devre ait siyasi doğrultuda yorumlanabilecek pek çok malumat vardır. Bunların siyasi bir düstur olup olmadığına, ancak tek tek incelenerek karar verilebilir. Dolayısıyla onlar hakkında global bir ifadeyle "Siyasi bir düstur değildi" demek,[67] aceleden verilmiş bir hükümdür.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vaz ettiği içtimai esasların hâdiselere tesiri ise çok tabiidir. Çünkü dini tebliğ eden, devleti kuran ve her noktada esas merci O (sallallahu aleyhi ve sellem) idi.

B - İslâmda Devlet Kavramı

1 - Genel olarak İslâmda devlet:

إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ «Hüküm ancak Allaha aittir.»[68] إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ «Emirler bütünüyle Allaha aittir.»فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ[69] "Hüküm çok yüce ve çok büyük olan Allaha aittir."[70] وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ «Hükmedenlerin en iyisi Allahtır.»[71] وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ «Allahın indirdikleriyle hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendisidir.»[72] وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ « Allahın indirdikleriyle hükmetmeyenler zâlimlerin ta kendisidir.»[73] وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ «Allahın indirdikleriyle hülmetmeyenler fâsıkların ta kendisidir.»[74] وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ

---

[67] Uğur, Mücteba, Hicri I. Asırda İslâm Toplumu, Çağrı Y.., İst.-1980, s. 144-146.
[68] Yûsuf suresi, 12/40. Yine bkz.; En'âm suresi, 6/62.
[69] Âl-i İmrân suresi, 2/154.
[70] Ğâfir suresi, 40/12.
[71] Âraf suresi, 7/87.
[72] Mâide suresi, 5/44.
[73] Mâide suresi, 5/45.
[74] Mâide suresi, 5/47.

أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ «Allahın indirdikleriyle hükmet ve Seni Allahın indirdiklerinin bazısından saptırmalarından sakın.»[75] أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ «Câhiliye hükmünü mü istiyorlar? Hüküm verme konusunda inanan bir kavim için Allahtan başka daha iyi kim olabilir?!»[76] وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ «Fitne kalmayıp din (hüküm) tamamıyla Allahın oluncaya kadar savaşın. Fakat onlar hatalarını bırakırlarsa savaşı bırakın. Çünkü düşmanlık sadece zulmedenlere karşı yapılır.»[77] إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ «Biz insanlar arasında Allahın sana gösterdikleriyle hükmedesin diye kitabı indirdik.»[78] وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ «Allah içinizden iman edip iyi harekette bulunanlara yeminle vadetti ki; öncekileri nasıl küfredenlerin yerine getirdi ise, onları da yeryüzünde hâkim kılacaktır.»[79] فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا «Rablerine andolsun ki; aralarında kimi oraya kimi buraya çektikleri şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiç bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.»[80] يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا «Ey iman edenler! Allaha itaat ediniz, Resûlüllaha itaat ediniz ve sizden olan idarecilerinize itaat ediniz. Eğer bir şey hakkında ihtilafa düşerseniz, onu Allaha ve Peygambere döndürünüz.

Son üç ayette (Mâide suresi 45,44 ve 47) Allahın indirdiği ile hükmetmeyenler; birinde zalim, birinde kafir ve birinde de fasık olarak nitelenmiştir. Bu grupların aynı fiilleriyle farklı cezaya çarptırılmalarının sebebi; inanmadığı halde hükmetmenin küfür, inandığı halde hükmetmemenin ise fisk ve zulüm olmasıdır. Ayetler zinada recmi uygulamayan Yahudiler hakkında inmiştir. Sahibine hakkını vermeyene zalim, günaha girene ise fasık denildiği de malumdur. (Bkz.: el-Bedrî, Abdulaziz, İslâma Göre Devlet Adamı ve Âlim, müt.: Mehmet Bıyıklı, Kemal Solak, Şamil Y, İst.-bt yok, s. 49.)

75 Mâide suresi, 5/49.

76 Mâide suresi, 5/50.

77 Bakara suresi, 2/193.
Fitnenin ortadan kalkması için çalışmak, İslâmın bir nizam ve intizam devleti istediği şeklinde yorumlanır. (Bkz.: Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/44)

78 Nisâ suresi, 4/105.

79 Nur suresi, 24/55.

80 Nisâ suresi, 4/65.

Eğer Allaha ve âhirete inanıyorsanız bu hem daha hayırlı, hem de netice itibarıyla daha güzeldir.»[81]

Mezkur ayetler her yönüyle İslâmi bir devlet yapısını gerektirmektedir.[82] Ve bu ayetler teokrasi manasına iktidarın kaynağına değil, iktidarın neye göre kullanılacağına işaret etmektedir.[83] Çünkü iktidar insanların eliyle uygulanır. İnsanların ise birbirlerinden beşer olma itibarıyla her hangi bir farkı yoktur. Bu durumda iktidarın neye göre kullanılacağı önemlidir. Buna göre İslâmdaki kutsallık şahıslarda değil, prensiplerdedir.

Bunların yanında devlet ve fonksiyonlarını açıklayan veya ona ışık tutan başka ayetler de vardır. Şimdi delalet yönleriyle beraber bunları da zikrdelim:

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ «Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. İnsanlar arasında adaleti sağlayabilmeleri için kitap (apaçık prensipler) ve nizamı (prensiplerin kullanıldığı ölçüyü) indirdik. Yine çok sağlam ve insanlara faydalı olan demiri indirdik» ayeti,[84] konumuz açısısından enteresandır. Ayette geçen demir kelimesine genellikle adaleti sağlamada lazım olan güç, kuvvet ve iktidar gibi manalar verilmiştir ki, bunlar devletin fonksiyonlarıdır. Bazıları da açıkça devlet olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan bakılınca ayette icra, kazâ ve yürütmenin temeli, yani devletin temel özellikleri vardır denebilir.[85] Çünkü prensipler, kanunlar ve dolayısıyla kanun-

---

[81] Nisâ suresi, 4/59.

[82] Bkz.: Muhammed el-Mübârek, s. 19-21; Tâhir b. Âşûr, s. 206-207; Muhammed Bahit, Hakikatü›l-İslâm ve Usuli›l Hukm, Matbaatü›s-Selefiyye, Kahire-1344, s. 405; Muhammed H. Huseyn, Nakdu Kitabi›l-İslâm ve Usuli›l-Hukm, Matbaatü›s-Selefiyye, Mısır-1314, s. 80,77; Memed Niyazi, s. 127; Zuhaylî, Vehbe, el-Fıkhü›l-İslâmî ve Edilletühü, Dâru'l-Fikr, Dımaşk-1989, 4. baskı, s. VI/251-252; Sah Veliyyullah ed-Dehlevî, Huccetü›l-lahi›l-Balığa, Daru Ihyai›l-Ilm, Beyrut-bt yok, s. I/146.

[83] Niyazi, Mehmet, s. 37.

[84] Hadîd suresi, 57/25.

[85] İlgili yorumlar için bkz.: el-Mübârek, Muhammed, s. 19-20; el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, el-Câmi› li-Ahkâmi›l-Kur›ân, Matbaatü Dâri›l-Kütübi›l-Mısriyye, Kahire-1948, s. XVII/260-261; İbn Teymiyye, Fetâvâ, 35/36; Hicazi, Muhammed Mahmud; et-Tefsiru›l-Vadıh, Matbaatü›l-İstiklal el-Kübra, by. yok-1968, 1. baskı, s. XXXVI-XXVII/161-162; Muhammed Gazâlî, s. 102-103; İbn Hayyan el-Endelüsî, Ebû Abdillah Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yusuf, Tefsîru›l-Bahri›l-Muhît, Matbaatü›s-Saâde, Mısır-1328, s. VIII/226-227.

ların çıkarıldığı meclis; hadid otorite veya icra; mizan ise otoritenin kullanıldığı ölçü, yani yargı manasına anlaşılabilir. Otorite ve prensipler olup da prensipleri kullanmadaki ölçünün olmaması, zülmü netice verebilir. Çünkü bu durumda yöneticiler kanunları istediği gibi yorumluyabilirler. Prensipler ve ölçü olsa ve otorite olmasa, bu sefer de kanunlara uymayanların itaatını temin edecek gücün eksikliği ortaya çıkar.

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ "Yeryüzünde kendilerini güçlü kıldığımız kimseler, namazı kılarlar, zekatı verirler ve iyiliği emredip kötülüğü yasaklarlar."[86] İyiliği emir ve kötülüğü yasaklama, devlet olmadan tam olarak mümkün olmaz. Çünkü bir toplumdaki müeyyidesiz işler aksayabilir. Müeyyideyi ise ancak devlet koyabilir.[87]

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ «Fitne kalmayıncaya ve din Allahın oluncaya kadar savaşın.»[88] Ordu olmadan sıcak savaşın olması, devlet olmadan da ordunun olması oldukça zordur.

Bu gibi ayetler İslâm devletinin bir savaş devleti olduğunu göstermez. Çünkü İslâm devleti öncelikle bir barış devletidir. İnsanların Allah yoluna güzel öğütle davet edilmesi, mücadele yolunun en güzeli ile hareket edilmesi[89] ve İslâma girilmesi için zor kullanılmaması[90] gibi ayetler de bunu göstermektedir.[91] Zira bir durumda yapılan savaş, her zaman son çaredir.Burada Bakara suresi 193. ayetin tefsiri mahiyetinde Muhammed Gazâlî'nin şu açıklamasını kaydetmekte de fayda vardır: Kur'an müslümanların çağa hâkim olmasını, yeryüzünü imar etmesini ve böylece hilâfet görevini layıkıyla yerine getirmesini istemektedir. Zira, وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا «İşte böylece sizin insanlar üzerinde şahitler (idareciler) olmanız, Rasûlün de sizin üzerinizde bir şahit olması için sizi vasat bir ümmet kıldık» ayeti[92] bunu göstermektedir. Çünkü müslümanların vasat ümmet olması, Birleşmiş Milletler'in dünya

86 Hacc suresi, 22/41.
87 Yazır, Elmalılı, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kuran Dili, Eser N., İst.-bt. yok, s. V/3410.
88 Bakara suresi, 2/193. Bkz.: Yazır, s. II/687 vd.
89 Nahl suresi, 16/25.
90 Bakara suresi, 2/256.
91 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/54.
92 Bakara suresi, 2/143.

barışını sağlamadaki rolü gibi bir rol üstlenmesini ve bunu gerçek manada yapmasını göstermektedir.[93]

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ «İçinizden hayra davet ederek, iyiliği emreden ve kötülükten yasaklayan bir toplum olsun»[94] ayeti devlet teşkilatını göstermektedir denebilir. Çünkü İslâm devletinin en temel gayelerinden birisi iyiliği emir ve kötülüğü nehiy olacaktır. Bunu da ideal manada ancak devlet yapar.

Yine eski devirlerle alakalı olarak Kur'anda anlatılan bir kıssada, bir peygamberden kavmi; ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ «Bize bir komutan gönder de Allah yolunda savaşalım» diye[95] bir istekte bulunmuştur. Bu durum ise idarecisiz, dolayısıyla devletsiz bir hareketin mümkün olmayacağına dair bir delil olarak kabul edilebilir.[96] Burada şunu da belirtmekte fayda vardır: Savaşlar bir zaruret sonucu ortaya çıkar. Bunlar zulüm görmek[97] ve karşı tarafın savaş açması[98] gibi sebeplerdir. Normal şartlarda İslâm Devleti, insanların Hz. Âdem (aleyhisselâm)'den yaratıldığı prensibiyle milletlerarası kardeşliğe bir zemin hazırlar.[99]

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ «Onlara emniyet ve korkudan bir hal arız olunca yayarlar. Eğer meseleyi Rasûlüllaha veya içlerindeki idarecilere götürselerdi, ondan anlayanlar onu elbette daha iyi bileceklerdi.»[100] Bu ayetten; bir toplum için idarecilerin, yönetimin, dolayısıyla da devletin ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda devletin olmadığı bir toplumda, işlerin ideal seviyede iyi gitmeyeceğini anlamaktayız. Ayrıca meselenin ilgili mercilere arzedilmesi zikredilirken önce Allah Rasülünün gösterilmesi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in idarecilik yönüne, dolayısıyla devlet başkanlığına da bir delildir.

93 Bkz.: Muhammed Gazâlî, s. 195,219.
94 Âl-i İmrân suresi, 3/104. Bkz. İbn Kesîr, s. I/306-307.
95 Bakara suresi, 2/246. Bkz.: İbn Kesîr, s. I/233; Yazır, s. II/827.
96 ed-Dehlevî, Şah Veliyullah, s. I/145.
97 Bkz.: Hac suresi, 22/39; İbn Kesîr, s. II/546.
98 Bkz.: Bakara suresi, 2/194.
99 Hucurât suresi, 49/13; Bkz.: Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. 53-55.
100 Nisâ suresi, 4/83. Bkz.: Yazır, s. II/287; İbn Kesîr, s. I/223.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ «Ey iman edenler! Allaha, Rasulüne ve idarecilere itaat ediniz»[101] ayeti de, idarecilerin hem gerekliliğini hem de önemini anlatmaktadır. «Ulul-emr» terkibinden merci-i umur[102] yani «danışılacak makamlar» anlaşılsa bile, bu yerlerin başında idarecilerin dolayısıyla da devletin geldiğinde şüphe yoktur. Dolayısıyla bu noktada bunlar idareciler değil de ulemadır diye yapılan bir itiraz eksik kalmaktadır. Zaten bu ayeti yorumlayan selef ; birinci olarak idareciler, dolayısıyla da devlet manasında anlamıştır.[103] Ayrıca meselenin önce Allah ve Rasûlüne, daha sonra ise ululemre arzedilmesi ve bu ulelemrin çoğul olarak zikredilmesi, ehl-i hall ve akd gibi bir şûra meclisini ihsas ettirmektedir.

Ali Fuat Bangil ise bu ayeti İslâm Devletiyle irtibatını Ana Hukuk kitabında söyle açıklamıştır: Allah Kendisine kulluk etme yolunu gene Kendi göstermiştir. Devlet hayatında bu yol ulü'l-emre (yani devlet reisine) hürmet ve itaattir. Ulu'l-emre itaat eden Allaha itaat etmiş, karşı gelen de Allaha karşı gelmiş olur. Ulu'l-emr kimdir? Allahın dilediği ve kendisine tevliyet, yani hâkimiyet hakkı verdiği kimsedir. Çünkü sahibu'l-mülk Allahtır ve dilediğine onu verir. Bu kimse Peygamberin halifesi yani vekili ve yeryüzünde Allahın emir ve iradelerinin icrasına vasıtadır. Binaenaleyh Allaha mutlak itaat lazımdır.

Bu ayetleri manaca takviye eden ve devletin zorunlu olduğunu gösteren şu hadisleri de zikredelim: مَنْ كَرِهَ مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا فَلْيَصْبِرْ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ خَرَجَ مِنَ السُّلْطَانِ شِبْرًا فَمَاتَ عَلَيْهِ إِلاَّ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً «Kim devlet başkanınki bir şeyden hoşlanmazsa sabretsin. Çünkü ondan bir karış ayrılıp da ölen kişi, câhiliye ölümü üzerine ölür.»[104] فَالأَمِيرُ الَّذِى عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

---

101 Nisâ suresi, 4/59.

102 Abdurrâzık, Ali, s. 22.

103 İbnü›l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah, Ahkâmü'l-Kur›an, Dâru'l-Ma›rife, 1. baskı, Beyrut-1981, s. I/453; Kurtubî, s. V/259-261; es-Süyûtî, Celalü›dl-Din Abdurrahman b. Ebi Bekr, ed-Dürrü›l-Mensûr Fit-Tefsîri bi›l-Me›sûr, by. ve bt. yok, s. II/176-178; et-Taberi, Muhammed b. Cerir, Câmiü›l Beyân Fi-Tefsîri Âyi›l-Kur›ân, Matbaatü›l-Meymeniyye, Mısır-bt yok, s. V/87-89.

104 Müslim, Kitâbü›l-İmâre, s. II/1478; İbn Âşûr, s. 211; Nevevi, Muhyiddîn Yahya b. Şeref b. Mürri b. el-Huzami b. Havaribi, Şerhu Müslim, Dâru'l-Kütübi›l-Ilmiyye, Beyrut-1349, s. XII/238-239.

«Devlet başkanı bir çobandır ve raiyetinden mesuldür.»[105] إِذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخَرَ مِنْهُمَا «İki halifeye biat edildiği zaman ikincisini öldürün.»[106] مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَمَاتَ فَمِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ «Bir kimse İslâm cemaatindan bir karış bile ayrılır ve ölürse, cahiliye ölümü üzere ölmüş olur."[107] Bu sebepten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatına müteakip sahabe, ilk iş olarak hemen bir devlet başkanı seçmeye kalkmıştır.[108]

Baştan beri verdiğimiz ayet ve hadislerin özeti olarak şunları söyleyebiliriz: İslâmı din ve dünya olarak ikiye ayırmak hatadır. Zaten Cenâb-ı Allah İslâmı, iki dünyanın mutluluğu için göndermiştir. رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ«Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ahiret azabından koru!»[109] ayeti bize; din, siyaset ve ahlak... gibi bizi mutlu kılacak her şeyin, bizi aynı derecede ilgilendirdiğini göstermektedir.[110] Çünkü ruh ve vucuttan oluşan insanın iki yönü de beraber ele alınmalıdır. Bu sebepten İslâmda her ikisinin de aynı kanun ve başkana itaati ile ahenkli bir uyum gerçekleştirilmiştir. Bu sebepten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de idare eden ve edilenlerin her an birbirleriyle münasebette bulunabileceği bir tarzda, üstelik madde ve manayı da içine alan bir şekilde devletini kurarak bunu sağlamıştır.[111]

Hüküm vermek sadece Allaha ait olunca, hükmedenlerin en hayırlısı O olunca, indirdiği ile hükmetmeyip hevaya uymak duruma göre zâlimlik, fâsıklık veye kâfirlik olunca, inananlara en iyi hükmü koyacak sadece Kendisi (celle celâluhû) olunca, ahkâm-ı ilâhi ile zıt bir duruma düşmek câhiliye hükmünü istemek manasına gelince, yine ahkamı tatbikteki ölçü indirilince, insanların tek çatı altında birleşerek sadece Allahtan korkup, sadece ona kulluk etmeleri istenince, insanlar ahkâm-ı ilahiyi tatbik etsinler

---

105 Müslim, Kitâbü'l-İmâre, s. II/1459; el-Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmâil, es-Sahih, Çağrı Y., İst.-1992, Kitâbü'l-Cum›a, s. I/215; Bkz. Naim, Ahmet-Miras, Kamil, Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Başkanlığı Y., Ank.-1987, s. III/40-43.

106 Müslim, Kitâbü'l-İmâre, s. II/1480; Tabii bu son çaredir. (Bkz.: Nevevi, s. XII/238-239.)

107 Müslim, Kitâbü'l-İmâre, s. II/1477.

108 Eryarsoy, Mehmet Beşir, İslâm Devlet Yapısı, İşaret Y., İst.-1988, 2. baskı, s. 28.

109 Bakara suresi, 2/201.

110 İbn Kesîr, s. I/182; Yazır, s. IV/2419-2420.

111 Hamidullah, Makaleler, s. 45 vd.

diye yaratılınca, dünya ve âhiret mutluluğunu temin etmek şart olunca, ... evet bütün bunlar ancak bir İslâm devleti ile gerçekleşebilir. Kaldı ki, Mâverdî'nin dediği gibi zulme mani olmak, adaleti tatbik etmek, cihadı temin ve eğitimi düzene koymak bile bir İslâm devletinin olmasını gerektiren yeterli delillerdir.[112]

İslâmi bir devlet ancak halka hizmet için kurulabilir. Çünkü Onun tahakküm gibi bir amacı olamaz. Bunun örneği Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Medine'de kurduğu devlettir.[113] Zaten İslâmın hükümlerini şartlarını hâiz olan herkes anlama ve yorumlama hakkına sahiptir. Bu durumda yöneticiler sadece yönetim emanetini bekleyen kimselerdir. Dolayısıyla herhangi bir üstünlükleri yoktur. Renk ve ırk farklılıkları da her hangi bir öneme sahip değildir. Adalet ise gayr-i müslimler de dâhil herkese şâmildir. Zulüm de bütünüyle yasaktır. Hatta zulme meyil göstermemek ve taşkınlıklardan uzak durmak, İslâm devleti için bir çerçevedir.[114]

İslâmiyet, diğer dinlerle karşılaştırılamayacak derecede bir siyasilik özelliği gösterir. Çünkü İslâmi devletteki meşru oterite, sadece Allahın oteritesini yansıtan bir karaktere sahip olur.[115] Fakat bunu herkesin bildiği mevcut kanunlara ve objektif kriterlere göre yapar.

Dünya üzerindeki kıta ve bölgeler arasında hem iklim hem de kültür yönünden büyük ayrılıklar vardır. Bu sebepten dolayı hem dünyaya şamil hem de küçük esasları bile içine albilecek şekilde, bütün tafsilatıyla her meselesi tek tek yazılmış hiç bir siyasi hareket yoktur. Çünkü olaylar her an artarak, yeni ve orijinal şekilde gelişmektedir. Bu sebeple ancak genel ve her yerde geçerlilik gösterecek prensipler, olaylara yön verebilir ve ortaya çıkacak problemleri çözülebilir. Bu durum ise İslâmda zaten vardır. Bu sebepten dolayı ince ve küçük meselelere varıncaya kadar her

---

[112] Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habib b. el-Basri el-Bağdâdî, el-Ahkâmü's-Sultâniyye, Matbaatü›l-Vatan, Mısır-1298, s. 4.

[113] Yeniçeri, s. 15; Nebhân, s. 462.

[114] Çaviş, Abdü›l-Aziz, Anglikan Kilisesine Cevap, müt.: Mehmet Akif, Evkâf-ı İslâmiyye Mtb., İst.-1341, s. 276; Said Halim Pasa, Siyasal Kavramlar, Pınar Y., İst.-1987, s. 61.

[115] Binnaz, Sayeri, Türkiye›de Dinin Denetim İşleri, Ank. Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ank.-1978, s. 180.

meselenin çözümünün açıkça yazılı bir şekilde İslâmi kaynaklarda olması beklenemez.[116]

Buna göre İslam hem her meseleyi çözer hem de özünü kaybetmez. Bu durumu da şu şekilde sağlamıştır: 1- Doğrudan naslara müstenid hükümler yanında, içtihadi hükümler de koymuştur. İçtihatlar ise zamanla değişebilir. 2- Zaruretler memnu olan seyleri helal kılar; meşakkat teysiri celbeder; hâcet umumi olsun hususi olsun zaruret menzilesine tenzil olunur... gibi kaidelerden istifade edilir. 3- Ahkamla ilgili nasların bir çoğundaki ifade umumi ve elastikidir. Mesela anayasa sahasındaki şûra prensibi buna bir örnektir.

Bir toplum ancak çesitli müesseselerle ayakta kalabilir. Bu müesseselerin oluşması ise ancak devletle mümkündür. Bu durum da devleti mecburi kılar. Bu noktada İslâm Hukukunda ihtilaf yoktur.[117] Devletin nasıl ortaya çıktığı ise önemli değildir. Ama devlet olmadan işlerin yürümeyeceği kesindir. Bu noktada devletin görevi Muhammed Gazali'nin de dediği gibi; yönetim olarak İslâmi öğretileri destekleyen, sağlamlaştıran ve onları saran bir kemer durumunda olmasıdır.[118]

İslâm devleti içtimai yardımlaşma, mutlak vicdan hürriyeti, insanlar arası eşitlik, emaneti ehline vermek, baskıdan uzak olmak, insan kişiliğine önem vermek ve adaleti her yönüyle tesis etmeye çalışmak gibi prensiplere dayanır. Üstelik onun içinde devlet başkanı dahil hiç bir şahsın bir insan olarak statü farkı olmaz. İyilikleri emretmek ve kötülükleri yasaklamaksa, sadece genel gayenin bir özetidir. Bu gayelere ise ancak dinden gelen inancın itici gücüyle ulaşılabilir. Çünkü siyasetin ölçüleri bunu temin etmez. Bu sebepten "din ve devlet birbirini tamamlar"[119] düşüncesinden ziyade; "Din, devleti de içine alan bir sistemdir" fikri daha doğrudur.

Devlet sahasında açıkça hükmü belli olmayan konularda, naslarla çatışmayacak ve İslâmın ruhuna uygun olacak şekilde hükümler konur. Bu noktada şekle göre değil, maksada göre hareket edilirÇünkü şekil önemli olsaydı,

---

116 Bkz.: Karaman, s. I/30-31.

117 et-Teftezânî, Sadü›d-Dîn Mes›ud b. Ömer, Şerhu›l-Akâid, Şirket-i İraniyye Mtb., by yok-1304, s. 232; Eryarsoy, s. 37.

118 Gazâlî, Muhammed, s. 211.

119 Şirvani, s. 313.

zaten Şari Teâla bir şekil belirlerdi.[120] Bu sebepten bölgelere göre farklı mahalli kanunların konması mümkündür. Ve bunların hepsi de İslâma uygun olabilir. Tarihte de durum bu şekilde cereyan etmiştir. Bu arada Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yaptıklarını da iyi incelemek gerekir. Zira O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bağlayıcılığı olmayan uygulamaları olabilir.

İslâm toplumundaki devlet düşüncesi sonradan çıkmış bir fikir değildir. Çünkü sahabe daha Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in defni olmadan, O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yerine geçecek devlet başkanını seçmek üzere harekete geçmiştir. Dolayısıyla toplum düzeni dini bir emir olmasaydı, bu konuda bu derecede bir hassasiyet gösterilmezdi.[121] Dini konudaki kesin bir emir ise; akılla bilinemez sadece nakille bilinebilir.

Şimdiye kadar kurulmuş olan İslâmi devletlerin yıkılması, İslâmın yetersizliğinden kaynaklanmıştır, şeklinde düşünülmemelidir. Çünkü bu durum; إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ «Herhangi bir kavim özünü değiştirmedikçe, Allah onların durumunu değiştirmez» ayeti[122] kapsamında, ümmetin bozulmasının tabii bir sonucudur.

İslâm devleti toplumun İslâmi hükümlere göre teşkilatlandığı, görüşlerini İslâmdan aldığı, kendi coğrafyasında ve yeryüzünde İslâmı hükümleri uygulamak üzere kurulan şer'î (hukuki) kişiliğin adıdır. İlk göze çarpan dış yapısı; devlet başkanlığı, hukuk düzeni ve şûra ehlinden oluşmaktadır denebilir.[123] Diğer sistemlerden farkı ise, Fethi Osman'ın da dediği gibi kanunlarını inançlar üzerine bina etmesidir.[124]

Günlük pek çok sahada açık emirlerini belli eden İslâmın, devlet şekli sahasında belli bir kural koymaması enteresandır. Bu noktada anlayabildiğimiz gerçek sebep; bu sahanın zaman ve şartların elastikiyetine bırakılmış olmasıdır.[125] Bu durum, her ortamda İslâmın uygulanabileceğine dair bir delil de olabilir. Dolayısıyla mevcut şartların gereğine göre bugün de İslâmi bir devlet düşünülebilir.

---

120 Niyazi, Mehmed, s. 12.
121 İbn Âşûr, s. 207.
122 Ra'd suresi, 13/11; Enfâl suresi, 8/53; Bkz.: İbn Kesîr, s. II/113.
123 Eryarsoy, s. 126-128.
124 Osman, Fethi, Ihvan-İslâm ve Demokrasi, müt.: Aydın Ünal, Endülüs Y., İst.-1991, s. 141.
125 İbn Âşûr, s. 25; Niyazi, Mehmet, s. 12,48-49; Hamidullah, Makaleler, s. 71.

İslâma ters düşmeyen uygulamaların, büyük ve farklı bir sistem olarak zamanla ortaya çıkacağı muhakkatır. Bu noktada belirli yasaklamalara (haramlara) yaklaşılamaması, İslâmi sistemin diğer sistemlereden farkını gösterecektir. Tarihte de bu böyle olmuştur. Tabii ki bu şekillenmelerde, en fazla örfün tesiri vardır.[126]

İslâm; toplumun emniyetini, adaletin teminini ve içtimai dengenin kurulmasını ister. Diğer dünya sistemlerinden en temel bir farkı, Allahın hâkimiyetini kabul etmesdir. Bunun manası, hukukun kaynağının Ona ait olması ve Onun belirlediği ölçülere uygun bulunmasıdır. İslâmın diğer orijinal yönleri ise; sistem ve yöneticilerin adaletine, halkın mukabilen itaatine, bir de halkla devlet arasındaki şûraya dayanmasıdır.[127]

İslâm devletinin kanun ve adalete dayalıdır. Adaletin temini ise birinci olarak işlerin ehliyetli insanlara tevdi edilmesiyle, ikinci sırada ise kanunların âdil olarak uygulanmasıyla sağlanır. „Şüphesiz Allah size emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletli olmanızı emreder" ayeti[128] de bunu gösterir.

Devlet içindeki şûrânın ise iki yönü vardır: **1-** Fert olsun, müessese olsun başkalarının görüşüne başvurma. Bunu halktan gelen fikirlere açık olma şeklinde anlayabiliriz. Bu noktadaki istişare halkın aktivitesine bağlıdır. **2-** Normal yollarla başkalarından görüş alınamıyorsa, teker teker onlara ulaşarak görüş almak. Bu yönüyle istişareye işlerlik kazandırmak ise idareciler ve kurumlara düşmektedir.[129]

Din ile devlet içiçedir. Eğer böyle olmasaydı, Hz. Ebu Bekir zekatı vermeyenlere karşı kılıç çekmez ve savaşmazdı. Zira İslâm sadece iman ve ibadetten müteşekkil bir din değildir. Aynı zamanda ahlak, kültür, içtimaiyat, politika, kanun, ekonomi, ferdî-millî ve beynelmilel her meselede Allaha teslimiyettir. Çünkü bünyesinde bulunan umumi kurallar, hayatın her alanını kapayacak mahiyettedir.[130]

---

126 Karaman, Hayreddin, İslâmda Din-Devlet İlişkisi, Türkiye Günlüğü Dergisi, 13. sayı, Ank.-1990, s. 13 vd.

127 Sürur, Taha Abdü›l-Baki, Kur›an Devleti, müt.: Mehmet Keskin, Çağrı Y., İst.-1977, s. 154.

128 Nisâ suresi, 4/58; Karaman, s. I/51-52.

129 Bkz.: Osman, Fethi, s. 87.

130 Mevdûdî, Ebu›l-Âlâ, İslâm›da Siyaset Nizamı, müt.: Ahmet Zengin, Hilal Y., İst.-bt yok, s. 15.

Kur'anda anlatılan devletlerin çoğu Arabistan yarımadası civarında hayat sürmüştür.[131] Bunların uygulamaları hakkında net bir bilgimiz olmasa da çoğunun Hz. Davut ve Süleyman (aleyhisselâm)'in devletleri gibi[132] krallık olduğu anlaşılmaktadır. Krallıklar ise Hamidullah'ın ifadesiyle Firavununki gibi kötü veya Süleyman (aleyhisselâm)'ınki gibi iyi olabilir. Fakat her ikisinin yapısı da monarşiktir. Demek ki Kur'anda kötülenen iktidar, adaleti gözetmeyen iktidardır. Bu sebepten İslami kaynaklarda cumhuriyet dahil. devlet yapısının tipine dair açık bir işaret bulamamaktayız. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra sahabenin bir krallık kurmaya yeltenmemesi ise, Hz. Davut ve Süleyman (aleyhisselâm) örneklerininin bağlayıcılık taşımadığını göstermektedir. Fakat genel olarak düsündüğümüzde, İslâmın devlet yönetimi konusundaki isteği; kanunların güven içinde devlet gücüyle uygulanmasını sağlamaktır diyebiliriz.[133]

İslâmın bir devlet tipi önermediğini ileri sürerek, İslâmda devletin olmayacağı sonucuna varmak ise[134] gerçeği ifade etmemektedir. Çünkü toplumun devletsiz ayakta kalması mümkün olmadığı gibi, her devlet tipini İslâmın kabul etmeyeceği de açıktır. Bu durumda müslümanlar için önemli olan yaşadıkları devletin İslâma uygun olmasıdır. Zira İslâmi hükümler bu devlet içerisinde tatbik edilecektir. Şartlara göre bu şekilde gerçekleşecek olan bir devlet ise İslâmilik sıfatını kazanmış olacaktır.

Toplumdaki düzen, devlet demektir. Yani devletsiz toplum düzeninin sağlanması mümkün değildir.[135] Şekillenme ise sınırlar genişledikçe, şartlar değiştikçe, nüfus arttıkça, düzenin sağlanması için ve ihtiyaca göre farklı olacaktır. İhtiyaç anında, müslüman olmayan toplumların tecrübe ve birikimlerinden de istifade edilebilecektir. İslam tarihinde Emevîler dönemindeki Bizans ve Abbâsiler dönemindeki İran tesirini[136] bu şekilde değerlendirebiliriz. Bu ise normal bir durumdur. Çünkü dıştan gelen her şey İslâma aykırı sayılmaz.

---

131 Şener, Sami, Osmanlı›da Siyasi Çözülme, İnkılap Y., İst.-1986, s. 21.

132 Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, s. 184,186.

133 Makaleler, s. 101 vd.; Yeniçeri, s. 9; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/46.

134 Berkes, Niyazi, İslâmcılık-Ulusçuluk-Sosyalizm, Bilgi Y., by yok-1975, 5. baskı, s. 212.

135 Kongar, s. 275; Niyazi, Mehmet, s. 20.

136 Niyazi, Mehmet, s. 117.

İslâm devleti konusunda sahabenin icmaı vardır. Tâhir b. Âşur, bu icmanın bize tevatürle nakledildiğini ve haklı olarak devlet kurmanın İslâm Hukukunun temel meselelerinden birisi olduğunu söylemektedir.[137] Çünkü İslâma göre kendisiyle farz kılınan bir hükmün gerçeklestirileceği vasıtaları kurmak da farzdır. Aynen harama sebep olanların da haram olması gibi. Dolayısıyla devleti de bu şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Bu sebeple hadlerin uygulanması gereği, menfaati celb mazarratı def, emr-i bil-maruf nehy-i anil-münker müesseselerinin işletilmesi, işlerin düzenlenmesi, İslâmın öğretilmesi ve korunması[138] ile devlet başkanının olmasına ve ona itaatin luzumuna yorumlanabilecek âyet ve hadisler, bunun için yeterli delillerdir.[139] Çünkü devlet başkanının olabilmesi dahil bütün bu meseleler, devletin kurulmasından sonra gelen problemlerdir. Tabii olarak bütün bunlar yapılırken, usûl olarak İslâma ters bir metod takip edilemez. Zira İslâma ters bir metodun seçimi, İslâmdan başkasını istemek gibi bir anlam kazanır. Bu durum ise İslamda yasaklanmıştır.

İslâm Hukukunda İslâmın siyasi dış yapısı ile ilgili siyaset-i şer'iyye türü meseleler fazla incelenmemiştir. Çünkü genelde halife nasıl seçilir ve devletin şekli nasıl olmalıdır.. gibi konular ele alınmıştır. Bu duruma sebep olarak; bu sahada açık bir hükmün olmayışını, İslâmın kalıptan çok ruha yöneldiğini ve eski dönemlerde bu gibi konuların pek gündemde olmayışını gösterebiliriz. Fakat İslâmın bu saha ile ilgili genel hükümler koyduğu da bir gerçektir.[140]

İslâm devletinin gayesi ihtiyaçları temin, terakkiyi tesis, dinin korunması ve dünya işlerinin düzenlenmesi olmalıdır. İbn Temiyyen'in de belirttiği gibi Hz. Öemer'in; "Ben valilerimi Allahın kitabını, peygamberinizin sünnetini öğretmek ve dininizi aranızda ikame etmek için gönderiyorum" sözü[141] bunu gösterir. Çünkü nebilere vâris olmak bu manaya gelmektedir.

---

137 İbn Âşûr, s. 207.

138 Bkz.: Ebû Zehra, Muhammed, Fıkıh Usulü, müt.: Abdulkadir Şener, Fon Mtb., Ank.-1979, s. 247; Eryarsoy, s. 35.

139 Riza, Reşîd, el-Hilafe, Matbaatü Menar, Mısır-1341, s. 10; Nebhân, s. 388-389; Osman, Fethi, s. 151; Özek, Çetin, Din ve Devlet, Ada Y., by. ve bt. yok, s. 236.

140 Sürur, s. 154.

141 İbn Teymiyye, Şeyhülislâm Takayyü›d-Dîn, Ahmed b. Halim, es-Siyâsetü›s-Şer'iyye Fi Islahi›r-Râi ve›r-Raiyye, Dâru'l-Kütübi›l-Arabî, Mısır-1955, 3. baskı, s. 11.

İdeoloji bir konudaki fikir manzumesi; siyasi ekonomik veya sosyal konularda bir bakış ve değerlendiriş, bir düsünce manzumesi demektir. İdeolojik ise bir fikir ve ideoloji ile ilgili; bir fikre özel manasına gelir. Bu yönüyle İslâm devleti ideolojik sayılabilir. Çünkü devletin kurulmasındaki gerçek gaye İslâmi emirlerin tatbikidir. Şu ayet de bunu gösterir: الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ «Onlar (O Müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazlarını kılarlar, zekatı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allaha varır.»[142] Fakat devletin hukuka bağlı olması, yöneticilerin seçim sonucu belirlenmesi, dolayısıyla bir yönüyle halka bağlı olması, tahakkümü önleyici sebeplerdir. Çünkü halk istemediği idarecileri seçmez. Eğer önceden seçilmişse ilk fırsastta da bu makamından indirir.[143]

Hâricîlerden Necedat Fırkası ile Mutezileden Esam grubu hariç bütün Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Mürcie, Şia, Hâricîler ve Mutezile'nin diğer kolları, devletin gereğini yani vacip olduğunu kabul etmişler[144] ve bunu ifade sadedinde, imam seçmek vaciptir demişlerdir. Zira o devirlerde devlet teşkilatı başkanla kaimdi. Devletin işlemesi için sadece başkanın seçilmesi yeterli görülmekteydi. Bu sebepten, imamın seçilmesinin vacip olması demek, devletin gerekli olması manasına gelmekteydi. Genel çoğunluğa itiraz edenler ise, devletin naklen değil de aklen vacip olduğunu kabul etmekteydi. Bu durum ise onların da devletin gerekliliğine inandığını gösterir. Yalnız onlar İslâmın böyle bir emri olmadığı fikrini taşımaktaydılar. Hatta, devletsiz bir düzen kurmak mümkünse, bir devlet kurmaya da gereğin olmadığı kanaatindeydiler. Biz bunları istisna kabul etmekte ve bu konuda icmanın olduğunu söylemekteyiz.[145]

Modern Hukukta da insanlar düzgün hareket edince devlete ihtiyaç

---

142 Hacc suresi, 22/41.

143 İbn Haldun, Abdu›r-Rahman, el-Mukaddime, Matbaatü›s-Şerefiyye, by. yok-1327, s. 210-212; Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü.

144 İbn Hazm ez-Zahiri, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, el-Fasl Fi›l-Milel ve›l-Ehvai ve›n-Nihal, Matbaatü›l-Edebiyye, 1. baskı, by. yok-1320, s. IV/87; es-Şehristânî, Muhammed b. Abdü'l-Kerîm, el-Milel ve›n-Nihal, Matbaatü›l-Ezher, 1. baskı, by. yok-1910, s. I/302-304, İbn Âşûr, s. 207; Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, s. IV/372-373.

145 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/86; Nevevi, s. XII/205.

yoktur. Çünkü toplumda yaşayan insanlar belirli bir nizam dairesinde hareket ederek, akıldışı hareket etmeyip kendilerini mantık yoluna sevk edebilmiş olsalar, nizamı sağlayan kaideleri harici bir kuvvet yoluyla mecburi kılma zarureti doğmayacaktır. Fakat insanlar tabiatları gereği arzu, hırs, kin ve menfaat gibi sayısız saiklerin tazyikleriye hareket etmektedirler. Bu sebepten içtimai kaidelerin tatbikini sağlamak için bir iktidar ve otoriteye ihtiyaç vardır. Meseleye devlet başkanlığı açısından baktığımızda da durum öyledir. Çünkü son asırda bile devlet başkanı olmaması gerektiğini savunanların az da olsa görülmektedir. Fakat bu durum lafızda kalmaktadır. Zira bu gibi yerlerde de devlet başkanının görevini yapan bir organ bulunmaktadır. Bu sebepten devlet başkanının gerekliliğinde hiç bir şüphe yoktur.[146]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Medine devletini kurmasıyla birlikte, İslâm Hukukuna uygun bir devlet kurulmuş oldu. Bu devlette eski Arap yönetimi izlerinin olması tabii bir şeydir. Çünkü İslâm bir toplumdaki sadece kötülükleri kaldırmıştır. Bu sebepten eski devirlere ait fakat İslâm Hukukuna aykırı olmayan gelenekler elbette devam edecektir.[147]

İslam adın konuşan ve yazan kişilerin; hiç bir İslâm ülkesi şeriate göre şekillenmemiştir.. gibi sözler[148] sarfetmeleri gerçeği ifade etmemektedir. Çünkü bugüne kadar İslâm toplumları, diğer toplumlardan her zaman farklı olmuştur. Bu farkın sebebi de İslâmdır. Bu sebepten İslâmı kabul eden toplumlar, yönetimlerinde değişiklikler yaparak İslâmın caiz diyebileceği bir duruma gelmiştir. Diğer yandan müslümanların her sistemi kabul ettiği de iddia edilemez. Zira zaruret halleri istisna edilirse onların bu konuda seçici oldukları açıktır. Bu sebepten de her meselede fetva alma ilkesi, buna dayalı olarak ortaya çıkmıştır.

İdarecilerin müslüman olması, onlara hayırlı buyruklarında halkın

---

146 Bkz.: Arsel, İlhan, Anayasa Hukuku (Demokrasi), Doğan Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi, Ank.-1964, s. 11; Aldıkaçtı, Orhan, Modern Demokraside ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, Mtb. yok, İst.-1960, s. 18, 21.

147 Vasfi, Mahmud Kemal, Musannefetü›n-Nüzumü›l- İslâmiyye, Matbaatü Vehbe, Kahire-bt. yok, s. 100-101.

148 Berkes, Niyazi, Teokrasi ve Laiklik, Adam Y., İst.-1984, s. 76.

itaat etme gereği, şûra prensibi, son merciin Kur'an ve Sünnet olması, herkesin içtihad hakkına sahip olması ve çıkan ihtilafların bağımsız mahkemelerce çözülmesi, İslâmi devlet yapısının diğer belirleyici özellikleridir.

Bazılarına göre İslâm devletinin Kur'ana dayanma, şûra ve hilafet olmak üzere üç özelliği vardır. Bu şekilde kurulan devlete hilafet de denebilir Çünkü her müslüman yeryüzünde Allahın iradesini temsil ettiği gibi, halife de bir bütün olarak İslâm ümmetini temsil edebilir. Zira müslümanların ilâhi istekleri yerine getirmek için kendilerini temsil makamına seçtiği kimse odur. Dolayısıyla uluhiyet, tevhid, risalet ve hilafet temelleri üzerine dayanan İslâm siyaseti, her sahaya tesir edebilecek kadar geniş ve çaplı kurallara sahiptir.[149] Burada bizim siyasetten kasdımız ise, Allah ve Rasulünün maksadıdır.[150] Diğer ifadeyle İslâm Hukukuna uygunluktur.

Şimdi de İslam devletinin temel unsurlarını görelim:

a - İslâm devletinin ülke unsuru:

İslâmiyet evrensel bir din olduğundan, onun hükümleri belli bir toprak parçası ve topluluk üzerinde değil de bütün dünya üzerinde etkin olmalıdır. Ayrıca müslümanların birlik ve beraberlik içinde bulunması gerekir. Bu konudaki deliller şu ayet ve hadislerdir: وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ «Siz tek bir ümmetsiniz, öyleyse sadece Benden korkun.»[151] إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ «Siz tek bir ümmetsiniz, öyleyse sadece bana kulluk edin.»[152] وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا «Toptan Allahın ipine (Kuran›a, İslâma) sarılın ve ayrılğa düşmeyin.» [153] Bu yette geçen "hablullah" kelimesinden hem din hem de siyaset birliği anlaşılmaktadır.[154] وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ «Apaçık prensipler geldikten sonra ihtilafa düşüp ayrılanlar gibi olmayın.»[155] وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا

[149] Özek, s. 234-235; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/79-81.
[150] el-Kardâvî, Yusuf, Ma›na›s-Siyaseti›s-Şeri›yye ve Mevkifü›l-Fukaha Minha, müt.: Yusuf Işıcık, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ank.-1987, s. 96-101; Çaviş, s. 276; Aslan, s. 188.
[151] Mü›minun suresi, 23/52.
[152] Enbiyâ suresi, 21/92; Yazır, s. V/3370.
[153] Âl-i İmrân suresi, 3/103; Bkz. İbn Kesîr, s. I/308. (Bkz.: İbnü'l-Arabî, s. I/291.)
[154] Bkz. İbn Kesîr, s. I/308; İbnü›l-Arabî, s. I/291.
[155] Âl-i İmrân suresi, 3/105.

فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ «Allaha ve Rasulüne itaat ediniz. Nizaya düşmeyiniz. Eğer çekişirseniz parçalanırsınız ve kuvvetiniz kaybolur.»[156]

إِذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخَرَ مِنْهُمَا «İki halifeye biat edildiği zaman, ikincisini öldürünüz.»[157] Zira buna göre mevcut meşru bir halife varken normal şartlarda 2. bir halife seçmek mümkün değildir. Çünkü bu durum caiz değildir. Bu sebeple ikinci olarak ortaya çıkan kişi, başka yollarla vazgeçirmek mümkün değilse öldürülür. İleride de izah edeceğimiz üzere Fâtimiler ile Abbasiler ve Endülüs Emeviler gibi aynı asırda yaşayan farklı İslâm devletlerinin durumu ise, birleşememenin getirdiği bir zaruret olarak değerlendirilmiştir. Müslümanların geniş bir cografyaya yayılması, o zamanki şartlarda tek merkezden idarenin güçlüğü, kültür farklılıkları ve ulaşım zorlukları da bu zarurete ek sebepler olarak gösterilmiştir. Fakat bu noktada yapılmış bir yanlış olduğu açıktır.[158]

إِنَّهُ سَتَكُونُ هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يُفَرِّقَ أَمْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ وَهْىَ جَمِيعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِنًا مَنْ كَانَ «Yeni pek çok fitne çıkacak. Sizin işiniz bir kişi etrafında birleşik olduğu bir zamanda, birisi gelip cemaatinizi parçalamak isterse kim olursa olsun öldürün.»[159] Bu sebeple Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatına müteakip ilk defa halife seçim tartışmaları yapılırken Habbab b. Munzir'in, Ensardan bir halife ve muhacirlerden de ayrı bir halife seçme fikri reddedilmiştir.[160]

Hz. Ali ve Muâviye'nin durumu da iki ayrı devlet olarak kabul edilemez. Çünkü onlar içtihat farkı sebebiyle ayrılmış ve tekrar ittihad edememiş iki gruptur.[161] Bu sebepten dolayı her iki taraf da ittifak ve birleşme yollarını araştırmaktaydı. Sonuçta bu ideal Hz. Hasan döneminde sağlanmıştır.[162]

---

156 Enfâl suresi, 8/46; İbn Kesîr, s. II/110-111.

157 Müslim, s. II/1480 (Kitâbü'l-İmâre).

158 Nevevi, s. II/285-286; Riza, Reşîd, s. 50-51.

159 Müslim, s. II/1479. (Kitâbü'l-İmâre)

160 Diyarbekri, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, Tarihü›l-Hamis, fi-Ahvali Enfesi›n-Nefis, Müessesetü Sa›ban, Beyrut-1283, s. I/43.

161 Ûdeh, Abdü›l-Kâdir, İslâm ve Siyasi Durumumuz, Mütercimi belirtilmemiş, Pınar Y., by. ve bt. yok; Riza, Reşîd, s. 48; İbn Âşûr, s. 214-215; Nursi, Bediüzzaman Said, Mektûbât, Envar Neşriyat, İst.-1991, s. 53; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/60.

162 Yıldız, Hakkı Dursun, Dosustan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ Y., İst.-1992, s. II/267-

Mezkur âyet ve hadisler müslümanların bir devlet halinde birleşmesi gerektiğini gösteren delillerdir. Buna göre inananlar tek millet, mukabilen küfür de tek millettir.[163] Fakat maddi ve manevi boyutu olan bu durum savaş yapmayı gerektirmediği gibi, İslâm devleti içinde gayr-ı müslimlerin olmayacağını da gerektirmez.. Çünkü onların İslâm devletinde vatandaş olmaları mümkündür.

Âyet ve hadislerde geçen birliği, sadece inanç birliğine inhisar ettiremeyiz. Çünkü inancı olmayan bir şahsın, İslâm birliğine dâhil edilmesi zaten mümkün değildir. Aynı şekilde mümin bir kimsenin de inancı itibariyle müslümanlardan ayrılması söz konusu olamaz. Öyleyse burada kasdedilen başka bir mana vardır. O da ancak devlet olabilir. Sahabe, Tâbiin ve Tebe-i tâbiin dönemindeki anlayış da böyleydi. Bu sebeple hem halifenin hem de devletin bir olması gerektiğinde icma olmuştu. Yine bu sebeple Endelüs Emevi Devleti reisleri halife kelimesini kullanmazlar, kendilerine emîru'l-mü'minin derlerdi. Çünkü merkezde Abbasi halifesi vardı.[164]

Her ne kadar «İslâm devleti bir tane olacaktır, yani iki tane olamaz.» gibi sarih bir hüküm yoksa da, mevcut nasslar ikinci bir devlet oluşturmaya müsade etmemektedir. Müslümanlara toptan ve bir bütün olarak hitap

---

270. (Aslında bu eser yedi mütercim, 43 ilim adamı olmak üzere, Yıldız›in redaktörlüğünde 49 kişilik bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Son tahkiki yapan Yıldız olduğu için, dipnotlarda ona nisbetle göstermeyi uygun buldum.)

Hz. Ali ve Muaviye'nin ihtilafa düştüğü mesele hakkında iki rivayet zikredilir.: **1-** Hz. Osman'ın kâtilleri meselesi: Hz. Ali bunları geç cezalandırmak istiyordu. Çünkü âsilerin arkası kuvvetliydi ve ayrıca kim oldukları tam belli değildi. Ortam ise karışıktı. Hz. Muaviye, Zübeyr, Talha ve Ümül-Mü'minin Âişe (radıyallahu anha) ise onlar hemen cezalandırılsın istiyordu. Dolayısıyla ihtilaf buradan patlak vermiş ve büyümüştür. Bu noktada ümmet Hz. Ali'nin daha isabetli olduğunu kabul etmiştir. (Bkz.: Bilmen, Ömer Nasuhi, Muvazzah Ilm-i Kelam, Bilmen Y., İst.-bt yok, s. 250-251.) **2-** Hilafeti belirleme hakkı Hz.Ali'ye göre Medineli'lere ait, Hz Muaviye'ye göre ise bütün şehirlere aitti. İhtilaf buradan çıktı. (Bkz.: Yıldız, s. II/270.) Fakat ümmet genel olarak ihtilaf sebebinin 1. şık olduğunu kabul eder ve ikinciyi pek zikretmez.

[163] İbn Kesîr›in kaydına göre ulema arasında, müslümanların tek millet kâfirlerin de tek millet olduğuna delil olan ayet, Bakara suresi 2/120 dir. Meali şöyledir: «Yahudiler ve Hıristiyanlar kendi dinlerine uyuncaya kadar senden razı olmazlar.» Öyleyse onlar bir tarafta, Sen de dinini terk edemeyeceğin için başka bir tarafta kalmak zorunda olacaksın.
(Bkz.: Tefsîr, s. I/114.)

[164] İbn Teymiyye, Fetâvâ, 13/177.

edilmesi; tek ümmet olma gereği; ikinci bir halifeye hem biatın olamayacağı, hem de böyle bir dava ile ortaya çıkanın öldürülmesi mecburiyeti,[165] insanlar ırk-renk ve şekillerine göre tefrik edilmezken müslim ve gayr-i müslim diye ayrılması, bu cümleden olarak ülkelerin de dârul-harp (gayrı müslimlerin hâkim olduğu ülke), dârül-İslâm (müslümanların hâkim olduğu ülke) diye taksim edilmesi, bu konuda kafi derecede delildir.

"İki halifeye biat edildiğinde, ikinciyi öldürün" manasındaki hadisi, herhangi bir İslâm devletinde böyle bir durum olursa bu şekilde hareket edilmesi gerekir, şeklinde anlamak mümkün değildir. Zira bu şekilde anlaşıldığında, birden fazla İslâm devletinin olabileceği sonucu ortaya çıkar. Halbuki Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadisi söylerken tek bir İslâm devleti vardı. O devletin ikiye bölünmesini de yasaklayarak bu dünyadan ayrıldı. Bu sebeple Tâhir b. Âşûr bölünmenin sahabe icmaına aykırı olduğunu söyler. Zaten Kur'andan da anlaşılan da budur. Öyleyse birden fazla İslâm devletinin olabileceğine dair bir görüşün, ilmi dayanağı olamaz.[166]

Zamanla İslâm devleti genişledi. Çin'den İspanya'ya; Maveraünnehir'den Yemen'e kadar bir coğrafyaya yayıldı. Ulaşım, haberleşme ve tek merkezden idare güçleşti. Bu sebepten iki İslâm devleti olabilir, gibisinden fikirler ortaya çıkmaya başladı. Bu duruma bazı bölgesel faydalar ve kültür farklılıkları da mazeret olarak gösterildi.[167] Fakat herşeye rağmen birlikte yaşamak için gerekli şartlar geliştirilebilirdi. Yalnız aynen zamanımızda olduğu üzere çeşitli ihtiraslar sebebiyle bu düşünceyi destekleyenler oldu.[168] Sömürü, gayr-ı müslimlerin müslümanları bölme taktikleri ve ihtiras düşüncelerini bir tarafa bırakırsak, devletin büyümesiyle mahalli faydaların azalacağını iddia etmek oldukça zordur. Çünkü devlet büyüdükçe kendi içinde eyaletlere, eyaletler illere, iller kazalara, kazalar da köylere... ayrılarak hem mahalli ihtiyaçlar gözetilir, hem de idarede merkezi yapı güçlendirilebilir. Veya birlik ve bütünlüğü sağlayacak başka bir şekil düşünülürdü. Böylece İslâm toplumları arasındaki iletişim de kolaylaşırdı.

---

165 Osman, Fethi, s. 168; Kutup, Seyyid, Fizilali›l-Kur›an, müt.: İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa-M.Emin Savaş, Hikmet Y., İst.-bt. yok, s. XIII/498-499.

166 s. 208-209; Riza, Reşid, s. 48.)

167 İbn Âşûr, s. 209; Riza, Reşid, s. 48-51; Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 214.

168 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 214.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminden sonra ilk ayrılmanın olduğu Abbâsiler dönemine kadar İslâmı kabul eden toplumların İslâm devletine katılması, İslâm devletinin tek olması gerektiğine dair ayrı bir delildir. Bu konuda; ilk İslâma girenlerin küçük kabileler olmasının, onların İslâmiyetin doğup merkezleştiği yerlere yakın bulunmasının ve ayrıca ilk müslümanlarla aynı ırktan olmalarının ve benzeri sebeplerin, bütün müslümanları bir devlet çatısı altında birleştirdiğini ileri süremeyiz.[169] Çünkü ortada Cebel-i Târık'tan, Orta Asya'dan, Yemen'e kadar bir sahaya yayılmış, bir çok milleti içine almış ve buna rağmen birliğini korumuş bir devlet vardır. Zira bu saha içerisinde Araplar'in yanında Türkler, Kobtlar, Berberiler ve Farslar da vardı. Neredeyse bu devletin büyüklüğü bugünkü İslâm cosrafyası kadar genişti. Zaten zamanımızda devlet aralarının uzaklığı, çeşitli engellerin oluşu ve ulaşımın zorluğu gibi tarihte ileri sürülen engellerin hepsi geçersizdir. Çünkü teknolojik imkanlar sayesinde dünya sanki bir köy haline gelmiştir.

İslâm devletinin tarifinde, genel olarak iki esastan hareket edilmiştir. Bunlar hâkimiyet ve emniyettir. Dolayısıyla müslümanlar bir ülkeye hâkim iseler ve orada emniyet içerisinde yaşıyorlarsa bu ülkeye dârül-İslâm denmiştir. Eğer müslümanlar bir devlete hâkim değiller ise ve bulundukları devlet içinde emniyetleri de yoksa orası dârul-harp ismini almıştır. Bu ifadeyle de orasının İslâm ülkesi olmadığı belirtilmiştir.[170] Böyle bir yerin tekrar İslâm hâkimiyetine geçmesine kadar da darul-İslâm olmayacağı kabul edilmiştir.

Dârul-ahd (dâru's-sulh) ise İslâm devleti ile anlaşma yapmış gayr-i müslim devletleri belirtir. Dârülislâm, dârulharp ve dârulahd gibi tabirler, eskiden gayr-i müslimlerle yapılan savaşların bir neticesi olarak ortaya çıkmış ve zamanla da ıstılah olarak yerleşmiştir.[171]

---

169 Niyazi, Mehmet, s. 98.

170 el-Mübârek, s. 136; Ebu Iyd, A.H, el-Alakatü›l-Hariciye fi-Devleti›l-Hilafe, Dâru'l-Erkâm, Kuveyt-1983, s. 44; Karaman, İslâmın Işığında Günün Meseleleri, Marifet Y., İstanbul-1984, 3. baskı, s. 264 vd.

171 Ebû Süleyman, A. Ahmet, İslâmın Uluslararası İlişkiler Kuramı, müt.: Fehmi Koru, İnsan Y., İst.-1985, s. 34; Çalışkan, s. 36; Özel, Ahmet, Dâru'l- İslâm-Dâru'l-Harp, İklim Y., İst.-1988, 3. baskı, s. 86-87.

b - İslâm devletinin nüfus unsuru:

İslâm devleti içerisinde müslümanlar, zimmîler ve müste'menler bulunur. Fakat devlette önem arzeden idari sahaya, genel olarak müslüman vatandaşlar bakar. Çünkü gayr-ı müslimlerin İslamî hükümleri tam yaşamayacağı, Onun amaçlarını hedef yapmayacağı ve gereklerini tam olarak yerine getirmeyeceği düşünülür.

Zimmîler ise İslâm devletinin himayesini kabul eden ve onların korumasına karşılık cizye vergisi taahhüdünde bulunan gayr-i müslim vatandaşlardır. Mezkur gerekçeler ile onlar devlet içinde hassasiyet arzeden önemli mevkilerde çalıştırılmazlar. Müsteminler de çeşitli sebeplerden dolayı İslâm ülkesine geçici olarak gelmiş bulunan gayr-i müslimlerdir. Zaten bunlar devlet içinde sürekli olarak kalmadıkları gerekçesiyle nüfustan sayılmazlar.[172]

c - İslâm devletinde siyasi ve hukuki teşkilat:

Devlet içerisinde bulunan siyasi ve hukuki teşkilat, iktidar ve hükümet olarak da adlandırılır. Bu tabirler, toplumdaki iktidarın kullanılmasını ifade ederler. Diğer bir söylem ile devlet içerisindeki idare düzeninin adıdır. Yani hâkimiyet hakkını elinde bulunduranların, amme iktidarını kullanma keyfiyetidir. Bazen yasama, yürütme ve yargı dahil bütün idareciler için, bazen ise sadece icra organı için kullanır.[173]

Siyasal bilimcilerin değişik değerlendirme ve tasnifleri sonucu farklı tarifler ortaya çıksa da[174] genel olarak hükümetler; kanunlara tâbi olma, yöneticilerin sayısı, hürriyet ve devlet başkanı dâhil idarecilerin iktidara geliş yönleri itibariyle kısımlara ayrılır.

Kanunlara tâbi olup olmama yönünden ise kanuni hükümetler ve diktatörlük olmak üzere ikiye ayrılır.[175] Kanuna uymayan hükümetlere

---

172 el-Kâsâni, Alâü›d-Dîn, Ebu Bekr b. Mesud, Bedâiu›s-Sanâi fi-Tertîbi›ş-Şerâi, Matbaatü›l-Cemaliyye, Mısır-1910, s. II/110-111; Özel, s. 208-211.

173 Başgil, Ana Hukuk, s. 55-56; Aldıkaçtı, Orhan, Anayasa Hukuku›nun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İst. Üniversitesi Y., İst.-1970, s. 18-20; Teziç, Anayasa Hukuku, s. 115.

174 Çeçen, Anıl, Siyasal Rejimlerin Siyasi Yapıları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ank.-1977, s. 114-115.

175 Seviğ, s. 72.

diktatörlük denirken, kanuna uyan hükümetlere ise kanuni hükümetler adı verilir.[176] İslâm devletinin bir hukuk devleti olması gerekçesiyle, İslâm devleti hükümetinin de kanuni bir hükümet olacağı kesindir.

Yöneticilerin sayısına göre hükümetler monarşik, oligarşik ve demokratik olmak üzere üçe ayrılır.[177] Devleti tek bir şahsın yönettiği hükümetlere monarşik, devleti bir zümre veye sınıf gibi bir grubun yönettiği hükümetlere oligarşik,[178] devleti halkın temsilcilerinin yönettiği hükümetlere ise demokratik hükümetler denir. İslâm devletinde idareyi belli bir kişi, grup veya sınıfın üstlenememesi sebebiyle[179] ve idarecileri de ümmet kendi arasından seçtiği için, İslâm devletinin hükümeti demokratik olarak kabul edilebilir.

Hükümetler hürriyet yanlısı olup olmama açısından liberal ve antiliberal olmak üzere ikiye ayrılırlar.[180] Bunlardan hürriyet ve müsamaha yanlısı olan hükümetlere liberal, hürriyet ve müsahama yanlısı olmayan hükümetlere de antiliberal hükümetler denir.[181] İslâm ise kendi emirlerine ters düşmediği müddetçe hürriyet ve müsamaha yanlısı olduğundan,[182] İslâm devletinin hükümeti de liberal olarak kabul edilebilir.

Yöneticilerin iktidara geliş şekline göre hükümetler, monarşik veya cumhuri olurlar.[183] Monarşik idarelerde devlet başkanı veraset usulüyle ömür boyu bu makamda kalmak üzere tahta çıkar. Cumhûri idarelerde ise devlet başkanı (cumhur reisi) halk tarafından belli bir süre için seçilir. İslâm ülkesinde devlet başkanı ve diğer yöneticiler seçime dayalı olarak göreve geleceğinden, İslâm devletinin iktidarı halka dayalı (cumhûri) bir hükümet olarak kabul edilebilir. Buradaki halk kelimesinden kastımız ise ümmettir. İleride ilgili bölümlerde açıklanacağı gibi, İslâm devletinde gayr-i müslimler, İslami açıdan hassas olan idare işlerine karıştırılmazlar.

---

[176] Ertürk, s. 91-92.
[177] Çeçen, s. 110-111.
[178] Ertürk, s. 91-92.
[179] en-Nebhân, s. 149.
[180] Çeçen, s. 110-111.
[181] Liberal kelimesi hürriyet yanlısı, hürriyet taraftarı, anlayışlı, müsamahalı manalarında kullanılır. (Bkz.: Çatak, Hukuki Terimler Sözlüğü, ilgili md.)
[182] Gazâlî, Muhammed, s. 245; Sürûr, s. 103.
[183] Çeçen, s. 110-111.

Kısaca İslâm devleti hükümet olarak İslâmi kurallara bağlı, liberal, demokratik, cumhûri bir hukuk devletidir diyebiliriz. Yalnız İslâm devletinin iktidarını, onu kullanan siyasi teşkilat nasıl adlandırırsa adlandırsın; hâkimiyet prensibi temelde, إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ «*Hüküm ancak Allaha aittir*» ayeti[184] Allaha aittir.

d - İslâm devletinin biçimi:

"İslâm devletinin ülkesi" başlığı altında incelediğimiz gibi, İslâm devleti bütün müslümanların devleti olması gerekmektedir. Bu durum onun çok geniş bir alanı kaplayacağını gösterir. Aynı zamanda nüfusu da oldukça fazla olacaktır. Bu sebepten tek merkezden idaresi oldukça güçleşecektir. Fakat devletin biçimi ile alâkalı olarak herhangi bir İslâmi hüküm olmadığından bu yönetim, müslümanların birliğini bozmayacak şekilde ve istenilen herhangi bir biçimde kurulabilir. Bu idare biçiminin tek yapılı (üniter) veya karma yapılı (federal) olmasına bir engel yoktur. Yalnız çok geniş bir coğrafyayı kaplayan ve oldukça fazla nüfusu olan bir devletin idaresi, üniter bir yapıyla sağlanamaz. Bu sebepten federal bir yapı daha uygundur.[185] Maslahata uygun olan daha farklı bir biçim de bulunabilir.

Tarihte İslâm devletinin farklı biçimlerde bulunduğunu ve bugün yine farklı şekillerde olabileceğini düşünerek, sâbık fikri garip karşılamamak gerekmektedir. Çünkü içtimai ve coğrafi farklılıkları gidermedikçe, farklılıkların devam etmesi tabiidir. Yalnız bu şekil farklılığı, İslâmın uygulanmasına mâni olacak bir tarzda olamaz. Aksine İslâmın tatbikine en uygun bir biçimde olması gerekmektedir.

Yalnız bir devletin dış yapısı, tek başına kendinden beklenen gayeleri gerçekleştiremez. Bu noktada; devletin sınırları içindeki idaresinin zayıflamaması, bölgelerin ise bütünlüğü sarsacak kadar ayrı olmaması, çerçeveyi

---

[184] Yûsuf suresi, 12/40. Yine bkz.; En'âm suresi, 6/62.

[185] Son İslâm devleti diyebileceğimiz Osmanlı'nın yapısı da federal sayılır. Bu konudaki doktora tezinde Sami Şener meseleyi söyle açıklamaktadır: İdare mahalli şartları gözönüne alan ahenkli bir elastikiyete sahipti. Eyaletlerde idare Kadı ve Beylerbeyi tarafından yütütülürdü. Bu kimseler merkeze bağlı görünmelerine ragmen, bağımsız bir biçimde çalışırlardı. (Bkz.: Şener, s. 8.) Yine ilk İslâm devleti de federal bir yapıda sayılabilir. (Bkz.: Yeniçeri, s. 2-4.)

belirleyen iki temeldir. Böylece içtimai ve coğrafi farklık taşıyan insan ve bölgeler, aynı devlet çatısı altında bulundurulabilir.[186] Neticede dünyayı kuşatacak bir devlet biçimi de oluşturulmuş olur. Şartların değişmesi ve halkın tercihi ise, İslâmî kurallara ters düşmediği müddetçe devletin şekillenmesinde rol oynayabilir.

İslâm devletinin kabuğu zamanla değişebilir, ama İslâmi öz hiç bir zaman değişmez. Bu sebeple İslâmda, devlet teşkilatı esaslarına kaynak olabilecek hükümler her zaman var olacaktır. Dolayısıyla bunlar, bazı devlet modellerini reddederken ve bazılarını da kabul ederken temel ölçü konumundadır. Bunları özetle tekrarlamak gerekirse; devlet başkanının varlığı, yöneticilerle halk arasındaki şûra prensibi ve İslâm Hukukunun tatbikidir.

2 - İslâm devlet kavramı ile ilgili meseleler:

İslam devletiyle ilgili verdiğimiz tanım ve çerçevenin tam anlaşılabilmesi için o konudaki bazı temel meseleleri değerlendirmemiz gerekmektedir. Şimdi onları görelim.

a - İslâm devleti teokratik midir?

Teokrasi, dine bağlı devlet yönetimi demektir.[187] Fakat özellikle Hıristiyanlık ve kilise kontrolündeki yönetim için kullanılır. İslâmda yönetim belli bir sınıfa veya sadece din adamlarına verilmediğinden ve yönetenlerin mukaddes bir kişiliği bulunmadığından dolayı teokrasi yoktur.[188]

İslâmi yönetim teokrasi ile karıştırılmamalıdır. Çünkü teokrasilerde idareciler tanrı adına icraat yaparlar, dolayısıyla mer'î bir hukuka tâbi değillerdir. Aksine onların dedikleri hukuk olur. Zira onlar halktan farklı ve yüksek bir mertebeye sahiptirler. Halk, dini tam olarak anlayamayacağı için de idarecilerin icraatlarına karşı bir itiraz yetkisine sahip değildir.[189]

---

186 Zaten üniter veya federal olması konusunda devletin dış yapısını oluşturan şartları, fiziki ve tarihi (veya içtimai diyebiliriz.) diye ikiye ayırabiliriz. (Bkz.: Küçüker, s. 167.)

187 Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, ilgili md.

188 Huseyn ,Tâhâ, el-Fitnetü›l-Kübrâ, Dâru'l-Maârif, Mısır-1953, s. I/22-23, 27.

189 Kışlalı, Ahmet Taner, Siyasal Sistemler, İmge Ktb, Ank.-1991, s.40; Kutup, Seyyid, İslâm›da Sosyal Adalet, müt.: Mehmet Beşir Eryarsoy, Bir Y., İst.-1986, s. 168.

İslâmda ise kanunlar bellidir. Devlet başkanının diğer insanlardan farkı, sadece devlet teşkilatının başında olmasıdır. Kendi başına buyruk olamıyacağı gibi, herhangi bir kutsallığı da yoktur.[190] O da herkes gibi hukuka tâbi bir kişidir ve hata edebilir. Dolayısıyla yaptığından mesuldür. Bu sebepten İslâmi yönetimde istibdat yoktur. Düşüncesinden dolayı kimse mahkum edilemez. Delillendirilebildiği müddetçe herkesin fikri muteberdir. Çünkü herkes dini anlama yetkisine sahiptir.

Fakat Muhammed Esed'in de dediği gibi teokrasiden kasıt; dinî kuralların hukuka tesir etmesini anlatmaksa, İslâmda teokrasi vardır.[191] Çünkü İslâm devlet nizamında hâkimiyet Allaha aittir. Yani hukukun kaynağı Allahın iradesidir. Bu sebepten İslâm devletinde dinî emirden uzak kalınarak hazırlanmış ne bir anayasa ve ne de bir parlamento olabilir! Zira yasama yetkisi Allah ve Rasülünün tanıdığı sınırlar çerçevesinde vardır. İdareciler İslâmi kanun ve kuralları uygularken, tabbi olarak din de devlete tesir etmiş olacaktır.[192] Fakat bu şekildeki bir yönetimde İslâmi kanunlar kişiler tarafından uygulandığından, hiçbir zaman eski Hıristiyan dünyasındaki idarecilerin kendi fikirlerini ilâhileştirmesi gibi bir durum söz konu olmayacaktır.[193]

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: İslâm devletindeki başkanının dinî liderliği mi yoksa teşkilat liderliği mi önce gelir? Başgil'e göre dinî liderliği, teşkilat liderliğinden önce gelir. Çünkü devlet başkanı, ümmetin dinî reisi olması gerekçesiyle devlet başkanı olmuştur. Yine ona göre İslâmda devlet mabede bağlanmıştır. Saltanat ise sonradan çıkmıştır. Dolayısıyla devlet ile din fiiliyatta sonradan ayrılmıştır.[194]

Hamidullah'a göre ise durum aksidir. Mesela bir vali imam olduğu için valilik yapmamakta; aksine vali olduğu için imamlık yapmaktadır. Ona göre de din ile devlet birbirinden ayrı değildir. Çünkü Hz.

---

[190] Sürur, s. 118; Ebu Süleyman, s. 47-48; Atay, Hüseyin, Kuran›a Göre Araştırmalar, Semih Ofset, Ank.-1993, s. 72.

[191] Esed, Muhammed, İslâmda Yönetim Biçimi, müt.: Mehmet Beşir Eryarsoy, Yöneliş Y., İst.-1988, s. 68; Akgündüz, Ahmet, Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası, Timaş Y., İst.-1988, s. 8.

[192] İbn Âşûr, s. 214.

[193] Eryarsoy, s. 95.

[194] Bkz.: Ana Hukuk, s. 57.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) cuma günü hutbede halka istediğini duyurmaktaydı. Yine camide vatandaşlarla irtibat kuruyordu. Camiyi siyasi ve kültürel faaliyetler için kullanıyordu. Fakat aynı zamanda O (sallallahu aleyhi ve sellem) bir devlet başkanıydı.[195]

Hamidullah'ın fikri daha doğrudur. Çünkü İslâm, inanç yönü olan bir sistemdir. İnançlar yerleşmeden İslâm Hukuku uygulanamaz. Bu sebepten İslâmın devlet olması biraz gecikmiştir. Çünkü İslâmi tebliğ, tedricen anlatılmaktaydı. Bu durum İslamın neden fertler bazında başlayıp, cami ve cemaatle geliştiğini gösterme açısından yeterlidir.

b - İslâm devleti laik midir?

Laiklik, dünya işlerinin din işlerinden ayrılması ve her iki tarafın da birbirlerine karışmaması manasına gelir. Anglo-Sakson kökenli dillerde bu anlamı sekülarizm (secularism) vermektedir. Sosyal anlamda laiklik; dinin devlete devletin de dine müdahale etmemesidir.[196] Hıritiyan dünyadaki ruhban sınıfının ölçüsüz tavırları ve her şeye karışması sebebiyle ortaya çıkmıştır.

İslâm için laik bir düzen düşünmek imkansızdır. Çünkü laiklikte din ve devlet birbirinden ayrılmıştır. Binaenaleyh ne din devlete, ne de devlet dine müdahale edebilir![197] Fakat İslâmda durum farklıdır. Yani devlet dinin kuralları çerçevesinde kurulur. Dolayısıyla İslâm dini, devleti de içine almaktadır. Bu sebepten İslâmda din ve devlet ayrımı diye bir şey yoktur.[198] Zaten insan hayatının kısımlara bölünebileceği kabul edilemez. Bu sebepten siyasi, dinî, ekonomik ve sosyal hususlar arasında ayırım yapma, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde ve sonraki yıllarda gündeme gelmemiştir.[199]

Eğer devlet prensip olarak laikliği kabul ederse, dinî emirleri bir tarafa bırakmış olur. Ayrıca dindar insanların ilgili makamlarda dinî emirleri bir tarafa bırakarak kanun hazırlamasını beklemek, mümkün olmayacağı için

---

195 İslâm Müesseselerine Giriş, s. 86-87.

196 Başgil, Ali Fuat, Din ve Laiklik, Yağmur Y., İst.-1982, s. 171; Ateş, Fazıl, Laiklik ve İslâmda İnsan Hakları, Öğretmen Mtb., Ankara-1976.

197 Sayeri, Binnaz, Türkiye›de Dinin Denetim İşleri; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ank.-1978, s. 180.

198 Öke, Mim Kemal, Hilafet Hareketleri, Türkiye Diyanet Vakfi Y., Ank.-1991, s. 106.

199 Şirvani, s. 168.

abes bir şeydir.[200] Zira herkesin inandığı değerleri uygulamak isteyeceği bir gerçektir. Bu açıdan tam laik bir sistemin olabilmesi, tartışma götürecek bir meseledir.

Dini devletten el çektirecek her sistem, İslâmı engellemiş olur. Çünkü İslâmın pek çok meselesi günlük hayata tesir etmek zorundadır. Mesela bu durumda İslâm Ceza Hukukunun en büyük ahkamı olan hadler uygulanmayacaktır. Halbuki İslâma göre bunları tatbik etme zorunluluğu vardır. Bu sebepten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ilk İslâm devletini kurarken, din işleri ve devlet işleri diye bir ayırım yapmamıştır. Zaten Başgil'in de belirttiği gibi, İslâmda hak ve hakikat birdir. Dolayısıyla dünya ve âhiret için ayrı ayrı hak ve hakikat yoktur. Binaenaleyh devlet işi din işinden ayrılmaz. Zaten dünya hayatı ebedi hayata bir geçiş ve hazırlıktır. Başka bir tabirle, dünya ahiretin tarlasıdır. Burada ne ekilirse ahirette o toplanacaktır. Şu halde dünya işi ahiretteki mukadderatımızı tayin edecektir. Ve mevcut haliyle dünya hayatı, ahiretteki ebedi hayata geçitten başka bir şey değildir. Bu noktada devlet, Cenâb-ı Hakkın irade ettiği, yani nasların beyanı dairesinde memleketin nizamıdır. Memleketin hakiki sahibi ise Allahtır. Bütün mevcutlarla beraber insan da Allahın mahluku ve kuludur. Dolayısıyla Allah ile insanların münasebetleri, mâlik ile memluk ve sahip ile kul arasındaki münasebetler gibidir.[201]

Mustafa Erdoğan'ın nakline göre İslâm devleti ile alakalı söyle bir fikir de vardır:[202] İslâmdan önce Hıristiyanlık vardı. Hıristiyanlığa göre din ve devlet bir birinden ayrıdır. İslâmda ise bu konuda bir hüküm yoktur. Bilindiği üzere önceki dinlerin şeriatı, müslümanlar için bir delildir. Bu sebepten İslâmda din ile devlet birbirinden ayrılabilir.

İslâmdan önce yaşamış olan ilahi dinlerdeki hükümler (Şer-u men kablenâ), ancak bazı şartlar altında müslümanlar için bir kaynak olabilir. Bu şartlar ise şunlardır:

---

200 Başgil, Din ve Laiklik, s. 171 vd.

201 Başgil, Ana Hukuk, s. 56-57; İbn Teymiyye, Fetâva, 35/38.

202 Erdoğan, Mehmet, «Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi, Sosyal Denge Modeli-2» kitabı üzerine İslâm Hukuku açısından bir eleştiri, İzlenim Bülteni Dergisi, sayı 4, İst.-1992, s. 21.

I. Eski şeriatlere ait hükümler İslâm kaynaklarında, yani Kur'an ve Sünnette bulunmalıdır.

II. Eski şeriatlerde olduğu Kur'an ve Sünnetlerle bildirilen bu hükümlerin, İslâm tarafından nesh edilmemiş olması gerekir.

III. Eski şeriatlerde olduğu kesin fakat İslâmda neshedilip edilmediği belli olmayan hükümlerin, uygulama mecburiyeti olup olmamasında ihtilaf vardır.[203]

Durum böyle olunca mezkur fikrin ilmi bir dayanağı olamaz. Çünkü Hıristiyanlıkta laik bir sistemin olup olmadığı, İslâm kaynaklarında geçmemektedir. Ayrıca din-devlet veya din-dünya ayırımı, 16. yüzyılda kiliseye karşı yapılan bir ittifakla ortaya çıkmıştır. Zira bundan önce böyle bir durum yoktu.[204] Bu sebepten "Sezar'ın hakkı Sezara, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya." sözünü bugünkü laiklik manasında anlamak çok zordur. Çünkü Batıdaki laiklik dinin gereği olarak değil, aksine kiliseye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ve kilisenin bütün baskılarına rağmen bunun önüne geçilememiştir. Bu sebepten dolayı böyle bir düşüncenin saf Hıristiyanlıktan kaynaklandğını düşünebilmek oldukça zordur. Aynı zamanda bu söz hakkındaki hüküm ihtilaflıdır. Çünkü Hz. İsa (aleyhisselâm)'nın mezkur sözü zâlim dikatatörler karşısında kendini ele vermemek için, üstelik iki manaya gelebilecek şekilde söylemiş olabileceği oldukça kuvvetli bir görüştür. Zira casuslar ona, imparatora vergi vermenin bir mahzuru olup olmadığını sorduğunda, o kendisinin sinsice takip edildiğini anlamış ve paraların üzerindeki imparatorun resmine dikkati çekerek bu sözü söylemiştir.[205] Bunun üzerine casuslar onun imparatora vergi verilmesine karşı olmadığını sanar. Halbuki Hz. İsa bu sözüyle herşeyi Allahın yarattığını, bu sebepten hakiki mâlik O olduğunu, dolayısıyla O'nun yolunda harcanması gerektiğini anlatmıştı. Eğer Hz. İsa (aleyhisselâm) bu sözü ile laiklik manasına birşey söylemiş olsaydı, getirmiş olduğu şeriatı başta kendisi yıkmış olurdu. Zira iddia edildiği gibi Hz. İsa sadece bir takım ahlaki öğretiler getirmemiştir.[206]

---

203 es-Serahsî, el-Usûl, s. 99-101; Ebû Zehra, s. 262-264.

204 Aytekin, Kerim, «Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi-2» kitabina tenkit, Izlenim Bülteni Dergisi, sayı 4, İst.-1992, s. 10.

205 Markos İncili (Türkçe), 12. bab, by. ve bt. yok.

206 Karaman, İslâmda Din-Devlet İlişkisi, s. 13 vd.

Kaldı ki ruh ve bedenden oluşan insanı, ruh ve beden olarak ayrı kabul eden böyle bir düşünceyi teklif etmek bile İslâmın ruhuna aykırıdır.

İslâm devleti içerisinde diğer dinler yaşama hakkı bulmaktadır. Bu manada İslâmı laik kabul edenler olsa da[207] biz bunu kabul edemeyiz. Çünkü bilinen laiklik tarifine göre, seküler bir sistemde her dinden şahıslar, her sahada eşit kabul edilmektedir. İslâm devletinde ise zimmî ve müste'menlere ayrı bir statü verilmiştir. Bu fark az değildir.

Yine Abdü'l-Aziz el-Bedrî'nin dediği gibi[208] İslâmda din adamı ve devlet adamı diye bir ayırım da yoktur. Çünkü herkes bir ferttir ve eşittir. Bu sebeple Hıristiyan Batı dünyasında ruhban sınıfın ölçüsüz yetkilerini kısıtlamak için ortaya çıkan laik bir anlayışa ihtiyaç yoktur. Zira otorite dinî otorite ve dinden ayrı bir devlet otoritesi şeklinde ikiye bölünmemiştir. Dolayısıyla İslâm esasları üzerine kurulmuş ve onun hükümleriyle mukayyet bir devlet vardır.

İslâm bir dindir ve devlet ondan bir parçadır. Siyaset ise İslâmi esaslara dayalı bir sistemdir. Çünkü İslâm, inanç ve hayattan oluşur. İnanç yönü Allaha, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhirete, kazâ ve kadere inanmak üzere kurulur. Hayat yönü ise idare, siyaset, iktidar, toplum yönetimi, cezalar ve muamelât.. gibi hususlar üzerine kurulur.

c - İslâm devleti demokratik midir?

Demokrasi halkın yönetimi veya halkın kendi kendini yönetme biçimi demektir.[209] Cumhuriyetten farkı; seçim sistemini öne çıkarmaması ve hürriyetçi bir hayat tarzı olmasındadır. Hatta demokrasi, farklı hayat tarzlarını da beraberce bulundurabilen bir metottur. Okadan'ın belirttiğine göre dünyada ilk defa Yunan site devletinde tatbik edilen demokrasi, halkın hükümet işlerine iştiraki manasına kullanılmıştır. Buna göre, halkın kısmen yönetime karıştığı idareler de demokrasi sayılır.[210] Bir başka ifadeyle hürriyet; kendi kendini yönetme, yani bir başkası tarafından yönetilmeme olduğuna göre, demokrasi de toplum ve kişi açısından hürriyet

[207] Akdemir, Süleyman, Kerim Aytekin»e Cevap, İzlenim Bülteni Degisi, Sayı 4, İst.-1992. s. 15.
[208] el-Bedrî, Abdulaziz, s. 33-34.
[209] Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, ilgili Md.; Ertürk, s. 373-374.
[210] Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, s. 202.

anlamına gelmektedir.[211] Demokratik idare ise, demokrasi kâidelerine uygun şekilde çalışan yönetimi ifade etmektedir.[212]

Demokraside halkın fikrinin üstünde herhangi bir baskı yoktur. Halk istediği kanunu çıkarabilir. Bu noktada İslâm ile demokrasi arasında bir fark vardır. Zira İslâmi idarelerde halkın reyi, İslâmın açıkça hüküm vermediği konularda önemlidir.[213] Çünkü hangi türden olursa olsun bütün demokrasilerde insanlar kanun yapmada hürdür. Ve bu noktada uyulması mecburi olan her hangi bir şart ve sınırla bağımlı değildirler. Fakat bugün dünya üzerinde uygulanan demokrasilerde, tamamen halkın idaresine göre bir yönetim uygulandığını söylemek doğru olmaz. Çünkü yönetimi elinde bulunduranlar, genellikle baskı ve menfaat güçleridir. Özellikle bugün çoğunlukla uygulanan demokrasi türü olan temsîlî demokrasilerdeki teşrî organı olan meclise, umumen zengin ve nüfuzlu kişiler seçildiğinden, onların istedikleri olmakta ve halkın istediği yine olmamaktadır. Bu noktada demokrasilerde halkın yönetime katılmadığı konsunda Duverger'in fikirleri haklılık kazanmaktadır. Fakat İslâmda durum farklıdır. Çünkü İslâmın koyduğu ve değişmesi mümkün olmayan kurallar vardır. Ve bu kurallara hiçbir zaman bir müdahale yapılamaz.

Demokrasilerde bir talebin kanunlaşması için birinci sırada önemli olan, halk çoğunluğunun isteğidir, yani oy çokluğudur. Fakat İslâmda birinci sırada önemli olan kanunların İslâmi prensiplere uygunluğudur.[214] Bu sebepten dolayı demokratik ülkelerde iklimlere, geleneklere ve diğer şartlara göre çok farklı uygulamalar olabilirken; bu durum İslâmi idarelerde, yönetimin İslâm Hukukuyla mukayyet olması gerekçesiyle daha azdır.

Ahmet el-Husarî'nin dikkat çektiği ayrı bir fark ise; İslâmi idarelerde yönetimin Allah için olması, demokratik idarelerde ise yönetimin halk için olması yani Allah için olmamasıdır.[215] Bu sebepten demokrasilerde halkın hâkimiyeti, İslâmi yönetimde ise Hakkın hâkimiyeti esastır.[216]

---

211 Gözübüyük, s. 19.

212 Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, «Demokratik idare» md.

213 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/84; Hüseyin, Taha, el-Fitnetü›l-Kübra. s. 28-29

214 en-Nebhân, s. 40.

215 el-Husari, Ahrad, ed-Devle ve Siyasetü›l-Hukm fi›l-Fıkhi›l-İslâmi, Mektebetü›l-Külliyâti›l-Ezheriyye, Kahire-bt yok, s. II/392.

216 Mevdudi, İslâmda Siyaset Nizamı, s. 33.

İslâmın kesin emir koymadığı konularda halka ait umumi kanaatın belirleyiciliği bir gerçektir. Bu noktada demokrasi ile İslâmi yönetim arasında bir benzerlik vardır.[217] Bu durumda İbn Âşûr'un ifadesiyle, İslâm devletinde kendine has bir demokrasi vardır diyebiliriz.[218]

İslâmda çoğunluğun fikrinin belirleyici olmasına, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Uhud Savaşı öncesi ekseriyetin istemesi sebebiyle şehir dışında savaşmaya karar vermesini ve sonra bu kararından vazgeçmemesini örnek verebiliriz. Çünkü Allah Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kendisi şehir müdafası şeklinde bir savaş istemekteydi. Fakat genel çoğunluğun verdiği karara uydu. وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ «Onlara iş konusunda danış. Karar verince de Allaha tevekkül et ve bu kararından cayma» ayeti[219] de bu gerçeği anlatmaktadır.[220]

Ayrıca yöneticilerin seçimle belirlenmesi, İslâmi yönetim ile demokrasi arasında bir benzerliktir.[221] Fakat İslâmi idarede duruma göre her vatandaşa seçme ve seçilme hakkı verilmemesi ise bir farklılıktır. Çünkü İslâm devletinde dînî hassasiyet isteyen konulardaki yetkiler sadece müslümanlara aittir.[222]

Çoğunluğun görüşünün her zaman isabetli olmayabileceği ve bazen insanların hatalı hareket edebileceklerine dair, وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ «Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan Seni Allahın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye tâbi olmaz.» ayeti[223] de ışık tutmaktadır. Buna göre çoğunluğun kararını kabulde, İslâm ölçülerine uyma şartı gerekmektedir.[224]

İslâmi prensiplere uymanın monoton bir yapı oluşturacağı iddia edilemez. Çünkü İslâmi kuralların bazısında, özellikle yönetim sahasında bel-

---

217 Sürur, s. 37; Mürsel, Safa, Siayasi Düşünce Tarihi Işığında Bediüzzaman Said Nursi, Yeni Asya Y., İst.-1989, s. 37.
218 İbn Âşûr, s. 213; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/53.
219 Âl-i İmran suresi, 3/159.
220 İbn Kesîr, s. I/331-332.
221 İbnü›n-Nebi, Mâlik, Çağdaş Temel Kanunlar, müt.: Veysel Uysal, Bir Y., İst.-1983, s. 133.
222 en-Nebhân, s. 142.
223 En'âm suresi, 6/116; Bkz.: İbn Kesîr, s. I/611.
224 Eryarsoy, s. 95.

li bir esneklik ve elastikiyet vardır. وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ «Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek millet yapardı, onlar da ihtilaf etmezdi» ayeti[225] de bu çeşitliliğe delalet ediyor denebilir. Tabii olarak bu çeşitlilik naslarla sınırlıdır.[226]

Demokraside halkla idareciler arasında bir kaynaşma ve irtibat olacağı düşünülür. Zira ilgili ayetteki, وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ «Sizden olan idareciler...»[227] lafzından bu şekilde bir mana anlaşılabilir. Çünkü bu ifadeden İslâm devletindeki yöneticilerin vatandaşlardan biri olduğu, dolayısıyla birbirlerini farklı göremeyeceği, netice itibarıyla da halk ile yönetim arasında iyi bir diyalog kurulabileceğini anlatmaktadır denilebilir.[228]

Sonuç olarak; İslâma kayıtsız kalma veya reddetme manasına bir demokrasinin İslâmla çatışacağını, zira normal şartlarda müslümanların İslâmi kurallara karşı duyarsız kalma serbestiyetini taşımadığını söyleyebiliriz.[229]

Burada demokrasiye İslam dünyası dışında da ciddi manada tenkit getiren görüşler olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bir örnek olarak burada Duverger'in bu konuyla ilgili fikirlerini kaydetmekte fayda vardır. O şöyle der: "Hala 18. asır filozoflarının görüşüne dayanarak hukukçuların uydurdukları ve tamamen gerçek dışı bir demokrasi içinde yaşamaktayız. "Halk tarafından halk hükümeti" ve "Milletin temsilcileri tarafından yönetilmesi" gibi cümleler, coşku uyandıracak ve hitabette işe yarayacak güzel sözlerdir. Fakat bunlar hiç bir anlam taşımamaktadırlar. Çünkü bir halkın kendi kendini yönettiği hiç bir zaman görülmemiştir ve hiç bir zaman da görülmeyecektir. Zira bütün hükümetler oligarşiktir. Bu da zorunlu olarak, az sayıda kişinin çoğunluğa hâkimiyetini içerir. Bu konuda Rausseau şöyle der: "Kelimenin tam manasıyla gerçek demokrasi hiç bir zaman mevcut olmamıştır ve olmayacaktır. Zira çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi tabii düzene aykırıdır." [230]

---

225 Hûd suresi, 11/118

226 Osman, Fethi, s. 91.

227 Nisâ suresi , 4/59.

228 Osman, Fethi, s. 88.

229 el-Bedrî s. 82.

230 Duverger, Maurice, Siyasal Partiler, müt.: Ergun Özbudun, Sevinç Mtb., Ank.-1970, s. 443.

d - İslâm devleti cumhuriyet midir?

Cumhuriyet sistem olarak toplumun kendi kendisini idaresi, halk yönetimi, halkın seçimler yoluyla yöneticilerini seçmesi ve bu yöneticilerin toplumu yönetmesi manasına gelir.[231] Demokrasiden farkı, hürriyetçi bir hayat tarzından çok seçim sisteminin öne çıkmasıdır. İkisinin beraber vey ayrı olması mümkündür.

İslâm devletine, yöneticilerin halk tarafindan seçilmesi ve idarenin halk ile yöneticilerin karşılıklı istişaresine dayanması sebebiyle bir cumhuriyet denebilir.[232] Fakat genel olarak cumhuriyetlerde halk düşüncesinin üstünde her hangi bir kuvvet olmadığı için, halk dolayısıyla da yönetim istediği kararı alabilir. İslâm devletinde ise halk ve yönetimin istediği her kararı alma lüksü yoktur. Zira İslâm devletinde alınabilecek kararlar, İslâmi prensiplerle mukayyettir. Bu sebepten dolayı İslâm devleti bilinen tarzda bir cumhuriyet olarak kabul edilemez. Fakat, "İslâmi sistem, dindar bir cumhuriyettir" denebilir.[233] Çünkü şûra fikri, Kur'anda monarşiler anlatıldığı halde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra devlet başkanı seçiminde verâset gibi bir konunun gündeme gelmemesi ve ilk halifeler seçilirken istişarenin belirleyici olması buna delildir.[234]

Fakat seçimi oy vermek şeklinde anlarsak, şûrâ ile eş anlamlı olmaz. Çünkü şûrada fikirler tartışılır ve böyle bir istişare ortamından sonra karar verilir. Bu sebeple onda hem rey bildirme, hem de istişare etme yanı vardır. Seçimde ise oy verme tarafı istişare etme tarafına galip gelmektedir. Bu sebepten biz seçimi şûra manasında ele almakta ve ciddi şekilde yapılan bir müzakereden sonra verilen oyları, bir görüş bildirme olarak değerlendirmekteyiz.

Nisa suresi 59. ayette geçen وَأُولِي الأَمْرِ مِنْكُمْ «Sizden olan emir sahipleri (idareciler)» ifadesini; yöneticilerin halktan bir parça olduğunu, dolayısıyla teokratik, oligarşik veya daha farklı bir adla halkı ikinci plana atan bir

---

231 Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, Cumhuriyet md.; Yılmaz, Ejdu, Hukuk Sözlüğü, Doruk Kitap ve Yayınevi, Ank.-1976, 1. baskı, Cumhuriyet md.; Girgin, Kemal, Politika Sözlüğü, Hür Yayın Dizisi, İst.-1982, 1. baskı, Cumhuriyet md.; Nebhân, s. 41.

232 Mevdudi, Ebu›l-A›la, Hilafet ve Saltanat, Müt.: Ali Genceli, Hilal Y., İst.-1980, s. 57.

233 Mürsel, Safa, Bediüzzaman ve Devlet Felsefesi, Yeni Asya Y., İst.-bt yok s. 27-28.

234 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/81.

idare tipinin olamayacağını, aynı zamanda cumhûri diyebileceğimiz bir idarenin de asıl olduğunu göstermektedir diyebiliriz.[235]

Seyyid Bey İslâma göre devletin cumhuriyet olabileceğini izah ederken şöyle demiştir: Millet bir vekil intihab etmezse halife yok demektir. O vakit cumhuriyet olur. Millet, ben işimi kendim görebilirim diyebilir ve buna mâni yoktur. Bu zaman cumhuriyet olur.[236] Sanki bu sözleriyle devlet başkanının olmayışını, cumhuriyet için bir şart olarak zikretmiştir. Biz ise her halukarda İslâma göre devlet başkanının olması gerektiğini savunuyoruz ve görüşümüzün doğru olduğunu farklı yerlerde ispat ettik. Dolayısıyla İslâm devletinin cumhuriyet olabilmesini ise bir başka şekilde değerlendirdik.

Kimilerine göre Seyyid Bey'in yukarıdaki fikrine müsteniden olsa gerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi 1920'de açıldığında devlet başkanı veya cumhurbaşkanı seçmemiştir.[237] Fakat bazılarına göre bu durum, Ankara hükümetinin İstanbul hükümetiyle gizli bağlantısı sebebiyle böyle olmuştur. Çünkü Osmanlı Mebusan Meclisi dağılınca TBMM toplanmıştır. Üstelik Mebusan Meclisinin Başkanı Celaleddin Arif Bey de burada 2. başkan olmuştur. Keza Meclis-i Mebusan üyelerini henüz TBMM kurulmadan Ankara'da toplanmaya davet etmiştir. Keza saltanat kaldırılıncaya kadar bu meclis devlet başkanı seçmemiştir. Hatta bu sebeple 1921 Anayasasında devlet başkanı bile öngörülmemiştir. Bunun kabul edilmemesi durumunda ise, meclis başkanının devlet başkanına ait görevleri gördüğü söylenir.[238]

e - İslâm devleti hilâfet midir?

Hilafet kelimesi, halifelik ve birinin yerine geçme manalarına gelmektedir.[239] Devlet ise insan, vatan ve hâkimiyet unsurlarının oluşturduğu bir organize topluluk, bağımsız olarak yönetimi elinde bulunduran iktidar manasına gelmektedir.[240] İslâm devleti ise iktidar kaynağı olarak

---

235 Kettani, Abdü›l-Hayy, Nizâmü'l-Hükümeti›n-Nebeviyye, Darü İhyai›t-Türasi›l-Arabî, Beyrut-bt. yok, s. I/2; Keskioğlu, Osman, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, Diyanet İşleri Başkanlığı Y., Ank.-1988, s. 270.

236 Seyyid Bey, Hilafetin Mahiyet-i Şer'iyyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Mtb., Ank.-1340, s. 21.

237 Aldıkaçtı, Modern Demokraside ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, s. 18-21.

238 Armağan, Mustafa, TBMM Bir Osmanlı Meclisi miydi?, Zaman Gazetesi, 26 Nisan 2009.

239 Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, hilafet md.

240 Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, devlet md.

İslâmı kabul eden ve sınırları içerisinde hukuk olarak İslâm Hukukunu tatbik eden devlettir. Bu açıdan İslâmı icraya çalışan hükümete "İslâmi hükümet" diyebiliriz ve bu manda İslâmi devlet ve hükümeti hilafet olarak anlayabiliriz. Çünkü İslâm devletinin hükümeti, kendi istediği şekilde değil de Allahın iradesine uygun olarak idare yapacaktır. Dolayısıyla Allah adına icraat yapan bir hilafet olacaktır. Netice itibariyle bu devletin başkanı da halife ismini alabilecektir.

Genel olarak her müslümanın yeryüzünde Allahın iradesini temsil ettiği gibi, İslâm devletinin de İslâm ümmeti şahsında Allahın iradesini temsil etmesi, hilafet olarak kabul edilmiştir.[241] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonra yerine geçerek din ve devlet işlerini yürüten kişiye de bir ünvan olarak halife denmiştir. Bu noktada Abdü'l-Kadir Udeh, halife ve hilafetin naslara uygun olması sonucu ortaya çıktığını söylerken; Ali Abdurrâzık ise Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra Ebu Bekir'in idareyi ele alması sebebiyle bu terimin ortaya çıktığını söyler.[242]

Bu iki şıktan halife ıstılahının naslara uygun olduğu görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü, وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً «Hani Rabbin meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti.» ayetinde[243] babamız Adem (aleyhisselâm) için, dolayısıyla da insanoğlu için kullanılan halife kelimesi, genel olarak "Yeryüzünde Allaha halef olan" manasına anlaşılmıştır. Bu konuda Elmalılı Hamdi Yazır, ashab ve Tâbiin'den gelen izahların hulasası olarak şunu kaydeder: "Kendi irademden, kudret ve sıfatımdan ona bazı salahiyetler vereceğim. O bana izafeten ve bana niyabeten mahlukatım üzerinde bir takım tasarrufata nail olacak. Benim namıma ahkamımı icra ve tenfiz eyleyecek. O bu hususta asil olmayacak. Ancak benim bir naibim ve kalfam olacak. İradesiyle benim iradelerimi, benim kanunlarımı tatbike memur kılınacak. Sonra onun arkasından gelenler ve ona halef olarak aynı vazifeyi icra edecek olanlar bulunacaktır. Böylece, هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلاَئِفَ فِي الأَرْضِ "*Sizleri yeryüzünün*

[241] Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/81; Riza, Reşîd, s. 10.
[242] Abdurrâzık, s. 91.
[243] Bakara suresi, 2/30.

halifleri kilan Allah'tır" *ayetinin*[244] sırrı zâhir olacaktır."[245] يَادَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ «Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife kıldık, öyleyse insanlar arasında adaletle hükmet ve hevaya uyma. Çünkü o seni Allah yolundan saptırır» ayeti[246] de bu manayı takviye etmektedir.[247]

Hilafet makamına imâmet de denmiştir. Bu tabirde de din ve dünya işlerini düzene koyma manası vardır. Bu sebepten hilafet makamı için sadece dünyevi veya sadece uhrevi işlere bakar demek eksik kalmaktadır.[248]

الْخِلَافَةُ فِي أُمَّتِي ثَلَاثُونَ سَنَةً «Benden sonra ümmetim içindeki hilafet 30 senedir» hadisi,[249] „alâ vechi'l-kemâl" yani en güzel şekliyle hilafet diye anlaşılmıştır. Bu sebepten Osmanlı dahil İslâmı tatbik eden ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in risalet haricindeki görevlerini yapmaya çalışan devlet sistemlerine, bütünüyle hilafet denmiştir ve denmesi de gayet münasip olmuştur.[250]

f - İslâm devletinde siyasi partiler:

Parti; belli amaçları paylaşan şahısların, halkın desteği ile ve siyasi yollarla iktidarı ele geçirmeye yönelik olarak kurdukları, o konudaki mevzuata göre çalışan tüzel bir kişiliktir. Bir devlet, içinde tek veya çok parti bulunması açısından tek partili ve çok partili diye ikiye ayrılır. Eğer devlet tek partili olursa, mevcut rejim o partinin elinde olur. Şayet iki partili olursa, birisinin yönettiği ve diğerinin de akıl verdiği kabul edilir. Çok partili durumlarda ise genelde koalisyonlara gidilir.[251]

---

244 Fâtır suresi, 35/39. Yine bkz.: Neml suresi, 27/62.

245 Yazır, s. I/299-300; Erdem, Mustafa, Hz. Adem, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ank.-1993, s. 127 vd.

246 Sâd suresi, 38/26.

247 İbn Kesîr, s. III/221.

248 İbn Âşur, Usulü'n-Nizami'l-İctimai fi'l-İslâm, s. 207; Seyyid Bey, Hilafetin Mahiyet-i Seriyyesi, s. 4-5.

249 İbn Hanbel, 5/221.

250 Cemaleddin, S. Abdullah, İslâmda İdari Siyaset, Yayınlayanlar: A. K. Kabakçı - E. Bayraktar, Hira Y., by. ve bt. yok, s. 67.

251 Turan, İlter, Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der Y., İst.-1976, s. 98; Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye›de Siyasal Partiler, Doğu Karadeniz Basımevi, İst.-1952, s. 3; Linz, Juan J., Totaliter ve Otoriter Rejimler, müt.: Ergun Özbudun, S. Y., Ank.-bt. yok, s. 57; Çeçen, Siyasal Rejimlerin Siyasal Yapıları, s. 112; Çam, Siyaset Bilimi, s. 465.

Bir partide bulunmak için aynı fikri taşıma gibi bir şart yoktur. Bu sebeple farklı fikirlerdeki insanlar da bir partide bulunabilir.[252]

Siyasi partiler, devletin yönetim makamlarına kendi temsilcilerini göndermek veya muhalefet yapmak suretiyle devlet politikasını kendi görüşlerine uygun olarak yönlendirmek isterler.[253] Oylarını arttırmak, iktidarı elde etmeleri için tek şart, iktidara geçmek ise tek amaç sayılır. Bu sebepten çeşitli çevrelerin görüşlerine göre hareket etmek zorunda kalabilirler. Yani baskı ve menfaat gruplarından etkilenebilirler. Baskı grupları, bilinçli ve örgütlü olan mefaat gruplarıdır. Bunlar oy noktasında partilere herhangi bir cemiyet gibi tesir ederler. Menfaat grupları ise köylüler gibi örgütlenmemiş statik toplulukları ifade eder.[254]

Halktan oy almak niyetiyle onlara kısa süreli somut çıkar sağlayabilirler. Bu noktada yapılan vaatlerin, uzun vadede hem iyi hem de kötü olma ihtimali vardır. Fakat bu şekilde harekete etmeye, genellikle kendilerini mecbur kabul ederler. Çünkü halk umumen kısa vadeli menfaatlere göre oy verir.

Günümüzde demokratik yönetimlerde partiler, demokrasinin vazgeçilmez kurumlarından biri kabul edilir. Halk, partilerin adaylarına oy vermek suretiyle temsilcilerini seçer ve temsîlî demokrasi böylece gerçekleşmiş olur. Çünkü temsîlî demokrasi; halkı temsile dayanan demokrasi demektir. Halkın kendisini temsilcileri vasıtasıyla yönetmesi, siyasi hak ve ödevlerini temsilcileri aracılığı ile yerine getirmesi imkanı veren demokrasi manasına gelir.[255]

Fakat genelde milletvekili adayları partiler kanalıyla gösterildiği için, halkın gerçek temsilcileri seçilememektedir. Şayet adaylar doğrudan halk tarafından gösterilebilmiş olsaydı, milletvekilleri gerçek manada halkın temsilcisi olabilirdi. Tabii bu arada seçilebilmek için, şahısların kendilerini öne çıkarma ve muhtemel rakipleri devre dışı bırakma gayretleri olabilmektedir. Halbuki müslümanlar arasında bu şekildeki davranışlar doğru olmaz.

---

252 Özbudun, Ergun, Siyasal Partiler, Sevinç Mtb., Ank-1974, s. 4-5.

253 Gözübüyük, s. 75-76.

254 Turan, s. 131-132; Tunaya, Tarık Zafer, Siyasal Kavramlar ve Anayasa Hukuku, İst. Üniversitesi Y., İst.-1980, 4. baskı, s. 321-322.

255 Bkz.: Şafak, Hukuki Terimler Sözlüğü, ilgili md.

Partilerin adaylarını belirlerken halkın tercihini göz önünde bulundurduğu da bir gerçektir. Fakat tamamen halkın istediklerini aday göstermedikleri de ayrı bir gerçektir. Çünkü halkın istediğini parti, partinin istediğini de halk kabul etmeyebilmektedir. Bu sebepten parti kanalıyla tespit edilen milletvekilleri, gerçek manada halkın temsilcisi olamayabilmektedir. Bu açıdan meclisin de halkın fikirlerini olduğu gibi yansıttığını söylemek çok zordur. Bu durum ise halkın yönetime gerçek manada katılmasını önlemektedir. Neticede ise halk adına idare yaptığını söyleyen demokratik sistemde bir çelişki oluşmaktadır.[256]

Partilerin çıkışı ve işleri hakkında temel prensip kabul edilen içtimai, iktisadi ve siyasi fikir ayrılıklarını temsil, umumi menfaati düşünmek, şahsi his ve menfaatlerle işleyen günlük politikaya alet olmamak.. gibi bazı fikirler vardır.[257] Fakat bunlar bir temenni ve idealdir. Çünkü vâkıanın böyle olmadığı ve olamayacağı bir gerçektir. Zira pratikte her parti rakip partileri yıpratmak istemektedir. Muhalefet iktidara gelmek, iktidar ise makamını kaybetmemek için; kendini bu şekilde bir hareket tarzına genelde mecbur hissetmektedir.

Particiliğe etki eden üç temel unsur; meşruluk; bütünleşme ve katılma olarak tespit edilmiştir. Meşruluk, toplumun kim tarafından ve nasıl yönetileceği noktasındaki konsensüsün bulunmasını ifade ederken; bütünleşme, çeşitli dil-din ve ırk.. gruplarının bir devlet kurma çabasını ifade eder. Katılma ise toplum içindeki birey ve grupların siyasi sisteme katılma gayreti manasına gelir ki, tezahürü genellikle toplumu idare eden yöneticilerce reddedilince ortaya çıkar.[258] Bu sebeplerden dolayı partiler, toplumun fikren ihtilafa düştüğü zamanlarda artar. Neticede ise toplum ve toplum menfaatleri bölünür.

Partiler bir manada fikir hürriyetinin ifadesidir. Fakat her manada fikir hürriyetinin ifadesi değildir. Çünkü hiç bir devlet, kendi rejimine muhalif olan bir fikri temsil eden partiyi kurdurmaz. Ayrıca fikir hürriyeti, partilerin varlığını zorunlu kılmaz. Zira partisiz ve başka şekillerde de

---

[256] Duverger, s. 370.
[257] Turan, s. 100 vd.
[258] Kalaycıoğlu, Ersin, Çağdaş Siyasal Bilim, Beta Y., İst.-bt. yok, s. 331-332.

fikirler ifade edilebilir. Ayrıca parti gruplaşmalarında fikrin kuvvetine göre değil, grubun mahiyetine göre hareket edildiği çoklukla görülen bir sonuçtur. Dolayısıyla karşı partinin müspet fikirleri, sırf o parti istediği için kabul edilmeyebildiği gibi, aynı gerekçeyle desteklenmeye de bilir.

Zaten herkesin her zaman kanun teklifine varıncaya kadar fikirlerini söyleyebileceği bir ortamda, partilere gerek kalmaz. İslâm devletinde de bu idealin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca parti içerisinde istibdad, yani lider sultası veya grup oligarşisi olabilir. Yine partili devletlerde bile kişiselleşmiş iktidarlar görülebilir. Çünkü genelde partinin üst kademe yöneticileri, kendi fikirlerine muhalif düşüncelerin oluşmasını ve alternatif lider şahsiyetlerinin bulunmasını istemezler. Bu durumda partiler, fikirlerin açıklanmasından ziyade gizlenmesine sebep olurlar. Diğer yandan patideki üst yetkililer genelde üyeler tarafından seçilmez ve merkezi atamayla gelir. Böylece parti üyelerinden kopmuş özel bir yönetici sınıfı oluşur. Dolayısıyla parti oligarşisi genişlese de tam bir demokrasi olamaz.[259]

Ayrı fikirde olanların farklı partiler kurması mümkündür. Bu durum ise fikir ayrılıkları kadar partiyi gerektirir. Yalnız bina kiralamak, ilanlar neşretmek ve toplantılar yapmak gibi çeşitli masraflar, oldukça fazla maliyet gerektirdiğinden herkes parti kuramaz. Ancak belli zenginlerin kurduğu veya desteklediği partileri seçmek zorunda kalır.[260] Böylece farklı düşüncedeki insanlar birkaç partide toplanmış olurlar.

Farklı partiler içerisinde aynı düşünenler ve aynı parti içinde farklı düşünenler de olabilir. Bu noktada grup kararı almanın, fikirlerin önünü tıkadığı bile söylenebilir. Çünkü her gruptan tek bir kararın çıkması gerekmektedir. Bu durumda, partilerinden daha farklı fikirleri savunan milletvekillerinin meclisteki sesleri çıkmamış olabilecektir. Halbuki meclis, tüm halkın temsilini sağlayan küçük bir bütün kabul edilseydi, kimlerin hangi görüşte olduğu daha iyi anlaşılabilirdi. Bu sebepten dolayı biz, fikirlerin devlet yönetimine taşınmasının parti aracılığı ile olmamasını savunmaktayız. Zaten mezkur şekilde partilerin, halkı ne ölçüde temsil edeceği de tartışma konusudur.

---

259 Duverger, s. 193, 441.

260 Kışlalı, s. 154.

Parti liderlerinin veya görünmeyen liderlerin fikirlerinin parti fikri, dolayısıyla da halkın fikriymiş gibi gösterilme durumu da vardır. Ayrıca bunun bir takım metodları olduğu da ayrı bir gerçektir. Bu da seçim hileleri ile önceden belirlenmiş bazı şahısların, demokratik bir görünüş altında iktidara gelmesi demektir.[261] Bu şekilde veya normal yollarla iktidara gelen partinin, iktidar imkanlarını sürekli kendisi ve taraftarları lehinde kullanma imkanı da vardır.[262]

Partili sistemlerin olmasını gerektiren bir diğer sebep, muhalefetin varlığı olarak gösterilir. Bugün dünya üzerinde görülen bu manadaki muhalefet, Batı demokrasisinin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır.[263] Bu düşünceye göre muhalefetin olmayışı, gizli muhalefeti oluşturur. Bu sebeple muhalefet vasıtasıyla rejim aleyhine olabilecek fikirlerin rejim için de pasivize edilmesi düşünülür.[264] Ayrıca; muhalefet siyasal hayata açıklık getirir, iktidarı uyarır ve iktidarla tartışır. Dolayısıyla dışa çıkamamış olan fikirlerin şiddete dönmesini önler. Halkın iktidara daha çok katılmasını sağlar ve sisteme canlılık getirir.. gibi fikirler de vardır. Tabii olarak böyle etkin bir muhalefetin olması için tam bir fikir hürriyetinin olması ve adaletin eksiksiz işlemesi gerekmektedir.

Fikir hürriyeti insanların görüşlerini rahatça ifade edebilmeleri için; adalet ise bu görüşlerinden dolayı herhangi bir cezaya çarptırılmamaları noktasında gereklidir. Bunun temin edilmesinde devletin yapısı, işleyiş sistemi ve anayasası ile ciddi irtibatı vardır. Ayrıca azınlığın korunması ve bireysel temel hakların devlete karşı güvenlik altına alınması için anayasanın üstünlüğü ilkesi gereklidir. [265]

Muhalefet partisi; hükümetin murakebesine yol açsa bile, toplum fertleri arasında fitneye, ayrıca halkın menfaat ve siyasi hedeflere alet edilmesine de sebep olabilir.[266] Çünkü iktidara geçmek isteyenler, bu gayeleri

---

261 Duverger, s. 161.

262 Oppenheimer, Franz, Devlet, müt.: Alaeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Y., İst.-1984, s. 190-191.

263 Turgut, Nükhet, Siyasal Muhalefet, Birey Toplum Y., Ank.-1984, s. 43-46,278.

264 Duverger, s. 431.

265 Bkz.: Turgut, s. 67,87; Soysal, Mümtaz, 100 Soruda Anayasa, Gerçek Y., İst.-1979, 5. baskı, s. 13.

266 Turan, s. 92.

için halkı tahrik edebileceklerdir. Netice olarak partiler, kamuoyundaki mezhep farklılıklarını kavgaya dönüştürerek tefrika unsuru olabilirler.[267] Yine partilerin oluşturduğu muhalefetin, suni bir muhalefet olması da mümkündür. Suni muhalefet, sırf iktidara gelmek için hükümetin iyi icraatlarını da tenkit etmek manasına gelir. Bir noktada, muhalefet için muhalefet yapmak gibi bir anlam kazanır.[268]

İnsanları sosyo-ekonomik, psikolojik ve siyasi değişkenler etkiler. Propoganda ise psikolojik yönden etkiler. Muhalefette de propoganda vadır. Bu şekilde yapılan bir muhalefet, kamuoyunu yanlış yönlendireceği için topluma yapılan bir ihanet sayılır.[269] Ne yazık ki bu şekildeki olaylar çok görülmektedir. Kanaatime göre partili bir sistemde bunun önlenmesine de imkan yoktur. Çünkü hiç bir muhalefet partisi; rakibi olan iktidar partisinin, mevkisinde sürekli olarak kalmasını istemeyecektir. Bu sebeple partilerden tam ve sağduyulu bir muhalefet beklenemez. Halbuki partisiz bir ortamda; münevver, tarafsız, vasıflı ve siyasi hadiselere vukufu bulunan bir heyet yoluyla veya âlimlerin nasihatlarıyla bu iş yapılabilseydi, toplumdaki ihtilaflar ittifaka çevrilebilirdi.[270]

Muhalefetin olmasındaki gaye; iktidar ve icraatını kontrol ve onlara daha iyi bir icraatın nasıl olabileceğini göstermekse, fikir hürriyetinin ve adaletin tam olarak mevcut olduğu bir toplumda, halk bunu sağduyulu olarak daha iyi yapabilir. Halk bu muhalefeti, basın-yayın yoluyla veya mecliste oluşturulacak ve halktan gelen sözlü ve yazılı fikirleri değerlendirecek bir komisyona, gerekli müracatta bulunarak yapabilir. Zaten muhalefetin somut bir tarifi ve belli bir tipi yoktur.[271]

Bu şekildeki bir muhalefet, partili muhalefetten daha tesirli olacaktır. Çünkü halkın yaptığı tenkit veya teklif, iyi niyetten kaynaklanacaktır. İktidardakiler ise bu tenkit ve tekliflere, kendilerini iktidardan indirerek yerlerine geçmek isteyen art niyetli bir grubun tenkidi olarak bakmayacaktır.

---

[267] Özbudun, Ergun, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye›de Parti Disiplini, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., Ank.-1968, s. 148-150.

[268] Eryarsoy, s. 234.

[269] Bkz.: Turan, s. 91.141-142.

[270] Mürsel, Bediüzzaman Said Nursi ve Devlet Felsefesi, s. 337.

[271] Bkz.: Turgut, Nükhet, s. 29,278.

Böyle bir iktidar ve muhalefete zemin hazırlayacak olan hürriyet ve adalet ortamı ise, İslâm devletinde zaten var olacaktır. Çünkü istişare emriyle fikir hürriyeti, adalet emriyle de âdil bir ortamın hazırlanması Kur'anda açıkça belirtilmiştir. Bu sebepten, kanaatimize göre İslâmda partili bir sisteme gerek yoktur.

Siyasi partilerin, halkın yönetimine katılmasına tesir edebilen etken olduğu fikri yanlıştır. Çünkü halk iktidarın icraatını zaten kontrol eder. Zira iktidar, halka ait işleri halk adına yapan kuvvet ve kudreti ifade eder. Dolayısıyla hiçbir kimse kendi işine karşı kayıtsız kalamaz. Eğer bir yerde halk iktidara kayıtsız kalmaktaysa; ya iktidardan korktuğu, ya yaptığı teklif veya ikazların neticesiz kaldığı, ya da güvendiği içindir. Bugün partilerin mevcut olduğu çoğu devletlerde mezkur ilk iki sebepten dolayı genel olarak halk, iktidarın kullanımına katılmamaktadır. Öyle ki partilerin değişmesinin bir anlamı olmadığından, pek çok devlette oy kullanma oranı giderek düşmektedir.

İslâm devletinde partiler olsa bile, sadece İslâmi prensiplerin farklı yorumlanabileceği noktalarda birbirlerinden ayrılabilecektir. Çünkü İslâmi temel meselelerde yorum olmaz. Zira, وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ «Şüphesiz bu Benim dosdoğru yolumdur. Bana uyun ve başka yollara sapmayın. Zira o yollar sizi Allahın yolundan ayırır. İşte sakınıp takva dairesinde kalmanız için Allah bunları size emretti" ayeti,[272] bir noktada bu meseleye ışık tutmakta ve farklı partilerin olmasını yasaklamaktadır denebilir. Bu ise, partisiz olarak da temin edilebilecek bir sonuçtur. Zaten modern devlet sistemlerinde de partiler arası fazla farklılığın olması, istenmeyen bir durumdur. Sebebi de, çok farklı ve zıt gibi görünen meselelerin doğru olarak savunulmasının, halkı endişelendirebileceği noktasındadır.[273]

İslâm devletinde herkesin her meseledeki fikrini istediği gibi duyurabilme hakkı vardır. Bu sebeple partili bir sistem ihtiyaç değildir. Bugünkü devletlerde ise, parlamentoya tesir edebilmenin tek yolunun partiler olması ona ihtiyacın var olduğunu gösterebilir. Açıklamaya çalıştığımız

---

[272] En'âm suresi, 6/153; Eryarsoy, s. 241.

[273] Bkz.: Uysal, Birkan, Siyasal Katılma, Sevinç Mtb., Ank.-1984, s. 186.

gerekçelerle partili bir sisteme İslâm açısından müsade edilemez kanaatindeyiz. Bu durumu şu şekilde hulâsa edebiliriz:

1. Partiler gruplaşmalara yol açar. İslamda ise birlik ve istişare ruhu öne çıkar.[274]

2. Partiler propagandayı kullanır. Propogandada ise mevcudu anlatmaktan çok mübalağa vardır. Zira her husus tenkit edilmek istenir. Böyle bir mubalağa da ise inandırıcılık olmaz.[275]

3. Partiler gereksiz masraflara yol açar. İslamda ise her şey meşru ve helal olmak zorundadır.

4. Partiler doğrunun kabul edilmeyebildiği gereksiz iktidar ve muhalefet tartışmalarına sebep olur. Halbuki İslâma göre dogru fikir nereden ve kimden gelirse gelsin desteklenmelidir.[276]

5. Partiler sırf iktidar için çalışmalara sebep olur. İslamda sırf iktidar için çalışmak doğru bir yol değildir.[277]

6. Partiler çoğunluğun azınlığı yönetmesine veya devlet içinde mevcut olan en büyük çoğunluğun diğer kısmı yönetmesi gibi sonuçlara sebep olur. Çünkü belli bir grubun iktidarda olup diğerlerinin olamaması bu şekilde değerlendirilebilir.[278]

7. Partiler birbirlerine rakiptirler. Bunun neticesi olarak parti mensupları, genellikle kendilerini överler veya övdürürler. Bunun yanında rakiplerinin kötülenmesini ve eksikliklerinin bulunmasını isterler veya bizzat kendileri yaparlar. Böyle bir usûl de İslâma aykırıdır.[279]

Bir ülkede çoğunluğun fikri belirleyici olunca, milleti temsil eden meclis içinde ne kadar fazla ayrılık çıkarsa çıksın, bir sonuç elde edilebilir. Bu açıdan partisiz bir sistem mümkündür.

---

274 Bkz.: Duverger, s. 404-405; Nebhân, s. 50.

275 Bkz.: Mürsel, Bediüzzaman ve Devlet Felsefesi, s. 338-339.

276 Bkz.: Mannan, M. A., İslâm Ekonomisi, müt.: Bahri Zengiz-Tevfik Ömeroğlu, Fikir Y., İst.-1976, 3. baskı, s. 511.

277 Bkz.: Mannan, s. 510.

278 Bkz.: Mannan, s. 117.

279 Âl-i İmrân suresi, 3/188; İbn Kesîr, s. I/345-346; Hucurât suresi, 49/12; İbn Kesîr, s. III/364-366.

g - İslâm devletinde kuvvetler meselesi (Kuvvetler ayrılığı-kuvvetler birliği ve kuvvetler işbirliği): Parlamentarizm

Kavramlarla İslâmı mukayese ederken, çerçevelerini iyi çizmek gerekmektedir. Çünkü İslâmda asıl olan kavramların ismi değil ruhudur. Bu sebepten İslâmın bir şeye karşı veya taraftar olması, taşıdığı manası itibarıyladır.

Kuvvetler ayrılığı; devletin üç temel organı yani yasama, yürütme ve yargı arasında bulunması gereken ayrılık ve bu güçlerin birbirlerine etki etmeme durumu manasına gelir.[280] Bu güçlerin bir elde toplanmasının istibdadı netice vereceği düşünülerek, böyle bir sistem geliştirilmiştir. Bu düşünceye göre üç kuvveti elinde bulunduran kişi, dilediği gibi kanun yapar, bu kanunları dilediği gibi uygular ve uygulamadan doğan aksaklıkların muhakemesini yürütür.[281]

Kuvvetler ayrılığı prensibiyle kuvvetlerin birbirlerini durdurması ve böylece kişi hürriyetlerinin güvenceye alınması düşünülmüştür. Böyle bir sistemde devletin üç kuvveti birbirinden bağımsızdır. Devlet başkanları ise icranın ve bazen de teşrinin başı kabul edilir.[282]

Kuvvetler ayrılığı mantığı, temelde bütün kuvvetlere kuşku ile bakar. Bu kuvvetlerin bir arada olmaları durumunda toplumu baskı altına alabileceğini düşünür. Bu sebepten aralarını ayırma gereğini savunur. Bu durumda ise kuvvetleri bölünmüş bir toplum ortaya çıkar. Böyle kuvvetleri ayrılmış bir toplum ve devlet ise İslâm açısından müspet karşılanmaz. Çünkü toplum ve yönetimin birlik ve beraberliği ilkesi, İslâmın bu konudaki fikirlerinin özüdür.[283] Bu sebebe binaen tarihi süreç de dahil olmak üzere böyle bir uygulama olmamıştır. Bu açıdan kuvvetlerin tek elde toplandığı istikrarlı bir idare tarzının İslâma daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

Kuvvetler ayrılığının yanında yasama veya yürütmeye verilecek üstünlük de İslâma uymaz. Çünkü birinin diğerine üstünlüğü, üstün olan gücün istibdadını doğuracaktır. Bu sebepten yapılması gereken, kuvvetlerin

[280] Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, ilgili md.; Nebhân s. 25.
[281] Gözübüyük, s. 68.
[282] Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, s. 9,42.
[283] İslâm devletinin ülkesi bahsinde bu konuyu inceledik.

arasını ayırmak veya birine üstünlük vermek değil, kuvvetlerin beraber işletilmesini sağlamaktır.

Kuvvetler ayrılığına sebep olan mahzurların yani despotluğun, İslâm devletinde olması beklenemez. Çünkü İslâm devletinde devlet başkanı mutlak hâkim değildir. Bu sebeple gerekirse mahkemelere sevk edilir veya azledilebilir.[284] Yine İslâmda despotluk yasaklanmıştır. Despotluğu önleyecek bir yapı ise, kuvvetleri ayırmadan da oluşturulabilir.

İslâm devletinde tahakküme mâni durumlar vardır. Çünkü başta bir hukuk devletidir. Keza devlet başkanı olmak üzere bütün yöneticilerin diğer insanlardan hiç bir imtiyaz ve kudret farkı yoktur. Zira Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) için bile, قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ «De ki: Ben de sadece sizin gibi insanım...» buyrulmaktadır.[285] Yine, إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ «Müminler ancak kardeştir» ve, إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ «Sizin en üstün olanınız takvası en yüksek olanınızdır» ayetleriyle[286] herkesin eşitliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ «Müslümanların işleri kendi aralarında şûrâ ile halledilir»[287] ve, وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ «Ey Peygamber! İş konusunda onlara danış» ayetleriyle[288] herkese istişare etme zorunluluğu getirilmiştir. Bir de başta devlet başkanı olmak üzere bütün üst yetkililer her an azledilebilmeyle karşı karşıyadırlar.

Başkan istişaresini meclis (şûra) ile yapar. Meclisin tasvibini almadan vereceği kararlar ise geçersiz sayılabilir. Zaten istişare de asıl olan fikrin kuvvetidir. Bu sebepten istişarede taraf olmaz. Sadece maksada uygun çözüm aranır. Bu çözüm bulunduğu zaman istişarenin amacı da gerçekleşmiş olur.

Kuvvetler ayrılığının pek çok mahzuru vardır. Bunların başında adaletin gecikerek işlemesi gelir. Çünkü ayrı olan yasama ve yürütme kuvvetinin birbirleriyle anlaşmaları zaman alır. Bunun yanında kuvvetler arasındaki görev taksiminin tam olarak yapılamaması, devlet içinde ani

---

284 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/97.
285 Kehf suresi, 18/110.
286 Hucurât suresi, 49/10,13
287 Şûrâ suresi, 42/38.
288 Âl-i İmran suresi, 3/159.

kararların alınamaması, bu sebeplerden doğan kurum ve kuvvetler arası anlaşmazlıklar söz konusudur. Ayrıca kuvvetlert ayrılığı hiç bir yerde tam olarak gerçekleştirilememiş ve gerçekleştirilemeyeceği de önceden beri bilinen bir gerçektir.[289]

Bu konuya dikkat çeken Duverger, ABD gibi partili rejimlerde, bir partinin hem devlet başkanlığını alıp hem de meclis çoğunluğunu elinde bulundurduğu takdirde, anayasal kuvvetler ayrılığını hemen hemen ortadan kaldıracağını; kuvvetler birliği ile kuvvetler ayrılığı arasındaki hukuki ayrılığa rağmen bu ayrılığın fiiliyatta silinebileceğini söyler.[290] Bu sebepten bir devlette hükümet edenlerin fiili ve hukuki tahdidini gerçekleştirecek olan hakiki âmiller, kuvvetler ayrılığı gibi hukuki ve siyasi müesseselerden ziyade manevi âmillerdir. Yani siyasi rüşd, demokratik ahlak ve demokratik zihniyettir. Zira hâkimiyetin fiilî ve hukuki tahdini gerçekleştiren müessese ve kurumların asıl önemi, demokratik ahlak ve zihniyetin gelişmesine yardım etmesinden dolayısıdır. Çünkü prensiplerin bilinmesi ve ilan olunması ile değil, yaşanılması ile hedefe varılabilir.[291]

Burada siyasi rüşt, demokratik ahlak ve demokratik zihniyetle anlatılmak istenenler, İslâm Hukukunda ve İslâm devletinde zaten var olan şeylerdir. Zira toplumdaki genel mutluluk, dostluk, barış, adalet ve herkesin fikrini almak.. gibi prensipler, İslâmın sürekli olarak istediği prensiplerdir.

Kuvvetler birliği; devletin üç temel gücünün tek elde toplanması; yasama, yürütme ve yargının tek elden yürütülmesi manasına gelir. Buna göre kuvvetlerin toplandığı tek el, devletin bir organı veya bir kişi olabilmektedir. Kuvvetlerin, yasama veya yürütme organında birleştiği de olabilmektedir. Yasama organında birleşmesi, meclis hükümetini netice verirken; yürütmede birleşimi ise diktatörlüğü netice verebilmektedir.[292]

Biz devlet içerisinde bütünlüğün sağlanabilmesi ve adaletin daha çabuk işlemesi gibi sebeplerden dolayı, İslâm devletinde kuvvetler birliğinin

---

[289] Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, s. 43.
[290] Duverger, s. 414.
[291] Kubalı, Hüseyin Nail, Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, Sıralar Mtb., İst.-1959, s. 261.
[292] Teziç, Anayasa Hukuku, s. 395.

olmasını daha uygun görmekteyiz. Dolayısıyla bu birliği her hangi bir organda toplamak yerine, üç organın beraberce hareketinin sağlanması kanaatini taşımaktayız. Çünkü birleşme hangi organda gerçekleşirse, diğerleri tâli sırada kalır. Bu durum ise etkilerinin azalmasına sebep olur.

Biz kuvvetler birliğinden bahsederken, yargı organının bağımsızlığını kabul etmemekteyiz. Yargının bağımsızlığından maksat, hukukun üstünlüğü ve mahkemelerin herkesi hür bir şekilde yargılaması ise bu zaten olacaktır. Bunun aksi hiç bir yerde savunulamaz ve İslâmi bir mesnedi de bulunamaz. Fakat maksat yasama organı ile yürütme organının ayrılığı ise, biz buna katılmamaktayız. Zira bu kuvvetlerin ayrı olması iki başlılığa sebep olur.

Zaten böyle bir ayrılığa gerek de yoktur. Çünkü milletin temsil edildiği meclis çoğunluğu içerisinde, yürütme kuvveti de fikrini açıklayabilir. Böylece hem istişare gerçekleşmiş, hem de ortak bir sonuca varılmış olur. Ayrıca milletin temsilcisi olan meclisin yanılmasını bekleyip, icranın bunu düzeltmesini düşünmek hata olur.[293] Çünkü toplumun bulamadığı doğruyu, bir kişi veya daha küçük bir grubun bulması beklenemez. Ümmetin çoğunluğunun gittiği yola uymayı emreden; أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَإِيَّاكُمْ وَالْفُرْقَةَ «Ey İnsanlar! Cemaate, yani çoğunluğa uyunuz ve ayrılığa düşmeyiniz» hadisini[294] bu şekilde anlayabiliriz.[295]

يَادَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ «Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet» ayeti,[296] devlet başkanının aynı zamanda yargının da başı olduğunu göstermektedir. Çünkü devlet başkanı olan Davud (aleyhisselâm)'ın adaleti tatbikle görevlendirilmesi bunu gösterir. Bu beraberlik yargıya tesir etmekten ziyade, tatbikine yardımcı olacak şekilde anlaşılması gerektiği, yine âyetin manası dâhilindedir. Çünkü burada devlet başkanına yargının iyi işletilmesi emri verilmektedir. Aynı zamanda bir devlet başkanı olan Hz. Peygamber (sallallahu

293 Bkz.: Teziç, Anayasa Hukuku, s. 388.
294 İbn Hanbel, s. V/370.
295 Esed, Muhammed, s. 112.
296 Sad suresi, 38/26.

aleyhi ve sellem)'e hitaben; إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللّٰهُ «Hakikaten biz kitabı Sana, Allahın gösterdiği ile insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik»[297] ve فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ «O halde aralarında Allahın indirdiği ile hükmet, Sana gelen hakikatten dönüp de onların heva ve heveslerine uyma» âyetleri[298] de bu fikri destekler mahiyettedir.

Kuvvetler ayrılığında hükümet, çabuk icraat yapması gerektiği zamanlarda meclise hakim olmayabilir. Çünkü icra ile yasama ayrı organlardır. İslâm ülkesinin başkanı, meclisin de bir üyesi olarak, (Bu durumda tabii ki meclisin başkanı olacaktır) yasama ve yürütmeyi birleştirebilir. Bu durumda yasamanın da yürütmenin de başı o kabul edilir. Bu noktada çıkabilecek bir ihtilaf, فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ «Bir şeyde ihtilafa düşerseniz, Allah ve Rasulüne muracaat ediniz» ayeti[299] gereği, üyeleri İslâm Hukukuna genel olarak vakıf olan yüksek bir mahkemece çözülecektir.[300] Bu mahkemenin ölçüsü de Kur'an ve Sünnet olacaktır. Biz bu mahkemeye Yüce Mahkeme ismini verebiliriz.

Bir devlet içerisindeki işleri ne kadar taksim etmeye çalışırsak çalışalım, ideal hedefe ulaşamayız. Çünkü sürekli olarak yeni problemler ve iş sahaları çıkmaktadır. Bu durumda devlet içerisinde yeni çıkan bu işlerden mesul birisini bulmak zorundayız. Bu da ancak devlet başkanı, dolayısıyla icra organı olabilir. Bu şekilde bir mesele sorumluluğu altında olan bir şahsın, yasama organından ayrı düşünülmesi bir çelişki olur. Çünkü çıkacak problemler, yasama ile icranın birlikte iştiraki ile çözülebilmektedir. Neticede çıkan kanunlar, yürütmede de tatbikatını tam olarak bulabilecektir. Çünkü kanunun çıkmasında yasama ve yürütmenin mutabakatı olmuştur.

İslâm devletinde yargının başı halifedir. Fakat bu durum halifeye bir imtiyaz sağlamaz. Çünkü o da İslâm Hukukundan mesuldür. Yani hukukun üstünde birisi değildir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hem

297 Nisâ suresi, 4/105.
298 Mâide suresi, 5/48.
299 Nisâ suresi, 4/59.
300 Esed, Muhammed, s. 139-140.

devlet başkanı, hem de hukuku bilen ve uygulayan en yetkili kişi olması,[301] yürütme ile yargının, dolayısıyla yasamanın da beraber olmasına delildir. Çünkü فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا «Rabbine andolsun ki onlar seçtikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra verdiğin hükümden yürekleri hiç bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar" ayeti[302] de bunu anlatmaktadır.

Dolayısıyla Ali Fuat Başgil'in dediği gibi; Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatında İslâm cemaatinin hem imamı, hem hâkimi, hem de kumandanı olmuştur. Mescitte namazı o kıldırır, müslümanlar arasında zuhur eden meseleleri o halleder, harplerde askerine o kumanda ederdi. Bu üç vazifeyi -ki İslâmda imamet, kaza, teşri ismini alır- Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) merkezde ve yetişebildiği yerlerde bizzat ifa etmiştir. Uzak yerlerde de ifaya vekil göndermiştir. Ve İslâmın ilk devirlerinde cemiyet ve ihtiyaçlar basit olduğundan, bu basit teşkilat kafi gelmiştir.[303]

Sonra gelen Hulefây-ı Râşidinin uygulaması da bu şekilde olmuştur. Fakat ne zaman halifelerin işi fazlalaşmış ise, yerlerine vekil tayin etmeye başlamışlardır. Prensip olarak onların yargının da başı olma durumları ise devam etmiştir. Buna rağmen İslâm devletinde Osmanlı gibi hanedanlık usulü gelen padişahlık sisteminde bile, devlet başkanının zaman zaman yargılandığı görülmüş, hatta aleyhine ceza verilebilmiştir.[304] Bu da göstermektedir ki, İslâm devletinde yargının devlet başkanına bağlı olması, hukukun üstünlüğü ilkesine göre hareket etmeye mâni değildir. Zaten prensip olarak hukukun üstünlüğü kabul edilince, bunun şahıslara göre değişmesini kabul etmek imkansızdır.

Gerçi idarenin daima kanun hükümlerine uygun hareket etmesini sağlamak zordur. Fakat imkansız değildir. Aldığı kararların fiilen alınış şekli

301 Bkz.: en-Nebhân, s. 465-467, 555-558; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/106.

302 Nisâ suresi, 4/65.

303 Başgil, Ana Hukuk, s. 55.

304 Hanedanlık sisteminin İslâm›a uygun olup olmadığı ayrı bir konudur. Bu mesele kısmen ileriki konularda işlenecektir. Devlet başkanının istihlaf (veliahd) yoluyla seçimi konusuna bakılabilir.

incelenerek, kararın mevcut imkanlara göre, en makul şekilde alınıp alınmadığı kontrol edilir. Çıkan zararlar ne derece görevinin normal ifasının sonucu veya ne derece işlenen kusurun neticesi olduğu tespit edilir.[305]

Kuvvetler işbirliği (parlamenter rejim) devletin üç temel gücünün ılımlı ayrılığına dayanmaktadır. Yani yumuşak bir kuvvetler ayrılığı demektir.[306] Bu sistemde kuvvetler arasındaki eşitlik, her birinin bağımsızlığını sağlayarak değil, birbirlerine bağımlı kılarak ve karşılıklı etkileme yolları ile gerçekleştirilmiştir. Yani yasama ve yürütmenin bazı noktalarda ayrılmasını, bazı noktalarda ise birleşmesini ifade eder.

Hafif kuvvetler ayrılığı (parlamentarizm) paratikte Türkiye'de olmasına rağmen uygulanamadığını belirten Aldıkaçtı, meclis çoğunluğuna ve bu çoğunluğa hâkim olan parti liderlerine, devlet içindeki bütün hâkimiyetin verildiğini ve bunun sakat bir sistem olduğunu söylemektedir.[307] Bu durum ise bizim fikrimizi destekler mahiyettedir. Çünkü kuvvetler ayrılığı çözüm değildir. Asıl olan hukukun üstünlüğü ve istişare prensibine göre hareket etmektir. Biz de bunu önermekteyiz. Dolayısıyla kuvvetler işbirliğinin temel olarak kuvvetler ayrılığına dayanması sebebiyle, kuvvetler ayrılığına getirdiğimiz tenkitleri ona da getirmekteyiz. Bu sebepten İslâm devletinin kuvvetler işbirliğine (parlamentarizm) dayanan bir yapıyla da idare edilemeyeceği sonucuna varmaktayız.

III. İSLÂM HUKUKUNA GÖRE DEVLET BAŞKANLIĞI

A - Devlet Başkanının Konumu

Modern Hukukta devlet başkanının hakim olduğu kısım, devletin üç kuvvetinden bazı hallerde teşri faaliyetine iştirak etmekle beraber, sadece icra faaliyetidir. Çünkü hiç bir zaman onun üç gücü elinde bulunduran bir tiran olması istenilmez. Bu mesele konu olarak Esas Teşkilat Hukukunda (Anayasa Hukuku) işlenir.[308]

305 Chapman, Brian, İdare Meslesi, müt.: Cahit Tutum, Sevinç Mtb. Ank.-1970, s. 197-199.
306 Teziç, Anayasa Hukuku, s. 402.
307 Bkz.: Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, s. 232.
308 Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, s. 9.

İslâm devletinde de devlet başkanlığı makamı, devletin icra makamıdır. Dinî ve dünyevi maslahatlara göre hareket eden İslâm devlet yönetimi, bu makamdan yapılır. Bu makamın güzel bir şekilde işlenmesinden, devlet başkanı sorumludur. Hakkında açık nas bulunmayan konularda yasama organına, İslâmın ruhuna uygun kanunlar hazırlatma vazifesi birinci olarak yine devlet başkanına, dolayısıyla bu makama aittir. Çünkü devletin bu konudaki mesulü bu makamdır. Tabii olarak bu işte halkla istişare etmesi ve ümmetin de onu gözetmesi şarttır. Bu gözetim vazifesini ümmet adına meclis (şûra) yapar.[309]

Makamla alakalı çıkan aksaklıkları ve halkın makamla ilgili şikayetlerini, bağımsız şer'î mahkemeler halleder. Mevdudi'nin de dediği gibi, ancak bunun neticesinde halkın şikayetleri dikkate alınmış olabilir.[310]

İslâma göre devlet başkanı gücünü mevcut kanunlardan alır. Fakat kendisini ümmet seçtiği için bir yönüyle de ümmete bağlıdır. Dolayısıyla milletin yaptığı seçim, bu makama tesir etmelerini de sağlamış olur.

İslâmi yönetimde asıl olan Kur'an ve Sünnete uygun olarak hareket etmektir. Çünkü bu idare ne şahsi görüşlerin ağır bastığı krallık ve saltanata, ne de ölçüsüz olarak insanların reyine bırakılan demokratik idare tipine benzer. Yönetimin ruhunu dinî ve dünyevi işlerin iyi bir şekilde idaresini temin, şûra prensibi, adalet ve devlet başkanının İslâm Hukuku prensipleri çerçevesinde vatandaş önünde sorumluluğu teşkil eder. Fakat İslâmi yönetim teokratik değildir. Bu sebepten teokratik idarelerde olduğu gibi İslâm devletinin başkanında ilahilik özelliği yoktur. İslâm devletinde devlet başkanı, devleti anayasa ve kanunlar çerçevesinde idare eden bir yöneticidir. Diğer ifadeyle İslâmi devlet teşkilatının başıdır.

Biz İslâmi iktidarı ifade eden hilafeti nev-i şahsına münhasır bir sistem olarak kabul edebiliriz. Bu idareye göre her türlü iyilik bulunmalı ve tatbik edilmelidir. Aynı zamanda her türlü kötülük de yasaklanarak önü tıkanmalıdır. الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ „O müminler ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar

309 Riza, Reşid, s. 126.
310 İslâm Nizamı, Hilal Y., İst.-1978, 3. baskı, s. 310.

verirsek namazı kılar, zekatı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. İşlerin sonu ise Allaha aittir" ayeti[311] bunu gösterir.

Böyle bir devlet idaresini, İslâm dininden kaynaklandığı için teokratik olarak kabul edenler vardır. Fakat teokratik idarelerde halkın ne başkaldırı, ne savunma, ne de muhalefet hakkı vardır! Çünkü her şey ilahi emre göre yapılmaktadır. Din adamları ve devlet başkanıyla birlikte devletin yüksek derecedeki idarecileri, dinî sahada her türlü imtiyaza sahiptirler. Çünkü gerçek dini yalnız onlar anlayabilir. Yani halk istese de dini tam olarak anlayamaz. Dolayısıyla dine bağlı olan devleti idare etme konusunda da, herhangi bir söz hakları yoktur.[312] Bu sebepten dolayı da teokratik devletlerde devlet başkanlığı genellikle irsi olarak devam eder.

Halbuki bu saydıklarımızın hiç birisi İslâm devletinde yoktur. Binaenaleyh İslâm devleti teokratik değildir. Biz İslâmi devlet sistemine bilinen tabirlerle bir tarif getirmek istersek; kendine has yani İslâmi kurallar çerçevesinde sınırlı, demokratik ve cumhuri bir sistemdir diyebiliriz. Çünkü İslâm devletinin başkanı birinci sırada Allahın değil halkın vekilidir. Zira o Allahın mutlak bir vekili olsaydı, Allah adına her şeyi yapabilirdi.

Bu noktada İslâm ülkesinin başkanının Hıristiyanlıktaki papadan veya papaya bağlı bir devlet başkanından farkını da kaydedelim: Papa, Allah adına birşeyler söyleyebilme hakkına sahiptir.[313] Bu hak Papanın her an yeni bir şeyler söyleyebileceğini de gündeme getirir. Fakat İslâm ülkesinin başkanının ümmetten farklı olarak söyleyebileceği hiç bir şey yoktur. Yani halifenin normal bir müslüman vatandaştan farkı yoktur. O, Allah adına devletin otoritesini kullanan hükümetin sadece bir vekilidir. Bu durum da vekalet müessesesiyle alakalıdır. Dolayısıyla ilgili problemlerde İslâm Hukukuna müracaat edilir. Bu şartlar altında İslâm ülkesinin başkanı, hem kendini seçen ümmete karşı, hem de İslâm Hukukuna karşı sorumlu olmuş olur.[314]

---

[311] Hac suresi, 22/41.
[312] Kışlalı, s. 40.
[313] Ebû Süleyman, s. 47-48.
[314] Paşa, Said Halim, s. 65.

Bu sebepten şartlara uymazsa halk onu vekillikten azledebilir. Zira bu manada hâkimiyeti elinde bulunduranlar vatandaşlardır. Böyle bir azil durumunda, boşalan devlet başkanlığı makamının da doldurulması gerekir. Fakat hiç bir zaman bu makam bir gruba devredilemez. Çünkü topluluk içerisinde sürekli ihtilaf çıkar ve yapılacak işlerin tam muhatabı bulunamayabilir. Yavuz Sabuncu'nun ifadesiyle herkes vazifesini başkasına bırakabilir. Sonuçta çıkacak aksaklıklardan mesul olacak birisi olmayabilir.[315] Fakat bu makama bir kişi geçerse, her meseleden o şahıs mesul olduğu için, bu türden herhangi bir aksaklık çıkmayacaktır. Kısacası "Reaya (halk) üzerinde idare maslahata menuttur (bağlıdır)" kaidesine göre bir hareket tarzı söz konusudur.

Bir makam gereksizse kaldırılmalıdır. Bugün bazı devlet sistemlerinde olduğu gibi devlet başkanının yanında bir de başbakanlık mevkii oluşturarak, bir kişilik veya makamlık vazifeyi iki kişiye veya iki makama taksim etme hatasına düşmemek gerekmektedir. Çünkü devlet başkanının aktif olduğu yerlerde başbakan atıl, başbakanın aktif olduğu yerlerde de devlet başkanı atıldır. Aynen Almanya ve Fransa'da olduğu gibi. İkisi arasında görev taksimatı her zaman tam olarak yapılamadığından dolayı da sürekli bir kargaşa ve ikilik ortamı oluşmaktadır.

Tarihte görülen hilâfet-i hakikiye ve hilafet-i sûriye[316] gibi terimlerin kullanılmasını da uygun bulmamaktayız. Çünkü İslâmi anlayışta formalite olamaz. Yani bu makam ya İslâma uygundur ve bu sebeple hilafet ismini alır veya İslâma uygun değildir ve hilafet teriminin içine girmez.

Bugün devlet başkanları vatana ihanet suçu hariç siyasi sorumsuzluk taşırlar. Fakat İslâm devletinde durum aksinedir. Çünkü bu makam bir takım vazifelerin yapılması için vardır. Vazife ise bir görevin, neticesinde ise bir sorumluluğun ifadesidir. Bu durum; vazifenin gereği gibi yapılmayışının, bir sorumluluğu netice vereceğini gösterir. Bu sebepten devlet başkanı sadece vatana ihanet suçundan değil, bütün siyasi suçlardan

[315] Sabuncu, Yavuz, Sosyalist Ülkelerde Yönetime Katılma, Birey Toplum Y., Ank.-1985, s. 83; Hüseyn, Muhammed Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), s. 84.

[316] Arnold, T.W., Halife maddesi (İslâm Ansiklopedisi), Milli Eğitim Bakanlığı Y., İst.-1987, V. cilt halife md.

yargılanmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kendisi aleyhine olan davaları dinlemiştir. Yine diğer halifeler hakim huzuruna çıkarılmışlar ve haklarındaki şikayetlerden dolayı sorguya çekilmişlerdir.[317] Ve biz onların sorguya çekildiği hususların, siyasi ve gayr-i siyasi olmak üzere ikiye ayrıldığını da bilmiyoruz.[318] فَالأَمِيرُ الَّذِى عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ «Devlet başkanı bir çobandır ve raiyetinden mesuldür»[319] hadisi de mutlak bir sorumluluk bildirmektedir. Dolayısıyla bu konuda herhangi bir kısıtlama yoktur. Ayrıca İslâmdaki mutlak adalet anlayışı da bunu gerektirir. Çünkü iyi yönetilmek vatandaşın hakkıdır. Bu hak ise, kötü bir yönetimin suç olduğunu netice verir. Suç ise yargılanmayı gerektirir.[320] Zaten İslâm ülkesinin başkanına yapılan itaat de, Allahın hâkimiyet ve otoritesini kabul ederek, insanlar arasında adaletle ve onların salâhı için çalışması sebebiyledir.

Devlet başkanı hissi açıdan bir baba, eğitim açısından bir öğretmen, maneviyat sahasında bir şeyh ve teşkilat sahasında bir lider olmalıdır. Çünkü insanların bu noktalarda ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla bu özellikleri olmayan bir devlet başkanı, halkın ihtiyaçları doğrultusunda beklenen performansı gösteremez. Bunun neticesinde ise çeşitli sıkıntıların çıkacağı muhakkaktır.Bu makam İslâmın ruhuna göre nasların ışığında ortaya çıkmış bir makamdır. Dolayısıyla her yönüyle ciddiyeti haizdir. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'de kurduğu İslâm devletinin başkanıydı. Yahudiler ve diğer devletlerle yaptığı anlaşmalar da, bu makamdaki yaptığı icraatların tezahürleridir.[321] Bu sebepten göreve gelecek devlet başkanı, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi olmaya çalışmalıdır. Zaten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra bu makamı

---

317 Hamidullah, Muhammed, İslâm›da Devlet İdaresi, müt.: Kemal Kuşcu, Nur Y., Ank.-1979, 5. baskı, s. 218-219.

318 Bkz.: el-Azim Abadi, Ebu›t-Tayyib Muhammed Emirü›l-Hak, Avnü›l-Ma›b¹d, Şerhu Sünen-i Ebi Davud, Müessesetü's-Selefiyye, Medine-1968, 2. baskı, s. VIII/146.

319 Müslim, Kitâbü'l-İmâre, s. II/1459; el-Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmâil, es-Sahih, Çağrı Y., İst.-1992, Kitâbü'l-Cum›a, s. I/215; Bkz. Naim, Ahmet-Miras, Kamil, Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Başkanlığı Y., Ank.-1987, s. III/40-43.

320 Hamidullah, İslâm Devlet İdaresi, s. 218-219.

321 Zeydan, Abdü›l-Kadir, İslâm Devletinin Esasları, müt.: Veli Ulutürk, Mehmet Karabulut, Risale Y., İst.-1988, s. I/192 vd.

ilk defa temsil eden Hz. Ebu Bekir'e, sadece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e halef olması sebebiyle halife denmemiş, aynı zamanda İslâmi prensiplere uygun bir devlet başkanı olduğu için bu isim verilmiştir. Yani iyilikleri bütünüyle emreden ve kötülükleri toptan yasaklayan bir ümmetin temsil makamını[322] gereği gibi doldurduğu için halife denmiştir.

Hilâfet makamına imâmet-i kübrâ ismi de verilmiştir. Bunun sebebi halifenin her yönüyle devletin başı olmasıyla beraber namazları da kıldırmasıdır. Yani İslâm ülkesinin başkanı aynı zamanda dinî bir liderdir. Dolayısıyla devletin maddi işlerinin yanında İslâmın yayılması ve anlatılması sorumluluğunu da taşımaktadır. İmamet-i suğrâ ise sadece namaz imamlığı için kullanılır.[323]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bütün ümmete 5 vakit namazı kıldırdığı gibi Raşit halifeler de kıldırdılar. Hatta Cuma günleri hutbede, zaman zaman da diğer namazlarda halka istediklerini duyurmaktaydılar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in gönderdiği valiler de hem namaz kıldırırlar hem de hutbe verirlerdi. Bu durum din ve devletin ne derece içiçe olduğuna da bir delildir.

Şehir veya bölgeler gönderilen valiler Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yönetim adına temsilcileriydi. Yöneticiler halkla bütünleştikleri gibi camiler de siyasi, sosyal, kültürel ve dinî faaliyetlerin bir merkeziydi. Fakat Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in gönderdiği valiler ve kendinden sonra devleti idare eden halifeler, bugünkü anladığımız tarzda namaz kıldıran bir devlet memuru oldukları için devleti yönetmiyorlardı. Çünkü onlar birinci sırada yöneticiydiler, fakat aynı zamanda dinî bir lider de oldukları için namazı da kıldırmaktaydılar.[324]

Devlet başkanı ferdî bir şekilde devlet yönetimini sağlayacak birisi değildir. Çünkü o, yasama-yürütme ve yargı dahil devlet işlerini yapan teşkilatın, sadece başkanlığını yapan bir şahıstır. Fakat bir formalite gereği olarak da o makamda bulunmaz.[325]

322 ed-Dehlevî, Şah Veliyullah, s. I/146.
323 Cemâleddin, s. 107-108.
324 Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş, s. 97.
325 Vasfi, s. 223.

İslâm ülkesinin başkanında Modern Hukukun çağdaş devlet başkanları için kabul ettiği gibi yetkileri yoktur, fakat vazifeleri vardır. Çünkü yasama, yürütme ve yargı dahil bütün yetkiler prensip olarak Allahtadır.[326] Devlet başkanı ise sadece bu işlerin Allah adına takibini yapar. Bu durumda onun konumu, Allahın memur ve idarecisi olmasıdır. Mülkün hakiki sahibi ise Allahtır.[327]

Devlet başkanı yapacağı icraatları bilgi vererek, yönlendirerek, azlederek ve uyararak.. yapar. Fakat hiçbir zaman İslâmi ölçülerden uzaklaşmaz. Zira uzaklaştığı taktirde ümmetin ona karşı gerekli mudahaleyi yapması gerekir ki, birinci sırada bu vazifeyi halk adına halkın temsilcileri yapacaktır.

Hilafet makamına, vazifelerini yaptığı sürece itaat edilmesi gerekmektedir. Çünkü devlet ve devleti temsil eden devlet başkanına itaat olmadan, bir devlet düzenini sağlamak mümkün değildir. Fakat vazifelerinin dışına çıkarsa, yani İslâma ters harekette bulunursa itaat edilmez. Çünkü, السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ فِيمَا أَحَبَّ أَوْ كَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ "Günahla emrolunmadığı sürece müslüman bir kişiye, hoşlansa da hoşlanmasa da dinlemek ve itaat etmek düşer. Fakat günahla emrolunursa dinlemek ve itaat etmek yoktur" hadisi[328] gereği yaratana isyan söz konusu olunca yaratılana itaat edilmez. Uyarıldığında hatasından dönmezse de azledilir.

Devlet başkanına itaatin halk üzerine bir görev olduğuna dair başka naslar da vardır. Bunların başında, يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ «Ey iman edenler! Allaha Rasulüne ve idarecilere itaat ediniz.» ayetini[329] zikredebiliriz. Bu ayetin nüzul sebebi olarak şu olay anlatılır: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir seriyyeyi[330] savaşa göndermişti. Savaşa katılan askerlere de başlarındaki komutana itaat etmelerini emretmişti.

---

326 Yûsuf suresi, 12/40; «Hüküm sadece Allaha aittir.»

327 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/58; Berle, s. 91.

328 Nisâ suresi , 4/59; Ahmed, 2/142; Buhârî, (Kitâbü'l-Ahkâm) s. VIII/105; Kutub, Seyyid, s. 167.

329 Nisâ suresi, 4/59.

330 **Seriyye**: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in düşmanı takip, keşif vs. sebeplerle gönderdiği küçük askerî birliklere verilen isimdir. (Bkz.: İbrahim Mustafa, Ahmed Hasen, Hamid Abdü'l-Kadir, Muhammed Ali en-Neccar, el-Mu'cemü'i-Vasit, Çağrı Y., İst.-1989, Seriyye md.)

Seriyye bir yere vardığında komutan bir ateş yaktırdı ve askerlere içine girmelerini emretti. Askerlerden bazıları komutana itaat gereği ateşe girmek gerektiğini düşündü. Fakat diğerleri, "Biz ateşten kurtulalım diye İslâma girdik." diyerek bu teklifi reddettiler. Döndüklerinde durumu Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e anlattılar. Bunun üzerine; لَوْ دَخَلْتُمُوهَا لَمْ تَزَالُوا فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. لاَ طَاعَةَ فِى مَعْصِيَةِ اللهِ إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِى الْمَعْرُوفِ «Eğer ateşe girseydiniz bir daha çıkamazdınız, itaat sadece iyiliktedir. İslâma ters düşen konularda itaat olmaz.» buyurdular.[331] Başka bir hadislerinde ise; مَنْ أَطَاعَنِى فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللهَ وَمَنْ أَطَاعَ أَمِيرِى فَقَدْ أَطَاعَنِى وَمَنْ عَصَى أَمِيرِى فَقَدْ عَصَانِى «Bana itaat eden Allaha itaat etmiş olur ve Bana isyan eden de Allaha isyan etmiş olur. Devlet başkanına itaat eden Bana itaat etmiş olur. Devlet başkanına isyan eden de Bana isyan etmiş olur» buyurmuşlardır.[332]

İslama göre devlet başkanının konumunu tam belirleyebilmek için bazı mukayeseler yapmakta fayda vardır. Şimdi onu yapalım:

1 - İslâm ülkesinin başkanının ABD başkanıyla mukayesesi:

Başkanlık sistemi denilince ilk akla gelen ABD'dir. Biz de bu sebepten dolayı İslâm ülkesinin başkanının konum ve yetkilerini, ABD başkanı ile kıyaslamak istiyoruz.

Kuvvetler ayrılığına dayanan ABD başkanlık rejiminde, devlet başkanı hem devletin hem de hükümetin başı kabul edilir. Kuvvetler ayrılığı gereği devlet başkanının yasama ile ilgisi yoktur. Yasamayı kongre yapar. Bu açıdan devlet başkanının gücü kuvvetli fakat sınırlı kalmaktadır. Yasama organı devlet başkanını denetler. Mukabilen devlet başkanı da yasama organının aldığı kararları veto yetkisine sahiptir. Devlet başkanının sorumluluğu sadece vatana ihanet noktasındadır. Yani diğer icraatlarında siyasi sorumsuzluk taşır. ABD başkanı görevinde 4 yıl kalabilir.[333]

---

[331] Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1469, İbn Âşûr, s. 222.

[332] Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1466.

[333] Demirtaş, Sakir, Temsili Hükümet Sistemlerinde Devlet Başkanlığı (Lisansüstü Tezi), Konya-1990, Yüksek Ögretim Kurumu Ktp, s. 3 vd.; Saylan, Gencay, Çağdaş Siyasal Sistemler, Sevinç Mtb, Ank.-1991, s. 88 vd; Eroğlu, s. 152; Göze, s. 452 vd.; Çam, Siyaset Bilimi, s. 537 vd.; Özer, Yusuf Ziya, Mukayeseli Hukuk-u Esasıye Dersleri, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., Ank.-1939, s. 256-258.

İslâm ülkesinde de devlet başkanı hem devletin hem de hükümetin başıdır.[334] Fakat İslâm ülkesinde kuvvetler ayrılığı olmadığı için devlet başkanı, ABD başkanından farklı olarak yasamanın da başıdır. Bu sebepten dolayı İslâm ülkesinin başkanı, yasama organının dışında kabul edilemez. Dolayısıyla yasamanın karalarını veto meselesi, İslâm devletinde gündeme gelmeyecektir. Fakat meclisin devlet başkanını gözetleme durumu ABD'de olduğu gibi devam edecektir.

ABD devlet başkanı ile İslâm ülkesinin başkanı arsındaki diğer fark sorumluluk noktasındadır. İslâm ülkesinin başkanı ABD başkanı gibi sadece vatana hainlik noktasındaki fiillerinden değil bütününden sorumludur. Çünkü İslâm Hukukuna göre her şahıs yaptığından mesuldür. Yani herkes gibi onun sorumluluğu da İslâm Hukukuyla mukayyettir.[335]

Devlet başkanının görev süresi konusunu açıklarken izah ettiğimiz gibi ayrı bir fark da görevde kalma süresi açısındandır. Zira İslâm ülkesinin başkanı ABD başkanı gibi belli bir süre için göreve getirilmez. O şartları tuttuğu sürece bu vazifede kalmak üzere görevlendirilmiştir.

2 - İslâm ülkesinin başkanı diktatör müdür?

Diktatör, diktacı ve zorba manalarına gelir. Devlet başkanı için kullanıldığında devletin bütün yetkilerini elinde bulunduran ve istediğini yapan otoriter bir devlet başkanını ifade eder. Böyle bir rejime de dikta rejimi denir. Anlam itibariyle karşıtı demokrasi ile yönetilen hukuk devletidir.[336]

İslâm devleti diktatörlük ve onun başkanı da diktatör olamaz. Çünkü İslâm devleti bir hukuk devletidir. Dolayısıyla başkanın yetkisi de İslâm Hukukuyla mukayyettir. Ayrıca seçimle iş başına geldiğinden bir yönüyle halka bağlıdır.[337] Bu sebepten her istediğini yapamaz. Kaldı ki İslâm ülkesindeki başkanın yetkileri değil de görevleri olduğunu söyleyenler bile

---

[334] İbn Âşûr, s. 215.

[335] Fethi, Abdü'l-Kerîm, ed-Devletü ve›s-Siyade fi›l-Fikhi›l-İslâmi, Mektebetü Vehbe, Kahire-bt. yok, s. 206, 212.

[336] Şafak, Hukuki Terimler Sözlüğü, diktatör md.; Girgin, Politika Sözlüğü, Dikta rejimi md.

[337] Fethi, Abdü'l-Kerîm, s. 206,212.

vardır.[338] Bu sebepten o, şer'î hükümleri aşmayacak şekilde hareket etmek zorundadır.

3 - İslâm ülkesinin başkanı bir cumhurbaşkanı mıdır?

Cumhuriyet, devlet reisinin millet veya millet meclisleri tarafından muayyen müddet için seçilen hükümet şeklidir[339] diye tarif edilir. Cumhurbaşkanı ise cumhuriyet biçimini kabul eden ülkelerdeki devlet başkanına verilen isimdir.[340] Tarifi biraz açarsak cumhurbaşkanı; seçmenlik şartlarını taşıyan halkın, belli bir süre için, devleti anayasa ve kanunlara göre idare etmek üzere seçtiği şahsa verilen isimdir. Bu tariften anlaşılacağ üzere cumhurbaşkanı, belli bir süre için bütün halk tarafından seçilmektedir.

İslâm ülkesinin başkanı ise, seçmenlik şartlarını bulunduran vatandaşlar tarafından, kendinde olması gereken şartları taşıdığı sürece devleti idare etmek üzere seçilen kişidir. İslâm ülkesinin başkanı tarihte de görüldüğü üzere belli bir süreye kayıtlı olarak bu vazifeye getirilmemiştir. Bu sebeple o taşıması gereken şartları bulundurduğu müddetçe bu görevde kalacaktır. Bu süre kısa veya uzun bir zaman dilimi olabilir.[341]

İslâm ülkesinin başkanının taşıması gereken şartlar bahsinde açıkladığımız gibi o, müslüman ve erkek olması gerekmektedir. Ayrıca gayr-i müslimlerin seçmen olup olmama bahsinde izah ettiğimiz gibi seçimlere, gayr-i müslim vatandaşların katılmama görüşü uygulanabilir.

İslâm ülkesinin başkan adayı ve seçmen açısından zikrettiğimiz bu şartlar, genel olarak cumhuriyet sistemlerinde aranmayan şartlardır. Bu açıdan cumhurbaşkanı ile İslâm ülkesinin başkanı arasında; görev süresi, taşınması gereken özellikler ve seçmen noktasında ayrılıklar çıkabilir. Bunun dışında genel olarak bir devlet başkanının taşıması gereken şartlar konusunda ise benzerlik vardır.

---

338 Bkz.: Nebhân, s. 466-467.

339 Türk Hukuk Lugati, Türk Hukuk Kurumu tarafından hazırlanmıştır. Maarif Mtb., Ank.-1944, Bkz.: Cumhuriyet md.

340 Yılmaz, Hukuk Sözlüğü, bkz.: cumhurbaşkanı md.; Ergin Politika Sözlüğü, bkz.: cumhurbaşkanı md,; Türk Hukuk Lugati, bkz.: Cumhurreisi md.

341 Hamidullah, İslâm Meseleleri Tarihi, s. 101 vd.

Biz, bir cumhurbaşkanı ile İslâm ülkesinin başkanı arasındaki bu ayrılıkları dikkate alarak, İslâm ülkesinin başkanına cumhurbaşkanı denemeyeceği sonucuna varmaktayız.

4 - İslâm ülkesinin başkanı halife midir?

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra Onun yerine geçen ve din ile devlet işlerini yürüten kişiye halife denir.[342] İslâm ülkesinin başkanına bu isim verilirken üç münasebet gözetilmiştir.[343]

a - İlk halifenin Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra gelerek, risalet görevi dışında kalan vazifeleri ifa hususunda Onun yerini almış olmasından dolayı.

b - Asıl hâkim Allah olduğundan, O (celle celâluhû)'ün yeryüzündeki hâkimiyetini temsil etmesi sebebiyle.

c - Aslında Allah (celle celâluhû)'ü temsil bütün müminlere tevcih edilmiştir. Müminler ise bir nevi akit ve mukavele (biat) ile bu temsil ve velayet makamını, seçtikleri kimseye tefviz etmişlerdir. Dolayısıyla İslâm ülkesinin başkanının, bütün müminlere ait olan Allah (celle celâluhû)'ü temsil makamını, onlara halef olarak yapması sebebiyle.

Halife kelimesi mana itibariyle âhiret işlerinin müdafa ve muhafazasını, dünya işlerinin de sevk ve idaresini içine almaktadır. Bu kelime bu manda Kur'andaki halife kelimeleri ile uyum içerisindedir.[344] Biz de bu sebepten "devlet başkanı" terkibi yerine bu kelimeyi kullanmayı tercih ediyoruz. Bu sebepten bundan sonraki bölümlerde "İslâm ülkesinin başkanı" yerine kısaca "halife" kelimesini kullanmaya çalışacağız. Zaten tarihte bu kelime İslâm ülkesinin başkanı için özel bir ıstılah haline gelmiştir. Zira hilafet sistemi denildiğinde İslâmi devlet ve hükümet sisteminin; halife denildiğinde ise İslâm ülkesinin başkanının anlaşıldığı bir gerçektir.

İslâm ülkesinin başkanına Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yaptığı devlet başkanlığı makamında bulunması ve O (sallallahu aleyhi ve sellem)

---

342 Kayaoğlu, s. 17.

343 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/85; Öke, s. 106.

344 Bkz.: Yazır, s. I/399-400.

gibi ahkâm-ı ilâhiyi tatbik etmesi sebebiyle, bazen „halîfey-i Rasûlillah“ bazen de kısaca „halîfetullah“ dendiği olmuştur. Fakat Hz. Ebubekir „halifetullah“ lakabını reddetmiş ve kendisinin Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in halifesi olduğunu söylemiştir.[345] Bundan sonra da İslâm ülkesinin başkanları için genellikle "Halifey-i Rasulillah", kısaca da "halife" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu kelimde; müslümanların işleriyle uğraşması gerekçesiyle, onlar adına iş yapan bir vekil manasına "Halifey-i müslimin" manası da vardır.[346] Bunun yanında İmâmü'l-mü'minin ve Emîrü'l-mü'minin gibi terkipler de kullanılmıştır.

B - Devlet Başkanının Görevleri

İslâm ülkesinin başkanı, devletin her yönüyle başı olduğundan her şeyden de birinci derecede sorumludur. Dolayısıyla o, hem cumhurbaşkanı hem de başbakanın yaptıklarını yapar.[347]

Ümmet, her yönüyle devletin bütün işlerinin başı olarak seçtiği halifeden,[348] her türlü beklentisinde haklıdır. Çünkü bu makam çözüm makamıdır. Dolayısıyla İslam ülkesinin başkanı toplumdan bütünüyle mesuldür.[349] Bu sebeple sadece istenilen ihtiyaçların değil, çıkabilecek problemlerin de hesaplanması gerekmektedir. Çünkü bunları yapması için bu makama getirilmiştir. Bu problemler ise bir savaş durumundan halkın evlenmesine kadar her sahaya şamildir. Bakara suresi 246. ayette anlatılan, İsrailoğullarının isteği üzerine gönderilen komutana işlerin tevdi edilmesi ve İsrailoğullarının da onun komutasına girmesi bu şekilde yorumlanabilir.[350]

Bütün insanları temsil makamında onlara vekaleten hareket eden devlet başkanı, olayları her yönüyle anlamak için meseleleri bizzat kendisi takip eder. İslâm dinini muhafaza ve neşir, yargı gücünü kullandırma ve kullanma, emniyet ve asayişi temin, cezaların infazı, ülkeyi koruma,

---

345 Eryarsoy, s. 122.

346 Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Huseyn el-Ferra, el-Ahkâmü's-Sultâniye, Mektebetü›l-Alami›l-İslâmi, by. yok-1406, s. 27.

347 Mevdudi, Ebu›l-A›la, İslâmda Hükümet, müt.: Ali Genceli, Hilal Y., Ank.-bt yok, s. 459-462.

348 İbn Âşûr, s. 214; Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, s. 194.

349 Tecrîd-i Sarîh, s. III/40.

350 Osman, Fethi, s. 155; Bkz.: Mürsel, Bediüzzaman ve Devlet Felsefesi, s. 284.

cihat ilanı ve icrası, devlet gelirlerini tahsil, devlet harcamalarını tanzim, kamu görevlilerini tayin ve idareyi kontrol.. takip edeceği işlerden bazılarıdır. Gerekirse olayları tebdîl-i kıyâfetle bir vatandaş gibi değerlendirmeye çalışacak veya müfettişler vasıtasıyla resmen vakıf olacaktır. Çünkü devlet başkanı yetişebildiği yerlerde görevini bizzat yapar, yetişemediği yerlere ise vekiller gönderir.[351] Ayrıca istihbarat vasıtasıyla takibi, gizli bir şekilde de sürdürmek zorundadır. Aksi takdirde ülkeye vakıf olması oldukça zordur.

Başkalarını kanunlara uymaya zorlayan yetenek, ilişki ve teknik usullerden oluşan iktidarın[352] başı olan devlet başkanı, her meseleyi en iyi şekilde bilmelidir. Bu açıdan bir emanet olarak aldığı görevini,353 kendinden beklenen eminlik çerçevesinde yapmaya çalışmalıdır.354 Zekat, ekonomi ve ordu gib işlerle alakalı çeşitli görevlerde halkla istişareyi de ihmal etmemelidir. Çünkü, وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ «Müslümanların işleri kendi aralarında istişare ile halledilir» ayetine[355] göre hem idare edenler hem de idare edilenler, fikirlerini açıkça belirtmelidirler.356 Neticede ümmet (halk) devlet riyaseti açısından Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e ne kadar güvendiyse, o güveni kendinde oluşturmaya çalışmalıdır. Çünkü bu makam, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e tâbi ve vâris olma makamıdır. Adalet ve sıhhatinde bir ârıza olmadığı sürece bu makamında kalacak ve kendisine de itaat edilecektir.[357] Günümüzdeki değişik yorumlar hariç İslam fıkıh tarihinde bu noktada herhangi bir ihtilaf yoktur.

1924 yılında da bu gerçek bilinmekteydi. Bu sebepten kaldırılan yönetim tipi olan hilafet sistemi değil, Osmanlıdaki hilafet makamıydı. Çünkü mana ve mefhum olarak hilafetin mecliste bulunmasının, hilafet makamının kaldırılmasında gerekçe olarak gösterilmesi, bu sonucu verir.[358] Ad-

---

351 Bkz.: Başgil, Ana Hukuk, s. 58.) ; Paşa, Said Halim, s. 61; Niyazi Mehmed, s. 141.
352 Zabunoğlu, s. 110-112.
353 Nisâ suresi, 4/58; İbn Kesîr, s. I/405.
354 Sürur, s. 121; İbn Âşûr, s. 215,221.
355 Şûrâ suresi, 42/38.
356 Âl-i İmrân suresi, 3/159; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/101.
357 Ebû Ya'lâ, s. 27-28.
358 Öke, s. 81; Erdem, Turhan, 1876-1982 Anayasalar ve Seçim Kanunları, Milliyet Y., İst.-1982, s. 456; Seyyid Bey, Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi, s. 25 vd.

liye vekili Seyyid Bey bunu izah ederken; gerçek hilafetin Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde olduğunu ve O (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra da 30 sene devam ettiğini, bugün için onlar gibi bir halife bulmanın mümkün olmadığını anlattıktan sonra, Şâfi ulemasından Adudi'd-Din'in; "Şartlarını taşıyan bir halife bulunmazsa, halife seçme görevi kalkar" fikrini anlatır. Bunun ise hükümetsiz bir hayat sürmek manasına gelmediğini, bilakis halife yerine meşverete dayalı bir meclis hükümetinin aynı görevi yerine getireceğini söyler. İsminin de artık halife olmayacağını kaydeder.

Ümmetin hem vekili hem de yöneticisi olan halifenin yetkilerini sınırlandırmak uygun değildir. Çünkü bu makam bir ihtiyaca binaen vardır. İcraatları sorumsuzluk gerektirmeyeceğinden ve kendisi hukukun üstünde olmayacağından dolayı, yapacağı işler zaten sınırlı olacaktır. Bu sebepten vazifesini sınırlandırma yerine, onu tespit etmeye çalışmak gerekir.

Bu şekildeki ideal bir hilafet sistemine, ilk iki halifeden birer örnek nakledelim: Hz. Ebubekir, halk kendisine biat yaptıktan sonra: "Ey İnsanlar! Ben sizin en hayırlınız olmadığım halde size halife oldum. Şayet güzel icraatta bulunursam bana yardım ediniz. Eğer kötü icraatta bulunursam beni doğrultunuz. Allah ve Rasulüne itaat ettiğim sürece bana uyunuz. Aksi durumda bana uymayınız." diye bir hutbe vermiştir. Bu konuşmasında da hem mütevazi hem de sorumluluk bilinci içerisindedir. Aynı zamanda hukuk ve halka bağımlı olduğunu göstermiştir.

Hz. Ömer ise bir hutbesinde; "Ey İnsanlar! Kim bende bir eğrilik görürse onu doğrultsun" demiştir. Bu söze karşı orada bulunan birisi: "Ey Ömer! Sende bir eğrilik görürsek onu kılıçlarımızla doğrulturuz" deyince, Ömer buna çok şükreder. Böylece o da hem hukuk ve halka karşı sorumluluğunu, hem de onlar tarafından gözetildiğini ızhar etmiştir.[359]

C - Devlet Başkanının Görev Süresi

Devlet başkanının belli bir süreyle seçilmesiyle alakalı açık şer'î bir delil olmadığı gibi ömür boyu kalmasıyla alakalı da açık şer'î bir delil yoktur. Fakat İslâm tarihindeki uygulamalar hep ömür boyu şeklinde olmuştur.

---

[359] el-Bedrî, Abdü›l-Azîz, s. 40.

Hatta bu konuda ittifak vardır da diyebiliriz.[360] Kuran-ı Kerim'de anlatılan Hz. Davud ve Süleyman (aleyhisselâm)'ın bir devlet başkanı olarak ömür boyu görev yapmaları[361] ile Kur'an ve hadis naslarında devlet başkanlarına sürekli olarak itaat emredilmesi de yine devlet başkanlarının bu görevde sürekli olarak kalacaklarını çağrıştırıyor denebilir. Zira sürekli itaat etme gereğinden, bu mana işâri olarak çıkarılabilir. Ayrıca belirli şartlara göre devlet başkanlığı görevine getirilen birinin, seçildiği şartları taşıdığı halde görevden ayrılması değişik mahzurları sebebiyle makul değildir.[362] Bu sebepten olsa gerek, İslâmi kaynaklarda belli bir süreye göre devlet başkanı seçmekle alakalı bir bilgi yoktur. İlgili meseleler ise onların bu makamda sürekli olarak kalacağı şeklinde ele alınmıştır.[363]

Hz. Süleyman, Davud peygamberin ölümünden sonra onun saltanatına vâris olmuştur. Demek ki, Hz. Davud ömür boyu devlet başkanı olarak kalmıştır. Sebe suresi 14. ayet ve önceki ayetlerden anlaşılan da Hz. Süleyman (aleyhisselâm)'ın devlet başkanı iken öldüğüdür. Çünkü cinler onun emrinde çalışırken öldüğünü farkedememişlerdir. Bu durum ölünceye dek ona ait hükümranlığın sürdüğünü göstermektedir. Fakat bu iki peygamberin iyi bir idarecei olduğunda her hangi bir şüphe yoktur. [364]

Emanetin ehline verilmesini emreden Nisa suresi 58. ayetin sebeb-i nüzulü de ehliyetli insanların bulundukları görevde ehliyetleri devam ettiği müddetçe kalmaları gerektiğine hamledilebilir. Çünkü Kabe'nin anahtarını taşıyan Osman b. Talha'dan bu görevi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) alınca; إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا «Şüphesiz Allah emaneti ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman âdil olmanızı emretmektedir. Şüphesiz Allah ne güzel bir şeyle öğüt vermektedir. Şüphesiz Allah her şeyi en iyi şekliyle iyi duyar ve hakkıyla görür» âyeti inmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aldığı görevi Osman b. Talha›ya geri vermiştir. O da bu olayla İslamın güzelliğini anlamış ve

360 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 180.
361 Neml suresi, 27/16.
362 Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk, s. IV.
363 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/99.
364 İbn Kesîr, s. II/667; Okandan, Umumi, Amme Hukuku Dersleri, s. 184,186.

müslüman olmuştur.[365] Bu durum ise bir insanın herhangi bir vazifede, ehliyetinin devam etmesi müddetince kalacağına bir delil sayılabilir.

Devlet başkanlarının bu görev için seçilme özelliklerini taşıdıkları sürece başta kalmaları, devlet işlerinin istikrar kazanmasına sebep olacaktır. Çünkü İslâm tarihine bakıldığında; ayrılmalar, bölünmeler ve taht kavgaları, çoğu zaman yeni devlet başkanı belirlenirken gündeme gelmiştir. Ayrıca süreli seçimlerin menfi bir neticesi olarak ortaya çıkan; başlayan yatırımların sona ermesi, seçim masrafları, seçim kavgaları ve adayların karşılıklı çekişmeleri, tekrar seçilebilmek için tavizler, yine bu makama tekrar gelememe endişeleriyle haksız harcamalar ve makamı kötüye kullanmalar olabileceğinden, ömür boyu başta kalmak üzere yapılan seçimlerin daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Fakat ömür boyu başta kalmak üzere yapılan seçimlerde, seçilen şahsın despotluk yapma imkanı da gündeme gelmektedir. Diğer yandan seçilen şahsın bazı değişik hatalı icraatlarda bulunma imkanı, bir daha seçilememe korkusuyla önlenebilmektedir. Tabii bu durumun aksi de mümkündür. Yani tekrar seçilebilmek için devlet imkanını ve görevini kötüye kullanması da sözkonusu olabilir.

Bizce İslâmda mezkur zıt durumların her ikisine de deva olabilecek çareler vardır. Çünkü İslâm dini, şûra emri ve fıkhî prensiplerin uygulanması gibi kaideleriyle despotluğa müsade etmeyeceği gibi, devlet imkanlarını ve iktidarı kötüye kullanmaya da müsade etmeyecektir. Bu işin bekçisi de Hz. Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde olduğu üzere İslâm ümmeti olacaktır.

Devlet başkanında görevini kötüye kullanma veya ihmal etme gibi bir durum tespit edildiğinde uyarılır. Gerekirse Yüce Mahkeme tarafından yargılanır ve azli de istenebilir. Bu usulü sisteme koyunca tatbikinde herhangi bir zorluk çıkmayacaktır. Bu sebeplerden dolayı şartlarını taşıdığı sürece makamında kalması şeklinde yapılan bir seçim usulü, belli süre için yapılan seçimden maslahata daha uygundur diyebiliriz. Bu sebeple belli süre için yapılan seçimin, İslâm devleti için isabetli bir tercih olmayacağı düşünülebilir. Zaten İslâm Tarihinde görülen, şartlarını taşıdığı sürece

---

[365] İbn Kesîr, s. I/405-406.

devlet başkanlığında kalma usulü, İslâmi kaidelere daha muvafık ve maslahata daha uygun olmasaydı, bu kadar yıl tatbik edilmezdi. Bu sebepten dolayı genellikle ömür boyu başta kalma şeklinde uygulanmış olan bu sistemin, Arap geleneğinden kaynaklandığını söylemek makul değildir. Üstelik o devirdeki diğer gelenekler de bundan farklı değildir.

Devlet başkanını kontrol altında tutacak birinci derecede ehl-i hall ve akd (şûra-meclis), ikinci derecede ise bütün ümmettir. Seçilme şartlarını taşıdığı sürece bu makamda kalmak üzere seçilen devlet başkanının, bu makamdan ayrılması üç şekilde olur.[366] Bunlar ölüm, istifa ve azl durumlarıdır. Diğer modern sistemlerde bu üç sebebe ilave olarak bir de sürenin dolması vardır. Çünkü esirlik ve hastalık hali ile ihtilal gibi durumlar istisnaidir. Şimdi halifenin görevden ayrılmasını sağlayan üç durumu görelim:

1 - Ölüm:

İslam ülkesinin başkanı ölünce yerine yeni bir başkan geçinceye kadar, kanunla belirlenecek olan birisi başkana niyabet eder. Mesela yardımcısı bunu yapabilir. Yine Osmanlı Devletinde uygulanan, şu anda da uygulanmasında fayda düşünülebilecek bir konu vardır. Bu da yeni devlet başkanının ölümünün gizlenmesi durumudur.[367] Bundan maksat paniğin olmaması ve ihtiraslı insanların ortalığı karıştırmamasıdır. Yalnız bu durum sadece devlet başkanının ehl-i hall ve akd kanaliyla seçilmesi usulünde geçerli olabilir. Eğer devlet başkanını halk seçerse, mecburen haberleri olacaktır. Fakat devlet başkanını şûra meclisi de seçse, halktan gelecek tekliflere açık olabilmek için başkanın ölümünün gizlenmesinde fayda olmaya da bilir.

2 - İstifa:

Devlet başkanlığı görevine başlama, halk ve adayın karşılıklı akdiyle olduğunda, akid yapanlardan herhangi birinin onu feshetmesiyle bu iş biter. Yani devlet başkanı istediği zaman istifa edebilir.[368] Fakat Hz.

---

[366] Zühaylî, Vehbe, el-Fıkhü›l- İslâmi ve Edilletühü, Dâru'l-Fikh, Dımaşk-1989, 4. baskı, s. VI/702; Vasfi, s. 241-242; Berle, s. 65.

[367] Şener, s. 60.

[368] Mâverdî, s. 12.

Ebubekir'in; "Beni azlediniz!" dediği ve halkın azletmediği rivayetine dayanarak, ümmet kabul etmedikçe bu istifanın mümkün olamayacağını ileri sürenler de vardır.[369] Bu oldukça haklı bir itirazdır. Nasıl olsa ümmet istemediği şahsı azledebileceği için, azledilmeyen bir başkanın görevine devamında fayda vardır. Devlet başkanı istifa isteğini gerekçesiyle beraber kendini seçen gruba (halk veya meclis) sunup, istifa da onlar tarafından onaylamadıkça, görevinde kalmasında fayda vardır. İhtilafların çıkmaması, istikrarın sarsılmaması ve eğer ümmet zor durumdaysa işlerin aksamaması için bu durumun bu şekilde kanunlaşması gerekmektedir.

3 – Hal' (azl):

Devlet başkanı itikat, sıhhat ve tasarruf noktasındaki bir eksiklik sebebiyle azlolunabilir.[370] Zulüm yapmak ve esir olmak da tasarruf noktasındaki eksikliğe girer. Zulmün tasarruftaki eksikliğe girmesi kötüye kullanılması sebebiyle, esaretin tasarruftaki eksikliğe girmesi ise tasarruf fiilinin hiç kullanılamaması sebebiyledir. Azil kararını emanetin sahibi olan millet adına ehl-i hall ve akd verebilir.[371] Azl kararının ifadesi ise bir mahkeme yoluyla veya bulunabilecek daha farklı bir metotla olabilir.[372] Fakat azlinin gerektiğine dair herkesin mahkeme açabilme hakkı mevcuttur. Çünkü devlet başkanı yaptıklarından halk önünde mesuldür.

Azlini gerektirecek sıhhi sebepler iki gözün birden kör olması, yatalak hale gelmek, iki el veya ayağın kesilmesi.. gibi durumlar ile zeka ve şuur noksanlıklarıdır. Sürekli kalacağı zannedilen esareti veya tamamen vazifesini yapamaz hale geldiği hacr hali[373] de azil sebeplerinden sayılabilir.[374]

İtikadi sebeplere gelince bunların başında küfür hali vardır.[375] Halkın

---

[369] Kurtubî, s. I/273.

[370] Mâverdî, s. 16; Zeydan, Abdü›l-Kerîm, el-Ferd ve›d-Devle fi›l-Fıkhi›l-İslâmi, müt.: Cemal Arzu, Kalem Y., İst.-1969, s. 54; Riza, Reşîd, s. 38-39; Nebhân. s. 472; Vasfi, s. 241-242; Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 180.

[371] Zühaylî, s. VI/684.

[372] Sürur, s. 180.

[373] Kısıtlılık, yani tamamen çevresindekilerin güdümünde hareket etme hali.

[374] Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s.185-186; Mâverdî, s. 14-16; Eryarsoy, s. 253.

[375] Müslim (Kitâbü'l-İmâre) s. II/1465 vd.

gözünden düşürecek büyük günahlar da bir sebep olabilir. Yalnız her günahın azle sebep olmayacağı da bir gerçektir.

Sıhhi veya itikadi bir sebeple başkanın azli durumunda ehl-i hallin muvafakatı gerekir. Çünkü ümmet adına onu seçenler ehl-i hall ve akddir. Bu sebepten makamından alacak da onlar olmalıdır.[376] Bu noktada Yüce Mahkeme'nin onu yargılaması da mümkündür. Zira hukuk devleti olma gereği herkesin savunması alınmalıdır.[377]

Kendine azl vesikası sunulan bir devlet başkanı, bu durumu kabul etmeyince ne olacaktır? Elbette güç kullanılarak onun indirilmesi gerkir. Fakat askeriyenin desteğini yanına alma gibi durumlarla karşılaşılabilir. Böyle durumların hükmü ise elbette farklı olacaktır. Çünkü bunda bir zaruret durumu vardır. Bu durumlarda büyük kayıplar vermeden hukuksuzluğun önüne geçmenin yolu araştırılmalıdır. Zaten bu durumu düşünen İslâm uleması, değişik sonuçlara varmıştır. Bir kısmı şartlarını taşımayan devlet başkanına itaatin olmayacağını söyleyerek, her türlü şarta rağmen indirilmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer bir grup ise fitneyi büyütmemek için uygun bir vasatın beklenmesi gerektiğini söylemiştir. İmam Mâlik de de bunlardandır.[378] Biz de uygun vasatın beklenmesi kanaatindeyiz. Tabii uygun olan vasat hemen indirmeyi gerektirmekteyse bu da ayrı bir durumdur. O zaman hemen indirilir.

Hangi sebeple olursa olsun devlet başkanlığı makamı boşalınca yerine yenisinin acilen seçilmesi gerekir. Çünkü devlet işlerinin aksamaması ve müslümanların lidersiz kalmaması için bu durum zorunludur. Yeni seçimin olması için belli bir süre tayini de mümkündür. Fakat bu sürenin kaç gün olacağına dair herhangi bir nass yoktur. Genel olarak İslâmın bu sahadaki felsefesine bakarsak, imkan dahilindeki en kısa zamanda seçilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü idarecisizlik İslâm ümmetinin dağılmasına ve İslâm devletindeki işlerin aksamasına sebep olur. Bu sebeple başkansızlık hali, zarureti nispetince caiz olur.

---

[376] Rıza, Reşid, s. 15.

[377] Bkz.: Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 42.

[378] en-Nebhân, s. 475-477; Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz. s. 184; Tevid-i Sarih, s. XII/315; Ebû Zehra, Muhammed, İmam Malik, müt.: Osman Keskioğlu, Hilal Y., Ank.-1984, s. 200-201.

D - Devlet Başkanına Biat

Kelime manasıyla biat, satış işleminde alan ve satanın anlaşmasını ifade eder. Fakat terim manasıyla farklı bir anlam kazanır. Çünkü halifenin ümmeti, Kuran ve Sünnet çerçevesinde iyi bir şekilde idare etmesi, ümmetin de mukabilen bu şartlar altında kendisine itaat edeceğine dair söz vermesi manasına gelir ki, sadakat yemini manasını taşır.[379] Nasıl satıcı ve alıcı belli bir şeyde anlaşmakta ve ellerini birbiri üzerine koymaktaysa; biati alan devlet başkanı da müslümanların işlerine nezaret edeceğine dair söz vermiş olur.[380] Dolayısıyla bu terim yönetici ve yönetilenler arasında karşılıklı bir yükümlülüğün ifadesidir.[381] Bu manasıyla seçmeden çok seçime yapılan muvâfakati ifade eder.[382] Zira ümmet adına seçilen devlet başkanına seçimden sonra, uygun bir şekilde itaate dair söz vermek manasına gelir. Şayet ümmet biatten çekinmekteyse, yapılan seçimden memnun olmadığını ve seçilen başkana itaat etmeyeceğini göstermiş olur.[383]

Biat, sosyal bir anlaşma olarak kabul edilebilir.[384] Çünkü iktidar Allah adına ve onun prensiplerine göre kullanıldığı için, nasıl Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde yapılan biat gerçekte Allah adına olmuşsa, devlet başkanının şahsında yapılan biat de Allaha yapılmış olacaktır. Zira, إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا „Muhakkak ki sana biat edenler, ancak Allaha biat etmişlerdir. Allahın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim verdiği sözden dönerse kendi aleyhine dönmüş olur. Kim de Allaha verdiği sözü yerine getirirse, Allah ona büyük bir karşılık verecektir" ayeti[385] bu gerçeği ifade eder.[386]

---

379 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/59; Akgündüz, s. 16.

380 Hasan İbrahim Hasan, Ali İbrahim Hasan, en-Nüzumü›l-İslâmiyye, Mektebetü›n-Nehdati›l-Mısriyye, Kahire-1939, 1. baskı, s. 29; Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz. s. 216; Tecrîd-i Sarîh, s. I/35; Şirvani, s. 208; Aslan, s. 187; Osman Fethi, s. 48-49.

381 Osman, Fethi, s. 35.

382 Nebhân, s. 413.

383 Gazâlî, Muhammed, s. 262.

384 Kayaoğlu, s. 19.

385 Fetih suresi, 48/10.

386 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/59; Akgündüz, s. 19.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde biat el ile musafaha yapıldıktan sonra, hayırlı işlerde itaat edeceğine dair dil ile de sözlü ifade şeklinde uygulanmaktaydı. Bugün bu usûl devam edebilir veya farklı şekillerde de uygulanabilir.[387] Bütün halkın gelerek biat edemeyeceğini hesap edersek, halkın temsilcileri vasıtasıyla kademe kademe olarak da biat alınabilir. Biat etmeye mânisi olanlar ise bunu vekilleri aracılığıyla yapabilirler. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hudeybiye günü Hz. Osman Mekke'de olduğundan, onun yerine bir başkasından onun adına biat almıştır.[388]

Biat etmek istemeyenler bu konuda zorlanabilir. Çünkü ümmet içinde ihtilaf ve iftiraka vesile olunmamalıdır. Ayrıca bu durum haksız bir baskı olarak da anlaşılmamalıdır. Çünkü halkın itimadını kazanarak başa geçen birisine itaat etmek gerekir.[389]

Her ne kadar biat yapmak itaata söz vermektir ve her hangi bir şekilde bunun ifadesi mümkündür diye düşünülse bile, el sıkışarak biat sözü ifade etmekten başka bunun daha güzel bir şekli yoktur. Çünkü tek tek herkesin itaati lazımdır. Bunun temini için de musafaha gereklidir.

Kadınlar ise tokalaşmadan sözle veya içinde su olan bir kaba ellerini batırarak ve aynı suya devlet başkanının da elini batırmasıyla biat edebilirler. Çünkü kadınların Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e biati bu şekilde olmuştur.[390] Bunun yanında toplu olarak mektupla veya başka bir usulle de olabilir.[391]

Az da olsa bu mukavelenin farz-i kifâye olduğunu söyleyenler vardır. Fakat asıl olan bunu herkesin yapmasıdır.[392]

Biat için getirilen küçük çocukları Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) okşamış ve onların küçük olduklarını ifade etmişlerdir.[393] Dolayısıyla

---

387 Nebhân, s. 416; Sürur, s. 180.

388 Taberi, s. V/356; Rıza, Reşîd, s. 13.

389 Kurtubî, s. I/273; Riza, Reşîd, s. 13; Nebhân, s. 413 vd.

390 Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1479; Kurtubî, s. XVIII/47.

391 el-Bedrî, s. 66; İbn Kuteybe, Ebu Abdillah b. Müslim, el-İmame ve›s-Siyase, Kahire-1909, 1. baskı, s. 15-19.

392 el-Bedrî, s. 66.

393 Buhârî, (Kitâbü'l-Ahkâm) s. VIII/124.

âkil ve bâliğ (reşit) olmayan, yani hak ve fiil ehliyetine sahip olmayan çocukların biat etmesine gerek yoktur.

Kısacası biat halkı devlet başkanına bağlayan ve yetkilerini ona devrettiğine dair yapılan bir mukaveledir. İçeriğinde; "Benim ve bütün müslümanların işini sana tevdi ediyorum. Hayırlı emirlerine işime gelmese de itaat edeceğim" manası vardır. Bu biat sadakat, gayret, cihat, fedakarlık, itaat, sebat, metanet, bağlılık, uhuvvet ve itimat manalarını da hâvidir.[394] Neticede biat eden şahıs sonraki hayatında verdiği bu sözü bozmamaya çalışır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlardan ve erkeklerden müslüman olurlarken biat alırdı.[395] Hudeybiye'de olduğu gibi arasıra önemli durumlarda bu biatı tekrarlattığı da olurdu.[396] Bu gerekçeyle isyan ve savaş gibi önemli zamanlarda veya duruma göre periyodik bir şekilde biatin yenilenmesi istenebilir. Halk adına biatın sadece şûrâ meclisinden istenmesi de mümkündür. Ve bu meseleyi, oluşturulacak bir kurul takip eder.[397] Neticede bütün bunlar ehl-i hall ve akdin maslahatı göz önünde bulundurarak vereceği karara bağlıdır.

Biat önemli durumlarda halkın görüş, güven ve desteğini alma manasına gelen referandumdan[398] farklıdır. Çünkü biat, yapılması gereken bir vecibedir. Dolayısıyla onun uygulanması için durumların önemli olup olmadığının farkı yoktur. Fakat önemli anlarda tekrar edilen biat bir manada güvenoyu[399] manasına gelebilir. Çünkü bu durumda alınan biat, halkın halifeye dolayısıyla da devlete, itimat ve itaatinin devam ettiğini gösterecektir.

Biat, itaati mecbur hale getirir. Çünkü; وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولاً

---

[394] İbn Haldûn, Abdurrahmân, el-Mağrıbi, el-Mukaddime, Matbaatü›s-Şerefiyye, Mısır-1327, s. I/124.

[395] Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1483; Tecrîd-i Sarîh, s. I/35.

[396] Fetih suresi, 48/18; İbn Kesîr, s. III/345.

[397] Eryarsoy, s. 260.

[398] Gözübüyük, s. 67; Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, refarandum md.

[399] **Güvenoyu**; hükümet programının okunmasından ve üzerindeki görüşmelerin bitmesinden sonra meclisten muvafakat manasına istenilen oy anlamına gelir. (Bkz.: Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, güvenoyu md.)

"Ahde vefa gösteriniz. Çünkü verdiğiniz sözden sorumlusunuz",[400] يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ "Ey iman edenler! Akidlerinizi yerine getiriniz",[401] ve; وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ «Sözleştiğinizde Allah adına verdiğiniz sözünüzü tutunuz. Allahı kendinize kefil kılarak teyit ettikten sonra yeminlerinizi bozmayınız. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilmektedir»[402] gibi âyetler bunu gösterir. Bu sebeple Kur'anda İsrailoğullarının verdiği sözü tutmamaları sebebiyle lanete uğramaları da ibretli bir şekilde bildirilmiştir.[403] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, فُوا بِبَيْعَةِ الأَوَّلِ فَالأَوَّلِ وَأَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ اللهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ «Biate vefa gösteriniz ve hakkını veriniz. Çünkü Allah gözetilmesini istediği şeyden kullarını hesaba çeker» manasında hadisleri[404] de bunu ifade eder.[405]

Biat bir akittir ve bunda herhangi bir şüphe yoktur. Fakat bunun bir satış akdi gibi mi yoksa vekalet akdi gibi mi[406] olduğu tam belli değildir. Çünkü satış akdinde mal elden çıktıktan sonra, satanın o mal üzerinde daha bir tasarrufu kalmaz. Biatte ise durum böyle değildir. Çünkü halkın devlet başkanını, seçtiği şartlar üzerinde kontrolü devam eder. Duruma göre biatını geri de alabilir. Vekalet akdi de diyemeyiz. Çünkü müvekkil vekiline istediği şartı koşabilir. Fakat halifeye biatte şartlar bellidir. Bu sebeple ona "biat akdi" demek daha doğrudur.

Biatin şart olması, devlet başkanının otoritesini halktan aldığına bir delildir. Çünkü biat; asil olan ümmetin icabına, vekil olan devlet başkanının cevabî kabulüdür. Bu durum ise, ümmetin rızası olmadan devlet başkanının görevde kalamayacağı gösterir.[407]

---

400 İsrâ suresi, 17/34; İbn Kesîr, s. II/277.
401 Mâide suresi, 5/1; İbn Kesîr, s. I/475.
402 Nahl suresi, 16/91; İbn Kesîr, s. II/344.
403 Mâide suresi, 6/12-13; İbn Kesîr, s. I/496-497.
404 Bkz.: Müslim, Kitâbü'l-İmâre s. II/1471 vd.; Nevevi, s. XII/231 vd.
405 Riza, Reşîd, s. 26.
406 Vasfi, s. 239; el-Hatîb, Abdü›l-Kerîm, el-Hilâfe ve›l-İmâme, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1978, 2. baskı, s. 276 vd.
407 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/96.

Biat yapıldıktan sonra biatın sebebi, usulü ve şekli yazılmalıdır.[408] Çünkü bağlayıcılığı olan önemli bir olayın kaydedilmesi gerekir.

Biatin tarihteki uygulama şekline bakılarak rey vermeye benzetilmesi mümkündür. Fakat biatle oy vermek arasında fark vardır. Çünkü biat, bir kişinin devlet başkanlığı makamına geçmesinden sonra yapılmaktaydı. Fakat seçilen şahsın icraatına başlaması, biatten sonraya kalmaktaydı. Bu durum ise seçimin biatten önce yapılan bir işlem olduğunu gösterir. Bu sebepten biati hükümete verilen güvenoyuna benzetmek daha doğru olur.

---

408 en-Nebhân, s. 419.

İkinci Bölüm

İSLÂM HUKUKUNDA DEVLET BAŞKANININ SEÇİMİ

İSLÂM HUKUKUNDA DEVLET BAŞKANININ SEÇİMİ

Seçim, seçme işlemi manasına gelir. Yani halkın yönetimi kendilerine verecekleri şahısları tesbit etmelerinden ibarettir. Bu sebepten seçim, oy vererek sorumlu olacak şahısları bulma işleminden ibrettir. Çünkü çoğulcu demokrasilerde, halk adına hareket edecek temsilcilerin seçim yoluyla belirlenmesi esastır.[1] Bu noktada seçimin bir hak mı, yoksa bir görev mi olduğu sorusu ortaya çıkar. Bu noktda seçimin hem bir hak hem de bir görev olduğu fikri daha doğrudur.[2]

Seçim mantığında toplumun en iyilerini seçme düşüncesi vardır. وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ «İş hususunda onlarla istişare et» ayetinin[3] de bunu emrettiği düşünülebilir. Fakat seçim sonuçlarında çeşitli etkenlere binaen, toplumun en iyileri çıkmayabilir. Bu sebepten seçimler herzaman halkın lehine midir yoksa değil midir, tartışması ile karşılaşırız.

Seçimler sonucunda halk yöneticilerini seçmiş olur. Bu da seçimin bir kuvvet olduğunu gösterir. Seçilen bu yöneticilerin halkın vekili olup olmadığı yine tartışmalı bir konudur.[4] Bu durum ise seçilen şahısların, seçmenlerin isteğine göre mi, yoksa kendi isteklerine göre mi hareket edeceği meselesini gündeme getirmektedir.

---

1 Gözübüyük, s. 22.
2 Gözübüyük, s. 63.
3 Âl-i İmrân suresi, 3/159.
4 Grosserie, Raul De La, Usul-ü İntihab, müt.: Mehmet Ata, Kanaat Mtb., İst.-1329, s. 25.

İslâm ülkesinde başkanın seçimi meselesi, şûrâ fikrinin sonucudur. İslâmdaki şûra fikri ise, uzun tecrübelerle ortaya çıkmış bir prensip değildir. Yine atalardan kalmış bir gelenek de değildir. Gerçi câhiliye devrinde Araplar arasında istişare fikrine rastlanmaktadır. Fakat sözkonusu uygulamalar, İslâmdaki gibi toplumun tümünü kapsayan bir istişare değildi. Mesela Kureyş'in ileri gelenleri Dâru'n-Nedve'de[5] toplanarak istişare etmekteydi. Yalnız diğer kabilelerin buna katılma hakkı yoktu.[6] Bu da istişarenin sadece yönetimi elinde bulunduranlarca yapıldığını göstermektedir.

Şûra (istişare yöntemi), insanların hatalarını en aza indirilebilecek bir sistemdir. وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ «Müslümanların işleri kendileri arasında istişare ile çözülür» ayeti[7] gereği, doğrudan İslâmdaki birinci kaynak olan Kur'ana dayanmaktadır. Fakat bu emrin nasıl icra edileceğine dair belli bir nas yoktur.[8]

Siyasal katılmayı sadece oy vermekle sınırlandırmak bir eksikliktir. Bu sebeple idareciler seçilse bile halkın kararlara etki etmesi gerekmektedir.[9] Bu yönüyle istişare, seçim konusuna yeterli bir kaynak sayılır. Zira istişare emri hem yöneticilerin seçimi zamanında uygulanması gerekmektedir, hem de yöneticilerin karar vermesi zamanında uygulanması gerekmektedir. Yapılan istişareler neticesinde de ne kadar farklı düşünce varsa hepsi ortaya çıkmış olacaktır.

Uygulanmak istenen seçim sistemlerinin tatbik edilebilir bir mâhiyette olması çok önemlidir. Çünkü uygulanamayan veya zor uygulanabilen seçim sistemleri, çeşitli sıkıntılara yol açacaktır. Fakat seçim sisteminin uygulanabilirlik özelliği kadar, yansıtabilirliği de önemlidir. Yani seçimlerden çıkan sonuçlar, seçmenin fikrini en iyi bir şekilde ortaya koymalıdır. Eğer seçim sistemi bunu sağlayamazsa, çıkan sonuçlarla seçmenin fikri

5 **Darü›n-Nedve**: Cahiliye Devrinde Mekkeli Arapalar'ın yönetimlerinin yapıldığı merkezin adı. Burada bulunan idareciler, Kureyş Kabilesinin ileri gelenlerinden oluşmaktaydı. (Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/43; Gazâlî, Muhammed, s. 303.)

6 Zâfirü›l-Kâsimî, s. 65-66.

7 Şûrâ suresi, 42/38.

8 Gazâlî, Muhammed, s. 170-171.

9 Uysal, s. 183-185.

arasında uyuşmazlık zuhur eder. Bu durum ise seçimin mantığına zıt olan, istenmeyen şahısların yönetici olabileceği neticesini gösterir.

Bu şartların yanında sivil düzen, yani şiddet ve baskının olmaması; siyasi meşruiyet, yani seçim sisteminin hukuka uygunluğu; devletin istikrarı, yani seçimlerle birlikte toplum huzurunun bozulmaması; yapısal değişimin yokluğu, yani seçimler sanucunda devlet yapısının değişmemesi; anayasanın dayanıklılığı, yani seçimler sonucunda anayasanın ortadan kalkmaması; hem seçim sistemleri hem de siyasi istikrar için çok önem arzeder.[10]

Mevcut seçim şekillerine baktığımızda, yaklaşık olarak seçim sistemlerinin hemen hepsinin, geçmiş İslâm devletlerinde şu veya bu şekilde tatbik edildiğini görürüz. Hatta son İslâm devleti diyebileceğimiz Osmanlı'da bile,[11] Sultan II. Murat'a kadar Osmanlı soyundan birisi seçilerek bu iş çözümlenmekteydi. Ve bu görevi ileri seviyedeki devlet ricâli yapmaktaydı.[12] Bütün bu durumlar, İslâmın ruhunda seçimin var olduğuna dair bir örnektir. Tabii ki söz konusu seçimlerdeki kastımız partili bir seçim değildir.[13]

Hz. Musa'nın kavmi adına Allahtan özür dilemek için yetmiş kişiyi seçmesi,[14] icmây-ı ümmetin bir delil olması, istişarenin emredilmesi, hayırlı işlerde yardımlaşma gereği, işin ehlinin bulunup ortaya çıkarılması ve Râşid Halifelerin başa geçmesindeki baskın şeklin seçim olması.. gibi durumlar, İslâmın seçim ruhunu gösteren delillerdir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra sahabe bir kral seçmemişti. Demek ki Kur'andaki Hz. Davud ve Süleyman misallerini sadece birer örnek olarak kabul ettiler ve ona uymanın mecburi olmadığı kanaatine vardılar.[15] Sonra bir araya gelerek içlerinden Hz. Ebu Bekir'i devlet başkanı seçen sahabe, bu hareketleriyle İslâmın seçim ruhunu da teyit etti.

---

10 Akagündüz, Kemal Aydın, Seçim Sistemleri ve Seçim Sistemlerinin Demokratikleştirilmesi, (Lisansüstü Tez), Yüksek Öğretim Kurumu Ktp., Ank.-1991, s. 95.

11 Osmanlı devletinde İslâm Hukuku uygulanmaktaydı. Fakat İslâmın devlet teşkilatı sahasında kesin bir hükmü olmaması sebebiyle bu saha töreye göre şekillenmişti. (Bkz.: Yıldız, s. XII/305-315.)

12 Şener, s. 8; Uzunçarşılı, Osmanlıda Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, İst.-1988, s. 43 vd.

13 Niyazi, Mehmet, s. 77.

14 Ârâf suresi, 7/155.

15 Niyazi, Mehmet, s. 49.

Hz. Ömer'in ayrı bir usülde, Hz. Osman'ın ve Ali'nin de yine farklı usüllerde seçilmesi durumu bize, şartlara göre en ideal bir tarzda seçim yapılabileceğinin örneklerini oluşturdu.[16] Zaten İslâmın devlet başkanı seçimini belli bir şekle koymamasındaki hikmet de budur.[17] Ayrıca bu durum, yapılan seçimden ümmetin razı olması gerektiğine dair de bir delildir.[18] Çünkü ümmet Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonraki seçimleri, razı olacakları bir şekilde belirlemiştir.

İslâm Tarihindeki devletlerin her birinin, ayrı ayrı usûllerde kendi reislerini seçmesi ve bu konuda dini bir gerekçe bulmaları da yine bunun ayrı bir göstergesidir. Bu sebepten dolayı devletin başına geçen her hükümdar, kendisini meşru bir devlet başkanı olarak görmüş ve İslâmın hâmisi olarak yayılmasına gayret etmiştir. Binaenaleyh her devletin kendi başkanını belirleme usulünü, kendi şartları içinde değerlendirmek gerekmektedir. Aksi halde sağlıklı bir hüküm vermek oldukça zor olacaktır.

I. ADAYLARDA ARANAN ŞARTLAR

İslâmi prensiplerde devlet başkanının genel istişare ile seçilmesi veya şûra meclisi tarafından seçilmesi konusunda herhangi bir netlik yoktur. Fakat olabilecek devlet başkanının niteliklerini tarif edici özellikte belli şartlar da aranmıştır. Çünkü devlet başkanı seçimle bile iş başına gelse, kendinden beklenilenleri yapamayabilir.[19] Dolayısıyla bunun hesaba katılma zorunluluğu vardır.

Ayrıca bir devlette bu görev için en layık olanın seçilmesi gerektiğini belirtmek gerekir. Çünkü yöneticilerin kişiliği, siyaseti etkileyen bir faktördür. Zira devleti temsil edenlerin adları hükümetle özdeşleştiğinden, kendileri siyaset oyununun aktörü olarak görülmektedir. Bu sebeple pek çok olayın yönü bu kişilik insiyatifiyle değişebilmektedir.[20]

---

16 Kışlalı, s. 40.
17 İbn Âşûr, s. 208.
18 Fethi, Abdü'l-Kerîm, s. 293-294.
19 Nebhân, s. 139.
20 Çam, Siyaset Bilimi, s. 33.

Bugün genel olarak dünya sistemlerine baktığımızda, devlet başkanlığına aday olacaklarda belirli bir seviyede öğrenim derecesi ve askerlik hizmetini yapmış olma şartları aradıklarını görürüz. Bunun yanında kısıtlı olmama, kamu hizmetlerinden yasaklanmama ve çeşitli suçlardan hüküm giymeme gibi engelleyici şartların da bulunmaması istenmektedir. Eğer adaylar, bulundukları görevlerini kendilerinin seçilmesi lehine kullanabilecek bir durumda iseler, bunun önüne geçmek için söz konusu görevden istifa etmeleri de ayrı bir şarttır.[21]

Bu şartların İslâm devlet başkanlığına aday olacak şahıslarda da aranması gerekeceği açıktır. Fakat bizim burada üzerinde özellikle duracağımız şartlar, İslâm ülkesinin başkanına özel kabul edilecek şartlar olacaktır. Bunları da üzerinde ittifak olan ve olmayan, yani tartışmalı ve tartışmasız şartlar diye ikiye ayıracağız:

A - İttifakla Kabul Edilen Şartlar

1 - Devlet başkanının müslüman olması:

a - وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ «Mümin erkekler ve mümin kadınlar, birbirlerinin velileridirler… Kâfirlere gelince, onlar da birbirlerinin velileridir. Eğer böyle hareket etmezseniz, yeryüzünde büyük bir fitne ve fesad olur.»[22] وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا «İnanmayanlardan hiç bir günahkâr ve nanköre uyma» ayeti[23] de bu manayı desteklemektedir. Keza; يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ «Ey iman edenler! Dininizi oyun ve eğlence edinen Ehl-i kitap ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mümin iseniz Allahtan korkun» ayetiyle,[24] يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ «Ey iman edenler! Benim düşmanlarımı ve kendi düşmanlarınızı, sevgi ızharında bulunduğunuz veliler edinmeyin. Onlar size gelen hakkı inkar etmektedirler…» ayeti[25] de

21 Teziç, Anayasa Hukuku, s. 265.
22 Enfâl suresi, 8/71-72, yine bkz.: Tevbe suresi, 9/71. Ayrıca (İnsan suresi, 76/24) ayeti)
23 İnsan suresi, 76/24.
24 Mâide suresi, 5/57; Bkz. Yazır, s. III/1720-1722.
25 Mümtehine suresi, 60/1; Bkz.: İbn Kesîr, s. III/481-482.

bunu anlatmaktadır. Neticede bu ve benzeri ayetler, müslümanlara velayet sahipliği yapacak birisinin, ancak müslümanlardan olabileceğini göstermektedir. Bu noktada ümmet içinde icma olmuştur. Bu sebeple 21-24 Ocak 1951 tarihinde Karaçi'de Seyyid Süleyman Nedvi başkanlığında toplanan ve içlerinde Mevdudi'nin de bulunduğu 31 üyeden meydana gelen bir komisyon tarafından gerçekleştirilen İslâm Anayasasının kararlarından birisi, İslâm ülkesinin başkanının müslüman olmasıdır.[26]

b – Şâri-i Teâla, وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ "Sizden (yani müslümanlardan) olan idarecilerinize itaat ediniz»[27] buyurmaktadır. İnanmayanlar ise müslüman değildirler. Bu sebepten dolayı İslâm devletindeki etkin konumdaki yöneticilerin müslüman olması gerekmektedir.[28] İnanmayanlara itaat edilmeyeceğini gösteren şu gibi ayetler de bu manayı teyit etmektedir: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ «Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, sizi gerisin geriye döndürürler de hüsrana uğrayanlardan olursunuz.»[29] وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا «... Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uyan ve işigücü aşırılık olan kimseye boyun eğme.»[30] وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا «Rasülüm! Şayet dileseydik, elbette her ülkeye bir uyarıcı gönderirdik. (Fakat evrensel uyarıcılık görevini sana verdik.) O halde kâfirlere boyun eğme ve bu Kur'anla onlara karşı olanca gücünle savaş ver."[31] فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ "Sakın kafirlere arka çıkma."[32] يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا "Ey Peygamber! Allahtan kork ve sakın kâfir ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah her şeyi iyi bilir ve hükümleri çok hikmetlidir."[33] وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ أَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا «Kâfir ve münafıklara boyun eğme, onların eziyetleri-

26 Zühaylî, s. VI/69; Akgündüz, Ahmet, s. 111.)
27 Nisâ suresi, 4/59.
28 İbn Kesîr, s. I/408; Yazır, s. II/1375; Mevdudi, İslâm Nizamı, s. 324.
29 Âl-i İmran, 3/149.
30 Kehf 18/28.
31 Furkan suresi, 25/51-52.
32 Kasas suresi, 28/86.
33 Ahzab suresi, 33/1.

ne aldırma. Allaha güven ve Ona dayan. Destek olarak Allah yeter.»[34] كَلَّا لَا تُطِعْهُ «Kâfir ve müşriklerin isteklerine uyma.»[35]

c - وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا «Allah kâfirlere, müslümanlar üzerinde her hangi bir yol kılmayacaktır» ayeti,[36] bu noktada bir delildir. Çünkü bu ayetteki mana ihbari değildir. Zira pek çok defa gayr-i Müslimler Müslümanlar üzerine galip geldiğinden vakıa bunun aksini göstermektedir. Öyleyse inşai bir mana vardır. Buna göre devlet başkanlığı, inanmayanların müslümanlar üzerine ele geçirebilecekleri en büyük bir yol ve kademedir. Bu sebeple de onlara bu fırsat verilmemelidir.[37]

d - وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ «Müslümanların işleri kendileri arasında istişare ile halledilir» ayeti[38] müslümanlara, kendi işlerini kendileri arasında halletmelerini emretmektedir.[39] Durum böyle iken, istişareleri idare eden en büyük idari bir mevkiye bir gayr-ı müslim getirilemez.

e - İslâm devletinde halkın en büyük rehberi devlet başkanıdır. Binaenaleyh o maddi ve manevi her sahada ümmete önderlik yapar. İnanmayan birisinin ise özellikle manevi sahada müslümanlara önder olması mümkün değildir. Çünkü İslâma inanmayan birinin İslâmi hedefleri gerçekleştirmek için çalışması ve İslâmı yayma gayesini amaç edinmesi beklenemez. Bu sebeple de maddi sahada yapacağı önderliğin samimiyetinden şüphe edilir. Nitekim, لَا تَسْتَضِيئُوا بِنَارِ الْمُشْرِكِينَ «Müşriklerin ateşi ile aydınlanmayınız» hadisi[40] de müslümanların en fazla aydınlanacakları ve istişare makamı olan bir mevkiye, dinlerine inanmayan birisini getirmekten menetmektedir.[41]

Bir ideolojisi bulunan devletler, kendi fikirlerini yaymayacak şahısları yetkili mevkilere getirmez. Devlet başkanlığı mevkii de buna dâhildir.

---

34 Ahzab suresi, 33/48.

35 Alak suresi, 96/19.

36 Nisâ suresi, 4/141.

37 Şâtıbî, Muvâfakât, 1. cilt, 13. mukaddime; Yazır, s. III/1501-1502; İbn Kesîr, s. I/449; Zühaylî, s. VII/693; Zeydân, el-Ferd ve›d-Devle, s. 206.

38 Şûrâ suresi, 42/38.

39 İbn Kesîr, s. III/280.

40 Nesâî, Ebu Abdi›r-Rahman b. Ahmed b. Şuayb es-Sünen, Çağrı Y., s. VIII/176-177.

41 es-Sindi, Nuru›d-Din Abdü›l-Hadi, Ta›liku Süneni›n-Nesâî, Çağrı Y., İst.-1992, s. VIII/177; Kurtubî, s. IV/179-180; Yine bkz.: es-Süyûtî, Ebu Abdi›r-Rahman b. Ebi Bekr, Ta›likü Sü›nenü›n-Nesâî, Çağrı Y., İst.-1992, 2. baskı, s. VIII/177.

Bu sebepten tabii olarak İslâm devletinde de bu makama gayr-i müslimler getirilmezler. İslâm hukukçuları bu hükmü şu ayetlere dayandırmışlardır:[42] يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ «Ey iman edenler! Kendinizden başkasını sırdaş edinmeyin. (Çünkü) onlar size şer ve fesat yapmaktan hiç çekinmezler. Size sıkıntı verecek şeyleri arzu ederler. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer aklediyorsanız ayetleri size açıklamış bulunuyoruz.»[43] هَا أَنْتُمْ أُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ «İşte siz o kimselersiniz ki, onları seversiniz, fakat onlar siz bütün kitaplara inandığınız halde sizi sevmezler...»[44] إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ «Eğer size bir iyilik dokunsa onları tasaya düşürür. Şayet bir fenalık gelirse onunla sevinirler. Eğer sabreder ve takvalı olursanız, onların tuzakları size zarar vermez. Şüphesiz Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır.»[45]

f - İslâma inanmayanlar, İslâm devleti içerisinde cizye vergisi vermek ve devlet içinde İslami açıdan hassas olan işlerde çalıştırılmamak şartıyla kalabilirler.[46] Zira gayr-i müslimlere verilen ayrı statü bunu gerektirmektedir. Dolayısıyla devlet başkanlığı gibi hassas bir görevde kesinlikle bulunamazlar.

g - Hz. İbrahim'e Cenâb-ı Allah; "Ben seni insanlara önder yapacağım." dediği zaman, mukabilen "Benim neslimden de önderler yap" diye duada bulunur. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah, لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ «Benim ahdime zalimler nail olamaz» cevabını[47] verir. Burada geçen "ahd" den kasıt önderlik, zâlimlerden maksat ise İslâma inanmayanlar veya İslâmı gerektiği gibi yaşamayanlardır.[48] Bu da İslâma inanmayanlar devlet başkanı olamayacağını gösterir. Zaten zalim ve fasık müslümanlar devlet başkanı olmayınca, kâfirler hiç olamaz.

---

42 Bkz.: Özel, s. 205-207.
43 Âl-i İmrân suresi, 3/118.
44 Âl-i İmrân, 3/119.
45 Âl-i İmrân suresi, 3/120.
46 Tevbe suresi, 9/29; İbn Kesîr, s. II/135-136..
47 Bakara suresi, 2/124.
48 Kurtubî, s. II/108-109; İbn Kesîr, s. I/124-125, Yazır, s. I/492-493.

h - Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye gelerek İslâm devletini kurduğunda, bu devletin başına Kendisi geçmişti. Ayrıca bu noktadaki görevine gayr-i müslim Arapları ve Yahudileri karıştırmamıştı. Bu durumu, bu konuda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e ait uyulması gereken fiilî bir sünnet olarak kabul edebiliriz. Zaten İslâm devletinin başına bir gayr-i müslimin getirilmesi hiçbir zaman düşünülmediğinden, konuyla ilgili kitapların bahislerinde bu meseleden hiç söz edilmez.

i - Devlet başkanlığı makamına geçecek şahıs, imkan dâhilindeki her meselede en üstün bir şahsiyet olmalıdır. İslâma göre ise bir gayr-i müslim, her hangi bir müslümana inanç açısından hiçbir zaman eşit değildir. Zira her zaman müslüman kâfirden daha üstün kabul edilir.[49] Bu durum da bir müslümanın bu makam için daha ehliyetli olduğu sonucunu verir. Ve bu ehliyeti gayr-i müslim birisi, İslâma girmedikçe kesinlikle kazanamaz. Bu sebeple de bu makam her hangi bir gayr-i müslime tevdi edilemez.

2 - Devlet başkanının mümeyyiz ve reşit olması:

Mümeyyiz, iyi ve kötüyü birbirinden ayırt eden, yani temyiz gücü sahibi manasına gelir. Reşid ise temyiz gücüyle birlikte yaşın da belli bir seviyeye ulaştığı kişidir. Temyiz kudretine haiz olmuş ve belli bir yaşa ulaşmış kişi artık mükellef sayılır. Bu durum iklim ve ülkeye göre kısmen değişiklik gösterebilir. Türk Medeni Kanuna göre mükellifiyet, 18 yaşın ikmali iledir.[50]

Mumeyyiz ve reşid olma durumu genelde âkil ve bâliğ olma şeklinde anlaşılmıştır. Bu durumda teklifin iki temel şartı, akıl ve büluğ olarak ifade edilmiştir. Bu iki şartı taşımayan birisi, kendi hareketlerinden bile tam olark mesul değildir. Bu sebepten dolayı velâyet-i amme (devlet yönetimi) gibi bir sahada, kesinlikle görev alamaz. Tarihte bunun aksine cereyan eden durumların, özel şartlar hariç objektif şer'i bir dayanağı yoktur. Ayrıca bu durumların istisnai olduğu da ayrı bir gerçektir.

Devletin başına reşid olmamış kişilerin getirildiği durumlar, devlet başkanlığının babadan oğula geçtiği ülkelerde olmuştur. Ve bu devletlerde genel olarak riyaset belirlenirken, devlet istikrarının sarsılacağı mazereti

---

49 Tevbe suresi, 9/28-29; İbn Kesîr, s. II/135-136.

50 Şafak, Hukuk Terimlerü Sözlüğü, mümeyyiz ve reşid md.

öne sürülmüş, dolayısıyla da çocukların devlet başkanlığına bir zaruret olarak bakılmıştır. Gerçi bu durumlarda tamamen görev verilen çocukların dediği yapılmamış, hatta çoğu zaman işler devletin diğer yetkililerinin insiyatifiyle halledilmiştir.[51] Fakat her halukarda bu durum, seçim sisteminin iyi bir şekilde düzenlenmemesinden veya toplumdaki dinî keyfiyetin gerektiği gibi olamasından kaynaklanmıştır.

Aklî yönden kısıtlı olan kişilere bu görevin verilmesi hiçbir zaman gündeme gelmemiştir. Zira Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem); رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنْ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يَعْقِلَ «Üç kişiden sorumluluk kalkmıştır: Olgunlaşıncaya kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, aklı başına gelinceye kadar bunaktan» buyurmaktadır.[52] Allahın verdiği malların sefihlere verilmemesini emreden ayet[53] ile emanetin ehline verilmesi gerektiğini bildiren ayet[54] de bu konudaki açık hükümlerdir. Hatta Hamdi Yazır'a göre ayette geçen sefih kelimesinden, akıl yönünden noksanlık kadar dinî açıdan noksanlık da kasdedilir.[55] Bu sebepten devlet başkanında rüşde erme şartının olması gerekmektedir. Fakat devlet başkanlığı için gerekli olan rüşt yaşını, normal bir kişinin rüşt yaşı ile bir tutamayız. Çünkü normal olarak henüz rüşdüne yeni ermiş bir kişi, devlet meselelerine hakkıyla vâkıf olabilecek bir seviyeye ulaşmamıştır. Bu sebepten bu görev için gerekli olan liyakati de henüz kazanmamıştır. Diğer yandan bir insanın bu seviyeye hangi yaşta geleceği de tam olarak bilinemez. Çünkü bu durum yetişme tarzına, eğitime ve iklime göre değişebilmektedir. Bu sebepten dolayı bu yaşın sınırını, o gün için yetkili olan meclis gibi kurumların tesbit etmesi gerekmektedir.

3 - Devlet başkanının bilgili olması:

Kur'anda İsrailoğullarının peygamberlerinden kendilerini Allah yolunda savaştıracak bir komutan istedikleri anlatılmaktadır. Bunun üzerine

---

51 Cemâleddin, s. 67.

52 Ahmed, 6/101; İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, es-Sünen, Çağrı Y., İst.-1992, s. I/658-659; Münavi, Abdu›r-Rauf, Feyzu›l-Kadîr, Şerhu-Câmii›s-Sağîr li›s-Suyuti, Matbaatü Mustafa Muhammed, by. yok-1938, 3. baskı, s. IV/34-36.

53 Nisâ suresi, 4/5.

54 Nisâ suresi, 4/58; İbn Kesîr, s. I/405-406.

55 Bkz.: Hak Dini Kuran Dili, s. II/1291-1292.

Cenâb-ı Allah, kendilerinden birisi olan Tâlut'u onlara komutan olarak göndermiştir. Tâlut'un seçilme gerekçesi ise bilgi ve vucud itibariyle daha üstün olmasıdır.[56] Bu durum, devlet başkanı başta olmak üzere bir göreve gelecek kişinin o görevle alakalı yeterli bilgi ve beceriye sahip olması gerektiğini gösterir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, إِذَا اجْتَمَعَ ثَلَاثَةُ نَفَرٍ فَلْيَؤُمَّهُمْ أَكْثَرُهُمْ قُرْآنًا وَإِنْ كَانَ أَصْغَرَهُمْ إِذَا أَمَّهُمْ فَهُوَ أَمِيرُهُمْ «Üç kişi bir araya gelince, en küçükleri bile olsa Kur'anı en iyi bilen imamlık yapsın. İmamlık yapınca da başkan odur» hadisi[57] de bu manayı takviye etmektedir. Bu sebepten devlet başkanının yeterli seviyede bilgi sahibi olması gerekmektedir.[58]

Akıl da bu görüşü teyit eder. Çünkü cahil insanlar, devlet başkanı olarak neyi uygulayacaklarını bilemezler. Bu sebepten daima bilmek uygulamaktan önce gelir. Yöneticilikte ayrıca psikoloji, sosyoloji ve hukuk gibi devrin şartlarına göre sayısı artabilecek formasyonlara da ihtiyaç vardır. Her konunun tam olarak bilinmesi ise imkânsız olduğundan, bir şart olarak aranmaz. Bu sebepten ilim (bilgi) şartından maksadın, icmâli olan temel ilimlerin olacağı sonucu çıkmaktadır.

Bir toplum içerisinde bu makama en layık olanı seçmek gerekmektedir. Bu durum, bilgi yönüyle de böyle olacaktır. Çünkü yöneticilerin kişiliği, siyaset ve idareyi etkileyen bir faktördür. Zira devlet başkanı, devleti temsil eden hükümetin baş aktörü olması sebebiyle, çoğu olayın yönünü kendi insiyatifiyle değiştirebilmektedir.[59]

İslâm Tarihinde bu konuyla alakalı olarak, sadece ilmi yönden ileri olmanın yetmediğini, devlet başkanının içtihad seviyesine de ulaşması gerektiğini iddia edenler olmuştur. Sebep olarak da, içtihad seviyesine ulaşmayanların taklit yapacağını, taklidin ise bir eksiklik olduğunu ileri sürmüşlerdir.[60] Bilgi şartının bu seviyede olması iyi bir sonuçtur. Fakat devlet başkanlığı için sadece bilgi değil, bunun yanında ilave olark pek çok şart da gerekmektedir. Bir insanın her sahada en üst seviyedeki vasıflara

---

56 Bakara, 2/247; İbn Kesîr, s. I/224.

57 Serahsî, Şerhu›s-Siyer, s. I/39.

58 Seyyid Bey, s. 17.

59 Çam, Siyaset Bilimi, s. 33.

60 İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed Said, el-Muhalla, İdaratü›t-Tıbaati›l-Münire, Mısır-1351, 1. baskı, s. IX/302; Mâverdî, s. 4.

haiz olması ise istisnaidir. Bu sebepten dolayı diğer şartlarla beraber değerlendirildiğinde, ilmî yönden de en ileri olanı seçilebilir. Fakat devlet başkanının her halukarda, İslâmı genel olarak bilmesi gerekecektir. Çünkü devletin her meselesi İslâmı ilgilendirmektedir. Bu sebeple İslâm ülkesinde dini iyi bilmeyen bir başkanın muvaffak olaması mümkün değildir. Çünkü başkasından alınan bilgilerle bir seviyeye kadar idare edilir.[61] Bu gerekçelerle belli bir bilgi seviyesinin altındakiler bu makama hiçbir zaman seçilemez. Bu bilgi seviyesini ise şûra meclisi, dolayısıyla da ümmet belirleyecektir.

4 - Devlet başkanının adalet sahibi olması:

Adalet ve âdil olmaktan kasıt, devlet başkanının her yönüyle güvenilir olmasıdır. Bu ıstılah, hem ahlaki hem de hukuki adaleti içine alır.[62] Yani doğru sözlü, iffetli, günahlardan kaçınan, süpheli şeylerden uzak duran ve üst seviyede şahsiyet sahibi... gibi manaları içermektedir.

Yüce Allah adaleti emretmektedir.[63] İnsanın yeryüzünde halife kılınmasının sebebi de adaleti tatbik etmektir.[64] Fakat âdil olmayan yönetici, hiçbir zaman adaleti uygulayamayacaktır.

Adaletin tersi zulümdür. Zulmü işleyene zâlim denir. Hz. İbrahim'in kendi neslinin imam olması için yaptığı duaya, Cenâb-ı Allahın zâlimleri istisna ederek cevap vermesi[65]de bu sebebe binaendir. Bu durum ise zâlimlerin başa geçemeyeceğini, mefhum-u muhalifiyle sadece âdil olanların devlet başkanı olabileceğini gösterir. Bu sebepten devlet başkanının âdil olması gerektiğinde ümmet içinde ihtilafsız bir icma oluşmuştur.[66] Zaten, إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا «Şüphesiz Allah emaneti ehline vermenizi emretmektedir» ayetinin[67] de ifade ettiği gibi, bir emanet olan bu makamın zâlimlere verilmesi de düşünülemez.

---

61 Eryarsoy, s. 42; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/88.
62 Nebhân, s. 395; Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/88.
63 Nahl suresi, 16/90.
64 Sad suresi, 38/26; İbn Kesîr, s. III/201.
65 Bakara suresi, 2/124.
66 Kurtubî, s. I/270.
67 Nisâ suresi, 4/58.

Adalet, İslâm Hukukunu tatbikle mümkün olur. Adaleti uygulayacak şahsın da öncelikle kendisi İslâmı uygulamalıdır. Çünkü Kur'anda kendi hevasına uyanlara ittiba edilmemesi gerektiği emredilir.[68]

Âdil olmamak büyük bir günahtır. Büyük günahları işleyenin dinden çıkacağına inanılan bir çevrede, böyle bir şahsın devlet başkanı olması mümkün değildir. Çünkü o, günahı sebebiyle küfre girmiştir. Nitekim Hâriciler, büyük günah işleyen bir kişiyi devlet başkanlığına getirmezlerken, görev anında işlerse de hemen azlederlerken, küfre düştüğüne inanmaları sebebiyle yapmışlardır.[69] Fakat biz ameli imandan bir cüz saymamaktayız. Bununla birlikte bu makamın toplum tarafından her yönüyle örnek alınması gerekçesiyle, seçkin bir şahsiyet tarafından doldurulması gerektiğine inanmaktayız. Zira yöneticilere güven çok önemli olduğundan, bu makamdaki bir şahsiyete toplumun her yönüyle güven duyma zarureti vardır.[70]

Devlet başkanı adayının âdil olup olmaması konusunda, zâhirî ölçülere göre hüküm verilir. Fakat bu durum bu konuda araştırma yapılamayacağı manasına gelmez. Seçildikten sonraki durumu ise ayrı olarak ele alınır. Çünkü bu haliyle başkan, bu görev için aday konumunda değil, aksine görevini yürütmekte olan bir kişidir. Bu noktadaki problem, yaptıkları sebebiyle azlinin gerekip gerekmeyeceği meselesini ilgilendirir. Fakat açıkça küfre girdiği ortaya çıkarsa hemen azledilir.[71]

5 - Devlet başkanının sıhhatli olması:

Devlet başkanının sıhhatli olmasından maksadımız, vazifesini en iyi bir şekilde yapabileceği vücut gücüne sahip olmasıdır. Zira yeterli vücut sıhhatine sahip olmayan devlet başkanı, vazifelerini tam olarak yapamayacağından, bu durumu bir eksiklik olarak ortaya çıkar. Halbuki Cenâb-ı Allah tarafından Tâlut'un komutan olarak seçilmesindeki iki şarttan birisi, onun vücuden üstünlüğüdür.[72] Yine Hz. Şuayb'ın Musa'yı işçi olarak

---

68 Kehf suresi, 18/28; İbn Kesîr, s. II/416-417.

69 Şehristânî, Muhammed b. Abdi›l-Kerim, el-Milel ve›n-Nihal, Matbaatü›l-Ezher, by. ve bt. yok, 1. baskı, s. I/198; Vasfi, s. 286.

70 İbn Teymiyye, es-Siyâsetü›s-Şeriyye, s. 14.

71 Tecrîd-i Sarîh, s. 293-294.

72 Bakara suresi, 2/243; İbn Kesîr, s. I/24.

almasındaki sebep, güçlü ve güvenilir olmasıdır.[73] Dolayısıyla bu örnekler, şahısların yapacakları vazifeye göre tercih edileceğini göstermektedir. Zaten çoğu başarının sağlık ve sıhhate dayalı olması da bir gerçektir.[74]

Tâlut'un vücutça üstünlüğünü, neseb üstünlüğü olarak yorumlayanlar vardır.[75] Fakat bu tevil ince ve uzak bir ihtimal olduğundan, bir şart olarak ileri sürülmesi uzak görülmektedir.

Vücutça üstünlük, duygular ve organlar yönüyle olabilir. Mesela hiç görmemek, hiç duymamak, hiç konuşmamak ve hiç hareket edememek ihtilafsız birer engeldir. Zamanımızda duyma ve konuşma eksiklikleri bir dereceye kadar yazıyla giderilebilir. Bunu sebep göstererek, devlet başkanlığı için gerekli bir şart olmayacağı ileri sürülebilse de, yazma özelliği hiçbir zaman duyma ve görme özellileri yerine tam olarak geçemez. Bu sebepten şartları daha iyi insanlar varsa, onların tercih edilmesi gerekmektedir. Eğer yoksa zaten bu durum zaruret haline girer. Zaruret ise nisbetine göre caiz olur. Fakat sonradan oluşan konuşma ve duyma özelliklerindeki eksiklikler veya bunların tamamen kaybolması, bir şahsı bu vazifeden indirmeye sebep olup olmayacağı, devlet başkanının görevinden azlini ilgilendiren bir konudur.

Görme özelliğinin olmayışı kesinlikle devlet başkanlığı için bir engeldir.[76] Bu duruma Abdullah b. Mektum'un Medine'de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e niyabeten vekil bırakıldığını[77] ileri sürerek itiraz etmek mümkündür. Fakat İbn Mektum'un vekâleti, sadece namaz imamlığı açısındandı, dolayısıyla velâyet-i amme sahasında değildi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kendisi sebebiyle ilâhi ikaza maruz kaldığı için, sadece namazları kıldırmak üzere tevkil ederek gönlünü almıştır.[78] Zaten bir â'manın insanları ve olayları takip edebilmesi de mümkün değildir.

Tasarrufa mâni olmayacak kadar eksiklikler, devlet başkanının ilk olarak seçimine engel olsa bile, seçilmesinden sonra azlini gerektirmez.

---

73 Kasas, 28/26; İbn Kesîr, s. III/10-11.
74 Vasfi, s. 237-238; Nebhân, s. 398.
75 Kurtubî, s. I/271.
76 Ebû Ya'lâ, s. 21-22.
77 Ebû Dâvud, Süleyman b. Eşa›s, es-Sünen, Çağrı Y., İst.-1992, s. III/345; Eryarsoy, s. 174.
78 Ebû Dâvud, s. III/345; Azim Abâdi, s. VIII/149-150.

Çünkü bu haliyle de olsa vazifesini yapmaya devam etmektedir. Seçim ilk defa yapılırken ise mevcudun en iyisini bulmak gerekmektedir.

Devlet başkanlığı konusundaki engeller saymakla bitmez. Bu açıdan organlardaki eksikliğin ne derece bu vazifeye engel olacağı; ehl-i hall ve akdin, yani yasama organının belirleyeceği bir konudur.[79] Fakat hiçbir şekilde hareket edemeyen, iki el ve ayağı olmayan konumdaki kişilerin bu makama seçilemeyeceği kesindir.

Maddi eksikliklerin her hangi bir görevlendirmede bir kusur teşkil etmeyeceğini düşünmek[80] mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Ebu Zerr'in âmil olarak bir görev istemesi üzerine, يَا أَبَا ذَرّ إِنَّكَ ضَعِيفٌ وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْىٌ وَنَدَامَةٌ إِلاَّ مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَأَدَّى الَّذِى عَلَيْهِ فِيهَا «Sen zayıfsın, görev ise emanettir. Hakkıyla yapamayan için o kıyamet gününde bir hakirlik ve pişmanlıktır» buyurmuşlar[81] ve ondaki ehliyet eksikliğine dikkat çekmişlerdir. Bu olay görevlendirmelerde sağlık ve vücut yapısının önemini göstermektedir. Zaten toplumun her ferdini ilgilendiren böyle ciddi bir mevkiye, şartları en iyi olan şahısların geçmesi gerektiği açıktır.

6 - Devlet başkanının hür olması:

İslâma göre bir kişinin yaptıklarından mesul olabilmesi için hür olması gerekmektedir. Bu sebepten en büyük icra makmına ancak hür bir şahıs getirilebilir. Fukaha arasında bu konuda ittifak sağlanmıştır.[82] Yalnız çevresinin tesiri altında kalabilen birisinin hür olup olmadığı tartışma konusudur. Çevresindekilerin iyi olduğu zamanlarda kendisine iyi yönde etki edeceklerini hesaba katarak, seçilmesinde bir mahzur olmadığını söyleyenler olabilir. Fakat başkalarının tesirinde kalan birisinin, iyi karar vermesi kadar kötü karar vermesi de mümkündür. Bu sebepten böyle bir şahıs bu vazifeye getirilmemelidir. Keza esarete düşmüş ve kurtuluşundan ümit beklenmeyen birisi de bu makama getirilemez.[83] Zaten seçilse bile bu

---

79 Mâverdî, s. 17-18.
80 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 136.
81 Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1457.
82 Kurtubî, s. I/270; Seyyid Bey, s. 17.
83 Mâverdî, s. 19; Ebû Ya'lâ, s. 19.

seçimin her hangi bir mana ve fonksiyonu olamaz. Fakat kurtuluş ümidi olanlar, eğer vasıfları itibariyle çok üstün iseler, seçilebilmeleri ehl-i hall ve akdin kararına bağlıdır.

B - Tartışmalı Olan Şartlar

1 - Devlet başkanının erkek olması:

Bu konuda, İslâmın ilk devirlerinde bir tartışma yoktu. Çünkü herhangi bir kadının devlet başkanı olabileceği gündemde değildi. Hatta devlet başkanının erkek olması konusunda icma vardı. Bu sebeple 20-24 Ocak 1951 de Karaçi'de toplanan 31 kişilik komisyonun hazırladığı 22 maddelik İslâm Anayasasının maddelerinden birisi de, İslâm ülkesinin başkanının erkek olmasıdır.[84] Fakat bazı sebeplerden dolayı bu konu zamanımızda bir tartışma mevzu haline gelmiş ve üç fikir çıkmıştır:

a - Kadınlar devlat başkanlığı dahil bütün haklara sahiptir. Delilleri şunlardır:[85]

I. Kuran-ı Kerim'de Sebe Melikesi Belkıs stayişle anlatılır. Hz. Süleyman'la tanışmasından sonra tahtını terkedip etmediği konusunda da her hangi bir bilgi zikredilmemektedir. Bu durum bize kadının devlet başkanı olabileceğini gösterir.[86] Şifa Hatun'un pazarlara bakmak üzere Hz. Ömer tarafından görevlendirilmesi de yine bu konuda ayrı bir delil sayılır.[87]

II. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), İran Kisra'sının kızı Bara[88] babasının yerine devletin başına geçtiğinde; لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً

84 Kurtubî, s. II/270; İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/111; el-Mübârek, s. 66; Eryarsoy, s. 170; Akgündüz, Ahmet, s. 111.

85 İslâmi Araştırmalar Dergisi›nin 5. cilde ait 4. sayısı (Ekim 1991 sayısı), kadın özel sayısı olarak çıkmıştır. Kadının siyasi hakları elde etmesi konusundaki bilgiler, toplu olarak bu sayıda mevcuttur. Eski kaynak kitaplarımızda kadının siyasi hakları, yani devlet başkanı olması veya seçime katılması ile ilgili bilgilerin pek bulunmaması, kaynaklarda geçen bilgilerin ise bu sayıda toplanması sebebiyle, bu sayıyı ve içindeki makaleleri kaynak gösterdik.

86 Akkaya, Nejla, İslâm Hukukunda Kadının Siyasi Hakları, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ank.-Ekim-1991. s. 243; Topaloğlu, Bekir, İslâmda Kadın, Yağmur Y., İst.-1965, s. 240-242.

87 Akkaya, s. 249.

88 el-Bedrî, Abdü›l-Aziz, s. 60.

"İşlerini kadınlara bırakan bir millet iflah olmaz" buyurmuştur.[89] Fakat bu olay özeldir. Bu sebepten bu hadisteki hüküm diğer kadınlara şamil olamaz. Çünkü bu olaydan bir süre önce İran Kisrası, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kendisine gönderdiği mektubu yırtmıştı. Bu sebepten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) İranlılara kızmaktaydı. Bu olaydan bir müddet sonra kendi yerine kızının devlet başkanı olduğunu duyunca da, onlara olan kızgınlığı sebebiyle bu sözü sarfetmişti.[90] Dolayısıyla bu delile dayanarak kadınların devletin başına geçemeyeceğini söylemek mümkün değildir.

III. وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ «Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece daha fazla hakları vardır» ayeti[91] erkekler lehine olan sadece bir avantajı bildirir. Dolayısıyla erkeklerin devlet başkanı olabilip de kadınların olamıyacağını göstermez. Çünkü burada geçen erkeğin kadına üstünlüğü, mutlak bir üstünlük değildir.[92]

IV. الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ "Erkekler kadınlar üzerine yöneticidir" ayeti,[93] sadece aile içerisinde geçerlidir. Zaten bu ayet aileden bahsetmekte, yani devlet başkanlığından bahsetmemektedir. Dolayısıyla o konuda delil olamaz.[94]

V. وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ "Mümin erkek ve kadınların bazıları bazılarının velisidir" ayeti,[95] kadınların da erkeklere yönetici olabileceğini göstermektedir. Zira veli kelimesi bu manayı da ifade etmektedir.[96]

VI. Hz. Âişe Cemel Savaşı'na bir lider olarak çıkmıştı. Üstelik o, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in zevcesiydi. Dolayısıyla kadınlarla alakalı bir hükmü bilmesi gerekirdi. Onun bir komutan pozisyonunda savaşa

89 Tirmizî, Fiten 75 (4/527).
90 Akkaya, s. 241.
91 Bakara suresi, 2/228.
92 Kırbaşoğlu, Hayri, Kadın Konusunda Kuran›a Yöneltilen Başlıca Tenkitler, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ank.-Ekim-1991, s. 272.
93 Nisâ suresi, 4/34.
94 Akkaya, s. 241.
95 Tevbe suresi, 9/71.
96 Akkaya, s. 248.

katılması, kadınların devlet başkanı olabileceğini ve siyasi hayata girebileceğini göstermektedir.[97]

Burada "İslâm Hukukunda, devlet başkanlığını -kadın veya erkek olması farketmez- kim zor kullanarak ele geçirirse hükümdar olarak tanınması gerekir. Bu sebepten kadın da devlet başkanı olabilir" düşüncesini;[98] kadının devlet başkanı olacağı konusunda bir delil olarak zikretmeye bile gerek yoktur. Zira zaruret hükümleri sadece zaruret anına mahsustur, dolayısıyla normal .şartların geçerli olduğu başka zamanlarda tatbik edilemez

b - Kadınların siyasi hakları konusundaki ikinci görüş; **onların seçme ve seçilme hakkına sahip olmadığı** noktasındadır. Kadınların halife seçilmelerinde oy kullanmamaları ve İslâm Tarihindeki diğer uygulamalar bunu göstermektedir. Çünkü onların yaratılıştaki fıtrat ve vazifeleri farklıdır. Bu sebepten velâyet-i amme gibi önemli bir sahada onlara herhangi bir görev verilemez.[99]

c - Kadınların siyasi hakları konusundaki üçüncü görüş, **seçme hakkına sahip oldukları, fakat seçilme hakkına sahip olmadıkları** yönündedir. Biz kadınların seçmenlik hakları meselesini, seçmende aranan şartlar bahsinde ele alacağız. Bu sebepten burada sadece kadının devlet başkanı olamaması konusunu inceleyeceğiz. Şimdi sırasıyla bu görüşün delillerini görelim:

I. Sebe Melikesinin müslüman olduktan sonraki durumu, yani devlet başkanlığına devam edip etmediği meselesi belli değildir.[100] Kanaatimce devam etmemiştir. Çünkü müslümanların birlik olması ilkesi gereği olarak, Belkıs'ın iman ettikten sonra Hz. Süleyman'a katılmış olması gerekir. Çünkü inananların birlik içinde olması, Allahın değişmez bir emridir.[101] Bir devlet içinde iki liderin olması ise zaten mümkün değildir. Bu sebepten Belkıs, en iyimser ihtimalle Hz. Süleyman'a vezir olmuştur. Ayrıca Hz. Süleyman'ın kendisine, kimseye nasib olmayacak derecede büyük saltanat isteme duasının[102]

---

97 Ali, Necip, Kadın Hukuku, Hâkimiyet-i Milliye Mtb., Ank.-1931, s. 18; Akkaya, s. 245.
98 Üçok, Bahriye, İslâm Devletinde Kadın Sultanlar, İş Bankası Y., Ank.-1965, s. 16.
99 Ali, Necip, s. 5; İbn Kesîr, s. I/85; Topaloğlu, s. 242.
100 Topaloğlu, s. 241.
101 Âl-i İmrân suresi, 3/105; İbn Kesîr, s. I/306-307.
102 Sad suresi, 38/55; İbn Kesîr, s. I/203.

tahakkuku, Belkıs'ın da onun yönetimine iltihakıyla mümkün olabilirdi. Durum böyle olunca, Kuran'da anlatılan bu kıssayı kadının devlet başkanı olabileceğini gösteren bir delil olarak kabul etmek imkânsızdır. Çünkü Belkıs'ın iman ettikten sonra tahtta kaldığına dair bir delil olmadığı gibi, mezkur sebeplere binaen kalmaması gerektiği de ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca Neml suresi 42. ayetindeki bilgilere göre farklı bir delil daha bulunmuş olur. Çünkü bu ayete göre Hz. Süleyman'ın yanına Belkıs geldiğinde; gelmeden daha önce müslüman olduklarını veya teslim olduklarını itiraf etmektedir. 43. ayette geçen ve gelmelerini geciktiren sebebin Allah-tan başka ilahlara tapmaları olduğunu düşünürsek,[103] önceden olan teslimiyeti müslümanlıklarına haml etmek yanlış olur. Bu sebepten söz konusu bu teslimiyeti, Hz. Süleyman karşısındaki teslimiyeti olarak anlamak daha doğrudur ki, müslüman olması teslimiyetinden sonra olmuş olur. Bu durum da müslüman olduktan sonra onun idaresi altında kalacağını gösterir. Bu da onun hükümdarlığına girdiğini, dolayısıyla kendi hükümdarlığını kaybettiğini gösteren bir delildir.

Her konuda misal verebilen Allah Teâla'nın,[104] kadınların devlet başkanı olmasına dair de bir misal vermesi, pek çok hikmeti içerebilir. Ayrıca bu konuda delil olarak ileri sürülen Hz. Ömer döneminde Şifa Hatun'a verilen pazarlara bakma görevi, gerektiğinden fazla büyütülmemelidir. Çünkü o, günümüzdeki kadın zabıta memurlarının görevine benzer bir konumda, pazarlardaki kadınlarla alakalı işlere bakmıştı. Yine Hz. Ömer'in Şifa Hatun'u bu şekilde istihdamı hariç tutulursa, kadınların benzer şekilde bile olsa istihdamıyla alakalı başka bir misal yoktur. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde kadınların toplum içinde istihdamları, harplerde hasta bakıcılığı şeklindeki geri hizmetlerde olduğu da düşünülürse, mesele biraz daha açıklığa kavuşmuş olur.[105]

II. Bakara 228. ayette boşanma ile ilgili olarak geçen ve erkekler lehine olan derecenin avantaj olarak anlaşılması, erkeklerin devlet başkanı olabilip de kadınların olamayacağı gerçeğini değiştirmez. Çünkü bu kanuda

---

[103] Yazır, s. V/3682.

[104] Bakara suresi, 2/26.

[105] Buhârî, (Kitâbü'l-Meğazi) s. V/136; el-Mübârek, s. 66.

pek çok delil vardır. Bu âyet de diğer deliller ile beraber düşünülürse, olsa olsa yine erkeklerin devlet başkanı olabileceğini gösteren bir delil olacaktır. Çünkü avantaj erkekler lehinedir.

III. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in elçisi ile gönderdiği mektubu İranlıların yırtmaları sebebiyle bir beddua olarak, لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً «Kadınları başa geçen millet iflah olmaz» hadisini[106] söyleyebileceğini düşünmek yanlış olur. Çünkü bu hadis bu konudaki diğer nasslarla uyum içerisindedir. Hem Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bir topluluğa kızarak bağlayıcı bir söz söylemesi imkân dışıdır. Çünkü bu durum O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in masumiyetine aykırı düşer. Bu sebeple dini tebliğ konusunda O (sallallahu aleyhi ve sellem)'in korunmuşluğunu kabul etmek bir iman meselesidir. O devir ve sonrasında olan bu konudaki uygulamalar da bizim tezimizi desteklemektedir. Çünkü hiç bir zaman kadınların başa geçebilme meselesi, ümmet içerisinde hüsn-ü kabul görmemiştir. Geçmeyeceği noktasında ise ittifak olmuştur.[107] Ayrıca hadisi rivayet eden Ebu Berke, Cemal Vakası'na katılmayış sebebini izah ederken, rivayet ettiği bu hadisin kendisine mâni olduğunu zikretmektedir. Ve "Eğer Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle buyurmamış olsaydı, ben de katılırdım" demektedir.[108] Demek ki hadis bağlayıcı bir hüküm ifade etmektedir.

IV. الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ «Erkekler kadınlar üzerine yöneticidir» ayeti,[109] aile içi huzursuzluklar sebebiyle nâzil olmuştur.[110] Fakat onun hükmü sadece aile yönetimine hasredilemez. Çünkü ayette bu hüküm sadece ev hayatında veya aile içinde geçerlidir, gibi bir sınırlama yoktur.[111] Ayrıca ailede yöneticilik yapamayacak birinin, ailelerden oluşan toplumda yöneticilik yapabilmesine ihtimal vermek mümkün değildir.[112] Dolayısıyla

106 Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. Serve , es-Sünen, Çağrı Y., İst.-1992, s. IV/527.
107 el-Mübârek, s. 66; Tecrîd-i Sarîh, s. X/450.
108 Tirmizî, s. IV/528.
109 Nisâ suresi, 4/34.
110 Taberi, s. V/35-36.
111 Yazır, s. II/1348-1349; İbn Kesîr, s. I/385; Mevdudi, İslâmda Hükümet, s. 648 vd.; Topaloğlu, s. 244.
112 Mevdudi, İslâmda Hükümet, s. 648 vd.

bu ayet de diğer naslarla beraber düşünülünce, kadınların devlet başkanı olamayacağına bir delildir.

Yine bu ayetin anlaşılması noktasında şu görüşler hâkimdir: "Nübüvvet, imamet, velayet, harp ve sulh zamanlarında bütün ağır işlerde mükellef kılınan erkekler; kadınların âmiri, koruyucusu ve her türlü işlerin birinci sorumlusudur. Çünkü Allah erkekleri yönetim ve toplum düzeni gibi konularda kadınlara tercih etmiş; ayrıca bu nimetin bir külfeti olarak da kadınların mehir ve nafakalarını vermelerine mükellef kılmıştır. Dolayısıyla kocanın koruma, nafaka ve diğer mükellifiyetleri hasebiyle hukuku, zevcenin hukukuna galiptir." Bakara 228. ayet de bu manada anlaşılabilir.[113]

V. وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ «Mümin erkekler ve mümin kadınlar, birbirlerinin velisidirler» ayeti;[114] kadınların da erkekleri yönetebilecekleri, dolayısıyla devlet başkanı olabilecekleri şeklinde yorumlanamaz. Çünkü ayet idarecilikten bahsetmemektedir. Binaenaleyh onun siyak ve sibakına bakıldığında, veli kelimesinden "dost" manası anlaşılacağı çok açıktır. Ayette inanan insanların birbirleriyle dost olup iyi niyette birliktelikleri ve iman davalarındaki toplu hareketleri dile getirilmektedir.[115] Ve bu şekildeki bir mana, cumhurun yoluna ve temel naslara uyum arz etmektedir.

VI. Hz. Aişe anamaızın Cemel Vakası'nda sahabeden bazılarına öncülük etmesi, kadınların başa geçeceğine bir delil olamaz. Mevdudi'nin de naklettiği gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in zevcesi Ümmü Seleme dâhil pek çok sahabe, onun bu konudaki hareketinin yanlışlığı sebebiyle davasından vazgeçmesi noktasında kendisini uyarmıştır.[116] Hz. Ali'nin, "Bu iş size uygun değildir. İyi niyetiniz sebebiyle bu işe başladığınızda şüphe yoktur. Fakat sizi buna sevkedenler, Osman'ın kâtillerinden daha günahkârlardır" diye[117] mektup gönderdiğinde, cevap bile vermeden

---

113 Berki, Şakir-Hamidi, Hayrullah, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., Ank.-1956, s. 35.

114 Tevbe suresi, 9/71.

115 İbn Kesîr, s. II/154-155.

116 Mevdudi, İslâmda Hükümet, s. 658 vd.; yine bkz.: Kehhale, Ömer Rıza, A›lamü›n-Nisa fi-Alemi›l-Arabî ve›l-İslâm, Müessesetü›r-Risale, Dimaşk-1977, 3. baskı, s. III/38.

117 İbn Kuteybe, s. I/66-67.

dönüp gitmesi ise ayrı bir vakıadır. Yine bir karşılaşmalarında; "Allah sizin evlerinizde oturmanızı emrederken"[118] niye harbe çıktınız?" demiş, Hz. Aişe anamız ise sadece pişmanlığını ifade etmiştir.[119] Yine Cemel Vakası'na, لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً «Kadınları başa geçen millet iflah olmaz» hadisini rivayet eden Ebu Bekre›nin, Hz. Aişe›nin lider olarak hareket etmesi sebebiyle bu vakadan geri kalması,[120] bu olayın kadınların devlet başkanı olabileceğine dair bir delil olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) dönemindeki olan savaşlarda, kadınların geri hizmetlerde bulunmaları da, kadınların bu konudaki konumlarını göstermesi açısından dikkate değerdir.[121] Yani onlar lider olarak hareket edemezler. Şu halde ayet ve hadislere muvafık olmayan Hz. Âişe'nin hareketi, bir hatalı çıkış olarak değerlendirilmelidir ki, pişmanlığı da bunun göstergesidir. Hatalı bir hareket ise zaten delil olamaz. Ayrıca Hz. Âişe'nin bu şekilde hareket ettiği şartları normal bir zaman olarak değerlendirmek yanlıştır. Zira bütün kaynaklar bu olaydan fitne diye bahsetmektedir. Çünkü ümmete büyük bir bela isabet etmişti. Dolayısıyla bu şartlar altında ortaya çıkan Hz. Âişe'nin hareketini zaruret olarak değerlendirmek belki daha mantıklıdır. Bu da zaruret hükümlerinin zaruret süresince geçerli olduğu kaidesi gereği, mezkur olayın bütün devirlerde kadınların devlet başkanı olabileceğine dair bir delil olarak ele alınmasını engellemektedir.

VII. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hanımları ile alakalı olarak nâzil olan, وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى «Evlerinizde oturunuz ve câhiliyye devrindeki gibi açılıp saçılmayınız» ayeti,[122] bütün kadınlara şâmil bir hükmü anlatmaktadır.[123] Çünkü mefhumu muhalifiyle; "Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hanımları evlerinde otursun ve cahiliyye dönemindeki gibi açılıp saçılmasın, fakat diğer kadınlar dışarı çıksın ve açılıp saçılsın" diyemeyiz. Zira Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in

118 Ahzâb suresi, 33/33.
119 Kehhale, s. III/103-104; Niyaz, Mevlana, Kadın Sahabiler, müt.: Ali Genceli, Toker Y., İst.-1971, 1. baskı s. 71-72.
120 Tirmizî, s. IV/528.
121 el-Mübârek, s. 66; İbn Âşûr, s. 99.
122 Ahzâb suresi, 33/33.
123 Kurtubî, s. XIII/117.

hanımlarının diğerlerinden bir farkı yoktur. Üstelik inanaların anneleri olması hasebiyle onların, diğer kadınlara göre daha fazla gezme-dolaşma ve açılma hakkına sahip olması gerekmektedir. Bu sebepten bu ayet sadece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hanımlarıyla alakalı bir mevzuya hasredilemez. Binaenaleyh bu ayet bütün kadınların toplumdaki hareketiyle alakalı bir meselede hüküm koymuştur. Dolayısıyla kadınlar devlet başkanı olamazlar.[124]

VIII. İslâm Hukukuna göre bir erkeğin dört kadına kadar evlenebilmesi, fakat bir kadının sadece bir erkekle evlenebilmesi, kadınların erkeklere başkan olamayacağını gösterir. Buna göre bir erkek dört kadınla evlendiğinde, onların dördünün de yöneticisi durumunda olacaktır. Zaten birden fazla kocalı kadınlar hiç bir yerde ve hiç bir millette görülmemiştir. Keza mümin erkelerin Ehl-i kitap kadınlarla evlenebilmesi, fakat mümine kadınların Ehl-i kitap erkeklerle evlenememesi; erkeklerle kadınların farkını açıkça göstermektedir. Yani erkekler kadınlar üzerinde yöneticidirler.[125] Bu durumu Nisa 34. ayeti kadınların devlet başkanı olcağı şeklinde anlayanlar da tasdik eder.

Kadınların ehl-i kitap erkeklerle evlendirilmemelerinde, hissisilik ve zayıflıkları sebebiyle ehl-i kitabın tesirinde kalarak İslâmdan çıkabilme ihtimalleri göz önünde bulundurulmuştur. Fakat müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evlenmesi halinde, büyük ihtimalle onu etkilemesi ve İslâma girmesine sebep olma durumu söz konusudur.[126] Dolayısıyla bu durumlar, kadının devlet başkanı olamayacağına bir delil olarak kabul edilebilir.

IX. Kemal Vasfî'nin yaklaşımıyla[127] bu meseleyi, وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا «Zinaya yaklaşmayınız» ayetine[128] göre değerlendirirsek; kadının toplum içinde her makama gelmesinin uygun olmadığı sonucuna varırız. Çünkü kadınların toplum içinde her makamda bulunması, haremlik-selamlığa dikkat edilemeyeceği gerekçesiyle ihtilata, dolayısıyla zinanın yaygınlaşmasına sebep olabilir. Bu sebebe binaen kadın ve erkeğin beraber

---

124 Mevdudi, İslâm›da Hükümet, s. 648 vd.
125 Sami, Şemseddin, Kadınlar, Mehran Mtb., İst.-1296, s. 60.
126 Mevdudi, İslâmda Hükümet, s. 682.
127 Vasfi, s. 665.
128 İsrâ suresi, 17/32.

çalışmaları sakıncalı görülmüştür. Zaruret halleri ise müstesnadır. Şu halde her konuyu bizatihi takip ederek, devlet içerisinde en aktif olması gereken bir makamda bulunan şahsın bir kadın olması, bu açıdan da uygun olmayacaktır.

Tahlil ve netice: İslâmda kadın ile erkek arasında insan hak ve hürriyetleri bakımından bir ayırım söz konusu değildir. Zira kadınlar hürmet, şeref ve namus konusunda erkeklere eşittir. Kanunen de durum bundan farklı değildir. Farklı olan taraf ise, İslâmi hüküm ve düzenlemelerde kadın ile erkek arasındaki fıtri olan fiziki ve ruhi sabit ayrıcalıkların gözönüne alınmış olması ve buna göre bir iş bölümüne gidilmiş bulunmasıdır.[129] Zira kadınların tabiatlarına uygun sahaları bırakıp erkekler içerisinde veya erkeklere ait sahalarda çalışması; erkeklerin de tabiatlarına uygun sahaları bırakıp, kadınlar içerisinde veya kadınlara ait sahalarda çalışması, iki tarafa özel işlerin aksamasına sebep olacaktır. Bu da cemiyetteki dengenin bozulmasına sebep olur. Bu açıdan insanlar arasındaki eşitliği, tabii farklılıkların giderilmesi olarak değil; meşru bütün haklarına kavuşması ve adalet önünde eşitlik olarak anlamak gerekmektedir.[130]

Mısır'da yapılan bir araştırmada, içtimai işlerdeki başarı konusunda kadınlar erkeklere nisbeten % 55'lerde kalmıştır. Yine sır tutma ile alakalı yapılan bir araştırmada, kadınların erkeklere nisbeten daha zayıf oldukları ortaya çıkmıştır.[131] Bu da İslâmın hak ve hürriyetler konusunda kadınla erkek arasında bir ayırım yapmadığını gösterir. Aksine olarak, kadın ve erkeğin sabit ruhi ve fiziki farklılıkları göz önüne alınarak iş bölümü yapıldığına ve ona göre düzenlemelerde bulunulduğuna işaret etmektedir. Bunun detayları da yine toplumun ihtiyaç ve telakkilerine bırakılmıştır.

Kadınlar ve erkekler arasında yapılacak görev taksimi konusunda elimizde yeterli ölçü vardır. Zira şu ana kadar insanlığın tecrübesi şu noktalarda birleşmiştir: Genel olarak kadınlarda şefkat ve merhamet, erkeklerde ise metanet ve irade; kadınlarda zayıflık, erkeklerde ise kuvvet; kadınlarda hissî yön, erkeklerde ise akli yön, kadınlarda topluma kapalı, erkeklerde

---

129 İbn Âşûr, s. 154.
130 Çifçi, Ahmet, Kominizm, Orhan Met ve Ortakları Mtb., İst.-1965, 2. baskı, s. 53.
131 Mevdudi, İslâmda Hükümet, s. 665.

ise dışa yönelik çalışmalar ağır basmaktadır. Bu sebeple toplumdaki pek çok kadının; çocuk bakma, aile, büro işleri, annelik ve eş olma gibi ikinci sınıf sayılan şeylere baktığı bir gerçektir. Üstelik yapılan araştırmalara göre kadın ve erkek arasındaki bu ayırım ta işe alış zamanında başlamaktadır. Öyleyse bu gerçekler ışığında içtimaiyatın şekillenmesi normaldir.[132]

Ayrı bir konu da kadının gerçekten siyasi meselelerden zevk alıp almadığı ve devlet başkanlığı mevkisinin kadın fıtratına uyup uymadığıdır. Kadın psikolojisi ile uğraşan bütün psikologlar, kadınların siyasi işlerden hoşlanmadıkları veya erkeklerden daha az ilgi duydukları konusunda birleşmişlerdir.[133] Binaenaleyh güzel sanatlar, şiir, roman, müzik, terbiye, ahlak ve dinle uğraşan kadınlar; coğrafya, ekonomi ve siyaset.. gibi meselelerle uğraşan kadınlardan daha fazladır. Demek ki siyasi haklara kavuşmaları, kadınlara pek fazla saadet bahşedecek bir şey değildir. Almanya ve İtalya gibi ülkelerde seçme ve seçilme hakkını alan kadınların pek azının bu haklarını kullanması da bunu gösterir. Bu gerçekler ise erkeğe nisbetle kadınların farklı bir karakterde olduğunun alametidir.[134] Zaten kadınların erkeklerle eşit olduğunu belirten maddelerin anayasalara girmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olmuştur. Mesela İtalya 4 Ekim 1947, Federal Almanya 23 Mayıs 1949, Belçika 27 Mart 1958, Fransa 4 Ekim 1958 de bu hakkı tanımıştır.[135]

Ev işleri, çocuk terbiyesi ve kadınlara özel işler.. gibi hafif konularda kadınların daha başarılı olduğu bir gerçektir. Zaten kadının ilk işinin terbiyecilik (pedagokluk) olduğu müsellem bir durumdur.[136] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kadınları savaşta daha hafif bir iş olan hasta bakıcılığında istihdam etmesi de bu konuyla ilgili olsa gerektir.[137]

---

132 Sami, Şemsettin, s. 5-6; Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, s. IV/380-381; Zühaylî, s. VI/693; Cansel, Erol, Medeni Kanunda Kadın Erkek Eşitliği İlkelerinin Değerlendirilmesi (Heyet Çalışması), Sevinç Mtb., Ank.-1977, s. 23; Çiftçi, s. 214,241.

133 Osman, Fethi, s. 149-150; Kışlalı, s. 157.

134 Şirvani, s. 157; Topaloğlu, s. 237-240, Alkan, Türker, s. 124.

135 Bkz.: Cansel, s. 24, yine bkz.: Alkan, Türker, Kadın Erkek Eşitliği Sorunu, Ank. Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Y., Ank.-1981, s. 124.

136 Bkz.: Nuri, Celal Kadınlarımız, Umumiyet İtibariyle Kadın Meseleleri ve Tarihi Müslüman Türk Kadınları, Matbaay-ı İçtihad, İst.-1331, s. 120.

137 Şirvani, s. 20; Mübarek, s. 60.

Zaman ve mekâna göre farklılıklar olmakla beraber Batı Avrupa, Türkiye, Nijerya, ABD, Avusturya, Hollanda, Yugoslavya, Hindistan gibi ülkelerde yapılan gözlemler, erkeğe özgü olarak toplumların tanımladıkları rolün eğitim, başarı, çalışkanlık, kontrollü saldırganlık, girişkenlik gibi öğeleri içerdiğini ve aile ile ev çevresi dışındaki faaliyetler için önem taşıdığını göstermiştir. Oysa kadına özgü olarak nitelenen rol; aile, ev, akrabalık grubuna yönelik bütünleştirici ve uyarlamacı eğilimler, fakat meslekî başarıya yönelmeyen ve dış dünya ile ilişkisi olmayan bir takım özelliklerden ibarettir.[138] Bazı araştırmacılar ise sürekli yoğun bir bağlılık, çaba ve zaman gerektiren meseleler ile meslek katlarında kadınların pek görülmediğine dikkat çekerler.[139]

Yapılan yeni bir araştırma bunun sebebini şu şekilde açıklamıştır: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi Meryem Koray'ın bildirdiğine göre, kadınların yöneticilik makamına gelmemeleri; yöneticiliğin zaman istemesi, kadınların ise ev işlerine daha çok önem vermeleri ve bu sebebe binaen bu konuya zaman ayıramamalarıdır.[140] Kadınların bu davranışında ise annelik ruhunun, cinsiyetin ve bunların kadın üzerindeki tesirlerinin büyük rolü vardır.

Pek çok araştırma, kadınların erkeklere oranla siyasi hayata çok daha seyrek katıldıklarını, özellikle oy kullanmaktan seçim kampanyası faaliyeti ve mahalli çevrede siyasi faaliyet türlerine kaydıkça bu farkın büsbütün açıldığını göstermiştir. Kadın ve erkek arasındaki siyasi hayata katılma farkını inceleyen her araştırmacı, her kültürde bu oranın büyük olduğunu tesbit etmiştir. Yine araştırmalara göre; sosyo-ekonomik seviyesi ve özellikle de eğitimi bakımından aynı statüde olan kadın ve erkekler karşılaştırıldığında, aradaki siyasi katılma farkı biraz azalmakla birlikte yine de devam etmiştir. Üstelik erkeklerin elde ettikleri eğitimi, kadınlara oranla

---

138 Kalaycıoğlu, Ersin, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Y., İst.-1983, s. 18-19.

139 Tan, Mine, Kadın-Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi, Türkiye İş Bankası Y., Ank.-1975, s. 82, 237, 240; Çiftçi, Oya, Kadın Sorunu ve Türkiye›de Kamu Görevlisi Kadınlar, Sevinç Mtb, Ank.-1982, s. 185-186; Topaloğlu, s. 238; Deutsch, Helene, Kadın Psikolojisi, müt. Halis Özgü, Özgü Y., İst.-bt yok, s. 5 vd. 27 vd.

140 16 Mart 1994 tarihli Zaman Gazetesi-Aile sayfası.

daha büyük çapta siyasi faaliyete dönüştürdükleri de ortaya çıkmıştır. Ve araştırmacılar, siyasi faaliyet oluşturma açısından verilen eğitimin, erkeklere oranla kadınlara daha az fayda sağladığı sonucuna varmışlardır.[141]

Kadın gösterişe ve kendine değer verilmesine erkeklere nisbetle daha meyyaldir. Hissî karakteri fazla olduğundan kendisini tenkit edenleri, erkeğe nisbetle daha kötü karşılar. Muhatabını dinlemede erkeklere nisbetle daha sabırsızdır. Aceleci olmaları sebebiyle genelde uzağı düşünemezler. Halbuki dengeleyici ve birleştirici olmak, ayrıca komplekslerden uzak olmak, devlet başkanlığı için çok önemlidir. Dolayısıyla kadının ise mezkur ve malum duygusallıkları içerisinde beklenen şekilde hareket etmesi çok zordur.[142]

Bu sebeplerden dolayı bütün dünyada devlet başkanlıkları ve yüksek makamlar genelde erkeklerin elindedir.[143] Kadınların bu makamlarada bulunması ise oldukça istisnaidir. Bu kadarlık yaygınlaşmasında da 1. ve 2. Dünya Savaşı sonrasında pek çok erkeğin hayatını kaybetmesinin tesiri büyüktür. Bu gerçek günümüze dek; her nasılsa erkeklerin üst kademelere bir defa geçerek kadını ikinci plana bırakıp, sonra da toplumda büyük bir kabullenmenin oluşmasına sebep oldukları şeklinde[144] anlaşılamaz. Çünkü yüzyıllarca esaret hayatı yaşamış milletler bile, böyle bir bozulmaya maruz kalmamışlar, mutlaka bir gün hürriyetlerine kavuşmuşlardır. Bildiğimiz kadarıyla bunun istisnası da yoktur.

Mevcut psikolojik, sosyolojik ve biyolojik farklılıkları sebebiyle kadına nisbetle erkek, yönetim işine daha layıktır. Zaten içtimai düzenin kurularak uyum içinde çalışması, aynı zamanda hem kadınların hem de erkeklerin mutluluğunu temin için, her grubun fıtratına özel bir çalışma alanı olması gerekmektedir. وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا «...Birbirlerine işgördürmek için kimini ötekilere derecelerle üstün kıldık» ayeti[145] de bunu ifade etmektedir. Dolayısıyla çalışma düzeninin temini için bu farklılığa ihtiyaç vardır ve oldukça faydalıdır. Zaten tabii ve

141 Kalaycıoğlu, Ersin, Çağdaş Siyasal Bilim, Beta Y., İst.-bt yok, s. 237-238.

142 Foyye, Alfred, Kadın-Erkek Irkları Ruhaniyeti, müt.: Mustafa Rahmi, Matbaay-ı Amire, İst.-1342, s. 22-23; Deutsch, s. 76; Topaloğlu, s. 237-240; Şener, Sami, s. 151.

143 Tekeli, Şirin, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Y., İst.-1982, 1. baskı, s. 189.

144 Cansel, s. 24; Tanı, s. 161,233,237.

145 Zuhruf suresi, 43/32.

fıtri farklılıkları belli olduğu, zevk almadığı ve yetenekleri ile uyuşmayan bir konuda kadına görev vermek, hiçbir zaman ona bir ikram olmayacak, aksine bir zulüm sayılacaktır. Dolayısıyla kadınla erkek arasında İslâm Hukukuna göre olacak yönetim sahasındaki ayırım, sadece bir vazife taksiminden ibarettir. Yani bazılarının iddia ettiği gibi, erkeğin üstünlüğü için çalışmakla[146] bir ilgisi yoktur.

İnsanlık değerleri ve insanlık hakları birbirine eşit olan kadın ve erkek, toplum içinde iş bölümü yaparak müşterek değerleri yolunda beraber çalışırlarken, yaratılışlarındaki bazı farklılıklar gereği, bazen erkek eşler arasında daha öncelikli, bazen de kadın eşler arasında daha öncelikli olur.[147] İslâmda erkeğe hiç bir zaman karşılıksız ve külfetsiz imtiyazlar tanınmış değildir. Bir öncelik tanınmışa, muhakkak onun yüklediği bir de yük vardır. Dolayısıyla eşitliği özdeşlik olarak anlamak hata olur. Zira tabii farklılıkların sonucu olan iş bölümünü normal karşılamak gerekmektedir. Zaten Bakara 228. ayette de, temel eşitliklerden sonra bunu bozmayacak şekilde erkeğe verilen bir öncelik mevzubahistir. Dolayısıyla derece üstünlüğünü böyle anlayabiliriz. Çünkü her iki cinsi bir elmanın iki yarısı gibi eşit tutmak yerine, her birinin özelliğinden istifade ederek hareket etmek daha muvafıktır.

Kadın ve erkek arasında tabii farklılıklar her zaman müsellem olmasına rağmen, buna dikkat çekmeden erkeklerle kadınlar arasında aile ve toplumda, hatta her sahada tam bir eşitliğe ulaşılması için karar alan İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmesine taraf ülkelerin,[148] bu fikrini hayretle karşılamamak mümkün değildir. Çünkü mevcut tabii farklılıklar kaldırılmadıkça, kadın ve erkek arasındaki her sahadaki tam eşitliğin sağlanması için söylenen sözlerin bir değeri olmayacaktır.

Mevcut bilgiler ışığında erkeğin devlet başkanlığı vazifesine kadından daha uygun olduğu, bu sebeple de kadının devlet başkanı olamayacağı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla dinî nasları bir taraf bıraksak bile, erkeğin tabiatı gereği bu işe daha layık olduğu muhakkaktır. Buna rağmen

---

146 Üşür, Serpil, Din-Siyaset ve Kadın, Alev Y., İst.-1991, s. 28-29; Gazâlî, Muhammed, s. 217.

147 Hatemi, Hüseyin, Kadının Çıkış Yolu, Fecr Y., Ank.-1988, s. 32-33.

148 Bkz.: Sencer, Muzaffer, İnsan Hakları-Ana Kuruluşlar ve Belgeler, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Y., Ank.-1986, s. 128 vd.

kadının öne geçirilmek istenmesi, liyakatli varken liyakatsize görev vermek olur. Bu da vazifeyi ehline vermemek demektir. Böyle bir durum ise İslâma aykırı olacağından hiçbir zaman caiz sayılmayacaktır.

2 - Devlet başkanının Kureyşli olması:

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatını müteakip Beni Saide çardağında toplanan Ensar ve Muhacirler, halifenin kim olacağını tartışmaya başlar. Gelişen olaylar sırasında Hz. Ebu Bekir'in, الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْش "İmamlar Kureyş'tendir" hadisini[149] zikretmesiyle, Kureyş'ten birisi olan kendisi halifeliğe seçilir.[150] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den hilafetin kureşiliği konusunda nakledilen başka hadisler de vardır: وَلاَ تُقَدِّمُوا قُرَيْشًا وَلاَ تُأَخِّرُوا عَنْهَا «Kureyşlilerin önüne geçmeyiniz, onları arkaya bırakmayınız.»[151] "İnsanlar devlet başkanlığı konusunda Kureyş'e tabidir."[152] يَا مَعْشَرَ قُرَيْش فَإِنَّكُمْ أَهْلُ هَذَا الْأَمْرِ مَا لَمْ تَعْصُوا اللّٰهَ فَإِذَا عَصَيْتُمُوهُ بَعَثَ إِلَيْكُمْ مَنْ يَلْحَاكُم «Ey Kureyş! Allaha isyan etmediğiniz sürece bu işin ehli sizsiniz. Şayet isyan ederseniz sizi giderecek birisi gelir.»[153] Bu sebeple bu konuda ashab ve Tâbiinin icmaı vardır.

Devlet başkanlığının Kureyş'e mahsus olmasının hikmeti konusunda şunları söylerler: Kureyşliler önceden beri mubarek şehir Mekke'de, mukaddes ev Kâbe'nin yanında Araplar'ın lideliğini yapmaktadırlar. Binaenaleyh satvet ve şevket sahibidirler. Ayrıca Kur'an Kureyş lehçesinde inmiştir. Yine Kur'ana en çok sarılan ve İslâmı ilk yayan onlardır. Onlarda din, hem ruhen hem de neseben iyice yerleşmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kureyşliydi. Bu sebepten müslümanların onlara itaati de kolay olur. Fakat halifenin, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in mensup olduğu Hâşimîler kolundan olması şartı aranmaz. Çünkü saha çok daralacağı için ihtilaf çıkar.[154]

---

149 İbn Hanbel, Ahmed, Müsned, Çağrı Y., İst.-1992, s. III/129.

150 Mâverdî, s. 5; Bağdâdî, Ebu Mansur Abdulkâhir, el-Fark Beyne›l-Fırak, müt.: Erthem Ruhi Fığlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Y., Ank.-1991, s. 16.

151 Şâfii, Ebu Abdillah Muhammed b. İdris, el-Ümm, Dârü›ş-şa›b, by. yok-1321, s. I/143; Kenzü'l-Ummâl, 12/34.

152 Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1451.

153 Ebû Ya'lâ, s. 20.

154 Rıza, Reşîd, s. 19-21; Yine bkz.: İnayet, Hamid, Çağdaş İslâmi Siyasi Düşünce , müt.: Yusuf

Şia bu meseleyi tartışma mevzuu yapmayıp, İslâm devletini yönetme görevinin Hz. Ali neslinde olduğunda şüphe duymazken; Hâriciler toptan, Mutezile'nin ise çoğunluk olarak Kureyşlilik şartını kabul etmez. Fakat içlerinden bazıları adaylar arası eşitlik durumlarında. Kureyşlilik vasfını tercih sebebi yaparlar. Zâhiriler ve Ehl-i sünnet ise bu şartı kabul etmiştir.[155]

Kureyşlilik şartı devlet başkanı olmada kesin bir emir değildir, sadece bir üstünlük sıfatıdır. Yani efdaliyet bildirir. Bu sebeple, diğer adaylara karşı tercih sebebi olur, görüşünde olanların yanında, bu şart sadece Araplar için geçerlidir, fikrinde olanlar da olmuştur.[156] Kureyşi itibarlı bir kavim olarak kabul edenler, kendilerinden daha itibarsız kavimlere itaat etmeyeceklerini de ileri sürerler.[157]

Meselenin tahliline gelince:

a - الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ "İmamlar Kureyştendir" hadisiyle Hz. Ebu Bekir, sürekli olarak bu makamın Kureyşte kalacağını değil de ilk halifeleri kasdetmiş olabilir.[158] Çünkü ileride arz edeceğimiz üzere bu şart süreklilik taşıyacak bir özellikte değildir. Ayrıca bu hadisler Kureyşliler için mutlak bir hüküm ifade etmemektedir. Yani onların doğru yolda olmaları şartıyla mukayyettir.[159]

الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا وَلَكُمْ عَلَيْهِمْ حَقًّا مِثْلَ ذَلِكَ مَا إِنْ اسْتُرْحِمُوا فَرَحِمُوا وَإِنْ عَاهَدُوا وَفَوْا وَإِنْ حَكَمُوا عَدَلُوا فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْهُمْ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

«İmamlar Kureyştendir. Şüphesiz; merhamet ettikleri, söz verip de tuttukları ve hükümlerinde âdil oldukları sürece onların sizin üzerinizde, sizin de onlar üzerinde hakkı vardır. Kim bunu yapmazsa; Allahın, meleklerin ve insanların laneti üzerine olsun" hadisi[160] de bunu göstermektedir. Yine halifenin kim olacağı tartışmaları sırasında Muhacirlerin Ensara karşı, hilafetin

---

Ziya, Yöneliş Y., by. bt. yok, 2. baskı, s. 107.

155 Hatipoğlu, Mehmet Said, Hilafetin Kureyşliliği, Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23. sayı, s. 121 vd; Şafii, s. 143-144; İbn Hazm, el-Mahalla, s. IX/359-362; Hintli Abdülmecit, İngiltere ve Âlem-i İslâm, Hariciye çevirisi, s. 52.

156 Eryarsoy, s. 179-183; Zeydan, el-Ferd ve›d-Devle, s. 209.

157 Hassan, Ümid, İbn Haldun-Metodu ve Siyasi Teorisi, Sevinç Mtb., Ank.-1982, s. 215.

158 Cemaleddin, s. 108.

159 Paşa, Lütfi, Halasu›l-Ümine fi-Ma›rifeti›l-Eimme (Yazma), Süleymaniye Ktp., Ayasofya Kitaplığı, no 2877, varak 7b.

160 Ahmed, 3/129; Tecrîd-i Sarîh. s. IX/220; Cemaleddin, s. 108; Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, s. IV/384 vd.

kendilerinde olduğuna dair ileri sürdükleri deliller; önce müslüman olmaları, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in aşiretinden olmaları ve Allah yolunda çok çile çekmeleridir. Bu üç şart arasında, hilafetin Kureyşte olduğunu bildiren hadisin zikredilmemesi enterasandır. Yine diğer halifelerin seçiminde bu hadisin zikredilmemesi de hiç olmazsa garip bir hadis olduğunu göstermektedir.[161] Fakat bu açıklamalara illet olarak değil de Reşit Rıza'nın da yaptığı gibi hikmet açısından bakılabilir.[162]

b – İmamların Kureyşten olacağı konusunda hadisler mevcuttur. Fakat İbn Haldun'un da belirttiği gibi[163] o devirlerde Kureyş meşhur bir kavimdi. Araplar Kureyşten başkasını yönetici olarak kabul etmezdi. Zira o devirlerde bir adet olarak, devlet başkanının en itibarlı kavimden olması gerekmekteydi. Çünkü; itibarlı kavimlerin devlet başkanlarının ancak kendilerinden olmasını istemesi sebebiyle, onu Kureyş dâhil bütün kavimlerin itaat edebileceği bir kavimden seçmek lazımdı.[164] Bu sebebe binaen de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ilgili hadisleri buyurmuşlardı. Zamanla ise Kureyşin bu itibarlı durumu kayboldu. Dolayısıyla ilgili hadislerin de hükmü bitmiş oldu.[165] Bu açıdan mezkur hadislerin kesin bir hüküm değil de bir tercih (üstünlük) şartı ifade edebileceğini söyleyebiliriz. Çünkü kesin (taabüdî) hükümlerin zamana göre değişmesi mümkün olmaz. Özellikle böyle hassas bir konuda bu durum daha kesindir. Çünkü insanlar, milliyetçilik ve ırkçılık duyguları gereği olarak bu hadise tutunduktan sonra, riyaseti bir daha bırakmayabilirdi. Bu sebepten Kureyşîlik, özellikleri eşit olan adaylar arasında bir tercih sebebi olabilir.[166]

c - Asabiyeti (ırkçılık) kaldırmak için gelen,[167] insanların birbirlerini rab edinmemesini, diğer ifadesiyle sözlerinden vazgeçilmeyen önderler tanımamasını gaye edinen bir dinin, bir kabileye bu şekilde bir öncelik

---

[161] İbn Âşûr, s. 213; Akbulut, s. 40; Fığlalı, Ethem Ruhi, Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri, Selçuk Y., Ank.-1990, 4. baskı, s. 33.

[162] Rıza, Reşîd, s. 19-21.

[163] İbn Haldun, s. 115-116.

[164] Hallâf, Abdü›l-Vahhab, es-Siyâsetü›s-Şeri›yye, Matbaatü›s-Selefiyye, Kahire-1350, s. 26,55; Zeydan el-Ferd ve›d-Devle, s. 207; Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 359; Eryarsoy, s. 181.

[165] Nebhân, s. 45, 407; Hassan, Ümit, s. 215.

[166] Zeydan, el-Ferd ve›d-Devle, s. 209.

[167] Tecrîd-i Sarîh, s. IX/229-231.

vermesi mümkün değildir. Çünkü bu şart bir manada Kureyşlilerin mutlak üstünlüğünü ifade etmektedir.[168] Böyle bir sonucu İslâm açısından kabul mümkün değildir. Bu noktada Tâlut'un komutan olarak seçilmesiyle alakalı olarak nakledilen bilgiler de meselemize ışık tutmaktadır. Zira Tâlut Allah tarafından bir komutan olarak tayin edilince toplumun ileri gelen şahısları, kendilerinin zengin ve soylu olmaları sebebiyle bu göreve daha uygun oladukarını söylediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah Tâlut'u bu konudaki bilgisi ve vücut uygunluğu sebebi ile, yani bu göreve liyakati gereği seçtiğini açıkladı.[169] Bu durum ise devlet başkanlığı için soydan çok liyakatin önemli olduğunu gösterir.

d - İslâm emaneti ehline vermeyi emretmektedir.[170] Bu sebepten dolayı sadece liyâkatli kişilerin devlet başkanı olması gerekmektedir. Dolayısıyla devlet başkanının Kureyşli veya diğer bir kavimden olması fark etmez, kim ehil ise başa o geçmelidir. Bu açıdan İslâmın işi ehline verme prensibiyle Kureyşlilik şartı çakışmaktadır diyebiliriz. Bu görüşü; mutlak olarak ehliyetli devlet başkanlarından bahseden, fakat Kureyşlilik şartını zikretmeyen hadislerin takviye ettiğini de söyleyebiliriz. Lütfi Paşa bu konuda, إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَقْرَبَهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ وَإِنَّ أَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَشَدَّهُ عَذَابًا إِمَامٌ جَائِرٌ «İnsanların kıyamet günü Allaha en sevimlisi âdil hükümdar, en sevimsizi ve azabı en şiddetli olanı da zâlim hükümdardır» hadisini[171] örnek verir.[172]

e - Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), إِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللهِ تَعَالَى فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا "Başınıza şartları en aşağıda olan bir köle bile geçse; şayet Kitabullaha göre hareket ediyorsa, dinleyinin ve itaat edin" buyurmuşlardır.[173] Bu hadis sıradan bir kölenin bile devlet başkanı olabileceğini göstermektedir.[174] Fakat Kureyşlilik şartını arayanlar bu hadise daha küçük kademedeki yöneticilerle alakalı bir mana vermişler, veya güç

168 Şirvani, s. 210.
169 Bakara suresi, 2/247; İbn Kesîr, s. I/224.
170 Nisâ suresi, 4/58.
171 Ahmed, 3/22.
172 Halasü›l-Ümme fi-Marifeti›l-Eimme, varak, 5b.
173 Müslim, (Kitâbü'l-İmâre) s. II/1467-1468.
174 Paşa, Lütfi, Varak, 5b; Cemaleddin, s. 108.

kullanma gibi herhangi farklı bir yolla başa geçtiğini kabul etmişlerdir.[175] Dolayısıyla velâyet-i uzma makamı olan devlet başkanlığını anlamamışlardır. Fakat delil sadece bu olsaydı, belki böyle bir anlayış isabetli olabilirdi. Zira diğer deliller ile beraber düşünüldüğünde böyle bir itiraz geçersiz kalmaktadır. Çünkü mevcut pek çok delil bu makamın bir kabileye tahsis edilemiyeceğini göstermektedir. Mutlak olarak idarecilere itaatin emredilmesi, ileride açıklayacağımız üzere hırslı ve isteklilerin bu makama getirilmemesi gibi emirler buna örnektir.

f - الأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْش «İmamlar Kureyştendir» hadisini rivayet eden Ebû Bekir›e ilk biatı yapan ve devlet başkanı olmasına vesile olan Hz. Ömer, vefat ederken; «Eğer Huzeyfe›nin kölesi Sâlim hayatta olsaydı, onu halife tayin ederdim.» demiştir. Halbuku Sâlim Kureyşli değildi. Demek ki Hz. Ömer hilafetin Kureyşten olması gerektiği şartını kabul etmemekteydi[176] veya o konudaki emrin uyulmasının zorunlu olmadığını düşünmekteydi. Bu da devlet başkanının Kureyş dışındaki bir kavim veya milletten olabileceğine bir delildir.

g - Eğer devlet başkanlığı için Kureyşlilik şartı olsaydı, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) savaş gibi çeşitli sebeplerle devletin merkezi olan Medine'den ayrılırken, kendi yerine öncelikli olarak Kureyşlileri nâib bırakırdı. Fakat O (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle yapmamıştır. Aksine olarak hemen her kabileden Kendisine naibler bırakmış, gerektiğinde de onları komutan ve vali yapmıştır.[177] Bu da Kureyşlilik şartının devlet başkanlığı için şart olmadığına dair bir delil olarak kabul edilebilir.

İlgili hadislerin, Kureyşlilerin İslâm ülkesinin başkanı olacağını ifade ettiğini kabul etsek bile, bunun zamanımız için uygulaması olamazdı. Çünkü yıllardır sayıları çoğalarak bütün dünyaya yayılmaları sebebiyle, Kureyşlileri tesbit etmek oldukça zordur. Bu durum da göstermektedir ki söz konusu hadisler, Kureyşlileri öne çıkaracak şekilde uygulanamaz. Bu sebeple; İslâmdaki üstünlüğün takvada olduğunu, soya dayalı üstünlüğün kaldırıldığını, bütün insanların tarağın dişleri gibi eşit sayıldığını..

---

[175] Nevevi, s. XII/225-226; Tecid-i Sarih, s. II/667-668.
[176] Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 140.
[177] Eryarsoy, s. 180.

hatırlatarak meseleyi noktalayalım.[178]

3 - Devlet başkanının Ehl-i Beyt'ten olması:

Şia'ya göre devlet başkanının Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma kanalıyla gelen neslinden olması şarttır. Bu görüşü savunan Şia, tarihin seyri içinde pek çok fırkaya ayrılmış durumdadır. Bizi ilgilendiren ise, en önemli kollar olan ve çoğunluğu teşkil eden İmamiye ve Zeydiyedir. Zira Zeydiler ile İmâmiler arasında, azımsanmayacak kadar büyük farklılıklar vardır.

Zeydilere göre imamlar (devlet başkanları) vasıf ile tayin edilir. Bu konuda imam için asıl şart, âlim ve muttaki olmasıdır. Ayrıca, gerçek imamın ortaya çıkarak kendisini ilan etmesi gerekir. Bu sebepten imam gizli kalamaz. Çünkü insanlar onun gerçek imam olduğunu bilmeyebilir. Bu durum ise onlar adına bir mazeret sayılır.

Onlara göre imamın Hz. Hasan ve Hüseyin soyundan olması farketmemektedir. Yine imamın Hz. Ali soyundan olması da temel bir şart değildir. Çünkü bu durum sadece efdaliyet bildirir, yani tercih sebebidir. Zaten Hz. Ali'nin de devlet başkanı olması, liyakati sebebiyleydi. Fakat bu makama daha layık olan (efdal) varken, ikinci veya daha geri sıralarda layık olanın (mefdûl) imameti caiz olduğundan; Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın hilafetleri sahihtir.[179]

Görüldüğü gibi Zeydîlerin Hz. Ali ve soyunun imametinde fazla bir ısrarı yoktur. Bu sebepten temel farklılık İmâmilerin görüşlerinde çıkmaktadır. Onlar ise imameti nübüvvete kıyas etmektedirler. Nasıl ki peygamberler gönderilmekte ve Allahın muradını bildirmektedirler, imamlar da aynen öyledirler. Bu sebepten "İmam tayini Allaha viciptir" görüşüne[180] inanırlar. Zira onlara göre imamlarla peygamberler arasında sadace makam farkı vardır. Çünkü devlet yönetimi ve idare açısından, nebi ve

---

178 Hucurât suresi, 49/13; İbn Kesîr, s. II/367-368.

179 Şehristânî, s. I/302-204; İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/92; İbn Hasen el-Iraki Ebu Abdillah Osman b. Abdillah, el-Firaku›l-Müfterika Beyne Ehli›z-Zeyğı ve›z-Zendeka Naşir; Yaşar Kutluay, Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y., Ank.-1961, s. 36-37.

180 Fığlalı, s. 160; Mevdudi, İslâm Nizamı, s. 311-312.

imamın her ikisi de aynı görevi yapmaktadır.[181]

İmamların gönderilmemesi, insanların günah işlemelerine sebep olur. Bu da hakikatı bulamayışlarına, dolayısıyla imamların gönderilmemesini mazeret saymalarına sebep olur. Binaenaleyh, لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ «Peygamberlerden sonra insanlara (günah işleme konusunda) bir mazeret olmasın» diye, [182] imamların gelmesi gerekmektedir.

Ayrıca insanların doğru yola gelmesi için sadece kanunları koymak yetmez. Zira kanunların icrası da çok önem arz eder. İşte imamlar bu görevi yaparlar. Dolayısıyla imamet meselesi insanlara bırakılacak kadar basit olmadığığından, Allah (celle celâluhû) bu işi bir dînî rukün olarak nasla tayin etmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan imamlar masumdurlar ve doğru karar verirler. Zaten gerçek doğruyu bilmeyen ve bu sebeple kesin bir bilgi ile hareket etmeyen liderlerin, insanlara gerçek rehber olması mümkün değildir. Yine önemli olan sadece işlerin düzenli gitmesi meselesi olsaydı, insanların kendi aralarında birisini seçerek bunu yapmaları mümkündü.[183] Fakat bu mesele dinin aslıdır. Bu noktada itaatsizlik göstermek, Allah ve Rasulünün önüne geçmek,[184] onların istediği bir hükme karşı gelmek[185] ve kafaya göre hareket etmek[186] olur.[187] Bu sebepten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) imam tayini noktasındaki vazifesini yerine getirmek maksadıyla, daha vefat etmeden önce imam tayinini yapmıştır. Kur'andaki ehline verilmesi emredilen emanet[188] ve itaat edilmesi gereken idareciler[189] işte bu imamlardır.[190] Bu imamlar, Hz. Ali ve ondan sonra Hz. Fatıma kanalıyla kıyamete kadar gelecek neslindendir. İlk imamın Hz. Ali, sonrasında da onun Hz. Fâtıma

[181] Humeyni, İslâm›da Devlet, müt.: Hüseyin Hatemi, Objektif Y., İst.-1991, 2. baskı, s. 84; el-Iraki, s. 34-35.
[182] Nisâ suresi, 4/165.
[183] el-Hatîb, Abdülkerim, el-Hilafe ve›l-İmame, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1978, 2. baskı, s. 414; İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/95; Şirvani, s/205; Fığlalı, s. 161; Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 204.
[184] Hucurât suresi, 49/1.
[185] Ahzâb suresi, 33/36.
[186] Kasas suresi, 28/68.
[187] el-Hatîb, Abdülkerim, s. 414; Zühaylî, s. VI/674.
[188] Nisâ suresi, 4/58.
[189] Nisâ suresi, 4/59.
[190] Humeyni, s. 116.

kanalıyla kıyamete kadar olan nesli olduğuna dair deliller ise şunlardır:

a - Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Tebük savaşına çıkacağı sırada, Hz. Ali'yi Medine'de kendi yerine vekil tayin etmişti. Durumu kendi lehlerine değerlendirmek isteyen münafıklar, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ona kızdığı için geride bıraktığı fikrini yaymaya başladı. Bunları duyan Hz. Ali, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e gelerek durumu şikâyet etti ve savaşa katılmak istediğini söyledi. Bunun üzerine de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), أَنْتَ مِنّى بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إلاَّ أَنَّهُ لاَ نَبِيَّ بَعْدِى «Sen Bana Musa›ya nisbetle Harun gibisin, farkımız sadece benden sonra nebinin gelmemesidir» buyurdu.[191] Bu hadisin de belirttiği gibi Hz. Ali, nebilik dışındaki bütün sıfatları almıştır. Bunlar uhuvvet, velâyet, vezâret, hilafet ve emrdir.[192]

b - Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Veda Haccı'ndan dönerken, Gadir Hum denilen mevkiye gelince, يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ «Ey Peygamber! Sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Allahın elçilik vazifesini yerine getirmemiş olursun» ayeti[193] nâzil oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "Bana Rabbim'den şu emir geldi diyerek: " Ey halk! Ali b. Tâlib benim kardeşim, vasim yani bendan sonra görevimi yapacak kişi, halifem ve akabimde olacak imamdır. Ey halk! Allah onu size vasî ve imam tayin etmiş, kendisine itaati herkese farz kılmıştır. Ona muhalefet eden lanet uğrayacak, saygı gösteren ise rahmete nail olacaktır. Dinleyiniz ve itaat ediniz, Allah mevlanız Ali de imamınızdır. İmamet ondan sonra kıyamete kadar onun soyunda devam edecektir." Bundan sonra Hz. Ali'nin elini tutup yukarıya kaldırarak; مَنْ كُنْتُ مَوْلاَهُ فَعَلِيٌّ مَوْلاَهُ «Ben kimin mevlasıysam, Ali de Onun mevlasıdır»[194] buyurdular.[195]

c - Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatı öncesi hastalığı şiddetlenince, yanında bulunan sahabilere, "Bana bir kalem ve kağıt getirin ve size

---

191 Ahmed, 1/179.
192 İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/94; Fığlalı, s. 676.
193 Mâide suresi, 5/67.
194 Ahmed, s. I/84.
195 Şehristânî, s. I/326-327; Fığlalı, s. 141.

bir vasiyet yazayım, ta ki benden sonra sapıklığa düşmeyesiniz" dedi. Yanındaki sahabilerden bir kısmı emri yerine getirmek için harekete geçti. Diğer bir kısmı ise bu sözlerin hastalığın şiddetiyle söylenmiş olabileceğini ileri sürerek emri yerine getirmemek istedi. Bu sebepten de bir tartışma başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "Benim yanımda tartışmak olmaz, buradan uzaklaşın" buyurdular. Sonra orada bulunanlara Arap Yarımadasında hiç bir gayr-i müslimin oturmasına izin verilmemesi, muhtelif kabilelerden gelen elçilerin hürmetle karşılanması, bir de râvisi tarafından unutulan veya kasden terkedilen üçüncü bir vasiyetini söyledi. Şiiler burada, eğer Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) muradını yazdırabilseydi, Ali b. Ebi Tâlib'in kendisine halef olacağını bildirecekti[196] demektedirler.

d - İslâm dininin oniki halifeye kadar aziz kalacağını bildiren hadisler,[197] Hz. Ali ve ondan sonra gelen onbir imamı gösterdiğinden, hilafet konusunda bizim doğruluğumuzu gösteren bir delildir derler.[198]

Şiilerin inançlarına göre 12. İmam olan Muhammed Mehdi b. Hasen el-Askeri, 225. hicri yılda doğmuş, bir süre gizli kalmış (gaybet-i suğra) ve halkın arasına tekrar dönmüştür. Sonra tekrar gizlenmiş ve bir daha dönmemiştir (gaybet-i kübra). Halen sağdır. Kıyametten önce tekrar zuhur edip, zulümle dolmuş dünyayı tekrar adalete boğacaktır ki, şu an gelmesi beklenmektedir. Fakat olmadığı zamanlarda vazifesi ihmal edilmemiştir. Âdil ve fakih olan nâibleri tarafından yerine getirilmiştir.[199]

Şu anda Şii İmâmiyenin merkezi İran'dır. Mevcut İran İslâm Cumhuriyeti'nde Gâib İmama[200] niyabet eden makam ise Rehberlik Makamıdır. Bu makam cumhurbaşkanlığı dâhil bütün makamlardan yüksektir. Âdil, fakih, günün icaplarını bilen, gözüpek, becerikli ve tedbirli birisi; halkın ezici çoğunluğunun da istemesi şartıyla bu makama seçilir. Eğer

---

[196] İbn Teymiyye, Şeyhülİslâm Takıyyü›d-Dîn, Ahmed b. Halim, Minhacü›s-Sünneti›n-Nebeviyye fi-Nakzı Kelami›ş-Şia ve›l-Kaderiyye, Matbaatü›l-Kübra el-Emiriyye, Mısır-1322, s. III/266-270; Fığlalı, s. 28-29.

[197] Hadisler için bkz.: Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1452.

[198] Fığlalı, s. 142.

[199] Şeyh Saduk, Risaletü İtikadati›l-İmamiye, müt.: Ethem Ruhi Fığlalı, Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y., Ank.-1978, s. 112; Fığlalı, s. 161.

[200] Mehdiy-i Muntazar da denir.

böyle birisi yoksa, yaklaşık olarak bu özellikleri taşıyan üç, beş veya altı kişiden oluşan bir topluluk bu makamın gereğini yapar. Bu makam başta devlet işlerinin İslâma uyup uymadığını kontrol olmak üzere, her türlü teftiş ve teklifle yetkilidir.[201]

İran İslâm Cumhuriyetinde cumhurbaşkanlığı ise doğrudan halk tarafından dört yıllık bir süre için seçilir. Yürütme, Rehberlik makamı dâhil cumhurbaşkanlığı, başbakan ve bakanlardan oluşur.[202]

Bu şekilde sıralamış olduğumuz Şii İmâmilerin inanç ve görüşlerini şu şekilde kritik edebiliriz:

a - Medine'de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in naibi olarak Hz. Ali'nin kalmasıyla alakalı olan, أَنْتَ مِنِّى بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلاَّ أَنَّهُ لاَ نَبِيَّ بَعْدِى «Sen Bana Musa›ya nisbetle Harun gibisin, farkımız sadece benden sonra nebinin gelmemesidir» hadisini[203] zayıf bulanlar vardır. Bunu bir tarafa koyalım. Sahih olduğunu kabul etsek bile bu hadis, özel bir olayla alakalı olarak söylenmiştir. Yine Hz. Ali, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ehlinin ihtiyacını görmek için kalmıştı. Yani herkesin vekili olarak kalmamıştı. Bu da külli değil, cüz'i bir fazileti gösterir. Ayrıca dönmek üzere giden birisinin yerine vekâlet eden şahıs, müvekkilin gelmesiyle görevinden azledilir. Kaldı ki Hz. Musa'dan sonra yerine Harun değil Yüşa b. Nûn geçmiştir. Üstelik Hz. Harun da Musa'dan önce vefat etmiştir. Dolayısıyla şayet Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "Sen Bana Musa'ya nisbetle Yûşa gibisi." deseydi, Şiilerin kabul ettiği mana belki anlaşılabilirdi. Dğer yandan Hz. Ali'den başka sahabilerin de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e vekil olarak kaldığı ayrı bir gerçektir. İşte biz bu sebeplerden dolayı hadiste geçen "mevla" kelimesine, Ehl-i sünnetin de anladığı şekilde dostluk ve yakınlık manasının verilmesinin daha doğru olduğu kanaatindeyiz.[204]

b - يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ «Ey peygamber! Sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan tebliğ vazifeni

---

201 Zengin, İsmail, İran Devrimi ve Ortadoğu›ya Etkileri (Lisansüstü Tezi), Ank. Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ktp., Ank.-1989, s. 71; Üşür, s. 131-132; Rıza, Reşîd, s. 19-21.

202 Üşür, s. 133-134.

203 Ahmed, 1/179.

204 Kurtubî, s. I/267-268; el-Hatîb, s. 439; İbn Teyniyye, Minhacü›s-Sünneti›n-Nebeviyye, s. II/9-12,46, s. IV/87-91; Şehristânî, s. I/327; İbn Hazm, el-Fasl, s. I/94-95; Eryarsoy, s. 138.

yerine getirmemiş olursun» ayeti[205] Veda Haccı'ndan sonra değil, aksine çok daha önceleri; üstelik müslümanlarla alakalı olarak değil, kâfirlerle hakkında nazil olmuştur.[206] مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ «Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır» hadisinden maksat ise; dostluk, yakınlık ve fazilet değil de Hz. Ali›nin hilafeti olsaydı, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu açıkça anlatırdı. Bu sebeple bu konudaki şu rivayet gayet ilginçtir: Hz. Ali'nin torunu, Hasan'ın oğlu İmam Hasan Musenna›ya[207] bu hadisin doğru olup olmadığı sorulduğunda, böyle bir hadisin var olduğunu söylemiştir. Öyleyse gerçek halife sadece Ali midir denilince; "Hayır, eğer Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bu sözden maksadı onun hilafeti olsaydı; zekât ve namazı açıkladığı gibi bunu da açıklardı, ama muradı bu değildi. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) maksadını en iyi anlatabilen birisiydi" diye cevap vermiştir.[208]

Yine Mustafa Zihni Dârakutnî'den şu nakli yapar: Şeyheyn'in yani Ebu Bekir ve Ömer'in bu makam için ehil olup olmadıkları İmam Cafer Sâdık'a sorulduğunda, onların ehil ve iyi insanlar olduğuklarını söyler. Delil olarak da; Hz. Ali'nin Fâtıma'dan olan kızı Ümmü Külsüm'ü Hz. Ömer'e tezviç etmesini gösterir.[209] Zaten Veda Haccı'ndan sonra Mâide 67. ayetin nazil olmasını beklemek tutarsızlık olur. Çünkü اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ «Ben sizin dininizi tamamladım» ayeti,[210] Veda Haccı'nda nazil olmuştur.[211] Zira dinin tamamlanmasından sonra daha ayetin gelmemesi gerekirdi!

c - Hayatlarını Allah ve Rasulü yolunda mallarıyla beraber feda eden ashabın, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bir sözü karşısında hareketsiz kalması imkansızdır. Kaldı ki, hayatında sözü dinlenmeyen insanların bile son nefeslerinde bir dedikleri iki edilmez. Zaten bu kadar önemli

---

205 Mâide suresi, 5/67.

206 İbn Kesîr, s. I/534; İbn Teymiyye, Minhâcü›s-Sünneti›n-Nebeviyye, s. III/9-12.

207 İkinci Hasan manasına Hasan-ı Müsanna olarak bilinir. (Bkz.: Deh-Hoda, Ali Ekber, Lugatname, Sirus Mtb., Tahran-1388, s. XIX/606.

208 Zihni, Mustafa, İslâm›da Hilafet, Matbay-ı Ebu›z-Ziya, İst.-1327, s. 71.

209 Zihnî, s. 72.

210 Mâide suresi, 5/3.

211 İbn Kesîr, s. I/482-483.

olduğu iddia edilen bir meselenin, o zamana kadar tebliğ edilmeyerek son ana bırakılması; Allah Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vazifesini hakkıyla yapamadığı fikrini de ortaya çıkarır. Bu da muhaldir. Üstelik kırtas olayından sonra Allah Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem) hemen vefat etmemiş dört gün daha yaşamıştır. Dolayısıyla yazdırma fikrinde ısrarcı olsaydı onu yapacak imkanı vardı. Yine eğer devlet başkanlığı makamına Hz. Ali'nin gelmesi gereği, ilahi bir emir olsaydı, "Allahın aslanı" sıfatıyla anılan birisinin, korkmadan bu makama geçmek için çalışması gerekirdi.[212] Halbuki biz onun böyle bir çalışmasını bilmiyoruz.

Yine imamiyenin görüşü doğru olsaydı Hz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşmaması gerekirdi. Fakat Hz. Hasan Muaviye'yi devlet başkanı olarak tanımış ve biat etmiştir.

Ayrıca İmâmiye'nin iddia ettiği şekliyle açıklanmayan veya unutulmuş olan üçüncü vasiyetin, Hz. Ali'nin tayiniyle alakalı olacağı hususu sadece bir zandır. İnsanların herşeyi zannetmesi mümkündür, fakat; وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا «Şüphe yok ki zan, hiç bir gerçeklik ifade etmez» ayeti[213] sebebiyle, zanna itibar edilerek üzerine bir hüküm konmaz.[214]

d - Hadislerde bahsedilen oniki imamın hilafeti fiilî hilafettir.[215] Halbuki Hz. Ali ve oğlu Hasan hariç tutulursa, oniki imamdan on tanesi fiilen hilafete geçmemiştir. Hz. Hasan ise altı ay gibi sadece çok kısa bir süre için hilafette kalmıştır. Yine Hz. Ali'nin torunları, bu hilafet makamını ele geçirmek için uğraşmamışlardır. Bu sebepten şiilerin ilgili hadisleri bu şekilde yorumlamaları için her hangi bir mesnedleri yoktur.[216]

Kur'an ve Sünnet mevcut olunca, imamların hüccetliğine ihtiyaç kalmamaktadır. Bu sebeple Nisa süresi 165. ayette imamların niçin gerektiği değil, peygamberlerin niçin gönderildiği anlatılmaktadır.[217] Ayeti

---

212 Nursi, Bediüzzamn Said, Lemalar, Envar N, İst.-1990, s. 25.
213 Necm suresi, 53/28.
214 Yazır, s. VII/4602.
215 Nevevi, s. XII/201-202; Tecrîd-i Sarîh, s. XII/365-366.
216 Fığlalı, s. 142-143.
217 İbn Kesîr, s. I/466.

okuyan herkes bu manayı anlayabilir. Nisa süresi 58. ayetteki "emanet"[218] kelimesinden imamet makamını; Nisa suresi 59. ayetteki "ululemr"[219] kelimesinden de imamların kasdedildiğini çıkarmak ise, ayetleri mevcut fikirlere uyarlamak olur. Çünkü bu kelimelerin bu şekilde anlaşılacağına dair yeterli delilleri yoktur.

İmamları göndermek Allah (celle celâluhû)'e vaciptir, fikri de yanlıştır. Çünkü hiç bir şeyin Allaha vacip olduğu kabul edilemez. Çünkü bizler kullarız ve onun verdiği ölçülere göre hareket etmekteyiz. O ise dilediğini yapma durumundadır. Çünkü yaptıklarından sorguya çekilmeyen sadece O (celle celâluhû)'tür.

İmâmilerin inançları çerçevesinde neredeyse nebi gibi bir derecede olan imamların yetkisi, şeriatın bile değişebileceğini gündeme getirebilir.[220] Ayrıca bu şekildeki bir imamet anlayışı, ümmetin iradesini ortadan kaldıracak bir mahiyettedir. Çünkü herşeyi en doğru şekliyle onlar bilmektedir. İmamların masum olmaları ve her zaman doğru karar vermeleri ise İslâmi açıdan kabul edilmesi mümkün olmayan sonuçlardır. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e bile verilmeyen bir hak, nasıl olur da imamlara verilebilir?! Zira ümmetin genel çoğunluğu (Ehl-i sünnet), aynen diğer peygamberler gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in de zellede, diğer ifadesiyle kasıtsız küçük hatalarda bulunabileceğini kabul etmiş, fakat bu hatalar üzerinde Allahın onu durdurmayacağına kâil olmuşlardır.[221]

Dolayısıyla Şii imamilerin iddia ettiği gibi imamlar değil, olsa olsa ümmet masum olabilir. Çünkü âyet-i kerimede, كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ «Siz iyiliği emreden, kötülüğü yasaklayan hayırlı bir ümmetsiniz» buyrulmaktadır.[222] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, إِنَّ أُمَّتِى لَنْ تَجْتَمِعَ عَلَى ضَلاَلَةٍ «Şüphesiz ümmetim sapıklık üzerin-

[218] Emanet kelimesi, Allah ve kullar tarafından herhangi bir suretle bırakılmış olan bütün emanetleri içine alır. (Bkz.: Yazır, s. II/1370.)

[219] «Ulülemr» idareciler, hâkimler ve işlerde başvurulacak kimseler manasına gelir. (Bkz.: Yazır, s. II/1376.)

[220] el-Hatîb, Aldü›l-Kerim, s. 338.

[221] Bilmen, s. 184; el-Hatîb, Abdü'l-Kerîm, s. 439.

[222] Âl-i İmrân suresi, 3/110.

de birleşmez» hadisiyle[223] buna işaret etmiştir.[224] Bütün bu bilgilere; Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Hz. Ali'den başka Benî Haşim içinde hiç bir kimseye devlet görevi vermediğini[225] de eklersek, meselenin Şianın iddia ettiği gibi olmadığı sonucuna varırız.

Bugün için ise, Şianın imamet inancının pratik bir faydası olmadığı muhakkaktır. Çünkü oniki imam gitmiş, beklenen mehdi ise asırlardır gelmemiştir. Bu sebepten aynen diğer müslümanlar gibi Şia da içlerinden seçtiği şahıslarla yönetilmektedir. Günümüzde İran'da olan da budur. Zira Rehberlik makamı dâhil her görev için seçim yapılmaktadır.

4 - Devlet başkanının bu görev için açıktan istekli olmaması:

Siyasi kişiliğe ısrarlı bir şekilde aday olan şahıslar, çoğunlukla bir art düşünceye sahiptirler. Tahakküm, büyüklüğünü ispatlama, çeşitli imkânlardan istifade etme ve toplum üzerinde bir mevkiye sahip olma... gibi düşünceler bunlardan bazılarıdır.[226] Bunları temin ettikten sonra da sıra vazifeye gelir. Netice itibarıyla bu şekildeki davranışlar ise, hiçbir kimseye faydalı olmadığı gibi toplumda da ters tepki uyandırır.

Sosyal yapıda böyle isteğe dayalı bir sınıflanmanın oluşu, adalet mekanizmasının normal çalışmasını önleyici mahiyettedir.[227] Zira herhangi bir şahıs talep ettiği makamın zorluklarını düşünerek, "Ben bunların üstesinden gelirim, fakat başkası ise bu işi yapamaz. Öyleyse bu makamın sıkıntılarını başkası değil de ben çekeyim" demesi ve bir makama talip olması, uzak ve iyimser bir ihtimaldir. Çünkü genelde hırs, makam, servet, liderlik arzusu ve bazı çevrelere tolerans sağlama.. gibi düşüncelerle kişiler makamlara talip olurlar. Halbuki kamu görevi tam bir objektiflik ve bütünüyle her çevreye faydalı olmayı gerektiren bir konumdur. Bu sebepten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kendilerine gelerek yöneticilik

223 İbn Mâce, Fiten 8 (2/1303).
224 Çenise, M.A. ez-Zıbk, M. İ, İslâma Yönelik Fikri Savaşlar, müt.: Süleyman Çetin, Araştırma Y., İst.-1990, s. 19.
225 Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 127.
226 Rıza, Reşîd, s. 35.
227 Kurtulmuş, Turan, Rasyonel Demokrasi, Sebil Mtb., İst.-1976, s. 7-8.

vazifesi isteyen iki şahsa; إِنَّا وَاللَّهِ لاَ نُوَلِّى عَلَى هَذَا الْعَمَلِ أَحَدًا سَأَلَهُ وَلاَ أَحَدًا حَرَصَ عَلَيْهِ «Vallahi biz bu makamı isteyene ve onun için hırs gösterene vermeyiz» buyurmuşlardır.[228]

Her ne kadar bu hadisin hürmet yani yasaklama değil de kerahat ifade ettiğini söylemek mümkün olsa[229] bile, biz onun neden hürmet ifade etmeyip de kerehat ifade ettiğine dair münasip bir illet bulamadık. Kaldı ki, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bu manada başka hadisleri de vardır. Zira bir keresinde Abdurrahman b. Semüre'ye; يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ سَمُرَةَ لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا «Ey Abdurrahman! Yöneticilik isteğinde bulunma. Eğer sen yöneticiliği istersen ve bu makam da sana verilirse, sen bu makamda yalnız bırakılırsın. Şayet istemediğin halde bu makam sana verilirse, Allah sana yardım eder» buyurmuşlardır.[230] İslâm Hukukunun, "Amme velayet ve nufuzunu almak talebinde bulunan kimseye, amme velayeti tevcih olunmaz" düsturu da bu hadislerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[231] Dolayısıyla İslâmda ve özellikle de yönetim sahasında, şahısların kâbiliyetlerini öne sürerek ortaya çıkmasından ziyade, kabiliyetli olanların bulunarak görev verilmesi prensibi geçerlidir.[232]

Kuran-ı Kerim'de Hz. Yusuf'un, bugünkü karşılığıyla Maliye Bakanlığı diyebileceğimiz bir vazifeyi istemesi ve bunun için gerekli yeterliliğe sahip olduğunu söylemesi anlatılır.[233] Fakat bu durum yöneticilik vazifesinin istenileceğine bir delil olamaz. Çünkü Hz. Yusuf'un bulunduğu devlet bir İslâm devleti değildi. Bu sebeple Hz. Yusuf inanan bir kişi olarak, o devlete hâkim olmayı, icraatıyla insanları etkilemeyi ve neticede gerektiği gibi irşad vazifesini yapmayı istemekteydi. Zira toplumu ancak bu şekilde ıslah edebilirdi. Bu sebeple kendisini oraya uygun görerek; إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ «Ben

---

228 Müslim, İmâre 3, s. 2/1456.

229 Mâverdî, s. 6; Azim Abadi, s. VIII/147-148; el-Ayni, Bedrü›d-Din Ebu Muhammed b. Mahmud b. Ahmed, Dâru't-Tıbaati›l-Amire, İst.-1308, s. III/379.

230 Müslim, İmâre 3, s. 2/1456.

231 Tecrîd-i Sarîh, s. XII.231-232; Mevdudi, İslâmda Siyaset Nizamı, s. 55.

232 Eryarsoy, s. 238.

233 Yûsuf suresi, 12/55.

bu işi daha iyi korur ve daha iyi anlarm» diye[234] tarif etti. Normal şartlarda tevazuya da aykırı olan bu davranış onun için mazurdu. Çünkü yıllarca hapiste kaldığından kendisini tanıyan ve kabiliyetlerini bilen birisi yoktu.[235]

Zaten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den nakledilen yukarıda hadisler, bu olayı nesheder mahiyettedir. Çünkü Hz. Yusuf'la ilgili olay önceki şeriatlarin (şer'u men kablena) hükümleri konusunda girer. Fakat zaruret durumunda aday olunabileceğine dair bir örneklik manası da taşımaktadır. Fakat zaruret durumunun hükmü, sadece o zamana mahsusutur. Bu sebeple her döneme şamil kılınamaz.[236]

5 - Devlet başkanının yeterli (kifâyet sahibi) olması:

Devlet başkanının kifayet sahibi olması, bu makam için lazım olan her özelliği taşıması manasına gelir. Kuran-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın devlet başkanı olması meselesi anlatılırken, ona bu makam için lazım olan her türlü özelliğin verildiği zikredilir.[237] Bu durum, devlet başkanının gerekli olan şartları bütünüyle taşıması gerektiğine bir delil sayılır.

Bu özellikler sâbıkan saydıklarımızın yanında, genel olarak idarecilerde bulunması gereken; doğru ve bütüncül düşünebilme yeteneğine sahip olmak, fikir ve kararlarını açıklıkla ifade edebilmek, sahasında yeterli olmak, görüşlerini aktarma kâbiliyetine sahip bulunmak, dürüst olmak, ruhi yönden istikrara kavuşmuş bulunmak, beşerî ilişkilerde yetenek sahibi olmak, dinamik olmak, toplumu sevmek, hoşgörü sahibi olmak, insan tutum ve davranışlarından anlayabilmek ve cesaret... gibi vasıflardır. Ve reis bu özelliklerinde mümkün mertebe toplumun en iyisi olmalıdır.[238]

Gerekli özellikler bu saydıklarımızla yeterli kalmayabilir. Çünkü zamanın şartlarıyla ilave maddelerin bulunmasını da gerekebilir. Bütün bunlar, "İş

---

234 Yûsuf suresi, 12/55.

235 Cessâs, Ebu Bekir Muhammed b. Ali, Ahkâmü'l-Kur›an, Dâru'l-Kitabi›l-Arabî, Beyrut-bt. yok, s. II/174; İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/13; İbnü›l-Arabî, s. III/1091-1092; Mevdudi, Hilafet ve Saltanat, s. 79.

236 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku s. I/31.

237 Neml suresi, 27/16; İbn Kesîr, s. II/667-668.

238 Baykal, Besim, Günümüzde Yönetim, Temel Kavramlar ve Yeni Görüşler, Çeltüt Mtb., İst.-1974, s. 206 vd.

ehline verilir" kaidesi gereği[239] kifayet şartının sonucudur. Böylece devlet başkanı bu vazifenin gerektirdiği ruh, beden ve irade gücüne sahip olacaktır.

Devlet başkanı görevi gereği bütün devlet işlerini başarıyla yürütebilecek bir kabiliyette olmalıdır. Yani ahkâm-ı ilâhiyi icra, adaleti tesis, suçluları cezalandırma, savaş ve barış durumlarındaki işleri yürütme.. gibi konulardaki performansı tam olmalıdır. Bu da ancak her yönüyle kifayet sahibi olmakla mümkündür.

Bütün bu özellikleri taşımasının yanında devlet başkanı, bu makam için gösterilen mevcut adaylardan en liyakatlisi olmalıdır. Çünkü "Emaneti ehline verme" prensibi bunu gerektirir. Fakat her zaman bu makam için en liyakatli şahsın bulunup bulunamayacağı, bulunsa bile seçilip seçilmeyeceği, ayrıca nass ve icma olmadan en liyakatli şahsın kim olduğunun bilinip bilinmeyeceği ve şayet birisi seçildikten sonra daha layık başka birisi bulunduğunda, önceki seçilenin görevden indirilip indirilmeyeceği tartışma konusu olmuştur.

Şiadan Zeydiye ile Ehl-i sünnetin hepsi, Mürcie ve Mütezile'den bir kısım, devlet başkanlığı için daha üstün vasıflardaki birisi varken (efdal), bu görev için vasıfları itibariyle ikinci vaya daha geri sıralarda olan şahsın (mefdûl) seçiminin caiz olabileceğini söylerler. Hâriciler ve İmamiyenin hepsi ile Mütezile ve Mürcie'nin bir kısmı ise bu görüşü kabul etmez ve efdal varken mefdul devlet başkanı olmaz derler.[240]

Efdallik ve mefdullük tartışmaları sebebiyle sürekli görevdekileri azletme ve yerine yenisini seçme gibi sonuçlar netice vereceğinden, bir kargaşa ortamı oluşur. Bununla birlikte istikrarsızlıklar da baş gösterir. Bu sonuçları ise İslâm tasvip etmez. Öyleyse bizim efdal ve mefdul meselesinden anlayacağımız, vasıfları itibariyle çok üstün olan birisi varken, hiçbir gerekçe olmadan çok daha düşük vasıflı birisini seçmemektir. Diğer bir ifadeyle; seçimi yapanlar en liyakatliyi seçmeye mecburdurlar, fakat bunu imkan dâhilinde gerçekleştirebilirler.[241] İlk halife seçimi neticesinde halife olduktan sonra bir konuşma yaparak, "Ben sizin en iyiniz olmadığım halde

239 Nisâ suresi, 4/58.
240 İbn Hazm, s. IV/163-164; Niyazi, Mehmet, s. 89.
241 İbn Teymiyye, es-Siyasetü›ş-Şer'iyye, s. 13.

halifeniz oldum" diyen Hz. Ebu Bekir'in durumu[242] da bu konuda güzel bir örnektir. Hz. Ebu Bekir'in durumu tevazu olarak değerlendirilebilse bile, bir gerçeği ifade ettiği de söylenebilir. Fakat hiç bir zaman sahabe içerisinde efdal ve mefdul meselesi gündeme gelmemiştir.

Efdaliyet hergün değişebilir. Çünkü şartların ve insanların değişmesi kadar tabii bir şey yoktur. Bu sebepten bugün efdal olanın yarın mefdul duruma düşmesi ihtimal dâhilindedir. Bu durumda olan birisinin hemen azledilmesinin gerekip gerekmeyeceği akla gelmektedir. Fakat böyle bir hareketin hem sonu gelmez, hem de ümmet içinde karışıklıklara yol açar. Binaenalyeh seçilen şahıs, kendini öne çıkaran özellikleri koruduğu sürece başta kalmalıdır.

Gerçek efdalliğin herhangi bir ayıracı yoktur. Dolayısıyla hangi hareketlerin üstünlüğü gösterdiği tam olarak bilinmediğinden, zâhire göre hüküm vermekten başka bir çare yoktur. Bu sebepten çoğunlukla, bilinenlere göre ve hüsn-ü zanla hareket edilir. Kaldı ki fazilet üstünlüğü deruni bir gerçek olduğundan bunu sadece Allah bilir. Bu sebepten bu şart konusunda ekseri müslümanlar ısrar etmemiştir. Mesela Hz. Hasan (ra) Muaviye'ye çekinmeden biat edebilmiştir. Hz. Ömer'in de bulunduğu bir orduya Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından Üsame b. Zeyd'in komutan olarak tayin edilmesi de bu hikmeti içerebilir.

Yine Hz. Ömer, Halid b. Velid'in komuta konusundaki üstünlüğünü bildiği halde onu görevinden alabilmiş ve yerine Hâlid'den daha az kabiliyetli birini atamıştır. Üstelik Hâlid bu orduya bir nefer olarak katılmaya devam etmiştir. Gerçi Ömer'in gayesi ilahi lütufların Hâlid'in kapasitesiyle gölgelenmesini engellemekti. Bu yönüyle de durum bir zaruret hükmü sayılabilir. Fakat yine de konu üzerindeki tâli bir delil olarak da zikredilebilir.

Bu noktada en üstün kişi kimse onu seçme noktasında ısrarlı olan sadece İmâmiyedir. Zaten onlara göre de devlet başkanlığı seçimle belirlenmez.[243] Çünkü kimlerin devlet başkanı olabileceği nassla belirlenmiştir ve onlar en üstün insanlardır.

---

242 Süyûtî, Celâlü›d-Din, Abdu›r-Rahman b. Ebi Bekr, Tarihü›l-Hulefa, by. yok-1351, s. 48.

243 Seyyid Şerif Cürcâni, Ali b. Muhammed, Şerhu Mevâkıfı›l-Adud fi-Ilmi›l-Kelam, Dâru't-Tıbâatı›l-Amire, b.y. yok-1266, s. 617-618; İbn Teymiyye, Minhâcü›s-Sünneti›n-Nebeviyye, s. II/277.

Mefdulün iş yapma noktasında efdalden daha başarılı olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Bu sebepten yapılacak prensip, ciddi bir şekilde araştırma yapmak ve sonra da kesin kararı vermektir.[244] Bundan sonra azlini gerektirecek bir durum olmadıkça da, seçilen şahsın ilgili makamda kalması gerekir. Çünkü devlet yapısında istikrarın büyük bir önemi vardır.

II. SEÇMENDE ARANAN ŞARTLAR:

Seçmen, adaylar hakkında oy kullanma yetenek ve hakkına sahip olan kimse demektir.[245] İslâm ülkesinin başkanının seçiminde oy kullanacak şahıslar konusundaki temel problem, seçime kimlerin katılıp kimlerin katılmayacağıdır. Bu da iki boyutu olan bir meseledir. Bunlardan birincisi bizzat seçmenin vasıflarıyla ilgili meselelerdir. İkincisi de kadınlar ve gayr-i müslimlerin seçmen olma meselesidir. Çünkü kadınların siyasi işlere katılıp katılmayacağı ihtilaflı bir konudur. Keza İslâm devletinde, gayr-i müslimlerin idareye karışıp karışmayacağı da ayrı bir meseledir. Sırasıyla görelim:

A - Seçmendeki Kifâyetin Tesbiti:

Seçmen deyince, şartlara göre devlet idaresini en iyi şekilde yapabilecek şahısları veya tek bir şahsı belirlemek hatıra gelir. Bu sebepten seçmenin hem mevcut şartları, hem de adayları bilmesi gerekir. Zira seçmenler; yapılabilecek hizmetleri çözümleriyle beraber, üstelik adaylardaki özelliklere göre değerlendirebilmelidir ki, seçimler sonucunda en uygun şahısların tespiti mümkün olabilsin.

Bu meseleler seçim fikri çıkalı beri tartışılmaktadır. Zira genel olarak insanlar herkese oy kullandırmak istememişlerdir. Çünkü değerlendirme ve karar verme konusunda herkes beklenen yeterlilikte değildir. Bu sebepten dolayı tespit edilen kifayet şartlarını taşıyamayanlar, seçmenlik görevinden uzak tutulmuşlardır. Bu düşünceye göre ise seçmenlik bir hak değil görevidr. Şayet insanlar bütün özellikleriyle birbirlerine eşit olsalardı da,

---

[244] Ebû Ya'lâ, s. 20.

[245] Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, seçmen md.

böyle bir ayrıma gerek kalmazdı. Yine bu durumda oyları sayarak seçimin sonucunu ilan etmek, en âdil bir seçim tarzı olurdu.

Şu ana kadar dünya üzerinde seçmenlik konusunda görülen kısıtlamaları şu şekilde özetleyebiliriz:[246]

1 - Servete bağlı kısıtlama:

Bu şarta göre devlete belli miktardan fazla vergi verebilenler oy hakkına sahip olabilir. Çünkü bu görüşe göre mal bir statü belirlemekteydi. Vergi verenlerin devlete daha çok yardım ettiği düşünülmekte, dolayısıyla vergi veremeyenlerden ayrı bir kategoride değerlendirilmekteydi. Vergi vermediği halde yönetime katılım ise, başkalarının malları üzerinde sevk ve idare yapmak olarak düşünülmekte ve buna imkân tanınmamaya çalışılmaktaydı.

Ayrıca yeterli malı olmayanların bağımsız hareket edemeyeceği düşünülmekte, dolayısıyla bu şekildeki bir hareketin herhangi bir mana taşımayacağı kanaati hakimdi. Yine servet kazanmayı başaranların devlet yönetmeyi de başarabileceklerine inanılmakta ve varlıklı olanların toplum barışını daha çok isteyeceği düşüncesi yaygındı. Bütün bunların yanında bireyin, sosyal ve ekonomik statüsü arttıkça siyasi hayattaki faaliyetinin de arttığı ayrı bir gerçektir.[247]

2 - Çocuğu olup olmamaya göre kısıtlama:

Bazı tarih dönemlerinde bir insanın çocuk sahibi olup olmamasına göre, seçmen olma konusunda bir kısıtlama getirilmiştir. Buna göre belli sayıda çocuğu olanlara seçme hakkı verilmekte, olmayanlara ise verilmemekteydi. Dolayısıyla çocuğu olanların veya çocuğu daha çok olanların, devlet ve toplumu daha çok düşüneceği kabul edilmekteydi. Bu dönemlerde seçme hakkının henüz kadınlara hiç verilmediğini de düşünürsek, bu hak sadece erkekler için söz konusuydu.

---

[246] Teziç, Erdoğan, Seçim Sistemleri, Filiz Ktb., İst.-1967, s. 6 vd.; Karamustafaoğlu, Tuncer, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., Ank.-1970, s. 6,12; Grasserie, s. 16-17.

[247] Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 32.

3 - Fikrî yeteneğe göre kısıtlama:

Bazı dönemlerde belli bir eğitim düzeyine gelebilenlere bu hak verilmiş, gelmeyenlere ise verilmemiştir.[248] Çünkü cahil insanların başkaları tarafından yönlendirilebileceği ve devleti bir kaosa sürükleyebilecekleri düşünülmüştür. Eğitimin ise içtimai statüyü yükselterek, bireye teşkilat ve siyaset faaliyeti için geçerli olabilecek beceri ve kaynağı temin ederek, tarafsız düşünmeyi öğreterek, karmaşık siyasal ilişkiler düzenini doğru algılayarak, vatandaşlık duygusunu uyandırarak ve siyasi kararlara etkide bulunma kabiliyetini de geliştirerek seçmen olacak kişiye tesir edeceği hesaba katılmıştır.[249]

Fakat bilgili olma, siyasi sorumluluk taşıyabilmenin tek şartı değildir. Bu sebepten bilinçli oy vermenin ölçüsünü tesbit etmek oldukça zordur. Yalnız oy verenler arasındaki farklı muhakeme kabiliyetinin bir tutulması da ayrı bir eksiklik olur.[250] Akli dengesi bozuk olanlara oy verdirmeme de bu bölümde mutalaa edilir. Köylü ile şehirli ayırımı da böyle değerlendirilebilir. Çünkü köylüler, eğitim imkânlarının az olması sebebiyle şehirlilere nazaran genelde daha bilgisizdir.[251] Bu sebepten fikri yönden daha düşük kabul edilebilirler. İleride mesleklere göre de bir kısıtlama türü çıkabilir. Çünkü meslekler arasında da farklılıklar vardır. Bu farklılıklar da genelde fikrî yöndedir. Fikrî açıdan bilgisiz kalmanın servetle de alakalı tarafı vardır. Çünkü fakir insanlar ekseriyetle okuma imkânı bulamaz ve bilgisiz kalırlar. Ayrıca sosyal ve ekonomik problemler sebebiyle seçim işlerine kendi istekleriyle de ilgisiz kalabilirler.[252] Fakat hangi açıdan bakılırsa bakılsın, fikrî yönden sınırlandırmada en çok kısıtlamaya uğrayanlar geniş halk yığınları olur.[253] Bu açıdan onların mümkün mertebe dışlanmaması gerekir.

---

[248] Çam, Siyaset Bilimi, s. 249.
[249] Kalaycıoğlu. Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 23.
[250] Osman, Fethi, s. 13-14.
[251] Kalaycıoğlu, s. 23.
[252] Çam, Siyaset Bilimi, s. 314.
[253] Soysal, 100 Soruda Anayasa, s. 163.

4 - Cinsiyete bağlı kısıtlama:

Cinsiyete bağlı kısıtlamaların görüldüğü yer ve zamanlarda bu hak sadece erkeklere verilmiştir. Ve bir gerekçe olarak, kadınlara bu sahayla ilgili bir görevin düşmediği fikri gösterilmiştir. Kadınların seçmen olarak bu hakka sahip olmaları ise genel olarak 2. Dünya Savaşından sonraya rastlar.[254]

Kadınlara ilk defa eşit ve özgür olarak hem seçme hem de seçilme hakkını tanıyan 1893'de Yeni Zellanda oldu. Onu 1902'de Avusturalya izledi. Daha sonra ise sırasıyla 1920'de ABD, 1928'de İngiltere, 1944'de Fransa, 1945'de İtalya, 1953'de Yunanistan bu hakkı kadınlara tanımıştır. İsviçre gibi kadına seçmenlik hakkını 7 Şubat 1977 gibi çok geç tanıyan ülkeler de vardır.[255]

5 - Irk ve din ayırımına bağlı başlı kısıtlama:

Bu şarta göre ya sadece belli ırk veya dinden olanlar, veya aksi durumuyla sadece belli ırk veya dinden olmayanlar oy kullanma hakkına sahip olmuştur.[256]

6 - Yaşa göre kısıtlama:

Bu şarta göre belli bir yaşa ulaşmayanlar oy kullanamamıştır.[257] Bu konuda ölçü olarak da seçmen olacak bir şahsın olayları kavrayıp kavramaması gözönüne alınmıştır.

Meselenin tahlili:

Görüleceği üzere her devirde seçmenlik meselesi şartlara göre değerlendirilmiş ve değişik mahiyet kazanmıştır. Yalnız meseleye İslâmi açıdan bakarsak; servete, çocuğun az veya çok olmasına ve ırk ayrımına bağlı bir kısıtlamanın bir mantığı yoktur. Kadınlara gelince, eğer onlar toplumdaki yönetim işlerinden uzaksa, oy vermelerinin bir anlamı olmayacaktır. Çünkü insanlara uzak olduğu bir sahada görüş sorulmasının herhangi

[254] Cansel, Erol, s. 24.
[255] Alkan, Türker, s. 124; Teziç, Anayasa Hukuku, s. 241.
[256] Çam, Siyaset Bilimi, s. 250.
[257] Akagündüz, Kemal, Aydın, s. 41; Çam, Siyaset Bilimi, s. 251.

bir mantığı olamaz. Fakat onlar toplum meseleleriyle ilgilenmekteyseler, sonuç o toplumun vereceği karara bağlıdır. Seçimi bir istişare olarak düşünerek bu hakkın verilmesi de mümkündür; bunun yanısıra kadının yönetimle alakası yoktur, dolayısıyla bu sahada vazifeli olanlar erkeklerdir, düşüncesiyle onlara seçmenlik hakkının verilmemesi de mümkündür.

Eğitim durumuna gelince; ilk bakışta böyle bir ayırımın haklı olduğu gibi bir sonuç görünse bile, eğitimin sadece okullarda okumakla elde edilmediğini düşünürsek, diplomaların tam bir ayıraç mahiyetinde olmadığını görürüz. Ayrıca bilgi itibariyle çok ilerlediği halde, toplum meselelerinden uzak pek çok kimse vardır. Yine toplumda yetişen ve belli bir eğitim seviyesine gelmemiş pek çok insan, mezkur okumuşlardan problemlere ve çözümlerine daha çok vakıf olabilir.

Belli eğitimi olanlara oy hakkı vererek, diğer insanlara bu hakları vermeme meselesinin ayrı bir tezahürü de vardır. Buna göre belli eğitimi almayanlardan oy haklarını kaldırmak yerine, belli eğitim düzeyini aşanlara, duruma göre daha fazla oy hakkı vermek gerekmektedir. Fakat az önce zikrettiğimiz mahzurlar bunda da devam edecektir.

Kanaatimize göre çözüm, herkese eşit oy hakkı vermektedir. Bu durumda toplumun meselelerini daha iyi anlayanlar, diğer insanları etkileyerek daha fazla oy hakkına sahip olacaklardır. Fakat toplum meselesini anlamayanlar, sadece kendi oylarıyla yetinecektir. Tabii olarak bu noktada bazı insanların haksız yere yanlış yönlendirmede bulunabilecekleri de düşünülebilir.

Ayrıca bazı insanlara fazla diğerlerine az oy hakkı vermek, İslâmın istişare mantığına aykırıdır. Çünkü oy, herkesin görüşünün ifadesidir. Bu sebepten dolayı fazla veya az oy meselesi, insanların fikirlerine kısıtlama getirmek olarak değerlendirilebilir. Zira böyle bir durumda az oy hakkına sahip olan bir şahsın fikri, yeterince değerlendirilmemiş olacaktır.

Yaş noktasında ise bir ayırım mutlaka gerekmektedir. Çünkü her hukuk gibi İslâm Hukukuna göre de hak ve fiil ehliyetine sahip olmayan bir kişiye salahiyet verilmez. Fakat bu noktada her âkil ve bâliğ olan kişiye bu hak verilip verilmeyeceği sorusuyla karşılaşmaktayız. Kanaatimize göre yine verilmemesi lazımdır. Çünkü bu yaş ve olgunluğa gelen bir genç, ancak

sadece kendi fiillerinden sorumlu olabilecek bir seviyeye gelmiştir. Dolayısıyla henüz toplumun geleceği için karar verebilecek bir düzeye gelmemiştir. Bu sebepten biraz daha bekleyerek, bilgi ve tecrübe kazanmasında fayda vardır.

Bugün genel olarak dünya üzerindeki seçmenlik yaşı 18 ve 23 arasında değişmektedir.[258] İslâm devletinde bu yaşı, şartlara göre ehl-i hall ve akd belirleyecektir. Çocukların iyi yetişmesi, toplumun bilgili olması, ortamın kültürel-sosyal ve ekonomik yapısı... gibi pek çok şarta bağlı olan bu yaş seviyesi,[259] devletlere göre farklılık gösterebilecektir. Bazı toplumlarda beklenen olgunluğa 18 yaşında erişmek mümkünken, bazılarında ise 20 yaşında bile mümkün olmayabilir.

Oy haklarını kullanmak isteyen kişide bir olgunluk şartı elbette istenecektir. Çünkü bir kişinin mükellef olma çağı olan medeni rüşt[260] ile seçim yolu ile yönetime katılabilmek için gereken olgunluk düzeyi olan siyasi rüşt[261] yaşı bir olamaz. Çünkü siyasi rüşt yaşı, bir kimsenin devleti yönetecek kişileri seçebilecek seviyede bilgi, tecrübe, sağduyu ve anlayışa sahip olmasına bağlıdır. Bundaki ölçü ise makuliyet olmalıdır. Yani tesir altında kalmadan gerçeği yakalayabilecek seviyeye ulaşmak gerekmektedir.

Seçmenlikteki yaş durumu devlet başkanının tek ve çift kademeli seçimle tespitine de bağlıdır. Çünkü tek kademeli bir seçimde devlet başkanını doğrudan halk seçer. Halkın adayları tanıması, devlet işleririnden anlaması, keza adayların kabiliyetini tespit etmek ve sonucun ne olabileceğini tahminde bulunmak için belli bir yaş sınırını aşmak gerekir. Fakat çift kademeli seçimde, halk önce kendi vekillerini seçecektir. Herkes kendi bölgesinin insan ve ihtiyaçlarını daha kolay tanıyabileceğinden, seçmen yaşı da düşecektir. Hangi seçimin iyi olduğu ise, tek ve çift kademeli seçimin mukayesesini ilgilendiren bir konudur.

İslâm Hukuku açısından seçmende aranan temel şart, herkesin bilerek ve mesuliyetini müdrik olarak oy kullanmasıdır. Zaten bilmeden oy

[258] Çam, Siyaset Bilimi, s. 251.
[259] Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılım, s. 44.
[260] Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, rüşt md.
[261] Bkz. Teziç, Anayasa Hukuku, s. 244.

kullanmanın bir anlamı da olmayacaktır. Ayrıca devet başkanı şahısların oyu ile seçildiğinden, verilen her bir oya emanet olarak bakılmalıdır. Çünkü devlet başkanlığı görevi bir emanettir. Bunu da insanların oyu belirlemektedir. Bu sebepten oylar, emaneti ehline verme düşüncesiyle kullanılmalıdır.[262]

Bunun dışında genel olarak bütün dünyada seçmenlik şartı olarak aranan vatandaşlık, ikamet yerinin belli olması ve kısıtlı olmamak gibi hususlar elbette vardır.[263] Mevdudi vatandaş olmayanların devlet başkanı olamayacağına şu ayeti delil getirir: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا «... İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye dek onların velayetlerinden size ait bir şey yoktur.»[264] Dolayısıyla oy verme işlemi, hicretle kazanılan velayete kıyas edilmektedir.[265] Fakat bu hususlar teferruat sayılır. Bunlardan seçmenin ikamet yerinin belli olması, seçimdeki güven ve insanların kendi bölgelerini tanımaları açısından önem arzeder. Kısıtlı olmamak ise, delilik gibi kanunca oy vermeye engel bir durumun olmaması manasına gelir.[266]

B - Kadınların Seçmen Olma Durumu

Kadınların seçmen olma konusu, onlara seçme hakkı verilmeli ve verilmemeli şeklinde değerlendirilmektedir. Sırasıyla her iki düşünceyi de inceleyelim:

1 - Kadınlara seçmenlik hakkı verilmez. Çünkü aile reisinin erkek olması gibi, toplumun idarecisi de erkek olmalıdır. Zira ayet ve hadislerden çıkan genel sonuç budur. İslâm Tarihinde ve hâssaten sahabe dönemindeki uygulamalarda da buna şahit olmaktayız. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kadınlardan biat alması ise bir seçim mahiyetinde değil, sadece bir sadakatin ifadesiydi. Bu sebepten onlardan biat alınması, seçmenlik yapmaları gerektiğine yorumlanamaz. Dolayısıyla toplumda kadın

262 Bkz.: Nisa, 4/58; İbn Kesîr, s. I/404-406.
263 Teziç, Anayasa Hukuku, s. 243-246; Akagündüz, Kemal Aydın, s. 40; Çam, Siyaset Bilimi, s. 251.
264 Tevbe suresi, 9/72.
265 İslâm Nizamı, 325.
266 Kalaycıoğlu, Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, s. 37.

kendine ait sahada çalışırken, erkek de kendine ait olan sahada çalışmalıdır. Ve bu şekildeki bir iş bölümünde bir adaletsizlik söz konusu değildir. Çünkü içtimai ve siyasi problemleri çözme görevi erkeklerde bırakılmıştır. Kadınlar bu saha ile ilgililenmeye başladığında, esas vazifelerini ikinci plana atabilirler, dolayısıyla toplumda bir kargaşa oluşabilir.

Kadınların seçmen olmamaları, onların geri plana atılması ve ikinci sınıf olması manasına gelmez. Mesela 1970'li yıllar itibariyle İsviçre'de kadınların oy hakkı yoktu ve bu durum eşitsizlik olarak da değerlendirilmezdi. Hatta kimse bu durumu kınamaz, meseleye de ne mantıksızlık, ne gericilik ve ilericilik, ne de adalet açısından bakardı! Dolayısıyla bu durum sadece sosyal fayda olarak değerlendirilirdi. Zira okul, askeriye ve aileye siyasetin giremeyeceği kabul edilirdi.[267] Kadınlar da bu durumu kabullenir ve işin peşinden koşmazdı. Onların seçmenlik haklarına kavuşmaları ise 7 Şubat 1977'de yapılan referandum neticesinde olmuştur [268]

2 - Kadınlara seçmenlik hakları verilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlardan biat almıştır.[269] Yine kadınlara danışmış ve grektiğinde görüşlerine uyabilmiştir.[270] Yine Hz. Ömer ve Osman'ın seçimi sırasında Abdurrahman b. Avf'ın kadınlara danıştığı bir vâkıadır.[271] Bu konuda açık bir yasaklama da olmadığına göre, "Asl olan ibahattir" kaidesi[272] gereği, kadınlara bu hak verilebilir. Zaten seçim bir istişaredir. Öyleyse kadınların görüşüne de başvurmakta ne mahzur olabilir?! Dolayısıyla kesin bir ayırım yapılmayan İslâmi konularda, kadınları da erkekler gibi kabul edebliliriz. Ayrıca bugün için toplum meselelerini, basın, radyo ve televizyon gibi vasıtalarla takip edebildiklerinden, yine eğitim yönüyle de ilerlemeleri sebebiyle, kadının toplumla ilgili görüşlerine itibar edilebilir.

---

[267] Karamustafaoğlu, s. 34.

[268] Teziç, Anayasa Hukuku, s. 241-242.

[269] Mümtehine suresi, 60/12; Müslim (Kitâbü'l-İmâre), s. II/1489; Tirmizî, s. IV/151.

[270] el-Askalânî, Şihabü›d-Dîn Ebu›l-Fazl Ahmet b. Ali, Kitâbü'l-İsâbe Fi Temyâzi›s-Sahâbe, Matbaatü›s-Saâde, Mısır-1328, 1. baskı, s. IV/445; Topaloğlu, s. 243-247.

[271] Eryarsoy, s. 148.

[272] Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuku İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu, Bilmen Y., İst.-1985, s. I/298.

Meseleye tahlil açısından baktığımızda, yapılan araştırmalara göre; kadınların siyasal konularda ferdî karar verme eğilimlerinin düşük olduğu görülmüştür. Bunun yanında kadınlar için en uygun siyasal katılma biçiminin oy verme olduğu da tespit edilmiştir. Fakat bu alanda bile kadınların katılımları erkeklerden daha düşüktür.[273]

Netice: Topumların yapısına, meseleye bakış açısına, kabul ve anlayışına göre kadınların seçmen olabilmeleri de, olamamaları da mümkündür. Dolayısıyla buna göre iki şıktan biri tercih edilebilir.

C - Gayr-i Müslimlerin Seçmenlik Durumu

Zimmîler, İslâm devletinin gayr-i müslim vatandaşı olduğundan, genel olarak müslümanlarla eşit haklara sahiptir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, "Bizim lehimize olan onların da lehine, bizim aleyhimize olan onların da aleyhinedir" hadisi,[274] bu konunun özetidir.[275] Fakat İslâm devletinin kilit noktalarına getirilmemeleri sadece bir istisnadır. Zira bu kilit noktalar, devletin yönetimiyle alakalı temel birimlerdir. Çünkü onlar inançlarının tabii neticesi olarak İslâm kurallarına dikkat etmezler. Yine ortaya çıkan yeni konularda, meselelerin İslâmi açıdan değerlendirilmesini düşünmezler. Halbuki İslâm devletinin en büyük gayesi, Allahın hükümlerini tatbik ve olaylara İslâmi açıdan yaklaşmaktır. Temel gayesi İslâmın yayılmasını temin etmektir. Gayr-i müslimlerde ise böyle bir niyet olamaz. Bu sebeplerden dolayı onları, toplumdaki temel ve kilit noktalardan uzak tutmak gerekir. Zaten ideoloji sahibi devletlerde bu durum pek değişmez. Mesela sosyalist ülkelerde de devletin kilit noktalarına sadece rejimi benimsemiş kişiler getirilir.[276]

Her nekadar zimmîler müslümanlarla bir arada yaşasalar bile, inanç farklılığından kaynaklanan uzaklık içten içe devam edebilir. Bu açıdan her

---

[273] Çiftçi, Oya, s. 235; Ali, Necib, s. 5.

[274] İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, es-Sünen, Çağrı, Y., İst.-1992, s. II/953; Tirmizî, s. IV/162.

[275] Bilmen, Hukuk-u İslâmiye ve Istılâhât-ı Fıkhiye Kanunu, s. III/426; Karaman, İslâmın Işığında Günün Meseleleri, s. 270-271.

[276] Sabuncu, s. 107.

yönüyle tam bir birlikteliğin olması imkân dışı kalabilir. Bu durum, وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ «... Yahudi ve Hiritiyanlar dinlerine girmedikçe Senden râzı olmaz» ayetinin[277] ifade ettiği gibi, ancak ya onların müslüman olmaları veya müslümanların dinlerini bırakarak onların dinlerine girmeleriyle nihai bir çözüme kavuşur.

Müste'menler ise İslâm devletinde geçici olarak bulunan gayr-i müslimleri ifade eder. Bunların da vatandaş olmamaları gerekçesiyle tabii olarak siyasi haklardan faydalanmaları, başkanlık veya meclis üyeliği için seçmen veya aday olmaları uygun ve caiz görülmemiştir.[278] Zaten hemen her devletin uygulaması da böyledir.

Gayr-i müslimlerin seçmen olarak İslâm ülkesinin başkanını belirlemede yer almalarının İslâma göre caiz olup olmayacağı meselesini cevaplandırmak için; bu hakkın onlara verilmesiyle İslâm devleti yönetimine ait temel bir yetkinin onlara verilmiş olup olmadığı sorusunu cevaplamak gerekmektedir. Eğer bununla yönetime ait temel bir yetki verilmekteyse, onların seçmen olması caiz olmaz. Şayet yönetime ait temel bir yetki verilmemekteyse, onların seçmen olmasında bir mahzur yoktur. Fakat yönetime katılmanın temel bir mesele olduğunda şüphe yoktur.

Ayrıca şu maddelerin göz önünde bulundurulması da gerekmektedir:

1 - وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ «Müslümanların işleri kendileri arasında istişare ile halledilir» ayeti[279] gereği müslümanlar, kendi meseleleri olan devlet başkanlığı meselesini kendi aralarında halletmek zorundadır. Dolayısıyla gayr-i müslimler, müslüman sayılamıyacakları gerekçesiyle bu işe katılmamalıdırlar. وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ «Müslümanlarla iş konusunda istişare et»ayeti[280] de bunu ifade eder.[281]

2 - قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ «Kendileri

277 Bakara suresi, 2/120; Tefsiri için bkz.: Yazır, s. I/482-483.
278 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. III/258.
279 Şûrâ suresi, 42/38; Yazır, s. VI/4248-4249.
280 Âl-i İmrân suresi, 3/159.
281 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. III/257-258; Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, s. 199; İbn Kesîr, s. I/331-332.

kitap verilenlerden olup da, Allaha ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Rasülünün haram kıldığı şeyleri haram tanımayan ve hak dini din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın» ayeti,[282] İslâmın bu konudaki felsefesini anlatmaktadır.[283] Yani hiç bir zaman inananlarla inanmayanlar eşit olamaz. Onların tam bir dost olmaları da mümkün olmayabilir.[284] Bu sebepten onlar İslâm devleti içerisinde yönetim konusuna karıştırılmayan, fakat normal olarak yaşama hakkına sahip olan bir grup olarak kalacaklardır. Böylece İslamî hükümlerin belirleyiciliği (üstünlük) de gerçekleşmiş olacaktır.

Bu noktada gayr-i müslimlerin gönüllerini tam alabilmek için yönetime de iştirak ettirmemiz gerekir gibi bir düşünce[285] doğru değildir kanaatindeyim. Çünkü İslam devletinde onların normal yaşama şartları konusunda herhangi bir kısıtlama yapılmayacaktır. Ayrıca adaletin de tam olarak uygulanması suretiyle, İslâmın gerçek yüzünü görmeleri mümkün olacaktır.

3 - لَا تَسْتَضِيئُوا بِنَارِ الْمُشْرِكِينَ «Müşriklerin ateşiyle aydınlanmayınız» hadisine[286] göre, gayr-i müslimlerin iyi göründükleri noktalarda bile, bir art düşünce sahibi olabilecekleri anlaşılmaktadır.[287] Zaten onlar İslâm devleti lehine en iyi düşünebildikleri konularda bile, bir müslüman gibi değil de memur zihniyetiyle hareket edeceklerdir.[288] Çünkü hiçbir zaman İslâmın derdiyle dertlenmeyeceklerdir. Bu noktada Ehl-i Kitap ve dışındakiler arasında da herhangi bir fark yoktur. Çünkü ilgili nasslarda böyle bir ayırım yapılmamıştır.

4 - Cenâb-ı Allah imâmet konusunda, zâlimlerin herhangi bir hakka sahip olmayacağını haber vermektedir.[289] Gayr-i müslimler ise Allah ve

---

282 Tevbe suresi, 9/29.
283 İbn Kesîr, s. II/135-136.
284 Bakara suresi, 2/120.
285 Osman, s. 106.
286 el-Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. Hasan b. Ali, es-Sünenü›l-Kübra, Matbaatü Meclisi Daireti›l-Usmaniyye, Haydarabad-1355, 1. baskı, s. X/127; Nesâîi, Ebu Abdu›r-Rahman Ahmed b, Şuayb, Çağrı Y., İst.-1992, s. VIII/176-177; yine bkz.: Kurtubî, s. IV/179-180.
287 Sindi, s. VIII/177;; es-Suyûti, Taliku Suneni›n-Nesâî, s. VIII/172; Eryarsoy, s. 232.
288 Mevdudi, İslâm›da Hükümet, s. 669 vd..
289 Bakara suresi, 2/124; İbn Kesîr, s. I/117-117; Yazır, s. I/492-493.

Rasulünü inkar fikirleriyle en büyük zulmü işlemektedirler. Bu konuda, her ne kadar İslâm ülkesinde başkan olmasalar da, seçmen olmalarında herhangi bir mahzur yoktur diye düşünülemez. Çünkü devlet başkanlığının seçimi de bu makamın bir parçasıdır. Dolayısıyla seçime katılmak, yönetimde hak sahibi olmak manasına gelir.

Mezkur bu izahlarımız tek kademeli bir seçim şekli içindir. İki kademeli bir seçimde devlet başkanını şûra üyeleri seçeceği için, gayr-i müslimlerin şûra (meclis) üyeliğine seçilip seçilmeyeceği gündeme gelmektedir. Yukarıda yaptığımız izahlar, bu konuda da geçerlidir. Zaten şûra üyesi olmada aranacak şartların, devlet başkanında aranacak şartlardan pek farkı yoktur. Çünkü şûra üyeleri devlet başkanının birinci yardımcıları durumundadır.

Seçime müslüman olan herkesin katılımı ve çıkan sonuçtan yine herkesin memnun olması gerekmektedir. Yalnız halkın isteyip de İslâmın istemediği bir duruma düşülmemesi lazımdır. Muhalifi olan rejimlerdeki halk oylaması (genel olarak) bundan dolayı sakıncalıdır. Çünkü Seçime dayanan siyasi sistemlerdeki ana ilkelerden birisi, mevcut siyasi sistemin güvence altına alınmasıdır.[290] Zaten İslâmda gayr-i müslimlere özel statü verilmekle de, bu konudaki gerekli olan tedbir alınmış durumdadır.

İslam devletinde gayr-i Müslimlerden bazı konularda görüş bildirmeleri istenebilir veya fikirleri hakkında soru sorulabilir. Bu durum meclis dışında olsalar bile mümkündür. Ve bunda İslâma aykırı herhangi bir şey yoktur. Hatta devleti sarsmayacak derecede meselelerini tartıştıkları herhangi bir kurumları da olabilir.[291]

III. DEVLET BAŞKANININ SEÇİM ŞEKLİ

Seçim sistemlerinde adalet ve fayda şartı aranır. Yani uygulanan sistem hem âdil hem de faydalı olmalıdır. Ayrıca yansıtabilirlik, yani halkın fikrinin seçimler neticesinde tam bir şekilde anlaşılabilmesi ve uygulana-

[290] Gözler, Kemal, Halk Oylamasının Değeri, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ank.-1988, s. 97 vd.; Sabuncu, Yavuz, s. 19.

[291] Mevdudi, İslâm Nizamı, s. 360-362; Eryarsoy, s. 305.

bilirlik yani seçim sisteminin tatbik edilebilirliği iki önemli şarttır.[292] Yine seçim ortamında şiddetin olmayışı, seçime hilelerin girmemesi ve kanunların kuvvetli olması seçim için önemlidir.[293] Ayrıca seçim sonucunda hukuka, yani Şer-i Şerife aykırı bir sonucun çıkmaması da gerekir.[294] Çünkü seçim sistemlerinin amacı İslâmı dışlamak değil, aksine onun daha iyi uygulanmasını temindir.[295] Bu kapsamda tarihte olan ve şimdi de olması gereken seçim sistemlerine bakalım:

A - Tarihte Uygulanan Seçim Şekilleri ve Tahlilleri

1 -Devlet başkanının genel bir şûra ile seçimi:

Şûra (seçim), İslâm ülkesindeki başkanı belirlemede temel bir yoldur. Aynı zamanda bir şarttır. Dolayısıyla seçimle başa geçmeyenin meşruluğu mümkün değildir.[296] Bu durum idarecilerin seçimle başa geldiği her yerde de böyledir.[297] Bu sebepten devlet başkanını belirlemedeki seçim anlayışı, sahabe devrinden bu yana her zaman ittifakla kabul görmüştür. Çünkü İslâmın bu konudaki şûra prensibi çok açıktır. Dolayısıyla meselede tartışma olmamakla beraber, bu amacı gerçekleştirmenin belli bir yolu da gösterilmemiştir. Bu sebepten pek çok insan, genel maslahat çerçevesinde bir fikir ileri sürmüştür.

İslâma göre asıl olan seçimin, tek kademeli bir şûra ile seçim olduğunda şüphe yoktur. Çünkü her müslümanın fikri açıktan alınmalıdır ki, müslümanlar arasındaki istişare de tam anlamıyla tezahür edebilsin. İstişareyi emreden âyetlerde herhangi bir istisnanın zikredilmemesi de bunu gösterir.[298] Her insanın özel kriterleri de böylece değerlendirilmiş olur. Ayrıca İslâmdaki temel idari yapı olan; idare edenlerle edilenler arasındaki

---

[292] Akagündüz, Kemal Aydın, s. 49.
[293] Akagündüz, Kemal Aydın, s. 95.
[294] Gözler, Kemal, s. 97 vd.
[295] Paşa, Said Halim, s. 73.
[296] Eryarsoy, s. 30.
[297] Çam, Siyaset Bilimi, s. 245.
[298] Şûrâ suresi, 42.38; Âl-i İmrân suresi, 3/159; Yine bkz.: İbnü›l-Arabî, s. 129; İbn Kesîr, s. I/331-332, III/280.

karşılıklı istişare gerçekleşmiş olur. Devlet başkanının genel bir şûra ile seçimine örnek olarak, umumen Hz. Ali'nin seçimi verilir. Fakat Hz. Ebu Bekir'in seçimi, sahabeden ileri gelen bazılarının öncülük etmesi sebebiyle, Hz. Ali'nin seçiminden farklı değerlendirilir.[299] Bugün için bu tür bir seçim, tek kademeli genel bir seçim olarak da düşünülebilir.

2 - Devlet başkanının özel bir şûra ile seçimi:

İslâm Tarihinde bunun ilk örneği Hz. Osman'ın seçiminde görülmüştür. Çünkü Hz. Ömer halifenin seçimi konusunda, Hz. Ebu Bekir gibi düşünmemiştir. Zira o ihtilafsız olarak insanların üzerinde razı olacağı bir kişiyi bulamamıştı. Ayrıca böyle bir seçimde çıkabilecek tercih hatasından korkmaktaydı. Bu sebepten yeni bir seçim usulü geliştirmek istedi ve altı kişilik şûrayı, kendi aralarından birini seçmek üzere görevlendirdi. Bu konuda ayrıca halkın da tasvibini aldı. Dolayısıyla bu heyet her yönüyle toplumun saygın kişileriydi.[300]

Şurây-ı hâssa, ehl-i hall ve akdin daraltılmış şekli olarak bakabiliriz. Çünkü Hz. Ömer şûrâya üye olabilecek pek çok kişiden sadece bunları seçmiştir. Gerçi bu altı kişinin seçiminde etkili olan Hz. Ömer'dir. O da devletin başkanıydı. Fakat halkın muvâfakatiyle böyle yapmıştı.

Böyle bir işleme şûra meclisinin çok kalabalık olacağı zamanlarda gerek duyulabilir. Çünkü fazla sayıdaki bir topluluğun anlaşması zordur. Bu durumda ehl-i hall ve akd kendi arasından belli sayıda temsilci çıkarır ve bunlardan devlet başkanını seçmelerini ister. Dolayısıyla bu seçilen şûra, ehl-i hall ve akd'den daha üst bir mevkide sayılır.

Uygulama olarak böyle bir seçim, ehl-i hall ve akd'in kendi arasından gösterdiği adaylardan; serbest, gizli ve eşit oy, tek dereceli seçim ve açık sayımla belirlenebilir. **Gizli oy;** seçmenin kullandığı oyu kime verdiğinin bilinmemesi manasına gelir. Bu usulle seçmenin korkmadan ve çekinmeden

---

299 Nebhân, s. 53; Üşür, Serpil, Siyaset Bilimi Açısından İran İslâm Devrimi (Doktora Tezi), Ank. Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Ktp., Ank.-1989, s. 27; Nebhân, s. 404,410; Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 210; Hintli Abdü'l-Mecit, s. 54; Niyazi, Mehmed, s. 79.)

300 el-Kuraşi, Galib b. Abdi›l-Kafi, Evveliyyatü›l-Faruk fi›l-İdare ve›l-Kada, Matbaatü›s-Selefiyye, Beyrut-1990, s. II/361; Nebhân, s. 454.

oy kullanması sağlanır. **Serbest oy;** seçmenin reyini hür iradesine göre kullanabilmesini ifade eder. **Eşit oy**; her seçmenin eşit ağırlıkta bir tek oya sahip olmasını ifade eder. **Tek dereceli seçim;** seçmenin temsilcilerini araya başka aracı seçmenler girmeden doğrudan doğruya seçebilmelerini ifade eder. **Açık sayım;** oy verme işlemi bitince, kullanılan oyların adalet konusunda kuşku uyandırmamak için halkın huzurunda sayılmasını ifade eder. Seçimdeki bu gibi faktörler, katılımı da etkiler.[301]

Tek kademeli seçimin mahzurları; milyonlarca nüfusu olan ümmetin biraraya gelerek ittifak edip bir başkan seçemeyecekleri; bu kadar fazla sayıdaki seçmenin adayları tanıyamıyacakları ve bir de bu kadar çok seçmenin devlet başkanında bulunması gereken özellikleri, devletin problemlerini ve aday ile ondan beklenen vazifeler arasındaki değerlendirmeyi yapabilecek durumda olamayacakları şeklinde sıralanabilir. Bu sebeple şûrây-ı hâs oluşturulur ve kendilerinden devlet başkanını seçmeleri istenir. Bunlar da kendilerinin seçildiği usûl ile devlet başkanını tesbit edebilirler. Bunlar üzerinde tabii olarak ehl-i hall ve akdin bir denetimi olacaktır. Dolayısıyla gerektiğinde şûra meclisi tarafından azledilmeleri mümkündür.

Böyle kademe kademe seçim yapmak, milletin iradesine baraj koymak, fikirlerinin tam olarak yansıtılmasını engellemek olarak değerlendirilebileceği için, İslâmın istişare ruhuna aykırıdır diyebiliriz. Dolayısıyla genel olarak mahzurdan hâlî olamaz. Zaten devlet başkanını halkın seçmesi konusunda, halk için düşünülen mahzurlar, ehl-i hall ve akd için düşünülemeyeceğinden dolayı, böyle bir seçim usulüne gitmemek maslahata daha uygundur. Çünkü ehl-i hall ve akd belli seviyede bilgili, görgülü ve devlet işlerinden anlayan insanlardan olduğu için, sayıları fazla da olsa "kalabalık" olarak değerlendirilemez. Adaylar arasından fazla oy alan şahıs da seçileceği için, herhangi bir anlaşmazlık çıkmayacaktır.

3 - Devlet başkanının veliahd tayini usulüyle seçimi:

Veliahdlık, her yönüyle halifelik vasfı üzerinde olan mevcut halifenin, hilafet şartlarını taşıyan birisini, kendinden sonra görev yapmak üzere,

[301] Gözübüyük, s. 78-80; Kışlalı, A. Taner, s. 194 vd.

ehl-i hall ve akdin onayı ve adayın da kabulü şartıyla tayin etmesidir.[302] Buna istihlaf da denir. Ulema; halef tayin edilen şahıs devlet başkanlığı şartlarını taşımaktaysa, bir de ehl-i hall ve akdin (şûrâ) onayını almışsa, bu seçimin caiz olduğuna hükmetmiştir.[303] Dolayısıyla bu tür bir seçimde, devlet başkanının birisi lehine veliahdlık teklifi, sadece tavsiye olarak değerlendirilmektedir.[304] Yani eğer ehl-i hall ve akd, dolayısıyla da halk kabul etmezse, halifenin gösterdiği adayın bu makama geçemeyeceği anlamı çıkmaktadır. Böyle bir durumun İslâma uymadığını söylemek mümkün değildir. Çünkü herkes birisini tavsiye edebilir. Devlet başkanı da normal hakkını kullanmıştır. Fakat aday onun tavsiyesinin sonucu olarak değil, ümmetin rızasının sonucu olarak bu makama gelmiştir. Bu sebepten dolayı da seçilen veliahde itaat gerekmektedir.

Bunun ilk örneği Hz. Ömer ve Ebu Bekir'de görülmüştür.[305] Zira Hz. Ebu Bekir Ömer'i seçerken, çevresindeki sahabenin ileri gelenlerine danışmıştı. Ve onlarla anlaşarak bu kararı vermişti. Yine Hz. Ömer, altı kişilik şûrayı seçerken, çevresindekilere danışarak hareket etmişti.[306] Bu sebepten dolayı her iki halifenin de yapmış olduğu böyle bir seçimi, ehl-i hall ve akdin onayı sonucu gerçekleşmiş olarak kabul etmekteyiz.

Veliahtlık usulü seçim, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in uygulamaları arasında olmadığından, caiz değildir diyenler vardır. Fakat bu düşünce yanlış kabul edilebilir. Çünkü bu uygulama sadece bir seçim yoludur. Dolayısıyla beğenilmezse terkedilir. Yalnız Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle bir seçimi tatbik etmiş olsaydı, hiçbir zaman değiştirilememe ihtimali vardı. Allahu âlem O (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu sebepten dolayı herhangi bir seçim yolu önermedi.

Seyyid Kutup ise, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem)'in Kendinden sonra veliahd tayin etmeme gerkçesini açıklama sadedinde; "Eğer tayin etseydi, halife gücünü O (sallallahu aleyhi vesellem)'in emrinden

---

302 Ebû Ya'lâ, s. 23-25; Rıza, Reşîd, s. 35.
303 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 155; Tecrîd-i Sarîh, s. XII/365.
304 Zeydan, İslâm Davetinin Esasları, s. 204.
305 İbn Âşûr, s. 209.
306 Eryarsoy, 147.

almış olurdu. Böylece de otoriter bir yapı oluşurdu. Bu sebepten tayin etmedi" şeklinde değerlendirmiştir.[307]

Halifenin kendinden sonra birisini aday gösterme usulündeki seçim şekli İslâmi kurallara aykırı olsaydı, sahabe tarafından uygulanmazdı. Çünkü onların muvafakati, sahabi icmaı kapsamında bu usulün cevazına ait bir delil sayılır. Zamanımızda ise veliahdlık usûlü büyük oranda terkedilmiş sayılır.[308]

Sonraları meşru bir halifenin, çevresindeki ulemaya danışmadan bir veliahd tayini yapıp yapamayacağı tartışma konusu olmuştur. Tabii bunu kabul edenler, Hz. Ebu Bekir'in çevresine danışmadan Hz. Ömer'i tayin ettiğini; reddedenler ise, Hz. Ebu Bekir'in çevresindekilere danışarak bu işi yaptığını söylemişlerdir.[309] Yalnız her iki halde de, ümmetin emîni olan halifenin, ümmet aleyhine bir şey düşünemeyeceği gerekçesiyle böyle bir tayin yapmasında, ümmetin karşı çıkmaması kaydıyla mahzur olmayacağı sonucu çıkmaktadır.[310] Zaten açıkça istişareyi emreden ayete rağmen Hz. Ebu Bekir'in çevresine danışmadığını düşünmek, itibara alınmayacak kadar uzak bir ihtimaldir.

Veliahdlık meselelerinde tarihin ilerlemesi ile tartışmalar daha ileri boyutlara varmıştır. Çünkü devlet başkanının kendi akrabasını veliahd olarak tayin edebilmesi meselesi gündeme gelmiştir. Bunun başlangıcı da Hz. Muaviye'nin oğlu Yezid'i veliahd tayini ile olmuştur. Bunu kabul edenler; baba oğlu lehine şahitlik yapabilir ve karar verebilir, bu sebepten caizdir. Yine ümmetin menfaati bunu gerektirmekteyse, ümmetin emîni olan halifenin, oğlunu bu makama tavsiye etmesinde bir sakınca yoktur, düşüncesini savunmuştur. Fakat bu tayinde ehl-i hall ve akdin onayı şarttır demişler ve halkın biatının bundan sonra olabileceğine hükmetmişlerdir.[311]

Yine eğer bir kişi, oğlunu değil de babasını halef göstermekteyse kabul edilebilir. Çünkü bir insanın oğlu lehine icraat yapması mümkünken babasını tercih etmesi, bu seçimin ümmetin lehine yapılmış olduğuna de-

---

307 Hamidullah, Makaleler, s. 83; İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/169.
308 Sosyal Adalet, s. 168.
309 Nebhân, s. 483.
310 Nebhân, s. 136.
311 Nebhân, s. 481.

lildir demişlerdir. Bu fikirlerini tavzih sadedinde de, fıtrat kanunları gereği oğul babaya tercih edilmesi gerekirken, baba oğula tercih edilmiştir şeklinde açıklamışlardır.[312] Bu fikre karşı gelenler ise; böyle uygulamaların meseleyi dinî hüviyetinden çıkararak, özel bir mülkiyet meselesi haline getireceğini söylemişlerdir.

Her yönüyle önceden yapılan bir atama veya seçim olduğunda şüphe olmayan istihlaf tartışmasının ilerleyen boyutlarında, birden fazla kişinin halef olarak tayin edilip edilmeyeceği problemiyle karşılaşılmıştır. Bunun yanında eğer böyle bir tayin mümkün olursa, halefler arasında sıra şartı gözetilecek midir? sorusu çıkmıştır. Neticede; istihlaf yolunun caiz olabileceğini kabul edenler, sırayla üç kişiye kadar veliahd tayini yapılabileceğini kabul etmişlerdir. Delil olarak da, Mute savaşında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in üç kişiyi, sırasını belirterek komutan tayin etmesini göstermişlerdir. Ayrıca Kur'an ve hadisteki ahde vefayı emreden nasların bu sonucu verdiğini söylemişlerdir.[313]

Tarihte bunun örneği olmuştur. Zira Emevilerden Velid b. Abdullah, yeğeni Ömer b. Abdulaziz ve kardeşi Yezid'i böyle arka arkaya veliahd tayin etmiştir.[314] Meselenin burasında, "Birinci veliahd başa geçince ikinciyi değiştirebilir mi?" sorusuyla karşılaşılmıştır. Şartları değişmemişse ve veliaht seçilirken şûrâ meclisinin de kararı alınmışsa değiştirilemeyeceği, aksi halde değiştirilebileceği söylenmiştir. Fakat başa geçen yeni halifenin istediğini yapıp yapamayacağı da tartışılmıştır.[315]

Veliahdlık meselesinin ayrı bir sorusu, büluğa ermemiş çocukların veliahd olup olmayacağıdır. Ümmetin selameti ve istikrarı için çocuğun veliahdlığını kabul edenler, onun ileride olgunlaşarak işi idare edebilecek bir seviyeye geleceğini öne sürmüşlerdir. Nitekim hılafet konusunda veraset sistemini kabul edenlerin de, çocuğun büyüyeceğini ileri sürerek delil getirmeleri bir gerçektir.[316] Fakat çocuğun o haliyle başa geçmesini dü-

---

312 Mâverdî, s. 9; Nebhân, s. 481.

313 Mâverdî, s. 12-14; Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl, Şerhu›s-Siyer, müt.: Muhammed Münir Ayntabi, Dâru't-Tıbaa, İst.-1241, s. II/231; Nebhân, s. 485; Ebû Ya'lâ, s. 26-27.

314 Niyazi, Mehmed, s. 83.

315 Nebhân, s. 486; Niyazi, Mehmet, s. 83.

316 Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, s. 411 vd.

şünmek imkan dâhilinde değildir.[317] Sonuçta sırası gelen şahıslar, şartları tutuyorsa başa geçmiştir.[318]

İslami bir tolumda meseleleri çözmek için fetva bulma gayretleri doğaldır. İslâmın yöneticiyi belirleme sahasında açık bir nas koymaması ise bu gayretleri tetiklemiştir. Fakat devlet başkanlarına yakınlığı olan, onların ihsanlarıyla yaşayan bazı ulemanın, bu şekilde ortaya çıkan durumlara "caiz değil" demek yerine, uygunluğuna dair bir delil bulmayı tercih etmeleri de sözkonusudur. Ayrıca mevcut idarenin zorlamasıyla "caiz" diyenlerin varlığı da bir vakıadır. Keza ümmetin selametinin bu şekilde icra edilen bir yönetimde olduğunu düşünenler de bulunmuştur.

Veliahdlığı sadece bir halife tercihi olarak değil de kesinlik ifade eden bir şart olarak ele alırsak, halifenin kendinden sonra başa geçecek şahsı tayin yetkisini nereden aldığını bilmek gerekmektedir. Bunun ise bir dayanağı yoktur. Zira ümmet onun yerine bir başkasını da seçebilir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Kendinden sonra hiç bir kimseyi halife olarak tayin etmemesi de bunu gösterir. Bu açıdan veliahdlığı bir tavsiye olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Halife vefat etmeden şartlarına uygun bir veliahdı seçmesi kendine düşen son bir görevdir, diyenler de olmuştur.[319] Bu düşünceye göre halifenin aday gösterdiği şahsın veliahd olması bir şarttır. Fakat bu durumda şartları tutmayan birisinin de veliahd gösterilebilmesi sözkonusudur. Böyle bir veliahdın devlet başkanı olması ise, Müslümanlara yapılacak en büyük bir zulümdür. Buna da cevaz imkânı yoktur.

Akrabaların tayininde, hatta başkalarını da veliahd göstermede, subjektif hissî düşüncelerin olabileceği bir gerçektir. Bu sebepten bu şekilde yapılacak seçimlere delil bulmak yerine, böyle endişeli bir yolun kapısını kapamak daha doğrudur. Zaten bilinmedik bir zaman için yapılacak olan bir seçimin, önceden yapılmasının mantığını anlamak oldukça zordur. Mevcut devlet başkanının ölümüyle herkesin her zaman isyan etmesini

---

317 Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, s. 439.
318 İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/91-92; Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 163.
319 İbn Âşûr, s. 208; Eryarsoy, s. 164.

beklemek de makul değildir. Bu sebepten objektif makul bir seçim için zemin hazırlamaya çalışılması daha uygundur.

Veliahd tayin edilen şahsın bu göreve gelemsinden üç beş sene sonra, şartlarında değişiklik olması, ya da kendinden daha kabiliyetli ve daha ehil insanların bulunması muhtemeldir. Ayrıca bu veliahdlık düşüncesinin, hanedanlıklara ve veraset usulüne sebep olduğu da ortadadır.[320] Çünkü herkes kendine yakın insanları tayin edince, hilafet bir ailede kalmaya devam etmiş, duruma göre ümmet bu ailenin tahakkümü altında ezilebilmiş, fakat haklarını arayamamıştır. Her ne kadar veliahdlık usûlünde çevrede bulunan ehil kişilere danışılmaktaysa da, böyle bir çevrede bulunan ulemanın, mevcut yönetimin isteğinin aksine iş yapması ve durumu tarafsız olarak değerlendirilmesi oldukça zordur.

Veliahdlığın, ortaya çıktığı ve uygulandığı günler için iyi denilebilecek yanları da vardır. Çünkü tayin edilen veliahdlar, daha küçük yaşlarda iken devlet yönetimine alıştırılmaktaydı. Zira yöneticilik bir yönüyle sanat olduğundan,[321] istikbalde kabiliyetli ve tecrübeli bir devlet başkanının olma yolu veliahd göstermekti. Eğer böyle yapılmasaydı; basın, yayın, haberleşme ve eğitimin.. yaygın olmadığı bir dönemde, devletin başına özel olarak yetiştirilmemiş kişilerin geçmesi, bu işten anlamayanların vazife almasına sebep olabilirdi.

Seçim tartışmaları gibi kargaşaların olmaması için veliahtlık usulünü şu anda bile uygun görmekte mahzur olmayabilir. Çünkü, "İslama göre bu sistem caiz değildir" diyebilmek oldukça zordur. Tabii ki bu durumda veliahdlığı, mevcut devlet başkanının sadece bir önerisi olarak kabul etmekteyiz. Yani son kararı verecek olan yine halk veya şûra meclisi olacaktır.

4 - Devlet başkanının veraset yoluyla tayini:

İslâm Tarihinde devlet başkanlığının veraset usûlüyle devamı Emeviler ile başlamıştır denebilir. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Muaviye, Hz. Osman'ın

---

320 Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, s. I/95.

321 White, Leonard D., Amme İdaresine Giriş, müt.: Arif Ayaslıoğlu-Reyan Toker, Ank. Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi-New York Üniversitesi Amme İdaresi ve Sosyal Hizmetler Fakültesi ile Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü müşterek yayını, by. ve by. yok, s. 28.

şehid edilmesinden sonra İslâm toplumunda çıkan bölünmeler ve savaşlar sebebiyle bir halife seçebilmenin zor olacağını tahmin etmiştir. Bu sebeple de bu gibi ihtilaflara bir sınır koymayı kararlaştırmış ve Şam'da Bizanslılar arasında câri olan veraset sistemini kabul etmiştir.[322] Fakat genel manada veraset meselesi, veliahdlığın sonucu olarak ortaya çıkmış bir durumdur. Çünkü önceleri herhangi bir kişinin veliahdlığı söz konusuyken, sonra akrabaların tayinine, daha sonraları ise baba ve oğul için yorumlamalara gidilmiş, hatta âkil ve bâliğ olmayan bir çocuğun bile veliahdlığı düşünülebilmiştir. Tabii olarak bunun neticesinde, her hangi bir ailede veya bir soyda hilafetin kalmasında bir mahzur olmayacağı sonucuna varılmıştır. Veraset de zaten bu manadadır. Böylece devlet başkanlığı bir aile içindeki en büyük erkek çocuğa veya bir sülaledeki en büyük erkeğe, duruma göre de içlerinden seçimle belirlenebilecek birisine geçmiştir. Zamanla da devlet başkanlığı elinde bulunan aileye farklı bir konum verilebilmiştir.

Devlet başkanlığının verasetle devam edebileceğine dair bir nass yoktur. Fakat ümmet, o aile içerisinden gelen şahıslara gerçekten razı ise ve onların şartları da hilafete uygunsa, böyle bir usulün engeli de yoktur. Çünkü bu şekilde olan genel bir kabul, ümmetin bu durumdan razı olduğu, dolayısıyla da onların istişaresine dayandığı neticesini verir. Fakat mutlak olarak verasetin caiz olduğunu söylemek mümkün değildir.[323]

Kuran-ı Kerim'de Hz. Davud'tan sonra Süleyman'ın devlet başkanı olduğu anlatılmaktadır. Bazı yazarlar Hz. Davud ve Süleyman'ın devlet başkanı olmasını, Hâkim Şimoil vasıtasıyla ilhâm-ı ilahi neticesinde olduğunu ve bu tayinde ehliyetin esas alındığını kaydeder. Ümmet içerisindeki genel anlayış ise bundan farklıdır ve bir verasetin olduğu noktasındadır.[324] Fakat neticede bu durum tarihî bir olay olarak nakledildiğinden, ümmet bağlayıcı olmadığına kail olmuştur. Çünkü hilafet seçimleri sırasında sahabe bu ayetlerden, başka bir türlü bir mana çıkarmamışlardır.[325]

---

322 Nebhân, s. 70.

323 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 187.

324 Neml suresi, 28/16.

325 Yeniçeri, s. 9; Niyazi, Mehmet, s. 49; Okandan, Umumi Amme Hukuku Dersleri, s. 186-188.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in, إِنَّا مَعْشَرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورَثُ مَا تَرَكْتُ بَعْدَ مَئُونَةِ عَامِلِي وَنَفَقَةِ نِسَائِي صَدَقَةٌ «Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Çalışanların ihtiyacı ve ailemin nafakası dışında bıraktıklarım sadakadır» hadisi[326] de malla alakalı bir veraset olduğundan, Hz. Davud'tan sonra tahtına Hz. Süleyman'ın vâris olmasının bir tenakuz ifade etmediği açıktır. Hz. Zekeriyya'nın bir peygamber olarak varis istemesi[327] de malla alakalı bir veraset değil, peygamberlik vazifesiyle alakalı bir verasettir. Bu sebepten dolayı devlet başkanlığı ile alakalı olarak, verasetin kesin olması veya olmaması gereken bir İslâmi kural olmadığına hükmediyoruz. Fakat zaman içerisinde, maslahata göre düşünülebilecek bir usûl olabilir.

Babanın çocuğuna olan velayeti gibi bir ailenin de ümmet üzerinde idare hakkına sahip olması mümkün değildir. Çünkü bu saha veraset konusu değildir. Yönetim ise ümmetin hakkıdır. Eğer ümmet bir aileye; "Biz senin idarene razıyız" derse, bu durum bir nevi kendilerine ait olan bu hakkı o aileye vermek olur. Böylece caiz denebilir. Fakat devlet içindeki pek çok kişiden kimin razı olduğunu ve kimin razı olmadığını tespit etmek zor olduğundan, böyle bir yola gitmek mahzurdan hâlî değildir. Ümmetin çoğunluğunun istemediği hallerde ise bu durum kesinlikle devam edemez.[328] Zira bununla halka ait olan bir hak, yani yönetim emaneti; zorla gasp edilmiş sayılır. Bunun ise istişare veya şûraya hamledilecek hiç bir tarafı olmadığından, İslâmi açıdan kesinlikle caiz olamaz.

5 - Devlet başkanlığının belli bir soya mahsus olması:

Devlet başkanlığının belli bir aile veya soya ait olmasıyla, verasetle devamı arasında pek bir fark yoktur. Çünkü iki durum da aynı sonucu vermektedir. Zira yönetim hakkı her hangi bir ailede değişmez bir surette devam etmekteyse, bu hal bir veraset olur ki, bu konuyu önceki mevzuda anlattık.

Devlet başkanının Ehl-i Beyt veya Kureyşten olması ise biraz farklılık arzettiğinden bir hanedanlık sayılmaz. Zira Kureyş dünya üzerine

---

[326] Ahmed, 2/463.
[327] Enbiya suresi, 20/89-90.
[328] Seyyid Bey, s. 24; Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 187.

iyice dağılmış bir kabiledir. Dolayısıyla dünyanın her tarafında olabilmeleri mümkündür. Bu durum ise onlar arasındaki akrabalığın sadece sözde kaldığını gösterir. Bu konuda Ehl-i Beyt için de aynı değerlendirmeyi yapabiliriz.

Acaba devlet başkanlığı belli bir zümreye tahsis edilebilir mi? Zümre kelimesinden özelliği değişmeyen bir grup anlaşılır[329] ki soydan farklıdır. Zira zümre oluşmasında vasıf önemlidir. Bu sebepten hem Kureyşlilerin hem de Ehl-i Beytin, İslâma göre zümre kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü İslâma göre üstünlüğün takvada olması prensibi[330] gereği, onların diğer insanlardan farklı bir üstünlükleri yoktur.

Zaten devlet başkanlığının Kureyş ve Ehl-i Beyte ait olduğunu söyleyenler; bu tavzifi onların üstün olmalarına bağlamamaktadırlar. Zira bu sahanın onlara tahsis edildiğine inanmaktadırlar. Yani Allah ve Rasulü bu görevi Ehl-i Beyte veya Kureyşe vermiştir, şeklinde düşünmektedirler. Hükmün hikmetini de Allah Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem)'e nesebî yakınlıklarıyla açıklamaktadırlar. Dolayısıyla bu kabul bir inanç olarak tezahür etmektedir.

Nesebî yakınlık doğuştan gelen bir özellik olduğundan, hukuk ve takvaya konu olamaz. Çünkü İslâm hukuku prensiplerine göre hiçbir kimsenin, Ehl-i Beytten veya Kureyşten olması bir üstünlük olarak kabul edilemez. Buna rağmen devlet başkanlığının Kureyş veya Ehl-i Beytte kalması gerektiğini kabul edenlere, yapılacak herhangi bir şeyin olmadığını da belirtmek gerekir. Çünkü bu durum bir inanç işidir. Dolayısıyla ancak inançlarına sebep olan deliller tartışılabilir. Biz de bunu yapmaktayız.

İslâm dünyasında görülen devlet başkanlığının bir aile, soy veya zümrede kalmasıyla alakalı, mezkur iki inancı taşıyan grup dışında daha başka bir kesim yoktur. Osmanlıda olduğu gibi hilafetin belli bir soyda devamıyla alakalı görüşler ise, bir inançtan kaynaklanmamaktaydı. Yalnız o günün şartları içinde böyle bir sistemin tatbik edilmesinde fayda görülmekteydi. Dolayısıyla böyle bir sistemin doğru mu yoksa yanlış mı olduğu ayrı bir konudur.

---

[329] Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, zümre md.

[330] Hucurât suresi, 49/13.

Ehl-i hall ve akdi (şûra meclisi) de seçkin bir zümre olarak göremeyiz. Çünkü bunlar, ümmet tarafından bu göreve tavzif edilmiş vekillerdir. Dolayısıyla makama liyakatları dışında hiç bir ayrıcalıkları yoktur. Her an bu görevlerinden azledilebilmeleri de mümkündür. Ayrıca seçkinliği kabul edilen zümrelerin üstünlük özelliği değişmez. Fakat Ehl-i hall ve akdin böyle değişmeyecek üstün özellikleri yoktur. Yine ehl-i hall ve akdin bu göreve gelmelerinde, belli şartları bulundurmaları yanında, ümmetin seçimi de belirleyici bir rol oynadığından, onların seçkin bir zümre oldukları düşüncesi hatalıdır.

İslâma göre üstünlük takvadadır ve bunu sadece Allah bilebilir. Dolayısıyla insanlar tarağın dişleri gibi eşittir. Arabın aceme, acemin de araba karşı dava edilebileceği bir üstünlük yoktur.[331] Bu sebeplerden dolayı devlet başkanlığı gibi liyakat ve ehliyet isteyen bir vazife, sadece layık olanlara verilebilir. Yani devlet başkasının seçiminde çevre, kabile, soy ve şahsiyet rol oynamaz.

6 - Zorla devlet başkanı olma:

Güç kullanarak devlet başkanı olmaya; tagallüb imameti, zaruret imameti, hilâfet-i kahriye veya hilâfet-i sûriye gibi isimler verilmiştir.[332] Dolayısıyla herhangi bir yolla devleti ele geçiren birisi, devlet başkanlığını da ilan ederek ümmetten zorla biat almıştır. Halk da devlet başkanı olmak isteyen kişiye, zaruret gereği istemeyerek de olsa biat etmiştir. Sonuçta da itaat etmişlerdir.

Mutezile ve Hâriciler bu şekilde devlet başkanı olanlara kesinlikle rıza göstermemişler ve indirilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[333] Yapılacak başka bir çare olmadığı zaman itaatin gerektiğini söyleyenler olduğu gibi, şayet başa geçen şahıs hilafet şartlarını taşıyorsa itaat edilir, değilse edilmez diyenler de olmuştur.[334]

331 Hucurât suresi, 49/13; Mu›minun suresi, 23/101; İbn Kesîr, s. II/575-576, III/367-368; Yazır, s. VI/4478-4481

332 Arnold, T. W., İslâm Ansiklopedisi, 5. cilt, halife md; Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, s. IV/417-419; el-Hatib, Abdü'l-Kerîm, s. 299 vd.

333 Bağdâdî, s. 54; Niyazi, Mehmet, s. 84-85.

334 Fethi, Abdü'l-Kerîm, s. 255; Ebû Zehra, İmam Mâlik, s. 200-201; el-Hatîb, A. K., s. 299

Güç kullanarak başa geçen şahıs hilafet şartlarını taşısa bile, hukuka uymayan bir yolla başa geçtiği için, bu göreve gelmesine müsade edilmemelidir. Yine bu makama açıktan istekli bir şekilde geldiğinde hiçbir şüphe yoktur. Açıktan istekli olanlar ise bu makama geçirilemez.[335] Dolayısıyla usulsüz teşebbüslerin bir liyakatsizlik sebebi olduğu İslami bir prensiptir. Bu iki sebebe binaen böyle kişileri ilk fırsatta bu makamdan indirmenin yolu araştırılmalıdır. Aksi halde imkânı olan çoğu şahıs bu yola başvurabilir.[336] Fakat Hâriciler ve Mutezile gibi düşünmek de hatalıdır. Çünkü İslâm ümmeti böyle bir durumda ciddi kayıp verebilir.

Devletin başına kim geçerse geçsin itaat edilmelidir, demek de İslâma aykırıdır. Çünkü böyle bir durumda usulsüzlüğe rıza gösterilmiş olur. İslâm tarihinde görülen zorla yönetime gelmelerde, bu şekildeki bir anlayışın da etkisi vardır.[337]

Yönetimi, isteyerek ve usulsüz olarak ele geçirmenin dışında, diğer şartları da tutmayan bir şahsın zorla ele geçirme durumu ise tamamen farklıdır. Çünkü bu sefer kesinlikle indirmek gerekmektedir. Zira bu durumda, çok yönden ehliyet ârızası taşıyan bir kişinin yönetimi söz konusudur.

"İslâm dünyasında zorla başa geçen meşru halifedir. Bu sebepten bu şekilde başa geçmenin hiç bir mahzuru yoktur" diyen ise hiç olmamıştır. Zaten bunu demeye imkân da yoktur.

B – Zamanımızda Uygulanabilecek Seçim Şekli

Devlet başkanını seçme konusu; aday tespiti, seçimlerin yapılması ve sonucun karara bağlanması şeklinde üç temel meseleyi içerir. Tabii bu noktada seçim için olabilecek ihtimaller kadar, ideal şekli belirlemek de önemlidir. Sırasıyla görelim:

---

vd.; İmam Gazâlî, Huccetü›l-İslâm Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhyaü Ulumu›d-Din, Matbaatü›l-Bahriyye, İst.-1318, 1. baskı, s. I/114; Rıza Reşid, s. 36; İslâm Hukukunda ikrah ve ikrahla yapılan tasarrufların hukuki sonuçları hakkında bkz. Aydın Taş, İslâm Hukukunda Geçerliliği Şahısların İcazetine Bağlı Olan Tasarruflar, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara-1994, s. 54-62.

335 Bkz.: Müslim, (Kitâbü'l-İmâre) s. II/1459; Tecrîd-i Sarîh, s. XII/231-232.

336 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 168.

337 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 168.

1 - Devlet başkanlığı için aday belirleme:

Devlet başkanlığına aday olacak şahısların belirlenmesinde iki temel yol vardır. Bunlardan birincisi, şahsın kendisinin bu makama talip olmasıdır. İkinci ise adayların diğer insanlar tarafından gösterilmesidir.[338] İslâm devletinde birinci yolun tatbikinin mümkün olamayacağını, devlet başkanının bu görev için açıktan istekli olmaması bahsinde izah ettik. Bu sebepten sadece ikinci yolun tatbik imkanı vardır. Böylece; şahısların adaylıklarını açıklamalarının, kendilerini seçtirebilmek için tanıtmalarının ve seçilme şansını yükseltmek için yaptıkları propogandaların önü tıkanmış olacaktır.

Bir aday başkaları tarafından bile gösterilse bu konudaki gayretleri, bu makam için hırslı ve istekli olduğunu göstereceğinden, adayların kendilerini tanıtmaları İslâma uygun değildir. Bu sebepten bu işi tarafsız olarak devlet yapmalıdır.

Bu usule göre adaylar, seçilmek için diğer adaylar aleyhinde propoganda yapamayacaktır. Çünkü bir müslümanın başka bir müslüman aleyhinde menfi propoganda yapması İslâmda haramdır. Müslümanların biribirlerine ait ayıplarını araştırmamayı, biribirlerini alaya almamayı ve birbirlerinin gıybetlerini yapmamayı emreden ayetler de bunu göstermektedir.[339]

Aday gösterme usulüyle sadece para ve imkanı çok olanlar değil, fakir insanlar da liyakatleri sebebiyle aday gösterilebileceklerdir. Karşılıklı seçim yarışları da olmayacağından dolayı, neticede ümmet doğruyu daha iyi görebilecektir.

Bize göre aday belirleme işini belli kurallar çerçevesinde devlet yapmalıdır. Buna göre devlet başkanlığı için adaylık şartı açıklandıktan sonra, halktan veya şûradan gerekçeleriyle beraber aday teklifleri beklenir. Çünkü teklif verme, bir veya iki kademeli seçime göre değişecektir. Teklif olarak gelen adayları da meclis içinde veya dışında oluşturulan tarafsız bir komisyon değerlendirecektir. İslâm ülkesinin başkanlığına teklif edilen adayla, bu makamda bulunması gereken özellikler karşılaştırılacaktır. Eğer gerçekten teklif edilen aday beklenilen özellikleri taşıyorsa,

---

[338] Arsalı, Oya, Adaylık Kavramı ve Türkiye›de Milletvekili Adaylığı, Sevinç Mtb., Ank.-1972, s. 49-50; Çam, Siyaset Bilimi, s. 252.

[339] Bkz.: Hucurât suresi, 49/11-12.

komisyon tarafından adaylığı onaylanacaktır. Şayet taşımıyorsa gerekçesi de açıklanarak, ilgililere bildirilecektir. Bu şekilde sözkonusu kişinin adaylığı da reddedilmiş olacaktır. Bo noktada itirazı olanlar da ilgili daha yüksek bir merciye (Yüce Mahkeme) bildirerek haklarını arayabilecektir. Adaylığı kesinleşenler ise, yine bu tarafsız komisyon tarafından ümmete veya meclise tanıtılacaktır.

İki kademeli seçimde birinci olarak halkın temsilcileri seçileceğinden, bu temsilciler aynı usulle tesbit edildikten sonra, öncelikle temsilini yapacağı bölgelerde tanıtılır. Son aşamada devlet başkanını seçecek olan ise meclistir. "Halkın temsilcilerinin seçimi mevzuunda" açıklayacağımız gibi, biz iki kademeli bir seçimde halk temsilcilerinin dar bölge sistemine göre seçilmesini öneriyoruz. Dar bölge veya dar çevre sistemi, seçim çevresinin bir milletvekili veya temsilci çıkarabilecek biçimde oluşturulması demektir.[340]

Tanıtım yapılırken her adayın özellikleri; eksiksiz, mübalağasız ve eşit bir şekilde açıklanacaktır. Bunun neticesinde ümmet veya meclis de içlerinden birisini çoğunluk usulüne göre seçecektir. Çoğunluk sistemine göre, milletvekilliği (temsilcilik) veya devlet başkanlığı en çok oy alana verilir.[341] Böyle bir aday belirleme ve seçim usulünden, ne halk ne de devlet zararlı çıkar!

2 - Devlet başkanının seçimi:

a - Tek kademeli bir şûra ile devlet başkanının seçimi:

وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ «Müslümanların işleri kendileri arasında istişare ile halledilir» ayeti[342] gereği, İslâm devletindeki temel idari yapı, yöneticilerle ümmetin karşılıklı istişaresine dayanır. Eğer bir mâni yoksa herkesin bu istişareye katılması gerekir. Çünkü; Kur'an ve hadislerdeki istişare ile ilgili emirlerde her hangi bir istisna olmadığından, mâni olmadığı halde istişareye katılmamak bir eksiklik olur. Zaten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de ashabıyla birlikte bu şekilde hareket ederdi.[343]

340 Bkz.: Teziç, Anayasa Hukuku, s. 260.
341 Bkz.: Teziç, Anayasa Hukuku, s. 275.
342 Şûrâ suresi, 42/38.
343 Âl-i İmrân suresi, 3/159; İbn Kesîr, s. I/331-332; İbnü›l-Arabî, s. I/124.

Her insanın şahsına mahsus özel bir anlayış ve kriteri vardır. Bunlara bir başkası sahip olamaz. Bu sebepten herkesin istişare manasındaki bir seçime katılması gerekmektedir. Bunun yapılmasına engel varsa da aşmak lazımdır. Çünkü bu uygulama İslâmın emridir. Kaldı ki bugün bunu yapmak zor değildir. Zaten asıllar varken vekillerin devreye girmesi de İslami açıdan mümkün değildir. Bu sebeple seçimler vasitasıyla toplumun iradesini ortaya çıkarmak zorundayız. Bu şeklin örneği ise Hz. Ali'nin seçiminde görülmüştür.[344]

Tek kademeli bir şûra ile İslâm ülkesindeki başkanın seçilmesi benimsendiği zaman, bütün ülke bir seçim bölgesi kabul edilir. Sonra adaylar belirlenir. Neticede çoğunluk usulüne göre kimin devlet başkanı olacağına karar verilir. Bu durumda milletvekilleri, dar bölge seçim sistemine göre ve çoğunluk usulüne göre belirlenebilir.

b - İki kademeli bir şura ile devlet başkanının seçimi:

I. Halkın temsilcilerinin seçimi:

Biz halkın vekillerine eski ifadeyle "ehl-i hall ve akd", yeni ifadesiyle "milletvekili" diyebiliriz. Nüfusu büyük olan ve yöneticilerini seçimle işbaşına getiren her devlette, temsilcilik veye milletvekilliği problemi vardır. Bu şekildeki demokrasilere temsîlî demokrasi denir. Bunun da iki türü vardır. Birincisinde seçmenler yalnız yasama organını seçerler. İkincisinde ise yürütme organını da seçerler.[345] İslâm ülkesi bütün müslümanları içine alacak şekilde, nüfusu fazla ve coğrafyası geniş bir devlet olacağından; seçmenlerin doğrudan icra organını temsil eden devlet başkanını seçmesi, değişik yerlerde açıladığımız üzere hem zor hem de mahzurlu olur. Çünkü herkesin bunu bilmesi zordur. Biz de bu sebepten iki kademeli bir seçimi daha muvafik bulmaktayız.

Yalnız burada şunu belirtmekte de fayda vardır. İslâm ülkesinde devlet başkanını seçecek olan halkın temsilcileri, bugün ABD'de olduğu gibi sadece devlet başkanını seçmekle görevli olmamalıdır. Çünkü bunlar, ABD'deki Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşan Kongre'nin vazifesini

---

[344] el-Kuraşi, s. II/361; Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, Tarihü›l-Hamîs fi-Ahvâli Enfesi›n-Nefis, Müessesetü Şa›bân, Beyrut-1283, s. II/276-277.

[345] Gözübüyük, s. 66.

de yapmalıdırlar. Yani seçilecek vekiller aynı zamanda yasama organını da oluşturmalıdırlar.

Devlet başkanını seçecek şahıslar; toplum içindeki bu makamı, görevlerini ve devlet işlerini bilecek, ayrıca vasıfları en iyi şahıslardan oluşacaktır. Bu kapasiteye sahip insanlar, aynı zamanda milletvekilliği de yapacaklardır. Çünkü seçim masraflarını azaltmak, sürekli seçim atmosferi yaşatmamak ve ülkeye getireceği istikrarsızlığı asgariye indirmek için devlet başkanını seçecek şahıslarla milletvekillerinin aynı olmasında fayda vardır.

Halkın vekilleri, halk adına icraat yapmaya en liyakatli olan şahıslar değilse, bulundukları makamdan indirilmelidirler. Yerlerine de daha liyakatli olan şahıslar seçilmelidir. Şayet en lehliyetli kişiler de onlar iseler, o bölge ve ülke adına bütün kararları onlar vermelidirler. Meseleye bu açıdan bakılınca, bir bölgedeki en layık kişiler bellidir. Dolayısıyla bunlar milletvekilliği adına bütün görevleri yapabilirler. Bu sebeple bir ülkede hem millet adına icraat yapacak vekillerin olmasını, hem de devlet başkanını seçecek temsilcilerin olmasını, çelişkili bir sonuç olarak değerlendirmek gerekir.

İslâma göre asıl olan tek kademeli bir seçimdir. Çünkü bir konuda her bir müslümanın fikri açıktan alınmalıdır ki, müslümanlar arasındaki istişare tam anlamıyla tezahür etsin. Buna imkân varken, kademeli seçimlere gitmek, asıl seçmenin oylarını hafifleteceği için daha az demokratik kabul edilir. Ayrıca tek taraflı seçim, bütün vatandaşların eşit olduğuna bir gösterge olarak da kabul edilmiştir.[346] Fakat bunu yapmaya meşru mâniler vardır. Bu mâniler şunlardır:

A - Milyonlarca ümmetin bir araya gelmesi, ittifak yapması ve bir başkan seçmesi mümkün değildir.

B - Adayların seçmen tarafından tanınması çok önemlidir. Nüusu ve coğrafyası geniş bir ülkede ise bu durum çok zor sağlanır.[347] Bu sebepten çok sayıda insanın devlet başkanı adayını tanıyarak, ona göre seçim yapması mümkün değildir. Ümmet içerisindeki bilgi ve kültür farklılığının fazlalığı da buna eklenince, bu durum tanımadan seçim işlemini yapmaya sebep olur.

---

[346] Akagündüz, Kemal Aydın, s. 36; Çam, Siyaset Bilimi, s. 253.

[347] Çam, Siyaset Bilimi, s. 253.

C - Bu kadar çok sayıdaki insanın; devlet başkanında bulunması gereken özellikleri, devletin problemlerini ve aday ile ondan beklenecek vazifeler arasındaki değerlendirmeyi yapacak kifayete sahip olması düşünülemez. Bunun sonucunda herkesin katıldığı bir seçim yapılsa bile, bu durum istişare şartlarına göre gerçekleştirilmiş olmaz. Çünkü istişare bilmeyenlerle değil, bilen insanlarla yapılır. Halk içerisinde kimin bilip kimin bilmediği tam olarak tesbit edilemeyeceği için de, bildiğinden şüphe edilmeyecek temsilcilerin seçilmesi yoluna gitmek zorunlu hale gelir. Bu sebepten dolayı ümmet adına hareket edecek vekilleri seçme yoluna gitmek gerekmektedir.

Bu temsilciler, her yönüyle vekili olduğu topluluktan daha seçkin ve devlet başkanı adayına daha yakın olacağından, onu daha iyi tanıyacaklardır. Bu sebeple bütün halkın seçimi adına düşünülen mahzurlar söz konusu olmayacaktır. Şayet ileride, devlet başkanının azli gerekirse de, anında toplanıp bunu yapabileceklerdir. Fakat bütünüyle bir ümmetin bu kadar çabuk hareket edebilmesi mümkün değildir.

Bu şekildeki kademeli bir seçime, Kuran ve sünnetten misaller de mevcuttur. Mesela:

1 - Hz. Musa kavmi adına Allahtan tevbe ve özür dilemek için yetmiş kişiyi seçmişti. Bu seçilen insanlar, kavminin en vasıflı insanlarıydı ve kavimleri adına hareket edeceklerdi.[348] Mademki Kur'anda bu şekilde ümmet adına hareket edebilecek bir grubun seçilişi anlatılmaktadır ve aksine de bir delil yoktur, öyleyse biz bu usulü günümüzde de uygulayabiliriz.[349] Fakat Hz. Musa'nın 70 kişiyi seçerken nasıl bir usûl takip ettiğine dair bir bilgimiz yoktur. Yalnız bunların ümmetin beğendiği kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı bu olaydan, milletin vekillerini seçmedeki usûl hakkında bir bilgi edinememekteyiz.

2 - Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) İkinci Akabe Biatı'nda bulunan 12 kişiden tüm Medineli'ler adına biat almıştır. Bu olay ise belli bir grubun bütün ümmet adına hareket edebileceğini göstermektedir.

3 - Hz. Osman'ın seçimi bu şekilde olmuştur. Keza Hz. Ebu Bekir de ümmetin ileri gelenleri tarafından uygun görüldüğü ve desteklendiği

---

348 Ârâf suresi, 7/155; Yazır, s. IV/2292.
349 Eryarsoy, s. 226; Niyazi, Mehmet, s. 72.

için seçilmiştir. Bu sebepten onların seçimini de iki kademeli olarak kabul edebiliriz. Her ne kadar Hz. Ömer'in seçimi istihlaf usulü gibi görünse de, Hz. Ebu Bekir ashabın ileri gelenlerine danışarak ve onlarla anlaşarak bu isthlafı yapmıştı. Bu sebepten dolayı onun seçimini de iki kademeli olarak kabul edebiliriz. Yalnız olay sadece ümmet adına vekillerin hareket edebilmesiyle kalmamakta, bu temsilcilerin kaç kişi olması gerektiği de ayrı bir problemdir. Bu konuda zamanımıza kadar sürülen görüşler şunlardır:

a - Beş kişi olmalıdır. Çünkü Ebû Bekir'i ilk olarak öne sürüp biat edenler beş kişiydi. Bu sahabiler Hz. Ömer, Ebu Ubeyde, Esad b. Hudayr, Bişr ve Sâlim idiler.[350]

b - Üç kişi olmalıdır. Çünkü nikah akdi yapılırken üç kişi yeterlidir. Bunlar veli ve iki şahittir. Nasıl olsa bu seçim işi de ümmet adına yapılan bir akit olduğundan, aralarında bir fark yoktur.[351]

c - Bir kişi yeterlidir.[352] Çünkü ilk halife seçimleri sırasında Hz. Abbas Hz. Ali'ye; "Uzat elini biat edeyim" demişti. Böyle bir imkân olmasaydı yapmazdı. Yine Hz. Osman'ın seçiminde son karar Abdurrahman b. Avf tarafından verilmişti.[353] Yine Hz. Ebû Bekir'in seçiminde Hz. Ömer'in, Hz. Ömer'in seçiminde de Hz. Ebu Bekir'in tesiri büyüktü.

d - Bu işi bilme ve anlama konusunda ümmetin en üstün vasıflı insanlarının bütününün ittifakı gerekir.[354]

Meselenin kritiğine gelince:

Hz. Ebu Bekir'e ilk biat edenler mezkur beş kişiydi. Fakat bu şahısların diğer sahabilerden farkı, biate az erken davranmaları ve seçkin durumlarıyla ümmete örnek olmaları açısındandı. Yine bu şahıslar doğrudan Hz. Ebu Bekir'e varmış ve biat etmiş değillerdi. Aksine bütün insanlarla yapılan uzunca bir istişareden sonra biat etmişlerdi. Bu sebeple seçimin

[350] Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 210; Nebhân s. 440,410; Hintli Abdü'l-Mecit, s. 54; Niyazi, Mehmet, s. 79.
[351] Nebhân, s. 409-410; Hintli Abdü'l-Mecit, s. 54.
[352] Nebhân, s. 409-410; Hintli Abdü'l-Mecit. s. 54.
[353] Mâverdî, s. 24 vd.
[354] Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 210; İbn Hazm, el-Fasl, s. IV/167.

sonucundan da herkes razı olmuş ve gönül rızalarıyla biat yapmışlardı. Dolayısıyla böyle bir seçim, beş kişinin seçimi olarak değerlendirilemez.

Evlenme akdiyle devlet başkanının seçimi de birbirine bezetilemez. Çünkü birisinin sonucu sadece iki kişiyi bağlmakta, diğeri ise bütün ümmeti bağlamaktadır. Aslında bu ikisi arasında bir benzerlik kurulacaksa şöyle olmalıdır: Nasıl evlenenlerden her ikisinin de rızası alınmaktaysa, ümmet adına yapılacak bir işte de ümmetten her bir ferdin rızası alınmalıdır.

Bir kişinin koca bir ümmeti sevki manasına gelebilecek, "Bir kişi seçerse bu iş tamam olur" düşüncesi de kabul edilmeyecek bir usuldür. Fakat bütün ümmet bir tek kişiye bu konuda yetki verir ve; "Eğer sen seçersen razıyız" derlerse olabilir. Çünkü ortada rızayla verilen bir yetki vardır. Aksi halde herkes sevdiği bir zata biat ederek, diğer insanların da ona biat etmelerini bekleyebilir.

Bu noktada delil getirilen Abdurrahman b. Avf'ın durumu farklıdır. Zira ona verilen bir yetki söz konusudur. Yine o ümmetle bu konuda istişare etmiş, ümmet de onun vereceği kararı lisân-ı halleriyle tasdik etmiştir. Çünkü ona verilen bu göreve itiraz eden bir şahsı bilmiyoruz. Neticede onlar da Abdurrahman b. Avf'ın verdiği kararı biatlarıyla tasdik etmiştirler. Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in hilafetleri de istişare ile gerçekleşmiştir.[355]

Hilafet merkezinde bulunanların bu seçimi yapmasına gelince, bu durum eskiden bir zaruretti ve örfen yapılmaktaydı.[356] Çünkü uzak şehirlerde bulunan halk, görevdeki halifenin vefatını bile çok uzun bir zaman sonra duyabilmekteydiler.[357] Yine İslâmı bilen ve bu sahada ehil olan kişiler, yani seçmenlik şartlarını taşıyanlar, ekseriyetle hilafet merkezinde bulunmaktaydı.[358] Çünkü taşradaki insanlar âlim olsa bile, devlet işlerinden anlamıyabiliyordu. Yine eski devirlerde bütün ümmetin katılımıyla yapılabilecek bir seçim, yıllar alabileceğinden mümkün değildi. Bu sebepten biz onları mazur görmekteyiz. Bugün ise bu gibi nazeretler kalkmıştır.

---

355 es-Süyûti, Celâlüddin, Târîhi›l-Hulefa, Dâru'l-Fikr, Katar-1974, s. 143; İbn Hişâm, es-Sîretü›n-Nebeviyye, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1936, s. IV/308-309.

356 Ûdeh, İslâm ve Siyasi Durumumuz, s. 207.

357 Ebû Ya'lâ, s. 19.

358 Mevdudi, İslâm Nizamı, s. 319-320.

Haberleşme ilerlemiş, ümmetin kısa zamanda toplanarak karar verebilmesi imkânı oluşmuştur. Ayrıca ümmetin bulunduğu hemen her çevrede, hem devlet başkanlığı hem de seçmenlik için aday olabilecek şahıslar mevcut hale gelmiştir. Yine de bazı insanların kısa zamanda yapılacak seçime iştiraki mümkün değilse ve seçimin yapılması için beklenecek sürenin uzaması devlet içinde kargaşa oluşturacaksa, seçmeye ehliyetli olan yakın çevredeki seçmenler ile bir seçim yapılabilir. Veya gerçek seçim yapılıncaya kadar geçici görevli olmak üzere bir naib seçerler.

Bütün bunlardan anlaşılan, ümmet-i Muhammed'in anlaşacağı ve adaylar ile halkın karşılıklı rızasıyla oluşacak bir seçimin olmasıdır.[359]

Bugün devlet başkanlığı seçiminde üç, beş, bir.. vs. şahıs yerine; coğrafi, kültürel ve nüfus şartlarına göre oluşturulacak olan her bölgeyi temsil edecek sayıda milletvekilini seçmek daha uygundur. Bu seçimlerde çoğunluğun oyunu alan seçilmiş olur. Seçilen bu şahıslar hem seçildikleri bölge halkının, hem de bütün halkın temsilcileri konumunda olurlar. Bu seçimlerdeki gaye ise, imkan dâhilinde bu makam için en liyakatli olanları seçmektir.

Her dar bölgenin temsilcileri seçilirken basit çoğunluk sistemi de, mutlak çoğunluk sistemi de tercih edilebilir. Basit çoğunluk sistemine göre en fazla oyu alan seçilir. Mutlak çoğunluk sistemine göre ise mevcut oyların yarıdan fazlasını alan seçilir. Genelde mutlak çoğunluk birinci tur seçimlerde elde edilemediğinden ikinci tura ihtiyaç olur. Ve ikinci tur seçime en çok oyu alan iki aday girer.

Basit veya mutlak çoğunluk sistemi devlet başkanının ikinci kademede meclisteki seçiminde de düşünülebilir. Mutlak (salt) çoğunluk sistemi, basit çoğunluğa göre seçmenin daha doğru tercih yaptığını gösterir. Çünkü seçilen adayın mevcutlar içerisinde en ehliyetlisi ve seçmen tarafından en çok sevileni olduğunu gösterir. Bu da tercih sebebidir. Fakat seçim süresinin uzamasının istikrarı etkileyeceği ve masrafları arttıracağı düşüncesiyle basit çoğunluk sistemi de tercih edilebilir.[360]

---

359 er-Rays, Diyaüddin, en-Nazariyyatü›ş-Siyasiyye, el-İslâmiyye, Dâru'l-Ma›rife, Kahire-1969, s. 193.

360 Gözübüyük, s. 81.

Her bölgeden seçilen şahısların oluşturacağı meclisi, bugünkü parlamentoya benzetebiliriz. Bu vekillerin vazifesi sadece devlet başkanını seçmek değil, aynı zamanda bütün işlerde devlet başkanının yardımcıları olmaktır. Yine bu meclis, ortaya çıkan meselelerde istişare edilen meclis hüviyetini taşıyacaklardır.[361] Hatta gerekirse halifeyi de azledeceklerdir. Devletin genel siyasetini ayarlarken, kanunları teklif edecekleri gibi, seçildikleri bölgeler adına yapılması gereken işleri de yapacaklardır. Bu sebepten adaletli, bilgili ve devlet işlerinden anlayacak kifayette bulunmaları şarttır.[362] Hatta devlet başkanlığı için gerekli olan bütün şartlar, bunlarda da aranabilir. Çünkü bu şahısların devlet içinde çok aktif olmaları gerekmektedir. Bu sebepten devletle ilgili düzenlemelerde gerekli teklifleri yapabilmelidirler.

Devlet başkanı ile şûra arasındaki ihtilaflar, çoğunluğun fikrine uyarak veya son söz hakkını devlet başkanına vererek çözülebilir. Çoğunluğun fikri kabul edildiğinde, devlet başkanı da bir fert olarak kabul edilmiş olur. Yalnız sıradan bir fert değil de meclise başkanlık eden bir fert konumunda olur.[363] İhtilafların halledilmesindeki üçüncü yol ise, bu konudaki problemleri çözmekle görevlendirilecek olan Yüce Mahkeme'dir.

Halk temsilcilerinin seçimi için ülke bütünüyle gözden geçirilir. Nüfus, coğrafya ve kültürel yapısına göre dar seçim bölgelerine ayrılır. Her bölgeden bir vekil çıkartılacak şekilde iş tamamlanır. Bölgenin temsilcileri olabilmek için gerekli şartlar ilan edildikten sonra da halktan aday teklifi beklenir.

Bu teklif için, aday gösterdikleri şahsı niçin tercih ettikleri ve bunu uygun gören belli sayıda şahsın imzası gibi belli şartlar konulur. Bu şartların konulmasındaki gaye, yapılacak seçimin mümkün mertebe en ciddi bir şekilde olmasını temindir. Böylece rastgele aday tekliflerinin önü de kesilmiş olur.

Şartları tutan adayların bu göreve gerçekten razı olup olmadıklarının

---

361 Rıza, Reşîd, s. 126.

362 Mâverdî, s. 4; Ebû Ya'lâ, s. 19; Hintli Abdü'l-Mecit, s. 50; Vasfi, Mahmut Kemal, s. 248; Ûdeh, İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk, s. IV/455; Nebhân, s. 40; Zühaylî, s. VI/685; Zeydan, İslâm Devletinin Esasları, s. 199.

363 Eryarsoy, s. 247-250.

da ayrıca sorulması gerekir. Çünkü kimse kabul etmediği halde zorla bu vazifeye getirilemez.[364]

Tarafsız bir komisyon teklif edilen adayları şartlar muvacehesinde değerlendirir.[365] Neticede şartları tutan şahıslar ilan edilir. Şartları gerçekten tutmayanlar ise, teklif edenlere sebepleri ile birlikte bildirilir. Sonra yine devletin gözetimi altında aynı komisyon tarafından tarafsız olarak, adayların halka tanıtımı yapılır. Bu tanıtımda mübalağanın olmamasına ve eksik tanıtılmamasına dikkat edilir. Bu süre içerisinde propaganda yasaklanır. Çünkü propaganda da yanlış bilgilendirme, durumu olduğundan farklı gösterme veya yalan.. gibi malzemelere tevessül edilebilir.[366] Neticede genel, eşit, tek dereceli, gizli oy ve açık sayım usulü ile yapılan seçimde en çok oy alan aday seçilmiş olur.

Eğer mutlak çoğunluk sistemi tercih edilmişse ve daylardan birisi % 50'den fazla oy alamamışsa, en çok oy alan iki aday arasında tekrar seçime gidilir. Böylece birisi tercih edilmiş olur.

Yapılan seçim sonucunda adaylar arasında eşit kalma durumu ortaya çıkarsa; ya tekrar seçime gidilir, ya da adaylık şartları aşırlaştırılarak birisi elenir. Veya kur'a çekilir. Bu şekilde adaylardan birisi de seçilmiş olur.

İnsanların iradesinin vekâleti olamayacağı düşüncesiyle iki kademeli bir seçime başvurulamaz gibisinden bir düşünce yanlıştır. Çünkü bu durum bir zaruretin sonucudur. Zaten bu sebepten bütün dünyada bu usûl egemendir.[367] Nasıl devlet başkanlığına ihtiyaç varsa, yani millet kendi kendini idare edemiyorsa, bir noktada uzlaşma düşüncesiyle içlerinden birisinin sözünün belirleyici olmasına karar veriyorlarsa, bu durum aynen bir bölge için de geçerlidir.

Böyle bir usûl bölge halkının söz hakkını iptal anlamına da gelmez. Sadece belli bir zaruret sebebiyle halkın temsili anlamına gelir. Çünkü vekiller halka danışmaya devam edeceklerdir.

Ayrıca İslâm devletinde herkes fikrini açıkça bildirmelidir. Buna sözlü

---

364 Bkz.: Ebû Ya'lâ, s. 23.
365 Mevdudi, İslâmda Hükümet, s. 463-464.
366 Turan, İlter, s. 91,141-142.
367 Gözübüyük, s. 32.

imkân olmadığı için de yazılı bir şekilde yapmalıdır. Bu bilgiler mecliste oluşturulacak bir komisyona gelmeli ve gerekli tasnif yapıldıktan sonra şûra gündemine de alınmalıdır. Gündeme getirilmeyen teklifler ise sahibine cevaplandırılmalıdır. Çünkü İslâm toplumundaki istişare ancak bu şekilde tamam olabilir.

Milletvekillerinin kendi fikirlerini mi yoksa kendini seçenlerin fikirlerini mi temsil edeceği bir tartışma konusu olmuştur. Onların sadece kendi fikirlerini temsil etmesine temsîlî vekâlet, sadece kendisini seçenlerin fikirlerini temsil etmesine ise emredici vekâlet denir.[368] Her iki görüşün de savunanları çıkmıştır. Fakat milletin iradesinin temsille geçmeyeceği düşüncesiyle, *emredici vekâlet* usulü oldukça çok tenkide uğramıştır.[369] Biz de zaten bu sebepten dolayı halkın fikrinin meclise yansıması için meclisteki bir komisyona, halktan gelecek fikirlerin yazılı bir şekilde bildirilmesini ve gereğinin yapılmasını teklif etmekteyiz. Böylece temsilcilerle giderilmeye çalışılan halkın temsil yönünün eksikliği de giderilmiş olur.

Milletvekillerinin hem kendi hem de kendilerini seçenlerin fikirlerini aktarmaları gerektiği düşüncesini benimseyenler de vardır. Bu duruma göre sadece seçmenlerinin fikrini aktaran milletvekillerine *delege*, sadece kendi fikirlerini aktaranlara *vekil*, hem kendi fikirlerini hem de seçmenlerin fikirlerini aktaranlara ise *siyasetçi* denmiştir.[370] Günümüzde ise milletvekillerinin, hem halkın fikirlerini hem de kendi fikirlerini temsil etmesi görüşü ağırlık kazanmıştır.[371]

Bu durmda biz İslâm devletindeki milletvekillerini, ne sadece halkın delegesi ne de sadece kendi fikirlerini söyleyen birisi olarak görebiliriz! Halk ile kendi fikirlerinin temsilcisi olarak da göremeyiz. Çünkü İslâm devletinde milletvekilli, halk ve kendilerinin fikrini, İslâmi ölçüler çerçevesinde değerlendirerek hareket eden, aynı zamanda devleti de düşünen bir vazifeli olarak görülmelidir.[372] Çünkü halk, milletvekilleri ve devlet, sadece bir bütünü oluşturmaktadır. İslâm ise hepsini kuşatmaktadır.

---

[368] Bkz.: Teziç, Anayasa Hukuku, s. 96-97.
[369] Nebhân, s. 53.
[370] Kalaycıoğlu, s. 380.
[371] Gözübüyük, s. 22.
[372] Bu konuda bkz.: Bedrî, Abdülaziz, s. 22.

Seçilen milletvekillerinin, devlet başkanının görev süresi bahsinde izah ettiğimiz gerekçeler sebebiyle, seçilme şartlarını muhafaza ettiği müddetçe görevde kalması gerekir. Bu durum devletin istikrarı yanında, masrafların azalacağı gerekçesiyle maddi yönden ve ülke içerisinde seçim dönemlerinde yaşanan krizlerin olmaması için de manevi yönden önemlidir. Fakat bir süreliğine görev yapma şıkkı da düşünülebilir.

Milletvekillerinin ölümü durumunda, ilgili bölgeden aynı usulle yenisi seçilir. İstifa durumlarına ise, aynen devlet başkanlarının istifasında olduğu gibi bölge halkının muvafakatı şartı koşulabilir. Azl durumları ise, kendilerini seçen bölge halkının iradesiyle ve belli şartlar dâhilinde gerçekleşebilir. Tabii ki buna ancak Yüce Mahkeme karar verebilir. Çünkü halk iddia ettiği noktalarda haksız olabilir. Buna rağmen azledilmeleri ise, sürekli seçim krizlerine sebep olabilir.

Ülke içerisindeki her bir insan; hem şûra üyelerini yani milletvekillerini, hem de devlet başkanını mahkemeye verme hakkına sahip olacaktır. Bu durum hukuk devleti olmanın gereğidir.

Seçilen şûra üyeleri, İslâm devletindeki genel siyasetin belirlenmesinde de en etkin bir rol oynayacaktır. Zaten seçiliş gayeleri de budur.

İslâm devletinde aynı zamanda yasama (teşri) organı durumunda olan meclisin, bu şekilde genel bir seçimle oluşturulması mümkün olduğu gibi; âlimlerden, komutanlardan, sanat ve ticaret erbabından bir gruba da seçtirilebilir.[373] Böyle bir seçmen grubuna üstün vasıfları sebebiyle müspet bakılabileceği gibi, bir istişare mahiyetindeki seçme hakkının halktan alınacağı gerekçesiyle menfi olarak da bakılabilir. Fakat genel olarak halkın seçime katılmasının mümkün olduğu müddetçe, bir istişare mahiyetindeki seçme haklarının elinden alınmasının meşru bir gerekçesi yoktur. Bu sebepten de İslâm Hukukuna uygun sayılmaz.

II. Halkın temsilcilerinin devlet başkanını seçmesi:

Halkın temsilcilerinden oluşan meclis, bir manada devlet içerisinde bulunan en güvenilir ve idare işine en layık insanların toplandığı yer hüviyetine

---

[373] el-Cezâiri, Ebu Bekr Cabir, ed-Devletü›l-İslâmiyye, el-Mektebetü›l-İslâmi, 2. baskı, Beyrut-1982, s. 39-40.

sahiptir. İbn Âşûr Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'i halife seçen meclisi de bu şekilde değerlendirmiştir.[374] Dolayısıyla bunların içlerinden anlaşarak çıkaracakları bir devlet başkanı, mevcut kişiler içerisinde bu makam için en ehliyetlisi manasına gelir.

Devlet başkanlığına geçecek şahsın en liyakatli olması için gerekirse şûra üyeliği şartlarından daha ağır şartlar belirlenir. Adaylık şartları ilan edildikten sonra da şûra üyelerinden aday teklifleri beklenir. Aday teklifi yapanların, gösterdikleri adayı niçin tercih ettiklerine dair gerekçeleri de alınır. Bunun yanında teklifin kabulü için belli sayıda milletvekili imzası da şart koşulur. Çünkü bu şartlar tekliflerin ciddiyetini temin eder. Oluşturulacak tarafsız bir komisyon, adaylığı teklif edilen şahıslarla adayda aranması gereken şartları karşılaştırdıktan sonra, şartları tutanları resmen ilan eder. Adaylığı reddedilen olursa, sebepleriyle birlikte teklif edenlere bildirilir. Bu noktadaki anlaşmazlıkları yine Yüce Mahkeme çözümler.

Adayların tanıtımı, yine bu komisyon tarafından ve devlet gözetimi altında; eksiksiz, mübalağasız ve yeterli bir şekilde yapılır. Bu süre içerisinde propagandaya da meydan verilmez. Çünkü ropogandaların seçmenler üzerindeki tesiri büyüktür. Dolayısıyla propogandada durumu olduğundan farklı gösterme söz konusudur. Bu sebepten bunun önüne geçmek geremektedir.[375]

Neticede eşit, tek dereceli, gizli oy ve açık sayım ilkelerine göre yapılan seçimden sonra en çok oy alan aday bu vazifeye getirilir. Gizli oy kimin hangi adayı seçtiğinin bilinmemesi, neticede kırgınlıklara ve ayrılıklara meydan vermemesi açısından daha iyidir. Yine gizli oy usulüyle yapılan seçimlerde herkes daha hür oy kullanır.[376]

Basit çoğunluk sisteminin değil de mutlak çoğunluk sisteminin benimsenmesi durumunda, eğer adaylardan birisi % 50 den fazla oy alamadıysa, en çok oy alan iki aday arasında tekrar seçime gidilir. Ve % 50 den fazla oy alan kazanmış olur.

İslâma göre çoğunluğun fikri eğer İslâmi kurallara aykırı değilse

---

374 Bkz.: İbn Âşûr, s. 209.
375 Bkz.: Duverger, s. 385.
376 Teziç, Anayasa Hukuku, s. 254.

muteberdir. Çünkü Uhud savaşı öncesi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kendisi farklı düşündüğü halde, çoğunluğun görüşüne uydu ve şehir mudafası fikrinden vazgeçti. Bu çoğunluğa uymayı gösteren bir delildir. Fakat çoğunluk her zaman doğru karar verir diye bir durum söz konusu değildir. Bu sebepten çoğunluğun fikri doğruya en yakın olandır, demek daha uygun olur.[377] Veya naslarla çatışmadığı sürece çoğunluğun fikri en doğrudur denebilir.

Eğer adaylar seçim sonucunda eşit oy alırlarsa, ya şartlar ağırlaştırılarak birisi tercih edilir veya tekrar seçime gidilerek birisinin öne geçmesi beklenir, ya da kur'a çekilerek birisi göreve getirilir.

Tek adayın çıkması durumunda ise zaten o seçilmiş olacaktır.

Eğer şûra meclisi dışından birisinin devlet başkanlığı için adaylığı teklifi söz konusu olursa, ona bütün şûra üyelerinin muvafakat etme şartı aranmalıdır. Çünkü şûra üyeleri halkın tasvibini alarak gelmiş insanlardır. Eğer onların hepsi, meclis dışından birisinin devlet başkanlığı için ittifak ediyorsa, bu durum zımni olarak bütün ümmetin ittifakını gösterir. Şayet bütün şûra üyelerinin muvafakati alınmadan meclis dışından birisi teklif edilir ve de seçilirse, bir noktada halkın seçtiklerine itibar edilmemiş olur. Bu durum ise, halkla yapılan istişarenin gereğini yapmamak gibi bir anlam taşır. Buna rağmen çoğunluğun görüşüne göre de hareket edilebilir.

3 - Seçim sonucunda adayların eşit kalma durumu:

Hangi tür olursa olsun yapılan seçimler sonucunda, adayların eşit kalması halinde başvurulabilecek üç yol vardır. Bunlar şudur:

a - Devlet başkanlığı için normal zamanlarda aranmayan şartlar da aranır ve devletin mevcut durumu da göz önünde bulundurularak bir karar verilir. Yani adaylar arasından biri tercih edilir. Mesela savaş zamanında bu konudan daha iyi anlayan ve daha cesaretli olanın tercihi gibi.[378] Eşit oy almış iki veya daha fazla adayın, hem daha iyisini seçmek, hem de çıkabilecek ihtilafı önlemek için birinci yol budur. Yalnız pek çok seçmenin

---

[377] Zeydan, el-Ferd ve›d-Devle, s. 50.
[378] Ebû Ya'la, s. 24; Hintli Abdü›l-Mecit, s. 54.

girdiği bir seçimde, bıçakla kesercesine iki eşit parçaya bölünmüş bir sonucun çıkması oldukça zordur. Bu sebepten az bir farkla da olsa çoğunluğun oyunu alan kazanmış sayılır.

b - Eğer eşit oy alan adaylar arasında tercih yoluna gidilmezse, seçimi tekrar etme yoluna başvurulabilir. Ve yapılan ikinci seçimde adaylardan birisinin öne geçmesi beklenir. İkinci seçimde de eşitlik bozulmazsa, eşitliğin adaylardan birisi lehine bozulacağı zamana kadar seçimler yenilenir. Fakat bu durum toplumda istikrarsızlık ve masraflara sebep olacağından, tercih usulüyle veya kur'a yoluyla birisini seçmek daha doğru olabilir.

c - İlk iki usûl netice vermezse, eşit oy alan adaylar arasında kur'a çekilir. Kur'a kimin lehine çıkarsa, seçimi o kazanmış sayılır ve arkasından da biat yapılır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kur'a uygulaması vardır.[379] Yine Kur'anda Hz. Meryem'e kimin kefil olması konusunda çekilen kur'a ile[380] Hz. Yunus'la alakalı gemiden kimin atılması gerektiği konusunda çekilen kur'anın anlatılması,[381] ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in savaşa giderken yanında hangi zevcesini götüreceği konusunda kur'a çekmesi,[382] kur'a ile karar verilebileceğinin örnekleridir. Bu sebepten böyle bir yolun mahzuru yoktur. Tabii ki bu yol sadece adayların eşit kalması haline mahsustur.

4 - Tercih ettiğimiz seçim şekli:

Burada incelemelerimiz neticesinde ulaştığımız sonuçlara göre, zamanımızda İslâm Hukuku prensiplerini benimseyen bir devlette, devlet başkanlığı seçiminin nasıl olacağını anlatacağız. İhtilaflı veya tercihe açık meselelerde, olabilecek şıklardan birini tercih edecek ve ne neticede bir model sunmaya çalışacağız. Tezimizin 3. bölümündeki mukayesede de, bu başlık altında sunduğumuz son seçim şeklini asıl alacağız.

İslâm devletinde yapılacak olan seçimlerdeki ana gaye, belli bir eğitim

379 eş-Şâfii, Ebu Abdillah Muhammed b. İdris, el-Ümm, Darü›ş-Şa›b by. ve bt. yok, s. III/336-337; Ebû Ya'lâ, s. 25; İbn Hazm el-Fasl, s. IV/171.

380 Âl-i İmrân suresi, 3/44; İbn Kesîr, s. II/281-282.

381 Saffat suresi, 37/140-141; İbn Kesîr, s. III/190-191.

382 İbn Kayyimi›l-Cevziyye, el-Turuku›l-Hukmiyye fi›s-Siyaseti›s-Şer'iyye, Şirketü Tab›i›l-Kütübi›l-Arabîyye, Mısır-1317, s. 265-266

düzeyini almış olan, İslâmı daha iyi anlayan ve günün şartlarını daha iyi bilen idarecileri tespittir. Zira bu şahıslar halkın yönetimini yapacak, din ve dünya adına herkesin sorumluluğunu taşıyacaktır.

İdarecesiz bir toplum olamaz. Çünkü bütün halkın toplanması, istişare ederek karar alması ve bu şekilde devletin idare edilmesi mümkün değildir. Böyle bir idare ancak nüfusu çok az olan ülkelerde, belki gerçekleşebilir.(!) Bu sebepten dolayı halk adına idare işini yapan, tüm halkın fikirlerini değerlendirebilen, onlar adına problemleriyle uğraşan yöneticileri tespit ve tayin etmek gerekmektedir. Bu da ancak ümmetin istişaresine dayalı bir surette olabilir. Yani onların tenkit ve teklifleriye yönetime katılmaları sağlanarak, şûra tam anlamıyla gerçekleştirilmiş olacaktır. Böylece tüm fikirler görüşüldüğü halde, yersiz özel bir muhalefet grubu olmayacaktır.

Halkın yeni konulardaki teklifleri veya eski meselelerle alakalı tenkitleri, meclis içerisinde, bu konuya özel oluşturulacak komisyonlara yazılı olarak her an gelebileceği gibi, temsilcileri vasıtasıyla mecliste de sözlü olarak temsil edilebilecektir. İlgili makama yazılı olarak gelen teklifler, yetkililerce değerlendirildikten sonra uygun görülürse, mecliste de genel görüşmeye açılabilir. Eğer uygun değilse, teklif veya tenkidi yapan şahsa, kabul edilmeme gerekçesiyle beraber bildirilecektir.

Mecliste kabul edilmiş olan teklifler ise halka duyurulacak ve belli bir süre içinde aleyhte olabilecek tenkitler beklenecektir. Şayet her hangi bir aykırı tenkit gelmezse de teklif kararlaşmış olacaktır. Eğer tenkit gelirse tekrar gözden geçirilecek ve bundan sonra karara bağlanacaktır. Yani görüşler düzeltilip kanunlaşacak ve halka duyurulacaktır.

Bu şekilde yapılabilecek bir idare tarzı, hem bütün ümmetin şûrasına dayanması, hem de gayet açık olması sebebiyle en iyi bir usuldür. Bu durumda mesele, şûra üyeleri ve devlet başkanının nasıl seçilceğinde düğümlenmektedir. *Bu da şu şekilde olabilir:*

Ülke nüfus, coğrafya ve kültürel özelliklerine göre her bölgeden bir milletvekili çıkacak şekilde dar bölgelere ayrılır. Böylece seçmenlerin adaylarını, adayların da seçmenleri iyi bir şekilde tanıyabileceği bir zemin oluşturulur. Aynı zamanda bu dar bölgedeki seçmenler ve adaylar, hem bölgeyi hem de bölgenin ihtiyaçlarını iyi bir şekilde tanımış olurlar. Sonra

şûra üyeliğine aday olabileceklerin şartları açıklanır ve halktan bu şartlara uygun aday teklifleri, gerekçeleriyle beraber istenir. Teklif edenlerin ise belli seviyede bir çoğunlukta olması şarttır. Bu usulle ciddiyetsiz tekliflerin önüne geçilmiş olur.

Teklif edilen adaydaki özelliklerin beklenilen şartlara uyup uymadığı, ilgili bölgelerde oluşturulacak olan komisyonlarda değerlendirilir. Halkın teklif ettiği adayların özellikleri, aranan şartlara gerçekten uymaktaysa, ilgili kişinin adaylığının kabulüne dair resmî ilan yapılır. Halk tarafından teklif edilen fakat özellileri beklenilen şartlara uymayan adaylar ise, teklif eden kişilere kabul edilmeme gerekçesiyle beraber bildirilir.

Adaylığı kesinleşen kişilerin tanıtımını, devlet gözetimindeki ilgili komisyon yapar. Bu tanıtımdaki gaye, halkı doğru bir şekilde ve kâfi derecede bilgilendirmektir. Bu arada her türlü propaganda yasaklanır. Çünkü propogandada yalan söyleme imkânı olduğundan, gerçeği farklı gösterme ihtimali çok yüksektir.[383] Dolayısıyla böyle bir duruma İslâmi açıdan müsade edilemez. Çünkü halkın yanlış bilgilendirilmesi söz konusudur. Ayrıca propaganda, adayların bu makama açıktan istekli olduklarının ifadesidir. Bu durum da yine İslâma aykırıdır.[384]

Halkın bilgilendirilmesi tayin edilen belli süre içerisinde bitince, oluşturulmuş olan dar bölgelerde seçimlere gidilir. Tek dereceleli, eşit ve gizli oy, açık sayım ilkelerine göre yapılan seçimde, en çok oyu alan aday seçilmiş olur. Böylece ilgili bölgenin vekilliğini de kazanmış sayılır.

Şayet tek aday varsa zaten sadece o seçilecektir.

Eğer adaylar arasında eşitlik söz konusu olursa, ya adaylardan beklenen şartlar ağırlaştırılarak birisi tercih edilecek veya tekrar seçime gidilecek ve birisinin kazanması beklenecektir. Ya da görev kur'a çekerek birisine verilecektir.

Adaylar arasında hiç birisi % 50'den fazla oy alamadığı takdirde, seçmenin yarıdan fazlasının oyunu almanın istikrar açısından iyi olacağı gerekçesiyle,[385] en çok oy alan iki aday arasında tekrar seçime de gidilebilir.

---

383 Duverger, s. 385.
384 Müslim (Kitabetü›l-İmâre), s. II/1459.
385 Duverger, s. 393.

Bu şekildeki bir seçimden sonra her bölgeden çıkan şûra üyeleri bir mecliste toplanır. Bu meclis geniş manada yasama ve yürütmeyi yapacak en büyük kurum olacaktır. Aynı zamanda devlet başkanının da her an istişare ettiği meclis, bu meclis olacaktır. Dolayısıyla meclis başkanı da devletin başkanı, yani halife olacaktır.

İslâm ülkesinin başkanı meclise seçtirilecektir. Çünkü bir devlet başkanında olması gereken özellikler, en iyi şekilde ancak şûra üyelerince bilinebilir. Dolayısıyla meclisin % 50'den fazlasının reyi ile seçilen devlet başkanı, halkın en çok güvendiği ve bu makam için en layık olan şahıs manasına gelecektir.

Seçim sonucunda eğer adaylardan birisi % 50'den fazla oy alamazsa, en çok oy alan iki aday arasında oylama işlemi tekrarlanabilir. Fakat devlet başkanının seçimi için meclis çoğunluğu da yeterli görülebilir. Bu durmda adaylar içersinden en fazla oy alan şahıs, devlet başkanlığına seçilmiş olur.

Meclis üyeleri arasında yapılacak olan devlet başkanlığı seçimi ise şu şekilde yapılır:

Meclis tarafından devlet başkanlığı için gerekli olan şartlar tesbit edildikten sonra, şûra üyelerinden aday teklifi beklenir. Teklif yapabilmek için belli çoğunluğun imzası yanında, niçin yapıldığına dair gerekçe de istenir. Böylece işin ciddiyeti sağlanmış olur. Yapılan teklifler, beklenilen özelliklere göre ilgili komisyon tarafından değerlendirildikten sonra ilan edilir. Teklif edildiği halde beklenilen özellikleri taşımadığı sonucuna varılan şahısların adaylığı ise, gerekçeleriyle beraber teklif edenlere bildirilir. Bu noktadaki ihtilafları Yüce Mahkeme halleder.

Eğer şûra meclisi dışındaki bir şahsın devlet başkanlığına adaylık teklifi söz konusu olursa, bu teklifi meclisin tam sayı çoğunluğunun kabul etmesi, bir şart olarak istenir. Çünkü meclis dışından teklif edilen bir şahıs ancak bu durumda, bütün ümmetin istediği bir halife manasına gelebilir. Zira normal şartlarda yönetim sahasındaki en ehil kişiler, milletvekilliği seçimiyle meclise girmiş durumdadır. Fakat buna rağmen çoğunluğun isteğine de uyulabilir.

Bu şekilde adaylığı kesinleşen şahıslar, hem meclise hem de halka tanıtılır. Bu tanıtım, devlet gözetimi altında ilgili komisyonca yapılır.

Tanıtımın eksiksiz ve mubalağasız olmasına dikkat edilir. Bu süre içerisinde propaganda dad yasaklanır.

Neticede tek dereceli, eşit ve gizli oy, açık sayım usulüne uygun olarak yapılacak seçimde, en fazla oy alan aday devlet başkanı seçilir.

Adaylardan hiç biri % 50'den fazla oy alamazsa, en çok oy alan iki aday arasında seçim tekrarlanabilir. Böylece birisinin % 50'den fazla oy alması sağlanır.

İslâm ülkesinin başkanını genel olarak bütüm ümmete seçtirmemenin iki önemli sebebi vardır:

a - Devlet başkanını seçmek, şûra üyesini (milletvekili) seçmekten farklıdır. Zira devlet başkanlığı seçiminde seçmen olan herkes az çok devlet idaresinden anlamalıdır. Yine devleti idare edebilecek olan bir kişinin özelliklerini bilebilmelidir. Sonra, adayların özellikleriyle devlet işleri arasında bir mukayese yaparak, oyunu ona göre vermelidir. Halkın tümünün devlet başkanı adaylarını yakînen tanıması ve devlet başkanlığı için lazım olan özellikleri bilmesi ise imkânsızdır. Dolayısıyla buna rağmen seçimi bütün halka yaptırmak, bu işi bilmeyen kimselere havale etmek anlamına gelir.

b - Ne kadar çok çalışılsa da adayların tanıtımı, bütün halka tam olarak yapılamaz. Bu da yine halkın bilmediği ve anlamadığı halde, devlet başkanlığı seçiminde mevcut adaylara oy vermesine sebep olur. Bu durum ise bir konuyu bilmeyen şahıslarla istişare etmek manasına gelir. Bu da İslâma aykırıdır.

Yapılan seçimlerden sonra hem şûra üyeleri hem de devlet başkanı seçilmiş olur. Bu durumda sıra biatın yapılmasına gelmiştir. Biat her bölgenin temsilcileri vasıtasıyla halktan alınabilir. Çünkü biatı bu şekilde yapmak daha kolaydır. Temsilcileri vasıtasıyla halktan alınan biat ise, devlet başkanı olan halifeye iletilir. Böylece bütün ümmetin biat işi bitmiş olur.

Biatten sonra devlet başkanı; Kur'an, Sünnet, icma ve şûra doğrultusunda devlet işlerini yürüteceğine dair yemin ederek görevine başlar. Vefat etmedikçe, istfasını sunup da meclis tarafından kabul edilmedikçe, bir sebebe binaen azledilmedikçe, görevini yapamayacağı ve kurtuluşu imkansız

ağır bir hastalığa mübtela olmadıkça veya dönüşü beklenmedik bir esarete düşmedikçe de görevine devam eder.

İslâm ülkesinin başkanına yapılan biat, bir bakıma Allaha yapılan bir biattır.[386] Bu sebeple devlet başkanı İslâma uyduğu sürece kendisine itaat edileceğine dair Allah için verilen bir söz manasına gelir.[387] Bu biatın münasip olan periyodik zaman dilimlerinde aynı usulle tekrarlanmasında fayda olabilir. Ayrıca önemli görülen durumlarda da ilave olarak biat alınabilir. Zira Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hudeybiye'de böyle yapmıştı.[388] Bu şekilde alınan biatlar; halkın idarecilere, idarecilerin de halka olan güveninin tazelenmesini; bazı olumsuz olaylardan sonra halk ve idarecilerin sarsılmamasını; sonuçta da müslümanların birliğinin devam etmesini sağlar.

Şûra üyelerinden azlolanların, istifasını sunup da kabul olanların, görevini yapamayacak konumda hasta olanların, esir olanların veya vefat edenlerin yerlerine, yine istişare gereği olarak aynı usûlle ilgili bölgede seçime gidilir.

Şûra üyelerini kendilerini seçen seçmenler, halifeyi de kendisini seçen meclis, her an belli şartlar çerçevesinde görevden alabilir. Tabii bunun şartları da tam olarak tespit edilmelidir. Bunun sonucu; dava açanların delilleri, şûra üyesi veya devlet başkanının da savunması dinlendikten sonra Yüce Mahkeme tarafından verilir.

İddialar ispat edilmeden ve bu iddiaların görevden düşürücü bir sebep olduğu kabul edilmeden, vazifeden almak hukuka aykırıdır. Ayrıca bu durumda sürekli başkan ve milletvekili değiştirmeleri olacağı için, hem devleti hem de ilgili bölgeyi istikrarsızlaştırır. Yine devlet başkanları ve şûra üyeleri hakkında sürekli rahatsız etmelere sebep olabilir. Dolayısıyla her hangi bir düşürücü sebep bulunmadan halife veya şûra üyelerini görevinden almamak, yıpratmamak ve şahsi hukuklarına saygılı olmak gerekmektedir.

Böyle bir usûlde muhalefet ve iktidar çekişmesi olmadığı gibi, milletin

[386] Bkz.: Fetih suresi, 48/10; İbn Kesîr, s. III/341-342.
[387] İbn Haldun, s. I/124.
[388] Fetih suresi, 48/18; İbn Kesîr, s. III/345.

iradesini temsil eden, seçim ve istişareye dayanan, hukuka bağlı olan, halk ve yöneticileri arasında tam bir itimat bulunan ve istikrarlı bir devlet kurulmuş olur.

İslâm bu şekilde tatbik edilirse, nev-i şahsına münhasır bir sistem olacağında şüphe yoktur. Bu sistem, ne İngiltere gibi meclisin her dediği olan, devlet başkanının verasetle geldiği ve parlamentoyu dağıtabilecek yetkide bir kralın bulunduğu bir sistemdir! Ne de Fransa ve Federal Almanya'da olduğu gibi bir parlamento ve icra organı olacaktır! Ne eski SSCB ve Çin gibi tek görüşlü, baskıcı ve ne de ABD gibi bir başkanlık sistemi olacaktır!

Ümmet yöneticileriyle karşılıklı olarak güven içinde birbirleri üzerindeki kontrollerini arttıracaklardır. Dolayısıyla her an yöneticilerini alabilme hakkına sahip olan halk, idarecilerin despotluğuna imkân vermediği gibi; teklif ve tenkitleriyle yönetime katılması sebebiyle de çağdaş manadaki muhalefetten daha ileri bir seviyede, iktidar ve icraatını gözetimde tutabilcektir. Aynı zamanda idarecileriyle arasında olması gereken karşılıklı fikir alışverişi de temin edilmiş olacaktır. Böylece İslâmiyetin emrettiği istişare de tam anlamıyla gerçekleşmiş olacaktır.

Halktan bilmedikleri şahıslar adına rey istenmediği gibi, şûra üyeliği ve devlet başkanlığı makamını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen ihtiraslı insanlar da bu makamlara getirilmeyecektir. Yine pek çok mahzuru olan propagandalar da son bulacaktır. Dolayısıyla her ferdiyle yönetime katılan bir devlet hayal değil, gerçekleşmiş olacaktır.

Devletin otoritesi İslâm Hukukuyla sınırlandığından, adaletin gecikmesi önlenmiş olacaktır. Çağımızdaki insanların en büyük ideali olan demokrasinin tasarladığı fakat uygulayamadığı;

a - Karar organlarının halk tarafından seçilişi,

b - Halkın düşünceleriyle günlük alınan kararlara veya yönetime etki edebilmesi[389] de sağlanmış bulunacaktır.

---

[389] Uysal, Birkan, Siyasal Katılma, Sevinç Mtb., Ank.-1984, s. 185.

Üçüncü Bölüm

MODERN SİSTEMDE DEVLET BAŞKANLIĞI SEÇİM SİSTEMLERİYLE İSLÂM DEVLET BAŞKANLIĞI SEÇİM SİSTEMİNİN MUKAYESESİ

MODERN SİSTEMDE DEVLET BAŞKANLIĞI SEÇİM SİSTEMLERİYLE İSLÂM DEVLET BAŞKANLIĞI SEÇİM SİSTEMİNİN MUKAYESESİ

Biz bu mukayese bölümünde İngiltere'nin parlamenter krallığını, Fransa ve Federal Almanya'nın çok partili sistemini, Çin ve eski SSCB'nin tek görüşlü, ABD'nin ise başkanlık sistemini ele alacağız. Bu devletlerdeki seçim sistemlerini tercih etmemizin sebebi, diğer ülkelerin seçim sistemlerine kaynaklık etmiş veya etkilemiş temel sistemler olmalarıdır.[1] Libya seçim sistemini ise, İslâm dünyasındaki farklı bir yorum olması sebebiyle almaktayız. Dolayısıyla bu sistemlerin İslâmi açıdan tenkidini yapmakta fayda vardır. Çünkü İslâmın bu sistemlere bakışının nasıl olduğu ve farkının neler olduğu gibi konularda karşılıklı mukayese yapmak, hem konunun anlaşılmasını daha iyi sağlayacak, hem de karşılıklı etkileşimi arttırabilecektir.

Devlet ve seçim sistemlerinin her toplumun kendi bünyesinden; yani din, kültür, örf-adet ve ikliminden kaynaklandığı düşünülerek, böyle bir mukayesenin yanlış olacağı sonucuna varılabilir. Fakat din, kültür, örf ve âdetin her zaman değişebilirliği yanında, iklimin getirdiği şartlara da İslâmi açıdan çözüm bulmak mümkündür. Yine nazar-ı âmmede doğrulanmış olan gerçekler her yerde aynıdır. Bu sebepten mezkur bakış açısının doğru olmadığı kanaatindeyiz.

1 Çam, Esat, Devlet Sistemleri, Der Y., İst.-1994, s. 3 vd.

Vernon ise bu konuda şunları söyler: Devlet idarelerinin incelenmesi, siyaset üzerine yazılmış olan ilk eserlerle başlamış olsa gerek. Bu alanda çalışanlar, kendi devlet sistemleriyle öbür sistemler arasındaki farkı öğrenmeyi ilgi çekici bulmuşlar; ayrıca bu işte kendi devlet idarelerini düzeltmenin yollarını aramak gibi bir fayda görmüşlerdir. Yabancı devlet idaresiyle ilgili bilgilerin toplanması, çeşitli memleketleri birleştiren ve ayıran noktaların ortaya konması, gerekli tahlilleri yapıp siyaset felsefesini meydana getiren sonuçlara varabilmek bakımından da faydalıdır. Aristo da Politika adlı eserine başlamadan önce bu yoldan gitmiştir.[2]

Biz bu bölümde yaptığımız tenkit ve mukayeselerde, İslâmi sistem açısından kendi ulaştığımız sonuçları temel almaktayız. Dolayısıyla İslâma göre ihtilaflı konularda bizden daha farklı düşünenler, daha farklı sonuçlara varabilirler.

Mukayese yapmadan önce, mezkur devletlerin seçim sistemlerinin bilinmesini temin için kısaca tanıtmaya çalışacağız. Sonra da mukayeseye geçeceğiz. Yalnız devlet sistemlerinin birbirlerine benzer pek çok uygulaması olduğu için aynı tenkitleri tekrar etmek yerine, bunları bir bütün olarak yapmayı daha faydalı görmekteyiz. Her devlete mahsus özel durumları ise isimlerini belirterek ele alacağız. Libya seçim sisteminin değerlendirilmesini ise, mukayese bahsinin sonunda bir bütün olarak vermeye çalışacağız. Çünkü Libya seçim sistemi değerlerinkinden oldukça farklıdır. Aslında "Libya seçim sistemi" yerine "Kaddafi sistemi veya Yeşil Kitap sistemi" demek daha doğrudur. Fakat devlet içerisinde uygulanan sistemler genelde devletin ismiyle bilindiğinden, biz de "Libya seçim sistemi" demeyi tercih etmekteyiz.

I. MODERN SEÇİM SİSTEMLERİ

A - İngiliz Seçim Sistemi

İngiltere anayasal monarşiyle yönetilir. Bunun anlamı, monarkın daimî olarak devletin başı olması ve hükümetin onun adına idare edilmesidir. Bu sebepten İngiltere'de en yetkili ve devletin başı olarak görülen şahıs kraldır.

---

2 Bkz.: Vernon, Manfred C., s. 1.

Fakat kral yalnızca saltanat sürer, yani idareye karışmaz. Halk üzerinde çok fazla etkisi olan kral, aynı zamanda halkın birliğinin bir sembolü olarak görülür.

Kral olabilmek için iki şart vardır:

1 - Hanovre sülalesinden olmak.

2 - Protestanlık mezhebine bağlı olmak ve Anglikan kilisesinin öğretilerini kabullenmek. Dolayısıyla bu iki şartı bulundurmayanlar kral olamazlar.

Sülale içerisinde kral seçmedeki usul şudur: Krallık makamı boşaldığında, eski krala en yakın kan bağına sahip olan erkek veya bayan, kral olarak başa geçirilir. Eğer aynı yakınlıkta pek çok kişi varsa, en yaşlı olan erkek vâris kral olur. Bu durumda akrabalık derecesi, cinsiyet ve yaş, kral olmada tayin edici etkenler olmaktadır.

Krallık mevkii hiç bir zaman boş bırakılmaz. Çünkü ayrılan kralın yerine, sıra kimdeyse o geçmektedir. Eğer sırada olan şahıs bu vazifeyi kabul etmezse, ikinci sıradaki şahıs krallığa geçer.

Kral tahta çıktıktan sonra istifa etmek isterse, parlamentonun kabulüne bağlıdır.

Kralın başa geçmesinde herhangi bir kifayet veya yaş şartı aranmaz. Yalnız başa geçen kral 18 yaşından küçükse, yerine bir naibi atanır ve işlerine bu şahıs vekâlet eder.

Mutlak ve takdirî bir yetkiye sahip olan kral, özel yetiştirilir ve milli birliğin sembolü olarak kabul edilir. Prensip olarak her hangi bir hata yapmayacağı kabul edilen kralın, her hangi bir sorumluluğu da yoktur. Bu sebeple hakkında kovuşturma yapılamaz. Dolayısıyla hukukun üstünde kabul edilir. Yalnız kralın gerçek manada bir güç sahibi olduğu söylenemez. Umumen yetkilerini kabinenin istediği şekilde kullanır.

Başa geçerken protestanlığı savunacağına yemin eden kral, aynı zamanda kilisenin başı kabul edilir.

Parlamento isterse kralı görevden alabilir. Bu sebepten kral tam bir aktivite gösterememektedir. Buna mukabil kral da isterse parlamentoyu fesh eder. Zaten başbakanı atayan da odur. Bunun yanında devletin yetkili kademelerinin tayinini de o yapar.

Kraldan sonra en yetkili makam, başbakanın başkanlığındaki kabinedir. Başbakanı kral seçer. Fakat bu seçimde tamamen serbest değildir. Yani bir takım sınırlamaları vardır. Bunlardan birincisi, başbakanı Avam Kamarası üyeleri arasından seçmek zorunda olmasıdır. İkincisi ise Taç'ın başbakan olarak atadığı kişinin, Avam Kamarası arasından çoğunluğu sağlayacak bir şahıs olmasıdır. Bu da haliyle en büyük partinin liderine kabine kurma görevinin verilmesi demektir.

Kabineyi kurma teklifini kral yapar. Sayısı 20 kişiyi geçmeyen bakanlardan oluşan kabineyi, başbakan seçer ve gerekirse görevden de o alır. Başbakan olmak için ise ne yaş, ne de dinî yönden bir şart vardır.

Yetkileri sebebiyle kabine çok aktiftir. Mevki itibarıyla kralla parlamento arasında kalan kabine, başbakan vasıtasıyla parlamento ve kralın irtibatını sağlar. Avam Kamarası karşısında da siyasi sorumluluğu vardır.

Yasaları yapan ve hükümeti denetleme görevi alan parlamento, Lordlar ve Avam Kamaralarından oluşur.

Lordlar Kamarası: 900 üyeden oluşan bu kamaranın üyeleri tayinle seçilir. Kral ve kabinenin bu tayinlerde etkisi büyüktür. İktidar açısından pek etkileri olmayan Lordların, krallık adına çok geniş yargı hakları vardır. Yasamaya tesirleri ise yok denecek kadar azdır. Cismani ve ruhani lordlar diye iki kısma ayrılırlar. Anglikan kilisesine mensup din adamlarından oluşan ruhani lordlar, kıdem esasına göre seçilirler. Cismani lordların büyük çoğunluğu ise veraset yoluyla seçilir. Çünkü ölen bir lordun yerine en yakın akrabası geçer.

Avam Kamarası: Sadece kadını erkek ve erkeği de kadın yapmaz diye tarif edilen ve 5 yıllık bir süre için seçilen Avam Kamarası 625 kişiden oluşur. Seçmen yaşı 24'tür. Genel oy esasına dayanan seçimler tek derecelidir. Sadece bir milletvekili çıkaracak derecede dar bölgelere bölünen seçim bölgelerinden, çoğunluğun oyunu alan partinin adayı kazanır. Oy vermede adaylardan ziyade partiler önemlidir. Seçilmekle dokunulmazlık hakları da kazanan milletvekilleri, seçim sırasında 450 sterlinden fazla harcama yapmazlar.

Parlamentoda en fazla üyesi olduğu için hükümeti kuran başbakan, çok etkindir. Yaptıkları icraatlar, muhalefetin gölge bakanları tarafından kontrol

edilir. Kanunların yanında geleneğin de çok etkin olduğu İngiltere'de, pek çok yetkiler başbakana bağlı kabinece idare edilir. Bu sebepten kuvvetler birliği ilkesi geçerlidir.[3]

B - ABD Seçim Sistemi

Klasik demokrasinin parlamenter sistemi dışındaki türü olan başkanlık sisteminin en iyi temsilcisi sayılan ABD'nin siyasi sistemi, esas olarak kuvvetler ayrılığı, federalizm, fren ve denge sistemi gibi bazı temel ilkelere dayanır. Yani mesuliyetsiz bir devlet başkanı, icra organı yani kabine ve yasama organlarından oluşur. Yasama organı yürütme organını denetlemekte, yürütme organı ise yasama organının aldığı kararları veto edebilme hakkına sahiptir. Fakat meclis aynı kararı ikinci defa üçte iki çoklukla kabul ederse, başkanın yapabileceği bir şey yoktur.

Devlet başkanının sorumluluğu sadece vatana hainlik noktasındadır. Kabineyi o atar ve istediği zaman da feshedebilir. Başkanın veto hakkıyla, yasama organının kabul ettiği icraatları durdurabilmesi, yasamanın önünü frenlemek manasına gelmektedir. Fakat Kongre'nin genel durumu, başkanın kararlarına etki edebilmektedir. Her noktada son söz başkanındır. Bu sebeple bakanlar siyasetlerini başkana göre belirlerler.

Yasamayı yapan ABD Kongresi, Temsilciler Meclisi ve Senatodan oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi'nin üyeleri, 25 yaşını doldurmuş olma ve 7 yıldır ABD vatandaşı bulunma şartlarını taşımaları gerekmektedir. Bunlar her federe devletin nüfusu oranında 2 yıllık bir süre için göreve getirilirler. Bunların seçiminde dar bölge, tek tur ve çoğunluk sistemi esasları vardır. Senatörler ise 6 yıllığına bir süre için her federe devletten ikişer kişi olarak seçilirler. Şart olarak 30 yaşını doldurmuş olmaları ve en az 9 yıldır ABD vatandaşı olmaları gerekmektedir. Bunların seçiminde her federe

---

[3] Özer, Atilla, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye›de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri, Ank. İktisadi Ticari İlimler Akademisi Y., Ank.-1981, s. 485 vd.; Esen, Bülent Nuri, s. 27 vd, 179 vd; Vernon, s. 18 vd.; Erdoğan, Mustafa, Başbakanlık Hükümet mi?, Ank. Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ank.-1989, s. 245-247; Çeçen, Anıl, Siyasal Rejimlerin Siyasal Yapıları, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ank.-1977, s. 115-116; İbnü›n-Nebi, Malik, s. 119; Çam, Devlet Sistemleri, s. 11 vd.; Özer, Yusuf Ziya, Mukayeseli Hukuku Esasiye Dersleri, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., Ank.-1939, s. 233 vd.

devlet bir seçim bölgesi sayılır. Gerekli şartları taşıyan ve en çok oyu almış olan kişi senatör olur.

Başkan hem devletin hem de hükümetin başı kabul edilir. Yani yürütmenin başında da o vardır. Yasamayı Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan kongre yapar. Bu sebepten yürütmenin başı olan başkanın gücü kuvvetli fakat sınırlı kalmaktadır. Yargı gücü ise federal düzeydeki bağımsız yüce mahkemeye verilmiştir.

Federal başkan ülkenin birliğini temsil ederken, her federe devlet düzeyindeki başkan ise sınırları içerisinde daha etkilidir. Yasama ve yargıda bir dereceye kadar özerkliği bulunan mahalli idarelerde, siyasi adem-i merkeziyet, yani siyasi yönden yerinden yönetim asıldır.

Federal başkan iki kademeli bir seçimle göreve gelir. Amerika doğumlu, 14 yıldır ABD vatandaşı olan ve bir parti başkanı olma şartlarının bulunması gereken başkanın seçiminde, birinci derecede halk sadece temsilcilerini seçmektedir. İkinci derecede ise seçilen temsilciler federal başkanı seçmektedirler. Seçimde çoğunluk esası vardır. Yani seçim bölgesinde hangi tarafın oyu fazla ise kazanan odur. Yalnız birinci seçimde az oy alan aday, temsilciler üzerinde oyunu arttırarak seçilebilme şansına sahiptir. Fakat genelde böyle bir durumla karşılaşılmamaktadır. İkinci seçimde halkın temsilcilerinin başkanı seçemediği durumlarda, Temsilciler Meclisi üyeleri arasında yapılacak bir oylama ile başkan belirlenmektedir. Seçilen başkan vatana ihanet suçu hariç, sınırsız bir yetkiye sahiptir. Bir şahıs ikinci kez de başkan seçilebilmektedir. Fakat üçüncü defa seçilme hakkı yoktur.[4]

C - Fransız Seçim Sistemi

Siyasal sistemin temel direği cumhurbaşkanıdır. 7 yıllık bir süre için bu makama seçilir. Fakat maceracıların adaylığını önleyebilmek için karmaşık bir sistem benimsenmiştir. Şöyle ki: Aday olabilmek için milletvekili,

4 Demirtaş, Şakir, Temsili Hükümetlerde Devlet Başkanlığı (Lisansüstü Tez) YÖK Ktp., Konya-1990, s. 3 vd.; Şaylan, Gencay; s. 88 vd.; Eroğlu, Hamza, s. 152; Göze, Ayferi, s. 452 vd.; Çam, Siyaset Bilimi, s. 537 vd.; Özer, Yusuf Ziya, s. 256-258; Vernon, Manfred C., s. 131 vd, 150-154; Esen, Bülent Nuri, s. 228 vd.; Çeçen, Anıl, s. 121-123; Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı, s. 170 vd.

senatör, iktisadi veya sosyal konsey üyesi veya belediye başkanı olan ve asgari on departmanı (bölüm) temsil edebilecek şekilde en az yüz kişinin imzası ile desteklenmek ve önerinin Anayasa Konseyi'nce kabulü gerekmektedir.

Cumhurbaşkanı seçiminde bütün ülke bir seçim bölgesi sayılarak eşit, gizli ve genel oy kullanılmaktadır. Seçimler iki turlu çoğunluk sistemine göre yapılır. Seçimde adaylardan biri ilk turda geçerli oyların mutlak çoğunluğunu, yani yarısından bir fazlasını alamadığı takdirde, 15 gün sonra en çok oyu alan iki aday tekrar seçime girer ve hangisi mutlak çoğunluğu alırsa o kazanır.

Bu şekilde bir seçimle cumhurbaşkanı olan şahsın yetkileri oldukça fazladır. Vatan hainliği hariç hiçbir sorumluluğu yoktur. Hem milletin temsilcisi hem de yürütmenin başı kabul edilir. Parlamentonun da cumhurbaşkanı üzerinde her hangi bir denetleme yetkisi söz konusu değildir.

Siyasi sorumluluğu olmayan cumhurbaşkanı başbakanı atar, bakanlar konseyine başkanlık eder, yüksek dereceli memurları ve generalleri tayin eder, yabancı ülkelere elçiler gönderir, askeri güçlerin komutanlığını yapar. Meclisi dağıtarak yeniden seçimlere gidebileceği gibi, iki meclisin teklifiyle referanduma da gidebilir. Olağanüstü durumlarda, bu yetkileri daha da artar.

Başbakan cumhurbaşkanı tarafından atandıktan sonra, diğer hükümet üyeleri için cumhurbaşkanına teklifte bulunur. O da buna göre atamaları yapar. Devletin genel siyasetini yürüten bu şekilde oluşan hükümettir.

Parlamento millet meclisi ve senatodan oluşur. Milletvekilleri doğrudan halk tarafından, beş yıllık süre için seçilen 482 kişiden ibarettir. Senatörler ise dolaylı olarak halk tarafından 9 yıllık görev için seçilen 274 kişiden oluşur. Dolaylı olarak halk tarafından seçilirler, çünkü senatörleri seçenler milletvekilleri, il meclis üyeleri ve belediye meclis üyeleridir. Milletvekilleri halkın senato ise cumhuriyetin saha kollektivitelerinin temsil edilmesini sağlamaktadır.

Parlamentonun görevi hükümeti yazılı ve sözlü gensorularla denetlemek ve anayasaya uygun olan kanunları yapmaktır. Yasa yetkisinin kullanılmasında meclisler eşit durumdadır.

Yarı başkanlık tipi olan rejimin bünyesinde pek çok parti vardır. Bu

yarı başkanlığın esas yapısı ise cumhurbaşkanının geniş bir halk tarafından seçilmesi ve hükümetin parlamento önünde sorumlu olmasına dayanır. Buna göre cumhurbaşkanıyla hükümetin anlaşması şart olduğu gibi, milletvekillerinin çoğunun da hükümeti desteklemesi gerekir. Dolayısıyla işler cumhurbaşkanı, hükümet ve parlamento arasında kuvvetler ayırımı ilkesine göre paylaşılmış olmaktadır. Bu rejim içinde cumhurbaşkanının fonksiyonu, kararların çabuk alınmasını sağlamanın yanında, hükümetin istikrarını da temindir.[5]

D - Federal Almanya Seçim Sistemi

Yasama gücü, Federal Meclis ve Federal Konsey'den oluşan parlamentoya aittir. Fakat rejimin temelinde kuvvetler ayrılığı ve iktidarın gücünü sınırlayıcı anayasa kuralları olduğundan, yasama organı istediği her şeyi yapamamaktadır.

Federal Meclis bir yıldır Alman vatandaşı olan ve 18 yaşını doldurmuş şahıslardan, dört yıllık süre için seçilmiş 496 kişiden oluşmaktadır. Seçimler iki devrelidir. Eşit ve gizli oyla yapılmaktadır. Seçimlerin birinci devresinde her eyaletten bir milletvekili çıkacak şekilde oluşturulan dar bölgelerden, çoğunluk usulü ile meclisin 248 üyesi seçilir. Meclisin diğer üyeleri ise d'Hont ve nisbî temsil sistemleri ile seçilmektedir.

d'Hont sistemi: Bu sisteme göre her parti listesinin aldığı geçerli oylar sırasıyla; 1, 2, 3, ... o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Bölme sonucunda elde edilen sayılar, büyükten küçüğe doğru çıkacak milletvekili sayısı kadar sıralanır. Neticede en fazla oy alan adaylar kazanmış olur.[6]

Nisbî Temsil Sistemi: Bu sistemin amacı, toplumdaki siyasi eğilimlerin ve farklılıkların en iyi bir biçimde yansıtılmasıdır. Bu sebepten dolayı devlet içerisindeki temsil edilmeyen oy sayısı, mümkün olduğu kadar azaltılmaya çalışılır ve her partinin aldığı oy oranında milletvekili çıkarması hedeflenir.[7]

---

5 Özer, Atilla, s. 73-74; Vernon, s. 84-85; Çam, Devlet Sistemleri, s. 143 vd.; Göze, Ayferi, s. 605 vd.; Özer, Yusuf Ziya, s. 246-248.

6 Bkz.: Teziç, Anayasa Hukuku, s. 288.

7 Bkz.: Teziç, Anayasa Hukuku, s. 284-285.

Federal Konsey ise her eyaletin yönetimince süresiz olarak atanan, fakat her angörevlerinden alınabilen üç veya beş kişilik şahıslardan oluşur. Zahiren Federal Meclis üstün gibi görünse de kanunların çıkması için her iki meclisin anlaşması şarttır. Federal Konsey üyeleri daha çok kendi eyaletlerinin problemleriyle ve idari meseleleriyle uğraştığından, siyasi konulara fazla girmezler. Gönderdikleri eyalet yönetimi tarafından her an görevden de alınabilirler.

Yürütmenin başında siyasi açıdan sorumluluğu olmayan federal cumhurbaşkanı vardır. Fakat hükümetin başı ve parlamentoya karşı sorumlu olan başbakanın tesiri de büyüktür. Bu sebepten iki başlılık söz konusudur.

Seçmenlik yetkisine sahip 40 yaşını doldurmuş her Alman vatandaşı cumhurbaşkanı olabilir. 5 yıllık bir süre için bu göreve gelen cumhurbaşkanı, iki kez seçilebilme hakkına sahiptir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri sadece Federal Meclis tarafından yapılır. Seçimlerin ilk iki turunda mutlak çoğunluk aranır. Cumhurbaşkanı ilk iki turda seçilemezse üçüncü tura kalır. Bu turda basit çoğunluğu alan aday bile seçilmiş olur.

Yasaları imzalayıp yayınlatan, başbakanı tayin eden, anlaşmaları imzalayan, yüksek memurları atayan ve meclisi feshetme yetkisine sahip olan cumhurbaşkanının, hükümete başkanlık etme yetkisi yoktur. Çünkü hükümeti başbakan tayin eder. Fakat başbakanı tayin eden cumhurbaşkanıdır. Yalnız bu tayinde meclis içinde çoğunluğu sağlayarak, hükümeti kurup kuramayacağına dikkat eder.[8] Cumhurbaşkanı her an meclisi feshedebilme yetkisine de sahiptir.

Yargının başı ise belli kanunları uygulayan ve özerk olan Federal Anayasa Mahkemesidir.

Rejim Federal Hükümetin elinde ve merkeziyetçi bir yapıda olduğundan, cumhurbaşkanı biraz sembolik kalmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin yetkilerinin fazlalığı, bu sahada çıkabilecek anlaşmazlıkların tek çözüm kaynağıdır.[9]

---

8 Bkz. Özer, Atilla, s. 156.

9 Çam, Devlet Sistemleri, s. 243 vd.; Vernon, s. 100-104, 109-110; Özer, Atilla, s. 100 vd.

E - Eski Sscb Seçim Sistemi

Marksizmden kaynaklanan sistem, federal bir yapıya sahipti. Her federe cumhuriyetin kendisini idare ettiği, tek meclisli bir yüksek sovyeti vardı. Devlet içindeki her bir federal cumhuriyet diğerleriyle eşit kabul edilmekteydi.

Sovyetler Birliği devlet sisteminin belirgin bir özelliği, iki türlü siyasi iktidarın bulunmasıydı. Bunlardan birisi devlet, diğeri ise parti iktidarıydı. Devlet iktidarını, köylerden kentlere ve federal organlara kadar sıralanmış olan sovyetler (kurullar) oluşturmaktaydı. Devlet sistemi olarak, meclis hükümetinin özelliğini taşır ve güçler birliği ilkesine dayanırdı. Yasama organı iki meclisten oluşur ve "Yüksek Sovyet" adını taşırdı. Bakanlar Kurulu ise Sovyetler Birliğinin Federal hükümetiydi ve devlet iktidarının en yüksek yürütme ve yönetim organı sayılırdı. Devletin yanında asıl iktidar ise komünist partisiydi. Partinin yüksek organları kongre, merkez komitesi, mekân denetleme komitesi, politbüro ve sekreterlikti. Politbüro, Sovyet komunist yönetiminde merkez yönetim komitesi anlamına gelmekteydi.[10]

Devletteki anayasal düzenin kurumlarından biri de demokratik merkezcilikti. Çünkü kamu hürriyetleri tekçi bir siyasi rejime göre düzenlenmişti. Üstelik devlet, insan hak ve hürriyetlerini sınırlama hakkına da sahipti.

SSCB parlamentosu biri diğerine eşit kabul edilen iki meclisten oluşmaktaydı. Birisi bütün halkları temsil eden ve 300.000 kişiye 1 milletvekili düşecek şekilde seçilmiş temsilcilerden oluşan Birlik Sovyeti'ydi. Diğeri ise her federe cumhuriyetten 25, her özerk cumhuriyetten 11, her özerk bölgeden 5 ve her milli bölgeden 1 milletvekili seçilerek oluşturulan Milliyetler Sovyeti'ydi.

Milletvekilliğine aday olabileceklerin parti, mesleki sendika, kooperatif, gençlik ve kültür derneklerine üye olması şartı vardı. Böylece hepsinin emekçilerden oluştuğu düşünülürdü. Seçilen milletvekillerinden her hangi birisi diğer milletvekillerinin sorumluluğunun oyuyla görevinden uzaklaştırılabilmekteydi. Seçimler 4 yıllık süre için doğrudan, eşit, gizli ve genel oya göre yapılmaktaydı.

---

[10] Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, politbüro md.

İki meclis ortak olarak 30 kişiden oluşan Yüksek Prezidyum'u seçmekteydi. Yüksek Prezidyum devlet başkanı görevini yapan bir organdı. Seçilen 30 kişi ise kendi aralarından bir başkan seçerdi. Seçilen bu başkan da devlet başkanı sayılmaktaydı. Her federe cumhuriyetten bir yardımcısı vardı. Böylece federal yapı, birliğin başına kadar yansımış olmaktaydı.

Bakanlar Kurulu, çeşitli devlet kuruluşlarının başkanlarından oluşmaktaydı. Federe cumhuriyetlerin hükümet başkanları da isterlerse bakanlar kuruluna katılabilmekteydiler. Bakanları Yüksek Sovyet atamakta, bakanlar da onlara karşı sorumlu olmaktaydı. Fakat parlamentoya karşı da hesap vermekteydiler. Yalnız Yüksek Sovyet istediği zaman hem bakanlar kurulunun, hem de federe cumhuriyet hükümetlerinin kararlarını feshedebilmekteydi.

Komünist Partisi devlet mekanizmasının dinamosu durumundaydı. Çünkü bütün kurumlar ve devletin özünü bu parti oluşturmaktaydı. Devletin mantığına göre, bütün bilinçli kişilerin partide toplanması sebebiyle, öncülük hakkının parti üyelerinde olması gayet normaldi. Yargı da bağımsız değil bu partiye bağlıydı.

Partinin temel örgütleniş şekli öz eleştiri ve demokratik merkeziyetçilik esasına dayanmaktaydı. Bu sebepten aşağıdan yukarıya, partinin bütün organları seçimle gelmekteydi. Zaman zaman kendisini seçenlere karşı rapor veren parti yöneticileri, komünizmin temel ilkelerine karşı eleştiri hakkı tanımamaktaydı. Partiye üye olabilmek için de, parti üyesi olan en az üç kişinin referansı lazımdı. Parti içindeki en üst organ ise, işçi ve köylülerden oluşan Parti Kongresi'ydi.

Kuvvetler birliği prensibine dayanan devlet, muhalefetsiz tek parti diktatörlüğüne dayanmaktaydı. Sistemin sorumlusu partiydi. Sosyalizmin ileri seviyede toplumca kabul edilmesi sebebiyle, tüm halkın devleti benimsediği, bu sebepten muhalefetin olmasına gereğin bulunmadığı kabul edilmekteydi. Devlet ise işçilerin, köylülerin, emekçilerin, aydınların ve ülkedeki herkesin irade ve çıkarlarını ifade eden, tüm halkın sosyalist bir birliği olarak benimsenmişti.[11]

---

[11] Çam, Devlet Sistemleri, s. 289 vd.; Şaylan, Gencer, s. 159-160; Çeçen, Anıl, s. 129-131; Gözübüyük, s. 45-50; Esen, Bülent Nuri, s. 265 vd.; Vernon, s. 183 vd.

F - Çin Halk Cumhuriyeti Seçim Sistemi

Çin, marksist sisteme dayanan bir devlettir ve sosyalist hukuk sistemi uygulanmaktadır. En büyük devlet organı Milli Halk Kongresi'dir. Yasaları tek başına onaylar. 4 yıl süre için seçilen 300 milletvekilinden oluşur. Yürütmenin başı ise cumhurbaşkanı ile iki yardımcısı, yargının başı da Yüce Halk Mahkemesi ve Yüce Halk Şurası'dır.

Görev süresi 5 yıl olan ve sadece bir kez seçilebilen cumhurbaşkanını, Milli Halk Kongresi seçer. Cumhurbaşkanının 45 yaşını doldurmuş olması ve seçme-seçilme haklarına sahip olması gerekmektedir. Başkan yardımcıları da yine aynı usûl ve aynı şartlarla seçilir.

Cumhurbaşkanı kabul edilen kanunları imzalar, Milli Halk Kongresi'nin kararları doğrultusunda başbakanı, başbakan yardımcılarını, bakanları, sayıştay başkanını, komisyon başkanlarını, devlet işleri konseyi genel sekreterini tayin eder ve gerekirse görevden alır. Af, sıkı yönetim, savaş ve seferberlik kararlarını almak da yine devlet başkanının görevleri arasındadır. Başbakan, bakanlar ve diğer görevlilerden oluşan Devlet Konseyi ise, devletin en yüksek kuruluşu olan Ulusal Halk Meclisi'nin yürütme organı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin hükümetidir.

İşçi ve çalışan halk tarafından oluşturulan parti, devlet yönetiminin çekirdeğidir. Bir seçkinler örgütü görünümündedir. Yönetici sınıfa bağlılıkları bu durumu daha da artırmaktadır. Partiye kaydolabilmek için ise fikirlerini benimsemek gerekmektedir.

Maoizmin tesiri altındaki devlette partinin konumu, bu fikrin siyasi örgütü mahiyetinde olmasıdır. Bu sebepten devleti yöneten, parti başkanıdır denebilir. Bu durum ise devlete kişiselleşmiş bir iktidar görüntüsü vermektedir.

Devlet iktidarının en yüksek yürütme ve idare organı Devlet İşleri Konseyi'dir. Bu konsey cumhurbaşkanı, başbakan ve yardımcıları, devlet bakanları, bakanlar, komisyon başkanları, sayıştay başkanı ve genel sekreterlerden oluşmaktadır.

Devlet içindeki istikrarı sağlayan ise tek parti otoritesidir.[12]

---

[12] Çam, Devlet Sistemleri, s. 285 vd.; Çeçen, Anıl, s. 136-139; Tunaya, Tarık Zafer, s. 552-

G - Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Seçim Sistemi

Libya seçim sistemine Kaddafi Sistemi de diyebiliriz. Kaddafi, "Evrensel Üçüncü Teori" olarak nitelendirdiği sistemini Yeşil Kitap'ta anlatır. Bu sistemin politik, ekonomik ve sosyal temel olarak isimlendirilen üç unsuru vardır. Politik temel halk otoritesine dayanan bir demokrasiye; ekonomik temel sosyalizme; sosyal temel ise aile, kabile, millet, kadın, azınlıklar, zenciler, öğretim, ezgi, güzel sanatlar, spor-binicilik ve gösterilerle alakalı.. bir takım fikirlere dayanır. Kaddafi, toplumların ilerlediğini, bu sebeple de cumhuriyet sisteminden daha ileri olan "Cemahiriye Sistemi" ile idare edilmesi gerektiğini savunur.

Kaddafi'nin teorisine göre gerçek ve doğru düzen, tabii olan düzendir. Bu da halkın kendi kendisini yönetmesinin şartlarını oluşturan düzendir. Tabii düzende bir azınlık grubunun çoğunluk üzerinde egemenlik kurmasından ziyade, çoğunluğun kendi kendini yönetmesi sağlanır.

Kaddafi, seçimlerle yöneticilerin belirlediği mevcut demokrasi tiplerini reddeder. Bu şekildeki yönetimleri; muhtelif şekillerde halkın kandırılması sebebiyle hem ahlaka aykırı bulur, hem de istikrarı sağlayamayacağını söyler. Aynı zamanda halkın kendi kendini yönetmesi fikriyle de çeliştiğini ifade eder. Yöneticilerin belirlenmesini, halkın kendi kendini yönetmesinin bir usulü olarak kabul eder ve bu sebepten seçimin amaç haline getirilmemesi kanaatindedir. Halkın kendi kendini yönetebilme kabiliyetine, tabii olarak doğuştan sahip olduğunu söyler. Bu sebepten de halkın kendi kendini yönetemeyeceği elitçi fikrine karşıdır. Bu gerekçeyle bu fırsatın bir kez olsun halka verilmesi gerektiği kanaatindedir. Vekil ve temsilciler vasıtasıyla halk yönetiminin bir aldatmaca olduğunu, bu sebepten bu şekilde oluşan bir temsîlî demokrasinin bir anlam ifade etmeyeceğini, bu gerekçeyle de parti ve parlamento gibi halkın kendi kendisini yönetmesine mâni olan engellerin kalkması gerektiğini savunur. Çünkü o gerçek demokrasinin ancak halk kongreleri

555; Gözübüyük, s. 51-54.

ve halk komiteleriyle sağlanabileceği kanaatindedir. Bu sistem ise şu şekilde tatbik edilir:

Halk nüfus ve coğrafi dağılıma uygun olarak Temel Halk Kongrelerine bölünür. Her kongre kendisini yönetecek bir komite seçer. Her kongrenin içinden seçilen bir sekreter, toplantıyı yönetir ve verilen kararlar ile tavsiyeleri kaydeder. Komite kongrelerde verilen kararlar çerçevesinde yönetimi yaparken, Temel Halk Kongrelerine karşı sorumludur. Bu şekilde yapılan bir yönetimin; "Demokrasi, hükümetin halk tarafından denetlenmesidir" fikrinden ziyade, "Demokrasi, halkın kendi kendini denetlemesidir" fikrine uyduğu kabul edilir. Bu sözle; halkı yöneten hükümet veya komite değildir, aksine halkın kendisidir denmek istenir.

Vatandaşlar meslek ve görevleri itibariyle çiftçi, öğrenci, esnaf, memur ve sanat erbabı.. gibi çeşitli kesim ve bölümlere bağlıdır. Bu sebepten vatandaşların Temel Halk Kongreleri'ne üye olmaları yanında, kendileri için sendika ve birlikler kurması da gereklidir.

Temel Halk Kongreleri, sendika ve birliklerce belirlenen kanunların son şekli; Temel Halk Kongreleri, sendika ve birlik sekreterlerinin katıldığı Genel Halk Kongrelerine verilir. Buraya katılan sekreterler birer temsilci kabul edilirler. Yıllık olarak toplanan Genel Halk Kongrelerinde alınan kararlar da, uygulanmak üzere Temel Halk Kongrelerine, sendikalara ve meslekî birliklere gönderilir.

Genel Halk Kongresi parlamentoda olduğu gibi tabii üyeler topluluğunun bir toplantısı değil; Temel Halk Kongreleri'nin, sendikaların ve meslekî birliklerin bir araya gelmesi; dolayısıyla tüm halkın bir araya gelmesi olarak değerlendirilir. Bu şekilde yapılan bir yönetim, halka dayalı ve demokratik bir yöntem olarak da kabul edilir. Bu sebeple böyle bir yönetimde dikta organlarının bulunmadığı savunulur.[13]

[13] el-Kaddafi, Muammer Yeşil Kitap, Yorum Basım Sanayi Limited Şirketi, Ankara bt.-yok, s. 5,9,22-25; Sono Themba, Kaddafi›nin Yeşil Olgusu, müt.: Uluslararası Yeşil Kitap İnceleme ve Araştırma Merkezi Y., s. 12; Cemahiriyye Bugün (Tanıtım Kitabı), Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Halk Bürosu, Basın Bürosu, Ank.-bt. yok, s. 16-17.

II. İSLÂM ÜLKESİNE AİT BAŞKANLIK SEÇİMİNİN MEZKUR SEÇİM SİSTEMLERİYLE MUKAYESESİ

A - Genel olarak parlamentoların istediği kararı alabilmesi ve bunda bir ölçünün olmaması, beklenmedik tehlikeleri de getirebilecek bir yetkidir. Çünkü sınırsız bir yetki her türlü sonucu verebilir. Her ne kadar parlamentonun istediği kararı alabilmesi anayasayla sınırlandırılmış da olsa, anayasanın da parlamentonun isteğiyle değişmesi mümkün olduğundan bu sınırlama yeterli sayılmaz. Zaten anayasanın sınırlaması da, insan aklının yine insan aklıyla sınırlanması manasına gelir. Çünkü anayasaları hazırlayanlar insanlardır. ABD'de ayrıca başkanın veto hakkının olması, eski SSCB'de ise yine buna benzer Yüksek Prezidyum'un çıkan yasaları uygun görmesi veya Çin'de olduğu gibi Komünizm'in ilkelerine aykırı olmaması yeterli ölçüler değildir. Zira bu ölçülerin hepsi beşerîdir. Beşerî ölçüler ise değişebilir. İslâmda ise değişmez kurallarla bu durumun önüne geçilmiştir.

B - Parlamentoya her türlü sınırsız yetkinin verilmesi, azınlığın kaderinin çoğunluğun elinde olmasını gösterir. Bu da bir nevi mahkûmiyettir.[14] Çünkü çoğunluk iktidara gelince her kararı alabilir. İslâmda ise çoğunluk dahi olsa istenilen karar alınamaz. Zira çoğunluğun kararının İslâmi kurallar çerçevesinde kalması şartı vardır. Bu durum ise azınlığın korunmasını temin eder.

C - Particilik anlayışı, seçim yarışları, seçim masrafları, toplumun partiler şeklinde suni gruplara bölünmesi, dolayısıyla ülke birliğinin sarsılması, İslâma aykırı durumlardır. İslâm sürekli birlikteliği ve toplum olarak ayrı ayrı gruplar halinde değil de toptan ve beraberce düşünebilmeyi emretmektedir. Çünkü istişarenin manası budur.

Yine particilik anlayışıyla ortaya çıkan; toplumun partiler şeklinde birbirlerini karşılıklı olarak suçlayabilmesi, seçimleri kazanabilmek için devlet imkânlarını kötüye kullanabilmesi, keza gerçek dışı veya ülkeyi felakete sürükleyecek vaatlerde bulunması İslâmi kurallara aykırı durumlardır.

Çin ve eski SSCB'de ise diğer ülkelerdeki çok particiliğin aksine tek partinin olması ve insanların sadece mevcut partinin fikirlerini savunması

---

14 Duverger, s. 478.

durumunda bırakılması da İslâma aykırıdır. Çünkü bu durum, belli insanların fikirlerinin mukaddesliği gibi bir anlam taşımaktadır. Halbuki insan fikirlerinin sürekli doğru kalacağı kuralı yanlıştır. Dolayısıyla Çin ve eski SSCB'nin bu durumuyla çok partili devletlerin durumu, iki aşırı uç olarak değerlendirilebilir ki, insanların ilâhi çizgideki orta yolu bulamamalarının bir neticesidir.

Ç - Modern sistemlerin temeli durumundaki partilerin amacının sadece iktidara geçmek olması veya böyle görünmesi İslâm Hukukuna aykırıdır. Çünkü İslâmda bu görev kendine talip olanlara verilmez. Ayrıca partiler iktidarı yakalayabilmek için olmayacak veya olması zararlı sonuç verecek işleri yapmayı vaat etmesi, duruma göre halkı yanıltabilmektedir. Fakat partiler bunu yapmaya kendilerini mecbur hissettiklerinden, dünya üzerinde bu durumun pek istisnası görülmemektedir. Bu netice ise İslâma aykırıdır.

İktidarı kazanma yarışına giren partilerin kendi imkânlarını ve devlet imkânlarını kötüye kullanma ihtimali de söz konusudur. Özellikle iktidar partisinin devlet imkânlarını lehine kullandığı çoğunlukla görülen bir gerçektir. Bu durum İslama aykırıdır.

Yine karşılıklı iktidar yarışı içerisinde değişik kesimlerin oylarını alabilmek için yarışa giren partiler; devlete zararlı kuruluş, cemiyet, teşkilat ve gruplara da müsamahalı bakabilmekte veya faaliyetlerine göz yumabilmektedirler. Bu sebepten devletler için zararlı olan kuruluşlar, değişik partiler tarafından dolaylı olarak da olsa himaye görmektedir. Bu durum da İslâma aykırıdır. Fakat partilerin iktidar için yarıştığı bir ortamda buna sebep olan bir sistemde bunun önüne geçmeye imkân yoktur.

Yine partilerin iktidar yarışı içerisinde kendisini destekleyen gruplara faydalı olabilecek bir icraatı, diğer parti mensuplarına zararlı da olsa hayata geçirebilmeleri sözkonusudur. Çünkü iktidara geliş sebepleri kendi seçmeninin desteğidir. Böyle bir duruma imkân veren bir sistem de İslâma aykırıdır.

D - Partilere dayalı sistemler, genelde birbirlerine zıt fikirleri de içinde bulundurabilmektedir. Bu sebeple bir partinin A dediğine diğeri B diyebilmektedir. A diyenlerin iktidara geldiğinde yaptıklarını, B diyenler

kaldırabilmektedir. Sonuçta zarar ise ülke ve insanlara olmaktadır. Dolayısıyla doğrunun ölçüleri bulunamadığı için zıt iktidarlara sebep olan bir sistem İslâma aykırıdır. Halbuki bir devletteki asıl mesele, iyi ve doğruların nasıl yapılabileceği olmalıydı. Bunu temin için ise, parti programından ziyade her çevrenin görüşüne açık olmak gerekmektedir. Çünkü doğru fikirler her çevreden gelebilmektedir. Fakat partiler genelde birbirlerinin fikirlerini iyi de olsa tenkit etmekte, bu sebeple de kabul etmemektedirler. Bu sonuca sebep olabilen bir sistem ise İslâma aykırıdır.

Partiler kendi aralarında icraat açısından uyumlu çalışabilseler dahi iktidar yarışlarının önünü alma imkânı olamayacaktır. Dolayısıyla bu mahzur devam edecektir. Çin ve eski SSCB'deki durum ise biraz farklıdır.

E - Propagandalarda mübalağa olduğu için inandırıcılığı yoktur. Çünkü propaganda ortamında kötüler savunulabildiği gibi iyiler de tenkit edilebilmektedir. İktidar yarışına giren partilerin ise yapacağı başka bir seçenek olmadığından, propagandaya devam etmektedir. Halk ise vereceği oyunu böyle bir kargaşa ortamında, çoğu zaman da bilemediği bir iktidar adayı ve parti programı lehine kullanabilmektedir. Bu şekilde verilen bir oy ise doğru seçeneğe işaret etmeyebileceği gibi, bu şekilde iktidara geçen bir parti de bu makama liyakati sebebiyle gelmiş olmayabilmektedir. Böyle bir sonuca sebep olan bir sistem ise İslâma uygun olamaz.

Propaganda ortamında gereksiz, tutarsız ve olmayacak vaatlerin de yapılması söz konusudur. Bu durum ise halkın aldatılabilme sonucunu netice vermektedir. Çünkü herkes doğru söylediğini iddia etmekte ve halk hangi aday veya partinin doğru söylediğini bilmeyebilmektedir. Bu durumlara sebep olan bir sistem de yine İslâma aykırıdır.

F - Modern sistemlerin diğer bir sıkıntısı, ölçüsüz muhalefete sebep olmalarıdır. Çünkü partiler genelde muhalifi olan partinin iyi fikir ve icraatlarını da tenkit ederek reddedebilmekte, buna mukabil bazı kötü fikir ve icraatlarına ise kendi menfaatleri sebebiyle karşı gelmeyebilmektedir. Bugün muhalefet partileri teoride iktidarın aksağını gösterme ve onun iyi icraatına yardımcı olma esasına dayansa bile, pratikte kendisinin iktidara geçme arzusu olması sebebiyle bu görevini tam manasıyla yapamayabilmektedir. Zira muhalefet kendisinin nasıl iktidar olacağını planladığı için,

buna götürecek hemen her yola tevessül etmektedir. Zaten bir görev için pek çok grup veya şahsın talip olduğu bir ortamda, bu kargaşanın önüne geçme imkânı da yok sayılır. Bu sebepten İslâm bu yolun önünü, "Açıktan istekli olanlar için bu görev verilmez" prensibiyle[15] tıkamıştır.

Çin ve eski SSCB'nin muhalefetsiz sistemi de İslâma aykırıdır. Çünkü bu devletlerde mevcut fikrin aksine bir fikir geliştirilememektedir. Bu durum ise hem tıkanıklığa ve hem de bazı insan fikirlerinin mukaddes anlaşılmasına sebep olmaktadır. İslâmın bu noktadaki önerisi ise fikirlerin serbestliğidir. Fakat bunun muhalefet grubu şeklinde ve bir parti çatısı altında olma şartı yoktur. Zira İslâma göre fikir serbestliği tabii bir ortam içinde, istişare ruhuna dayalı olarak ve art niyetlerden uzak bir şekilde cereyan etmelidir.[16] Parti şeklinde teessüs etmiş muhalefet grupları ise, fikrî tartışmaların tabî ortamda cereyan etmesine mâni olması ve art niyetlere sebep olması sebebiyle İslâma aykırıdır.

G - Modern sistemlerde adaylar genelde parti kanalıyla gösterilmektedir. Dolayısıyla bu makama layık olduğu halde, her hangi bir partiye kayıtlı olmadığı için aday gösterilemeyenler veya aday gösterildiği halde seçilemeyenler olmaktadır. Bunun sonucu olarak görevler de liyakatsiz kişilere kalabilmektedir. İslâma göre asıl olan prensip ise, belli partideki ehil insanları bu göreve getirmekten ziyade, toplumda kim daha ehilse onu göreve getirmektir. Bu sebepten modern sistemlerin bu yönü İslâma aykırıdır.

Ğ - Halkın 4, 5, 7 ... vs. belli bir süre içinde bir defa elde ettiği oy hakkı, iktidarı kontrol etmeye yetmemektedir. Çünkü bu kadar bir süre sonra bu hakkını kullanan halk, tercihinin yanlış olma durumunda 4, 5 veya 7 yıl beklemek zorunda kalmaktadır. Gelecek seçimde oyunu başka bir adaya vererek, güya önceden seçmiş olduğu parti ve adaya ders vermiş olmaktadır. Halbuki iktidarı kontrolde daha etkili ve her an geçerli olabilecek bir sistemin olması gerekir. Çünkü belli periyotlarla gelen oy hakkı sürekli bir kontrol manasına gelmez. Bu da İslâma aykırı bir durumdur.

ABD gibi devletlerde ise halk birinci turda temsilcilerini seçmektedir. Temsilcilerini seçerken parti ve adaylara göre oy kullanmaktadır. Halbuki

---

15 Tecrîd-i Sarîh, s. XII/1231-1232.

16 Şûrâ suresi, 42/38.

seçmenin bu fikri seçilen temsilcileri bağlamamaktadır. Yani seçilen temsilciler, kendi seçmeninin istediği adaya değil de farklı adaylara oy kullanabilmektedirler. Bu durumda halk daha ilk aşamada kaybetmektedir. Böyle bir durumda İslâma aykırıdır. Eğer gerçekten temsilcilere ihtiyaç varsa, partilere göre değil de liyakat esasına göre belirlense ve onlardan devlet için en uygun adayın seçilmesi istenseydi, hem halkın aldanma ihtimali asgariye inmiş, hem de halk ona göre tercih kullanmış olurdu. Ayrıca ABD'deki bu durum, azınlığın görüşünü temsil eden adayın devlet başkanı olabilmesine de sebep olabilir.[17]

H - Hükümetler görevini mükemmel olarak yapsa da ancak belli bir süre bu görevde kalabilmesi ve sonunda gerekmediği halde pek çok masrafa sebep olan seçimlere gidilmesi, aksi durumda görevini iyi yapmasa da belli bir süre başta kalması ve bu süre içerisinde kolay kolay indirilememesi, İslâm Hukukuna aykırıdır. Çünkü İslâm bir yetkiyi kullanan veya bir vazifeyi yapan kişi veya grubun, görevlerini tam yaptığı müddetçe devam etmesini, yapmayınca da hemen indirilmesini emreder. Zira görevini tam yapan ehliyetli bir şahıs veya grubun vazifeden azli için herhangi bir sebep olmadığı gibi, vazifesini yapamayan ehliyetsiz bir şahıs veya grubun görevde kalacağına dair de herhangi bir sebep yoktur. Dolayısıyla bu durumlara şer'î gerekçe bulunamaz. Çünkü vazifesini tam yapamadığı halde bir kişi veya grubu görevde bırakmak, ehliyetsizlerin iş yapmalarına müsade etmek olduğu gibi, görevini tam yapanların vazifeden alınması da fuzuli bir iş sayılır. Bu sebepten bu şekilde işleyen bir sistem İslâma aykırıdır.

Yine sürekli iktidar değişikliklerinin istikrarsızlığa sebep olacağı kesindir. Bunun yanında iktidara geçmek isteyen grupların çevrelerine taviz vereceği de bir gerçektir. Bu durumda iktidarını kaybetmek istemeyen grup; iktidarın gitmesine göz yumamayabileceğinden, iktidar imkânlarını kötüye kullanarak tekrar seçilebilmenin yollarını araştırabilecektir. Bu noktadaki İslâma uygun olan çözüm, ehliyetli insanları göreve getirmek[18] ve göreve getirilen şahıs veya grupların göreve getiriliş illeti olan ehliyetlerinin devam ettiği sürece de görevlerinde kalmasını sağlamaktır.

---

17 Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiye›de Devlet Başkanlığı s. 178.

18 Nisâ suresi, 4/58.

I - Ölçüsüz bir sistemin sonucu olarak ortaya çıkan kuvvetler ayrılığı ilkesi, devlet içerisindeki yasama ve yürütme organlarının, olabilecek kötü icraatlarının karşılıklı çarpışarak kırılmasına ve böylece yok olması beklentisine dayanmaktadır. Yargı da bu noktada bağımsız bir hakem rolü oynamaktadır. Fakat bu şekildeki kuvvetler ayrılığı, adaletin yavaş işlemesine sebep olduğu gibi, devlet birliğinin sarsılmasına da sebep olmaktadır. Çünkü bir devletin meclisinde alınan karar doğruysa, devlet başkanı bunu engellememeli,[19] aksine tatbikini kolaylaştırmalıdır. Eğer mecliste alınan bir karar yanlış olabiliyorsa, bu durumdaki çözüm onun doğru karar alabilmesinin ölçüsünü bulmaktır. Zira başkanın veto etmesi veya tamamıyla reddetmesi, tam âdil ve objektif bir ölçü değildir. Çünkü çoğunluğun aldığı bir kararı bir kişi veya daha küçük bir azınlık reddetmektedir. Zaten çoğunluğun bulduğu bir sonucun yanlış olması, mukabilen de azınlığın bulduğu sonucun doğru olması nadirdir. Ayrıca başkan ile kongre çoğunluğunun aynı partiden olma durumu da olabilir.[20] Bu durumda veto ihtimali de kalkmaktadır.

Adalet ve icraatın yavaş işlemesine sebep ise, hemen her meselenin hem yasama hem de yürütme organında ele alınmasıdır. Halbuki iki organ birlikte çalışabilse, böyle bir sıkıntı meydana gelmeyecektir. Aynı zamanda beklenen icraatlar çabuk gerçekleşecektir. Adalet ve icraatın geç ve yavaş işlemesi ise, mevcut problemlere bir süre göz yummak manasına geldiğinden, kuvvetler ayrılığının caiz olabilmesi mümkün görünmemektedir. Yasama ve yürütmenin beraber işlemesini temin ise, iki kurumun bir istişare anlayışı içerisinde meselelere çözüm aramasındadır.

ABD dâhil çoğu devlette teferruat farklılığı olsa da kuvvetler ayrılığı ilkesi uygulanmaktadır. Çin ve eski SSCB'de ise kuvvetler birliği vardır. Keza İngiltere'de, çoğu yetkinin başbakana bağlı kabineye verilmesi sebebiyle, icra organının baskın olduğu bir kuvvetler birliği vardır. Fakat bu durum Çin ve SSCB'de komünist ve baskıcı rejimin tatbikini sağlamak için, İngiltere'de ise geleneklerin hakimiyeti sebebiyle tesis edilmiştir.

---

19 Eski SSCB›de ise meclisin aldığı kararı Yüksek Prezidyum feshedebilmekteydi.

20 Duverger, s. 414.

Eski SSCB'de yargı bağımsızlığı kaldırılmıştı ve mahkemeler tümüyle komünist partiye bağlanmıştı. Bu şekilde oluşacak bir kuvvetler birliğinin de İslâma uymayacağı ise kesindir. Çünkü bu durumda hem despotluk vardır, hem de yargının bağımsızlığını kaybetmesi sebebiyle insan hakları ortadan kalkmıştır.

İslâm devletinde ise hukukun üstünlüğüne ve kuvvetler arasında istişare prensibine dayanan bir birlik olacağından; ne kuvvetler ayrılığının mahzuru olan adalet ve icraatın yavaş işlemesi ile devlet bütünlüğünün yara alması, ne de kuvvetler birliğinin mahzuru olan tahakküm söz konusu olacaktır!

Kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan parlamentarizm de, kuvvetler ayrılığının mahzurlarını az da olsa taşıdığından İslâma uygun değildir.

İ - İngiltere'de kral, Fransa'da cumhurbaşkanı, parlamentoyu bazı şartlar çerçevesinde feshetmeye sahiptir. Halkın tasvibiyle seçilmiş bir meclisin devlet başkanları tarafından feshedilmesi, halkın fikirlerine saygısızlıktır. İslâm devletinde olabilecek böyle bir durum ise, halk ile yapılan istişareye uymama manasına gelceğinden İslâma aykırıdır. Çünkü meclis üyelerini halk seçmiştir. Dolayısıyla onları görevden alma yetkisi de sadece halkın olabilir. Zira kim göreve getirdiyse, ancak o görevden alabilir.

Üstelik İngiltere'de krallık verasetle geçmektedir. İslâma göre hiç bir kimse verasetle devlet başkanı olma hakkına sahip değildir. Çünkü devlet başkanlığı Miras Hukukunun konusu değildir.

J - İngiltere'de kral, parlamentonun fazla yetkilere sahip olması sebebiyle yetkilerini yapamamakta ve sembolik bir duruma düşmektedir. Fransa'daki başbakan ile Almanya'daki cumhurbaşkanı da böyle kabul edilir. Halbuki İslâma göre sembolik bir makam olmaz. Çünkü bir makamın yaptığı bir görevi varsa mevcudiyeti devam eder, aksi takdirde ise kaldırılır. Dolayısıyla sembolik bir makamla kim kimi kandırmaktadır? Kaldı ki Almanya'daki cumhurbaşkanına ve İngiltere'deki krala sembolik de denemez. Çünkü pek çok yetkileri vardır, fakat kullanamamaktadırlar. Bundan da sistemin kendi içinde çeliştiği sonucu çıkmaktadır. Çünkü kullanılamayacak yetkilerin verilmesinin başka ne amacı olabilir?!

K - Genel olarak devlet başkanları vatana ihanet suçu hariç siyasi sorumsuzluk taşımaktadırlar. İngiltere kralı ise buna ilave olarak hukukun da üstünde kabul edilmektedir. Bu sebeple de hakkında kovuşturma açılamamakta ve yargılanamamaktadır. Halbuki İslâmiyete göre herkes her hareketinden mesuldür. Dolayısıyla fiillerde siyasi ve gayr-i siyasi diye bir ayırım olamaz. Neticede herkes hakkında hem kovuşturma açılabilir hem de yapılabilir. Bir insanı hukukun üstünde kabul etmek ise hiç bir hak prensibiyle bağdaşmaz.

L - Başta Fransa olmak üzere devlet başkanlarının yetkileri, sıradışı durumlarda daha da artmakta ve bir noktada olağanüstü hale gelmektedirler. Olağanüstü yetkilerin ise hangi neticeleri vereceği belli olamayacağı için hukuka aykırı durumlar ortaya çıkabilir. Çünkü ölçüsüz bir olağanüstülükten çıkarılacak başka bir mana yoktur. Kaldı ki icraatlarında sorumsuzluk taşıyan bir devlet başkanının bu haklara sahip olması İslâma aykırıdır.

M - Başta ABD ve eski SSCB'de olmak üzere (diğerlerinde de kısmen olabilir) meclisten çıkan kararların, veto veya başka şekillerle engellenmesi İslâma aykırıdır. Çünkü İslâma göre istişarede alınan bir karar uygulanmalıdır. Dolayısıyla onun önünde başka bir engel olamaz. Ayrıca bu durum aciliyet isteyen kararların geciktirilmesine sebep olur. Böylece sistemin yavaş işlemesi gibi bir sıkıntı ortaya çıkar. Halbuki yürütme ile yasama birlikte hareket etse, fikirler karşılıklı olarak ortaya konur ve sonuçta makul bir karar çıkar. Zaten istişare de bu demektir.

N - İngiltere'de kral ve başbakan, Fransa ve Almanya'da ise cumhurbaşkanı ile başbakan iki başlılığa sebep olmaktadır. Çünkü her iki lider de yürütmenin başında bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlardan birisinin pasif hareket etmesi gerekmektedir. Bu sebepten Almanya'da cumhurbaşkanı, Fransa'da başbakan, İngiltere'de ise kral pasif durumdadır. Bu şekilde bir kişilik makamın ikiye bölünmesi ile iki başlılığa sebep olabilecek, neticede ihtilafa imkân hazırlayacak şekillenmeler İslâma aykırıdır.

O - İngiltere'de kral olmak için vâris olmanın dışında bir şart aranmazken, ABD'de ora doğumlu olma, 14 yıldır ABD vatandaşlığında bulunma ve bir parti üyesi olma şartı aranmaktadır. Almanya'da ise

seçmenlik şartlarını taşıyan 40 yaşındaki her vatandaş cumhurbaşkanı olabilmektedir. SSCB ve Çin'de iyi bir rejim taraftarı olmanın dışında fazla bir özellik zikredilmezken, Fransa'da kaliteli sayılabilecek belli özellikleri taşıyan bir grup tarafından cumhurbaşkanlığına adaylık teklifi yapılması şartı aranmaktadır. Görüldüğü üzere şartların hiç biri İslâm ülkesinin başkanı olmak için yeterli değildir. Zira bir devlet başkanının bunlardan daha fazla özelliği olması gerekmektedir. Ayrıca iyi bir rejim taraftarı olmanın dışındaki diğer şartlar, İslâma göre değişik açılardan tatbik edilebilir veya hiç kabul edilmeyebilir.

Ö - İngiltere'de vâris olmayanlar devlet başkanı (kral) olamazken, ABD'de ve Almanya'da bir kişi ancak iki kez, Çin'de ise bir kez başkan olabilme hakkına sahiptir. İslâma göre bir insan bu makam için gerekli liyakati taşımaktaysa, kendisine herhangi bir sınırlama getirilemez. Yine mezkur sınırlamalar şu noktada da hatalıdır: Bir kişi mesela Almanya'da iki kez cumhurbaşkanlığı yapmıştır, fakat mevcutlar içerisinde bu makam için en liyakatli olan kendisidir. Anayasaya göre bir kişi üç kez cumhurbaşkanı olamaz diye onun önünü tıkamak mı gerekecektir?! Bu durumda bundan en fazla devlet ve halk zarar görür. Çünkü en ehliyetli şahıs cumhurbaşkanı olamamıştır.

P - İngiltere'de Lordlar Kamarası'nın üyelerinin büyük çoğunlukla verasetle gelmesi gibi kral da verasetle seçilmektedir.[21] Bunun dışında da bir şart aranmamaktadır. Yani kadın ve çocuklar da kral olabilmektedir. Yine Libya hariç[22] diğer devletlerde kadının devlet başkanı olmayacağına dair bir hüküm yoktur. Fakat pratikte olmaması farklı bir durumdur. İslâma göre ise devlet başkanlığı veya daha farklı bir görev verasetle devam edemeyeceği gibi, kadın ve çocuklar da devlet başkanı olamaz.

R - Çin ve eski SSCB'de bir insan düşüncesi olan komünizmin tenkit edilememesi, bazı insanların fikirlerinin daha kutsal olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Halbuki İslâma göre hiç bir şahsın fikrine kutsallık izafe edilemez. Yine bu iki devlette farklı partilerin kurdurulmaması bu sebebe binaendir. Çünkü onlara göre en ideal fikir marksizm, en ideal parti

---

21

22 Bkz.: Kaddafi, s. 74 vd.

de Komünist Parti'dir. Ayrıca insan fikrinin kutsallığı meselesi, diktatörlüğü netice veren bir durumdur.[23]

S - Çin ve eski SSCB'de öncülük hakkının Komünist Parti ve mensuplarına tanınması da İslâma aykırıdır. Çünkü İslâma göre bütün insanların ve insan kuruluşlarının birbirinden farkı yoktur. Dolayısıyla her insan gibi her türlü kuruluşun da başarılı olabilmesi, dolayısıyla da öncülük yapması mümkündür.

Ş - Eski SSCB'de yargının devlet ve Komünist Parti'ye bağlı olması İslâma aykırıdır. Çünkü İslâma göre bir devlet ancak hukuk devleti olabilir. Dolayısıyla kanunlar kişi ve kuruluşlara göre değişmez. Zira her yerde "Hukukun üstünlüğü" prensibi asıldır. SSCB'nin bu hali Tabii Hukuka da aykırıdır. Çünkü tabiî hukuk; insanın muhtaç olduğu kuralların kendi dışında zaten mevcut olduğunu, ancak bunun bir kısım vasıtalar ve akılla bulup uygulandığını savunan ideal hukuk manasına gelir.[24]

T - Çin ve eski SSCB'de devlet otoritesinin sınırları belli değildir. Bu durum bir noktada "Hukuk devleti" olma ilkesinin, ya gelişmemişliğinin ya da hiç olmamasının sonucudur. İslâm devleti ise her yönüyle tam bir hukuk devleti olacağından, böyle bir durum söz konusu olamaz.

U - Çin'de Komünist Partinin başkanının yetkileri çok fazladır. Adeta kişiselleşmiş bir iktidar söz konusudur. İslâma göre bir şahıs aynen kendisi gibi olan halk karşısında bu kadar güçlü olamaz. Eski SSCB'de de durum kısmen böyledir. Çünkü eski SSCB'de parti başkanından ziyade parti örgütü çok kuvvetliydi. Başkan da böyle bir örgütün lideri olduğu için kuvvetliydi. Bu kuvvet ise parti prensiplerinin uygulanması ve hayata geçirilmesi gayesinden kaynaklanmaktaydı. Yani rejimin yerleşmesi ve uygulanması için her şeyin yapılması gerekmekteydi. Çin'deki durum da aynı sayılır.

Ü - Çin ve eski SSCB'de yönetici olabilmek için parti üyesi olmak gerekmektedir. Çünkü devlet marksist ideolojiyi benimsemişti. Komünist Parti ise bu ideolojinin örgütü konumundadır. İslâmda da kısmen buna

---

23 Duverger, s. 420.

24 Esen, Bülent Nuri, s. 273-274; Gözübüyük, s. 50; Şafak, Hukuk Terimleri Sözlüğü, Tabii hukuk md.

benzer bir durum vardır. Çünkü İslâm devleti içerisinde özellikle idari sahalarda gayr-i müslim birisi çalıştırılmaz. Hatta sağlam müslüman olmayanlara bile görev verilmez. Fakat her sahada böyle değildir. Zira bu sadece devlet için hassasiyet gerektiren sahalara mahsustur.

V - Sadece Komünist Partisinin fikirlerini savunmak hariç Çin Halk Cumhuriyeti'nde halk kendi fikirlerini söyleyemez. Bu durum ise gerçeklerin gizlendiği bir toplumu netice vermektedir. Çünkü insan fikirleri değişmez doğrular olmadığı gibi, her insanın başkalarından daha doğru düşünmesi de mümkündür. Eski SSCB'de de durum bundan farklı değildi. İslâma göre ise herkes kanaat ve düşüncesini ifade edebilir.

Y - Libya hariç mezkur devletlerin dinle ilişkisi ya çok azdır ya da yoktur. İngiltere, ABD, Almanya ve Fransa dine karşı olmadıkları halde, dinin getirdiği bir bağlayıcılık da yoktur. Yani meclislerindeki çoğunluk istedikten sonra her türlü kanun yapılabilir. Çin ve eski SSCB ise dinsizlik temeli üzerine kurulmuştur. İslâm devleti ise İslâm Hukukuna bağlı bir devlet olacaktır. Ayrıca İslâmı tatbik etme, öğretme ve yayma İslâm devletinin temel gayelerindendir. Bu açıdan mezkur devlet sistemleriyle arasında büyük farklılıklar vardır ve olmaya devam edecektir.

Z - Libya seçim sisteminin tenkidi: Kaddafi sistemini halka indirgeyebildiği için istişareyi tam olarak sağlamış sayabiliriz. Çünkü Temel Halk Kongreleri'ne her vatandaş katılabilmektedir. Fakat bu kongrelerde müslim ve gayr-i müslim ayırımı yapılmaması, İslâm Hukuku açısından bir tenkit konusudur. Yine Kaddafi'nin somut anayasaları reddetmesi ve yerine İngiltere'de olduğu gibi gelenek ve dinden kaynaklanan tabii yaptırımları koyması, biraz ütopik (hayali) kabul edilebilir.

Kaddafi temsîlî rejimi reddeder, fakat getirdiği sistem de yine bir temsîlî çözüm sayılır. Bu durum ise temsilcilik olmadan bir yönetimin yapılamayacağını gösterir.[25] Yalnız Kaddafi'nin partileri reddetme konusundaki fikri, bizim ulaştığımız sonuçla aynı sayılır.

Kaddafi'nin parlamentoları reddederken halk meclislerini önermesi, düştüğü bir çelişkiyi ifade eder. Çünkü Halk Kongreleri bir nevi

---

25 Sono, Themba, s. 130.

parlamentodur. Ayrıca başta Genel Halk Kongresi olmak üzere tüm kongrelerde seçilen sekreterlerin, sadece halktan gelen fikirleri yansıtması gibi bir görev üstlenmeleri yetersizdir. Zira ilave görev ve yetkilerinin de olması gerekir. Çünkü halk teklif ve tenkitler hususunda üzerine düşen görevi yapmayabilir. Bu durum ise yönetimde aksaklıklara yol açacaktır.

Yeşil Kitap yani Cemahiriye sisteminin propaganda, seçim masrafı ve seçim risklerine dayanmaması iyi bir netice olarak değerlendirilebilir.

Kaddafi'nin sistemindeki ayrı bir nokta, devlet yönetiminin her kademesinde halk fikirlerinin öne çıkması ve genel bir mutabakatın söz konusu olmasıdır. Bu ise istişare diyebileceğimiz bir durumdur. Fakat sistemde yöneticilerin varlığı önem arz etmektedir. Bu sebepten yöneticilere, nihai noktada ise devlet başkanı ve vazifelerine dikkat çekilmemiştir. Bu durum ise bir eksikliktir. Çünkü yönetim istişareye dayansa bile yöneticisiz bir toplum olamaz. Bu durum İslâm devleti için de aynıdır.

Kaddafi'nin Cemahiriye sistemi için şunu da belirtmekte fayda vardır: Cemahiriye, İslâmın bu sahadaki bir sistemi olarak ortaya atılmamış, sadece İslâma aykırı olmayan ve her toplum için ideal bir devlet sistemi olabilecek tarzda ele alınmıştır. Halbuki İslâma göre bir müslüman bu konuyu ele alırken, İslâmın devlet sistemi sahasındaki görüşünü açıklama niyetinde olmalıdır. Çünkü bir müslüman için en önemli mesele, yaptıklarının İslâma uyup uymadığı konusudur.

SUMMARY

The state and Islam are like bond and meat. This system was come into life in the period of Prophet Mohammed (puh). Therefore the president of Islamic state is a leader of Muslims at the same time. Moreover Islamic state is not an institution only which solves economic problems, corrects the relationship among the people, assurances internal and external safety and represents the compatriots in international area. At the same time it tries to answer the religious needs of compatriots, wants to come into life the Islamic rules, plans to teach Islam for all people in the world.

The president of Islamic state is responsible from every thing in state. He manages the works of religion and world exactly. Except for representing of the mission of prophet, he is succesor of prophet. But he does not any superiour right this position.

A president of Islamic state has such attributes: Islam, unasculinity, posseses legal discretion, enough knowledge, justice, health, freedom, sufficency and not a desirous man for this duty. However, is not necessary a number of Quraysh and Prophet's family.

Women vote for the election of the president. But they must have the qualifications of the voter like every man. The most important rule to be eligible a voter in Islam is that he or she has knowledge in this area. But sex, riches and numbers of childrens which were come into before are not important in Islam. The biggest difference between this system and other

systems is the nonmuslims cannot give vote in the election of president of Islamic state. Because Islamic state requires to apply the Islamic rules to life. But nonmuslims do not want that. Therefore they have a different position in Islamic state.

Today an ideal Islamic election in this area can be two stages. In the first stage every regions elects its representatives. In the second stage, these representatives elect the president. In the elections equality, secret vote and open counting are rules of this action.

The president who is elected after the elections stays in the administration from election to the reason which requires him leave this position. This reasons are dead, blaming and receiving. Because the president of Islamic state can not be elected for a specified period.

The despotism can not be in Islamic state. Because it is forbidden in Islam and Islamic state. Each person is equal in Islam everywhere and everytime. Therefore the becoming in the top of the state direction cannot be a reason for despotism.

The elections between specified periods have a lot of damages and break stability. For the reason Islamic state does not require periodic elections.

A being contrary like today is not in Islamic system. Because there is not any need a party to be an opposition can say his idea everywhere every time. In addtion, the commanding of good and forbidding of bad are two rules of Islam. Therefore every person has to control the events.

In Islam no one can occupy the administration of the state by force.

The appointing and sovereignty happened by the reason of historical events are not an Islamic method. Today they are not current method.

Islamic system is not a presidency system like USA or a half-precidency system like France. Also it is not a system which a lot of parties like Germany's system. It is not a totaliser state system like old USSR and China. Also it cannot be a parliamenter kingdom system like England. It has got a lot of differences from these states. Also the seperation of powers

cannot be in Islam like that in USA by reason of unity. Therefore two headed systems, a presidency and prime minister, cannot be like Germany. Also Islamic system has got a lot of differences from the system of Libya (Jamahiriya).

Every opinion has got a respect as an idea in Islam. The giving idea to the people and asking opinion from every person are rule of Islam. This is an original side of Islamic built as a system.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ اٰمِينْ

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ بِعَدَدِ ذَرَّاتِ عِلْمِ اللهِ بِبَقَاءِ مُلْكِهِ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَحِينٍ

SONUÇ

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hayatında bizzat tatbik ederek gösterdiği gibi İslâmda din ile devlet etle kemik gibidir. Bu sebepten dolayı İslâm devletinin başkanı, aynı zamanda İslâm ümmetinin lideri durumundadır. Bazılarının dediği gibi İslâm devleti sadece ekonomiyi, dâhilî-hâricî emniyeti, insanlararası ilişkiyi ve uluslararsı platformda İslâm toplumunu temsil eden maddi bir birlik değil; aynı zamanda halkın ihtiyaçlarına da cevap vermeye çalışan, yapılanmasında İslâmi ilkelerin belirleyici olduğu, İslâmın tatbik ve yayılmasını hedefleyen bir kurumdur.

Devlet içerisinde onun her yönüyle başı olan ve toplumu yönlerdirmede birinci derecede görevli bulunan şahıs ise devlet başkanıdır. Dolayısıyla onun ahkâm-ı ilâhiyi tatbik, din ve dünya işlerini düzenleme gibi konularda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e her yönüyle haleflik etmesi gerekmektedir. Yalnız bu makam devlet başkanına diğer sistemlerde olduğu gibi bir ayrıcalık vermemektedir.

İslâm, devlet ve toplumdan bu şekilde her yönüyle mesul olabilecek birisinin, öncelikle müslüman olmasını şart koşmaktadır. Sonra erkeklik, hak ve fiil ehliyetine sahip olmak, bilgili bulunmak, adalet, sıhhat ve kifayet şartlarını da aramaktadır. Fakat bu konuda zikredilen Ehl-i Beyt ve Kureyş'ten olma şartlarının aranması gerekmemektedir. Diğer sistemlerde olmaması sebebiyle dikkati çeken bir şart ise, bu makamın açıktan istekililerin bu göreve getirilmemesidir.

Devlet başkanlığı seçimine kadınların katılabilmesi mümkündür. Fakat her seçmende kifayet ve yaş bakımından aranan belli seviye onlar için de gereklidir.

İslâmın seçmende aradığı en büyük özellik, seçmenlerin bilerek ve anlayarak oy kullanmasıdır. Tarihte görülen cinsiyet, zenginlik, belli sayıda çocuk sahibi olmak.. gibi seçmenlik şartları ise İslâmda yoktur. Bu konuda dünya sistemlerinden ayrıldığı en büyük özellik ise gayr-i müslimlere oy hakkı vermeyebilemsi sayılabilir. Çünkü İslâm devleti, İslâmı yaymayı hedefleyen bir özelliğe sahiptir ve bütün yapılanmasında bu özelliğin tesiri vardır. Gayr-i müslimlerin böyle bir amacının olması ise hiç bir zaman mümkün değildir. Aynı zamanda buldukları fırsatı İslâm devleti aleyhine kullanmaları da mümkündür. Bu sebepten en uygun durum, onların ayrı bir statüye sahip olmalarıdır. Diğer devletlerde böyle bir şartın aranmaması ise normaldir. Çünkü maddi açıdan bakıldığı zaman vatandaşların farklı dinlerden olması önemli değildir.

Zamanımızda bilerek ve anlayarak bir seçimin yapılabilmesi için, iki kademeli bir seçim daha uygundur. Şartlarında değişme olmadığı müddetçe ömür boyu bu görevde kalması daha uygun olan devlet başkanının istenilen şekilde seçilebilmesi için, birinci sırada dar seçim bölgelerindeki en uygun bir adayı, çoğunluk usulüne göre seçerek belirlemek gerekmektedir. Bu adayları seçecek olan ise ümmettir. İkinci sırada ise seçilmiş olan milletvekillerine, devlet başkanını seçtirme işi kalmaktadır. Onlarda kendi aralarından belirleyecekleri adaylardan birisini, çoğunluk usulüne göre seçeceklerdir.

Seçilme şartlarında düşürücü mahiyette bir eksilme olan devlet başkanı, anında bu görevden gitmek durumundadır. Bu sebepten ne tahakküm olacak, ne de görevinde gevşeklik gösterebilecektir! Aynı zamanda istikrar da sağlanmış olacaktır.

Zamanımızda uygulanan parti ve muhalefet anlayışı gibi bir usul İslâmda yoktur. Fakat herkes teklif ve tenkitleriye yönetime her an katılabilecektir. Bunun sonucunda ümmetten beklenen şûra, tamamen tezahür edecektir. Halkın bu şûraya katılmaması ise mümkün değildir. Çünkü iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama İslâmın en kuvvetli emirlerinden birisidir.

Bugün dünya sistemlerinde halkın yönetime katılamaması ise, ya idarecilerin halkın isteklerine kulak tıkayarak yine bildiklerini yapmasından, ya da halka bu imkanın verilmeyişinden kaynaklanmaktadır.

Açıktan isteklilerin yönetim makamlarına getirilmeyişi şartıyla, devletin üst kademelerinde menfaat şebekeleri kurdurmayan İslâm, herkesi bu haklara sahip olmada eşit tuttuğu gibi, usulsüz bir şekilde ve zorla başa geçmelere de izin vermemektedir.

İslâm Tarihinde görülen saltanat ve veliahd usülleri, devrin şartlarına göre çıkmış sistemlerdir. Dolayısıyla bugün için bir bağlayıcılığı ve geçerliliği yoktur.

İslâm ne ABD tipi bir başkanlık, ne Fransa tipi bir yarı başkanlık, ne Almanya gibi çok partili bir sistem, ne İngiltere gibi parlamenter bir krallık, ne de Çin ve eski SSCB gibi baskıcı bir yapıya sahiptir. İslâm devletinin devlet başkanı görevde kaldığı süre açısından bunlardan ayrıldığı gibi, İngiltere tipi bir krallık da değildir. İslâm devleti Kaddafi'nin önerdiği Cemahiriye sisteminden de farklıdır.

Devlet başkanının halktan kopması mümkün olmadığı gibi, zorba bir idareci de olamaz. Çünkü buna imkân yoktur. Devlet ile dinin içiçe olması sebebiyle, devlet başkanının konumu farklıdır. İslâm devletinin şekillenmesini İslami kurallar sağlar. Çünkü ilahi vahye dayalı prensipler, devletin içerisinde her noktada bütünüyle kendini gösterir.

İslâm devletinde kimsenin kanunen herhangi bir üstünlüğü olmadığı gibi, herkesin fikirlerini belirtme hakkı da vardır. İslâmın bu noktada temel kabul edilmesi, Çin ve eski SSCB gibi totaliter bir yapıyı oluşturmamaktadır. Aksine İslâm herkesin fikrine saygıyı emrettiği gibi, herkesten fikir almayı da emretmektedir.

İslâm devletinde kuvvetler ayrılığını reddederken, hemen çoğu rejimde görülen devlet ve hükümet başkanlarının farklı şahıslardan oluştuğu iki başlı bir yapı olmayacağı sonucuna varmaktayız. İslâm devletinde partili bir siyasi hayat da olmayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Hoca Abdullah Efendi, Hilafet-i Sahiha, *Hilafet ve Hâkimiyet-i Milliye Dergisi*, Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi N., 22. sayı, Ank-1939.

Hintli, Abdü'l-Mecid, *İngiltere ve Alem-i İslâm*, müt.: Hariciye Vekaleti, by. ve bt. yok.

Abdu'r-Razık, Ali, *el-İslâm ve Usulü'l-Hukm*, müt.: Ömer Rıza, İkdam Mtb., İst.- 1927.

Akagündüz, Kemal Aydın, *Seçim Sistemleri ve Seçim Sürecinin Demokratikleştirilmesi*, (Lisansüstü Tez, İst.-1991), YÖK Ktp.

Akbulut, Ahmet, *İlk Devrin Siyasi Olaylarının Müslüman DüIüncesine Etkileri*, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ank.-Ocak-1991.

Akdemir, Süleyman, *Kerim Aytekin'e Cevap*, İzlenim Bülteni Dergisi, 4. sayı, İst.-1992.

Akgündüz, Ahmet, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası,* Timaş Y., İst.-1988.

Akın, İlhan F., *Devlet Doktrinleri*, Bahar Mtb., İst.-bt. yok.

Akkaya, Nejla, *İslâm Hukukunda Kadının Siyasi Hakları*, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ank.-Ekim-1991.

Aldıkaçtı, Orhan, *Anayasa Hukuku'nun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İst. Ü. Y., İst.-1970.

Aldıkaçtı, Orhan, *Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı*, Mtb.-yok, İst.-1960.

Agül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Y., İst.-1986.

Alkan, Türker, *Kadın Erkek Eşitliği Sorunu*, Ank. Ü. SBF Y., Ank.-1981.

Arnold, T. W., *İslâm Ansiklopedisi*, Hilafet Mtb., MEB Y., İst.-1970.

Arsalı, Oya, *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı*, Sevinç Mtb., Ank.-1972.

Arsel, İlhan, *Anayasa Hukuku*, Doğuş Matbaacılık ve Ltd. Şti., Ank.-1964.

el-Askalani, Şihabü'd-Din Ebu'l-Fazl Ahmet b. Ali, *el-İsabe fi-Temyizi's-*Sahabe, Matbbatü's-Saade, Mısır-1328, 1. baskı.

Aslan, Mahmut, *Toplum ve Devlet Düşüncesi Bakımından Katadgubilig*, İst. Ü. Edebiyat Fakültesi Y., İst.-1989.

Atay, Hüseyin, *Kurana Göre Araştırmalar*, Semih Ofset, Ank.-1993.

Ateş, Fazıl, *Laiklik ve İslâmda İnsan Hakları*, Öğretmen Mtb., Ank.-1936.

Aytekin, Kerim, *"Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi" Kitabına Tenkit*, İzlenim Bülteni Dergisi, 4. sayı, İst.-1992.

el-Azim Abadi, Ebu't-Tayyib b. Muhammed Emirü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Davud*, Müessesetü's-Selefiyye, Medine, 1968, 2. baskı.

el-Bağdadi, *Ebu Mansur Abdü'l-Kahir*. müt.: E. Ruhi Fığlalı, TDV Y., Ank.-1991.

el-Bahit, Muhammed, *Hakikatü'l-İslâm ve Usuli'l-Hukm*, Matbatü's-Selefiyye, Kahire-1344.

Başgil, Ali Fuat, *Ana Hukuk*, Ulusal Mtb., Ank.-1943, Din ve Laiklik, Yağmur Y., İst.-1982.

Baykal, Besim, *Günümüzde Yönetim - Temel Kavramlar ve Yeni Görüşler*, Şeltut Mtb., İst.-1974.

el-Bedri, Abdü'l-Aziz, *İslâm'a Göre Devlet Adamı ve Alim*, müt.: Mehmet Bıyıklı-Kemal Solak, Şamil Y., İst.-bt. yok.

Berkes, Niyazi, *İslâmcılık-Ulusculuk-Sosyalizm*, Bilgi Y., by. yok-1975, 5. baskı, *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Y., İst.-1984.

Berki, Şakir, Hamidi-Hayrullah, *İslâm Hususi Hukukunun Ana Prensipleri*, Ank. Ü. Hukuk Fakültesi, Ank.-1956.

Berle, Adolf A., *İktidar*, müt.: Nejat Muallimoğlu Mtb. yok, İst.-1980.

el-Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b. Hasan b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra*, Matbatü-Meclisi Daireti'l-Usmaniyye, Haydarabad-1355, 1. baskı.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslâmiye ve Islahat-ı Fıkhiye Kamusu*, Bilmen Y., İst.-1985, Muvazzah İlm-i Kelam, Bilmen Y., İst.-bt. yok.

el-Buhari, Ebu Abdi'llah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Y., İst.-1992.

Cansel, Erol, *Medeni Kanun'da Kadın Erkek Eşitliği İlkelerinin Değerlendirilmesi-Heyet Çalışması)*, Sevinç Mtb., Ank.-1977.

Cemaleddin, Seyyid Abdullah, *İslâmda İdari Siyaset*, NaIir: A. K. Kabakçı, E. Bayraktar, Hira Y., by. ve bt. yok.

el-Cessas, Ebu Bekr Muhammed b. Ali, *Ahkamü'l-Kur'an*, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut-bt. yok.

el-Cürcani, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Şerhü'l-Mevakıfli'l-Iyci, Matbaatü'l-Hacc Muharram, İst.-1286.

Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi Y., Ank.-1981.

Çalışkan, İbrahim, *İslâm Ceza Hukukunda Gayr-i Müslimlerin Statüsü, (Basılmamış Doktora Tezi)*, Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Ank.-1986.

Çam, Esat, *Devlet Sistemleri*, Der Y., İst.-1987.

Siyaset Bilimi, Der Y., İst.-1984.

Çaviş, Abdü'l-Aziz, *Anglikan Kilisesi'ne Cevap*. müt.: Mehmet Akif, Evkaf-ı İslâmiyye Mtb., İst.-1341.

Çeçen, Anıl, *Siyasal Rejimlerin Siyasal Yapıları*, Ank. Ü. H. F. Dergisi, Ank.-1977.

Çenise, M. H., ez-Zıbk, M. İ., *İslâma Yönelik Fikri Savaşlar*, müt.: Süleyman Çetin, Araştırma Y., İst.-1990.

Çiftçi, Ahmet, *Komünizn*, Orhan Met ve Ortakları Mtb., İst.-1965, 2. baskı.

Çiftçi, Dr, Oya, *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*, Sevinç Mtb., Ank.-1982.

Deh-Hoda, Ali Ekber, *Lugatname*, Sirus Mtb., Tahran-1338.

el-Dehlevi, Şah Veliyyullah, *Huccetüllahi'l-Baliğa*, Daru İhyai'l-Ilm, Beyrut bt. yok.

Demirtaş, Şakir, *Temsili Hükümet Sistemlerinde Devlet Başkanlığı (Lisanüstü Tez*, Konya-1990), YÖK Ktp.

Deutsch, Helene, *Kadın Psikolojisi*, müt.: Dr. Halis Özgü, Özgü Y., İst.-bt. yok.

ed-Diyarbekri, Hüseyn b. Muhammed b. el-Hasen, *Tarihü'l-Hamii fi-Ahvali Enfesi'n-Nefis*, Müessesetü Şa'ban, Beyrut-1283.

Durkheim, Emile, *Toplumbilimsel Yönetim Kuralları*, müt.: Cemal Bali Akal, BFS Y., by. ve bt. yok.

Duverger, Maurice, *Siyasal Partiler*, müt.: Ergun Özbudun, Sevinç Mtb., Ank.-1970.

Ebu Davud, Süleyman b. Esa's es-Sünen, Çağrı Y., İst.-1992.

Ebu Iyd, A. H., *el-Alakatü'l-Hariciyye fi-Devleti'l-Hilafe*, Darü'l-Erkam, Kuveyt-1983.
Ebu Süleyman, D. Ahmet, *İslâmın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, müt.: Fehmi Koru, İnsan Y., İst.-1983.
Ebu Ya'la. Muhammed b. Hüseyn el-Ferra, *el-Ahkamü's-Sultaniyye*, Mektebetü'l-Alami'l-İslâmi, by. yok-1406.
Ebu Zehra, Muhammed, *Usulü'l-Fıkh*, müt.: Abdülkadir Şener, Fon Mtb., Ankara-1979.
İmam Malik, müt.: Osman Keskioğlu, Hilal Y., Ank.-1984.
Erdem, Turhan, *1876-1982 Anayasa ve Seçim Sistemleri*, Milliyet Y., İst.-1982.
Erdoğan, Mehmet, *"Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi-Sosyal Denge Modeli 2" Kitabına İslâm Hukuku Açısından Bir Eleştiri*, İzlenim Bülteni Dergisi, 4. sayı, İst.-1992.
Erdoğan, Mustafa, *Başbakanlık Hükümet mi?*, Ank. Ü. SBF Dergisi, Ank.-1989.
Eroğlu, Hamza, *İdare Hukuku*, Ank. İTİA Y., Ank.-1978.
Ertürk, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Felma Y., Ank.-1985.
Esed, Muhammed, *İslâm'da Yönetim Biçimi*, müt.: Mehmet BeIir Eryarsoy, Yöneliş Y., İst.-1988.
Esen, Bülent Nuri, *Anayasa Hukuku Genel Esasları*, by. Yok, 1969.
Fethi, Abdü'l-Kerim, *ed-Devletü ve's-Siyadetü fi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Mektebetü Vehbe, Kahire-bt. yok.
Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İktisadi İslâm Mezhepleri*, Seçuk Y., Ank.-1990, 4. baskı.
Foyye, Alfred, *Kadın-Erkek Irklar Ruhaniyeti*, müt.: Mustafa Rahmi, Matbaay-ı Amire, İst.-1342.
Gazali, Huccetü'l-İslâm Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya-u Ulumi'd-Din*, Matbaatü'l-Bahriyye, İst.-1318.
Gazali, Muhammed, *Kur'anı Anlamada Yöntem*, müt.: Abdullah İşler, Sor Y., Ank.-1993.
Girgin, Kemal, *Politika Sözlüğü*, Doruk Kitap ve Yayınevi, Ank.-1976, 1. baskı.
Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Plotika*, Ank. Ü. SBF Y., Ank.-1985.
Göze, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta ., İst.-1986.
Gözler, Kemal, *Halkoylamasının Değeri*, Ank. Ü. H. F. Dergisi, Ank.-1988.
Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, S Y., Ank.-1986.

Grasserie, Raoul De La, *Usul-ü İntihab*, müt.: Mehmet Ata, Kanaat Mtb., İst.-1329.

el-Hallaf, Abdü'l-*Vehhab es-Siyasetü'ş-Şeri'yye*, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire-1350.

Hamidullah, Muhammed, *İslâmda Devlet İdaresi*, müt.: Kemal Kuşcu, Nur Y., Ank.-1970, 5. baskı.

İslâm Müesseselerine Giriş, müt.: İhsan Süreyya Sırma Bir Y., İst.-1984.

İslâm Peygamberi, müt.: M. Said Mutlu, İrfan Mtb, İst.-1972.

Makaleler, müt.: İ. Süreyya Sırma, Zafer Mtb., İst.-1986.

Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, müt.: İsmail Yiğit, Salih Gümüş, İst.-1985.

Hasan İbrahim Hasan, Ali İbrahim Hasan, *en-Nüzumü'l İslâmiyye*, Matbaatü'n-Nehdati'l-Mısıriyye, Kahire-1939, 3. baskı.

Hassan, Ümit, *İbn Haldun-Metodu ve Siyasi Teorisi*, Sevinç Mtb., Ank.-1982.

Hatemi, Hüseyin, *Kadının Çıkış Yolu*, Fecr Y., Ank.-1988.

el-Hatib, Abdü'l-Kerim, e*l-Hilafe ve'l-İmame*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut-1978, 2. baskı.

Hatipoğlu, Mehmet Said, *Hilafetin Kureyşliği*, Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23. sayı.

Hicazi, Muhammed Mahmud, *el-Tefsirü'l-Vadıh*, *Matbbatü'l-İstiklal el-Kübra*, by. yok-1968, 1. baskı.

Humeyni, *İslâm'da Devlet*, müt.: Hüseyin Hatemi, İst.-1991, 2. baskı.

el-Husari, Ahmed, *ed-Devle ve Siyasetü'l-Hukm fi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Matbatü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire-1987.

Huseyn, Muhammed H., *Nakdu Kitabi'l-İslâm ve Usuli'l-Hukm*, Matbatü's-Selefiyye, Mısır-1334.

Huseyn, Taha, *el-Fitnetü'l-Kübra*, Darü'l-Maarif, Mısır-1953.

İbnül-Arabi, Ebu Bekr Muhammed b. Abdi'lah, *Ahkamü'l-Kur'an*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut-1981.

İbn Aşur, Tahir, *Usulü'n-Nizami'l-İctimaı fi'l-İslâm*, el-Matbaatü'r-Resmiyye, Tunus-1964.

İbn Haldun, Abdu'r-Rahman el-Mağribi, el-Mukaddime, Matbbatü'ş-Şerafiyye, Mısır-1327.

İbn Hasan Ahmed, *el-Müsned*, Çağrı Y., İst.-1992.

İbn Hasan el-Iraki, Ebu Abdillah Osman b. Abdillah, *el-Firaku'l-Müfterika Beyne Ehli'z-Zeyğı ve'z-Zendeka*, Naşiri: YaIar Kutluay, Ank. Ü. İlahiyat Fakültesi. Y., Ank.-1961.

İbn Hayyam el-Endelüsi, Ebu Abdillah Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf, *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit*, Matbatü's-Saade, Mısır-1328.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed Said, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, Matbbatü'l-Edebiyye, by. yok-1320, 1. baskı.
el-Muhalla, *İdaretü't-Tıbaati'l-Münire*, Mısır-1351, 1. baskı.

İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır-1936.

İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, Çağrı Y., İst.-1992.

İbn Manzur, *Ebu'l-Fazl Cemalü'd-Din*, Lisanü'l-Arab, Kum-1405.

İbn'ün-Nebi, Malik, *Çağdaş Temel Konular*, müt.: Veysel Uysal, Bir Y., İst.-1983.

İbn Kayyımi'l-Cevziyye, *et-Turuku'l-Hukmiyye fi's-Siyaseti'ş-Şeri'yye*, Şirketü Tab'il-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır-1307.

İbn Kesir, İmadü'd-Din Ebi'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, İhtisar eden: Muhammed Ali es-Sabuni, Dersaadet baskısı, by. ve bt. yok.

İbn Kuteybe, Ebi Abdillah b. Müslim, *el-İmame ve's-Siyase*, Kahire-1909, 1. baskı.

İbn Teymiyye, Şeyhu'l-İslâm Takıyyü'd-Din Ahmed b. Halim, Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye Fi Nakzı Kelami'ş-Şia ve'l-Kaderiyye, Matbaatü'l-Kübra, el-Emiriyye, Mısır-1322.
es-Riyasetü'ş-Ş*eriyye fi-Islahi'r-Rai ve'r-Raiyye*, Darü'l-Kütübi'l-Arabi, Mısır-1955, 3. baskı.

İbrahim Mustafa-Ahmed Hasen, Hamid Abdü'l-Kadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Çağrı Y., İst.-1989.

İnayet, Hamit, *Çağdaş İslâmi Siyasi Düşünce*, müt.: Yusuf Ziya, Yöneliş Y., by. ve bt. yok, 2. baskı.

Kalaycıoğlu, Ersin, *Çağdaş Siyasal Bilim*, Beta Y., İst.-bt. yok.
Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, İst. Ü. SBF Y., İst.-1983.

el-Kardavi, Yusuf, *Ma'na's-Siyaseti'ş'Şeri'yye ve Mevkıfi'l-Fukaha minha*, müt.: Yusuf Işıcık, İslâmi AraItırmalar Dergisi, -Nis, Ank.-1983.

Karaman, Hayreddin, *İslâmda Din-Devlet İlişkisi*, Türkiye Günlüğü Dergisi, 13. sayı, Ank.-1990.

İslâmın Işığında Günün Meseleleri, Marifet Y., İst.-1984, 3. baskı.
Mukayeseli İslâm Hukuku, Nesil Y., İst.-1991.

Karamustafaoğlu, Tuncer, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Ank. Ü.H.F. Y., Ank.-1970.

el-Kasani, Alaü'd-Din Ebi Bekr b. Mes'[1]d, *Bedâiu's-Sanâi Fi Tertîbi'ş-Şerâi*, Matbaatü'l-Cemaliyye, Mısır-1910.

el-Kasimi, Zafir, *Nizamü'l-Hukm fi'ş-Şeriati ve't-Tarihi'l-İslâmi*, Darü'n-Nefais, Beyrut-1990, 6. baskı.

Kayaoğlu, İsmet, *İslâm Kurumları Tarihi*, Doruk Matbaacılık Sanayi, Ank.-1980.

Keskioğlu, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, DİB Y., Ank.-1988.

Kettani, Abdü'l-Hayy, *Nizamü'l-Hükümeti'n-Nebeviyye*, Darü İhyai't-Türaasi'l-Arabi, Beyrut-bt. yok.

Kırbaşoğlu, Hayri, *Kadın Konusunda Kur'ana Yöneltilen Başlıca Tenkitler*, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ank.-Ekim-1991.

Kışlalı, Ahmet Tamer, *Siyasal Sistemler*, İmge Ktb., Ank.-1991.

Kongar, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Ktb., İst.-1981.

Köymen, Atilla, *Devletler Hukukuna Giriş*, Mtb., by. ve bt. yok.

Kubalı, Hüseyin Nail, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Sıralar Mtb., İst.-1959.

el-Kurtubi, Ebu Abdi'llah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'an*, Darü'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire-1937.

Kurtulmuş, Turan, *Rasyonel Demokrasi*, Sebil Mtb., İst.-1976.

Kutup, Seyyid, fi *Zılali'l-Kur'an*, müt.: İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa-M. Emin Saraç, Hikmet Y., İst.-by. yok.
İslâmda Sosyal Adalet, müt.: M. Beşir Eryarsoy, Bir Y., İst.-1986.

Küçüker, Orhan Melih, *Esas Teşkilat Hukuku*, Ank. İTİA Y., Ank.-1969, 4. baskı.

Linz, Juan J. , *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, müt.: Ergun Özbudun, S Y., Ank.- bt. yok.

Mannan, M. A., İslâm Ekonomisi, müt.: Bahri Zengin, Tevfik Ömeroğlu, Fikir Y., İst.-1976, 3. baskı.

Markos İncili (Türkçe), by. ve bt. yok.

el-Maverdi, Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Bağdadi, *el-Ahkamü's-Sultaniyye*, Matbatü'l-Vatan, Mısır-1928.

Mevdudi, Ebu'l-A'la, *Hilafet ve Saltanat*, müt.: Ali Genceli, Hilal Y., İst.-1980.

İslâmda Hükümet, müt.: Ali Genceli, Hilal Y., Ank.-bt. yok.

İslâm Nizamı, müt. yok, Hilal Y., İst-1978, 3. baskı.

İslâmda Siyaset Nizamı, müt.: Ahmet Zengin, Hilal Y., İst.-bt. yok.

Miquel, Andre, *İslâm ve Medeniyeti*, müt.: Ahmet Fidan, Birleşik Dağıtım, Ank.-1991.

el-Mübarek, Muhammed, *Nizamü'l-İslâm. el-Hukm ve'd-Devle*, Darü'l-Fikr, Kahire-1974.

Mürsel, Safa, *Bediüzzaman ve Devlet Felsefesi*, Yeni Asya Y., İst.-bt. yok.

Siyasi Düşünce Tarihi Işığında Bediüzzaman Said Nursi, Yeni Asya Y., İst.-1989.

Müslim, *Ebu'l-Huseyn*, Çağrı Y., İst.-1992.

Naim, Ahmet-Miras Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, DİB Y., Ank.-1987.

en-Nebhan, Muhammed, Faruk, *Nizamü'l-Hukm Fi'l-İslâm*, müt.: Servet Armağan, Sönmez Y., İst.-1980.

Necib, *Ali, Kadın Hukuku*, Hâkimiyet-i Milliye Mtb., Ank.-1931.

en-Nesai, Ebu Abdi'r-Rahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Y., İst.-1992.

en-Nevevi, Muhyi'd-Din, Yahya b. Şeref b. Murri b. el-Hümami b. Havaribi Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1349.

Niyaz, Mevlana, *Kadın Sahabeler*, müt.: Ali Genceli, Toker Y., İst.-1971, 1. baskı.

Niyazi, Mehmet, *İslâm Devlet Felsefesi*, Ötüken Y., İst.-1990, 1. baskı.

Nuri, Celal, *Kadınlarımız (Umumiyet İtibariyle Kadın Meseleleri ve Tarihi, Müslüman ve Türk Kadınları)*, Matbaay-i İçtihad, İst.-1331.

Nursi, Bediüzzaman Said, *Mektubat*, Envar N, İst.-1991.

Okandan, Recai Galip, *Umumi Amme Hukuku Dersleri*, İst. Ü. H. F. Y., İst.-1959.

Osman, Fethi, *İslâm ve Demokrasi*, müt.: Ahmet Ünal, Endülüs Y., İst.-1991.

Oppenheimer, Franz, *Devlet*, müt.: Alaeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Y., İst.-1984.

Öke, Mim Kemal, *Hilafet Hareketleri*, TDV Y., Ank.-1991.

Özbudun, Ergun, *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*, Ank. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Y., Ank.-1968.

Siyasal, Partiler, Sosyal Bilimler Derneği, Ank.-1974.

Özçelik, Selçuk, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, H. Ü, Hukuk Fakültesi Y., İs-1970.

Özek, Çetin, *Devlet ve Din*, Ada Y., by. ve bt. yok.

Özel, Ahmet, *Darü'l-İslâm-Darü'l-Harp*, İklim Y., İst.-1988, 3. baskı.

Özer, Atilla, *Batı Demokrasisinde ve Türkiye'de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri*, Ank. İTİA Y., Ank.-1981.

Özer, *Mukayeseli Hukuku Esasiye Dersleri*, Ank. ÜHF Y., Ank.-1939.

Paşa, Lütfi, *Halasu'l-Ümme fi-Marifeti'l-Eimme (yazma)*, Süleymaniye Ktp.-Ayasofya Kitaplığı, No 2877.

Paşa, Said Halim, *Siyasal Kavramlar*, Pınar Y., İst.-1987.

er-Rays, Dıyaü'd-Din, *en-Nazariyyatü's-Siyasiye el-İslâmiyye*, Kahire-1969, 5. baskı.

Rıza, Reşit, *el-Hilafe*, Matbaatü Menar, Mısır-1342.

Sabuncu, Dr. Yavuz, *Sosyalist Ülkelerde Yönetime Katılma*, Birey Toplum Y., Ank.-1985.

Sami, Şemseddin, *Kadınlar*, Mehran Mtb., İst.-1296.

Sayeri, Binnaz, *Türkiye'de Dinin Denetim İIleri*, Ank. Ü. SBF dergisi, Ank.-1978.

Sencer, Muzaffer, *İnsan Hakları (Ana Kuruluşlar ve Belgeler)*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Y., Ank.-1986.

es-Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sehl, Ş*erhu's-Siyer*, Müt. Muhammed Münir Ayntabi, Darü't-Tıbaa, İst.-1241.

el-Usul, Eda N., İst.-1990.

Seviğ, Muammer Raşit, *Devletler Umumi Hukuku*, İst.-1958.

Seyyid Bey, *Hilafetin Mahiyet-i Şeriyyesi*, TBMM Mtb., Ank.-1340.

es-Sindi Nuru'd-Din, Abdü'l-Hadi, *Ta'liku Suneni'n*-Nesai, Çağrı Y., İst.-1992, 2. baskı.

Soysal, Mümtaz, *100 Soruda Anayasa*, Gerçek Y., İst.-1979, 5. baskı.

Sürur, Taha Abdü'l-Baki, *Kur'an Devleti*, müt.: Mehmet Keskin, Çığır Y., İst.-1977.

es-Suyuti, Celalü'd-Din, Abdu'r-Rahman b. Ebu Bekr, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri Bi'l-Mesur*, by. ve bt. yok.

Taliku Süneni'n-Nesai, Çağrı, Y., İst.-1992, 2. baskı.

Tarihu'l-Hulefa, *İdaretü't-Tıbaati'l-Münire*, by. yok-1352.

Şafak, Ali, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber Y., Ank.-bt. yok.

eş-Şafii, Ebu Abdil'lah Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Darü'ş-Şab by. yok-1321.

Şaylan, Gencay, *Çağdaş Siyasi Sistemler*, Sevinç Mtb., Ank.-1991.
eş-Şehristani, Muhammed b. Abdi'l-Kerim, *el-Milel e'n-Nihal*, Matbaatü'l-Ezher, 1. baskı.
Şener, Sami, *Osmanlıda Siyasi Çözülme*, İnkılap Y., İst.-1986.
Şeyh Saduk, *Risaletü İtikadat'l-İmamiyye*, müt.: E. Ruhi Fığlalı, Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y., Ank.-1978.
Şirvani, Harun Han, *İslâm'da Siyasi Düşünce ve İdare*, müt.: Kemal Kuşçu, Ahmet Said Mtb., İst.-1965.
et-Tabelbe, Dr. Muhammed Kutub, *el-İslâm ve Hukuku'l-İnsan*, Darü'l-Fikri'l-Arabi.
el-Taberi, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyan fi-Tefsiri Âyi'l-Kur'an*, Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır- bt. yok.
TAŞ, Aydın, İslâm Hukukunda Geçerliliği Şahısların İcazetine Bağlı Olan Tasarruflar, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara-1994.
ef-Teftezani, Sa'du'd-Din Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Akaid*, Şirket-i İraniye Mtb., by. yok-1304.
Tekeli, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*, Birikim Y., İst.-1982, 1.baskı.
Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, Beta Y., İst.-1991.
Seçim Sistemleri, Filiz Ktb., İst.-1967.
et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, *es-Sünen*, Çağrı Y., İst.-1992.
Topaloğlu, Bekir, *İslâmda Kadın*, Yağmur Y., İst.-1965.
Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasal Kuramlar ve Anayasa Hukuku*, İst. Üniversitesi Y., İst.-1980, 4. baskı.
Turan, İlter, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*, Der Y.,İst.-1976.
Turgut, Nükhet, *Siyasal Muhalefet*, Birey Toplum Y., Ank.-1984.
Türk Hukuk Lugatı, Türk Hukuk Kurumu tarafından hazırlanmıştır, Maarif Mtb., Ank.-1944.
Udeh, Abdü'l-Kadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, müt.: Akif Nuri, İhya Y., İst.-1973.
İslâm ve Siyasi Durumumuz, müt.: yok, Pınar Y., by. ve bt. yok.
Uğur, Mücteba, *Hicri I. Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı Y., İst.-1980.
Uysal, Birkan, *Siyasal Katılma*, Sevinç Mtb., Ank.-1984.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlıda Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Y., İst.-1988.
Üşür, Serpil, *Din-Siyaset ve Kadın*, Alev Y., İst.-1991.

Üçok, Bahriye, *İslâm Devletlerinde Kadın Sultanlar*, İş Bankası Y., Ank.-1965.

Vasfi, Dr. Mehmet Kemal, *Musannefetü'n-Nüzumül-İslâmiyye*, Matbaatü Vehbe, Kahire-bt. yok.

Vernon, Manfred C., *Devlet Sistemleri*, müt.: Mümtaz Soysal, Sevinç Mtb., Ank.-1961.

Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, müt.: Fikret Işıltan, Ank. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Y., Ank.-1963.

White, Leonard D., *Amme İdaresine Giriş*, müt.: Arif Ayaslıoğlu, Reyan Toker, Ank. Ü. SBF- New York Ü. Amme İdaresi Enstitüsü ile Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün müşterek yayını, by. ve bt. yok.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kuran Dili, Eser N., İst.-1984.

Yeniçeri, Celal, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, Şamil Y., İst.-1984.

Yıldız. Hakkı Dursun, *DoğuItan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağrı Y., İst.-1992 (Aslında bu eser, yedisi mütercim, 43'ü ilim adamı olmak üzere 49 kiIilik bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Son tahkiki yapan ve eserin ilmi redaktörü olan Yıldız olduğu için, dipnotta ona nisbeten kaynak göstermeyi uygun bulduk.)

Yılmaz, Ejder, *Hukuk Sözlüğü*, Doruk Kitap ve Yayınevi Ank.-1976, 1. baskı.

Zabunoğlu, Yahya Kazım, *Kamu Hukukuna Giriş*, Sevinç Mtb., Ank.-1973.

Zengin, İsmail, *İran İslâm Devrimi ve Ortadoğuya Etkileri* (Lisanüstu Tezi), Ank. Ü. SBF Ktp., Ank.-1989.

Zeydan, Abdü'l-Kadir, *el-Ferd ve'd-Devle fi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, müt.: Cemal Arzu, Kalem Y., İst.-1969.

İslâm Devletinin Esasları, müt.: Veli Ulutürk-Mehmet Karabulut, Risale Y., İst.-1987.

Zihni, Mustafa, *İslâmda Hilafet*, Matbaay-ı Ebu'z-Ziya, İst.-1327.

ez-Zühayli, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve Edilletühü*, Darü'l-Fikr, Dimaşk-1989, 4. baskı.